

International Association of
Educating Cities
Association Internationale des
Villes Éducatrices
Asociación Internacional de
Ciudades Educadoras
Associació Internacional de
Ciutats Educadores

Educació i vida urbana:

20 anys de Ciutats Educadores

International Association of
Educating Cities
Association Internationale des
Villes Éducatrices
Asociación Internacional de
Ciudades Educadoras
Associació Internacional de
Ciutats Educadores

Educació i vida urbana:

20 anys de
Ciutats Educadores

Edició: Eulàlia Bosch
Coordinació: M. Àngels Cabeza

Traduccions:
de l'anglès, l'italià i el portuguès: Tau Traduccions
del castellà i el francès: Mariona Borràs

Correccions: Jaume Capsada i A. G. Bobalà SL

Copyright © d'aquesta edició: AICE
Copyright © dels articles: els autors
Copyright © d' "A la deriva": Richard Sennett.
Originalment publicat a *The Corrosion of Character:
The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, 1998.
Reimprès amb l'autorització de l'autor.
Copyright © de l'epíleg i de la biografia de Koïchiro Matsuura:
UNESCO 2008. Publicat amb l'autorització de la UNESCO.
Copyright © de les traduccions: els traductors

Agraïments: als membres del Comitè Executiu, als autors/ autores
i als alcaldes i alcaldesses que participen en el llibre,
a l'Ajuntament de Barcelona, a la UNESCO, a CGLU
i a l'equip del Secretariat de l'AICE.

Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, SL
Data de publicació: octubre de 2009
ISBN: 978-84-9805-193-3
Dipòsit legal: L-1232-2009

Al lector	7
<i>Eulàlia Bosch</i>	

Introducció

La ciutat de la gent	13
<i>Pasqual Maragall</i>	
Ciutats Educadores, una aposta de futur	17
<i>Pilar Figueras Bellot</i>	
El concepte de Ciutat Educadora, avui	23
<i>Joan Manuel del Pozo</i>	
Barcelona: el compromís d'una ciutat amb l'educació	33
<i>Jordi Hereu</i>	

1. Els nous reptes de la vida urbana

Utopies dialèctiques	41
<i>David Harvey</i>	
Espai públic	49
<i>Zygmunt Bauman</i>	
L'organització de l'heterogeneïtat: migracions, canvis demogràfics i les seves conseqüències culturals	61
<i>Blair A. Ruble</i>	
Els <i>media</i> , la ciutat i l'educació. Entre l'hiperactivisme i la indiferència	75
<i>Josep Ramoneda</i>	
Competitivitat i cooperació. Justícia i pau	83
<i>Arcadi Oliveres</i>	
Cultura urbana: a la recerca de l'autenticitat	93
<i>Sharon Zukin</i>	
Ciutat i comunitat als ulls de les dones	109
<i>Olivia Guaraldo</i>	
Per sempre joves: la nova realitat de la gent gran	121
<i>Antón Costas</i>	
La redefinició del concepte "comunitat" a l'era d'internet	131
<i>Genís Roca</i>	
La veu dels governs locals en la governança mundial	141
<i>Elisabeth Gateau</i>	

2. Educació: el present és el futur

Comunicacions, coneixement i ciutat: un debat intercultural	151
<i>Néstor García Canclini</i>	
A la deriva	161
<i>Richard Sennett</i>	
La biblioteca com a ciutat estat	175
<i>Alberto Manguel</i>	
La ciutat com a arxiu: les transformacions urbanes contemporànies i les possibilitats de la política	187
<i>Vyjayanthi Rao</i>	
Escolaritzar i/o educar en la ciutat canviant	197
<i>Maxine Greene</i>	
La ciutat i els seus trajectes educatius: escola, carrer i itineraris juvenils	205
<i>Jaqueline Moll</i>	
Educació i societat justa	217
<i>Juan Carlos Tedesco</i>	
Governança i educació.....	227
<i>Joan Subirats</i>	
L'educació permanent: una elecció política	241
<i>Conversa amb Philippe Meirieu per Joan Manuel del Pozo</i>	

3. Ciutats Educadores: 20 anys

Ciutats Educadores. Congressos internacionals	255
Testimonis	281
Belo Horizonte: ciutat que educa!	283
Un districte educador de Budapest	287
Còrdova, ciutat educadora	291
És així a Dakar	293
De la dimensió educativa de les polítiques del govern local a Gènova	295
En quina mesura Lomé és una ciutat educadora?	299
Montevideo: un espai d'aprenentatges	301
L'educació no formal, un projecte per als habitants de Rennes	303
São Paulo, ciutat educadora	305
Vallendar, ciutat educadora, un repte permanent	309

Epíleg

Koïchiro Matsuura, director general de la Unesco	313
--	-----

Al lector

Eulàlia Bosch

Eulàlia Bosch (Barcelona, 1949) és professora de filosofia. Un dels seus principals centres d'interès professional ha estat i segueix sent explorar la relació entre les institucions educatives i la vida cultural de les ciutats. Des de la direcció de l'IREF (Institut de Recerca per a l'Ensenyament de la Filosofia) va potenciar el programa d'educació estètica a través de les exposicions d'art contemporani "Criatures misterioses" (1992) i "La capsa màgica" (1993). Com a directora del Servei Educatiu del Museu d'Art Contemporani de Barcelona va aprofundir en aquesta línia de treball organitzant exposicions com "Veure la llum" (1996) o "La ciutat de les paraules" (1998).

Actualment, com a membre de l'agència Gao lletres (www.gaolletres.net) treballa en l'organització d'exposicions ("Oteiza", Sant Sebastià, 2000), l'edició de llibres (*Te mando este rojo Cadmio: una correspondencia sobre el color entre John Berger y John Christie*, Actar 2000), la creació a internet de projectes educatius (www.lapedreraeducacio.org, 2005) i l'assessorament artisticoeducatiu a escoles, museus i centres cívics. Ha publicat nombrosos articles i els llibres: *El plaer de mirar* (Actar, 1998) i *¿Quién educa a quién?* (Laertes, 2003).

Educació i vida urbana: 20 anys de Ciutats Educadores és una publicació que forma part de les activitats amb les quals l'Associació Internacional de Ciutats Educadores vol celebrar no només els seus anys d'història, sinó també l'inici de nous projectes que facilitin la integració en els seus programes dels canvis socials i polítics que tan profundament han marcat el canvi de segle.

La idea d'aquesta antologia és afavorir el debat i establir un punt de referència comú per als responsables polítics dels governs locals, d'institucions i col·lectius implicats en tasques educatives i per a ensenyants dels diferents nivells educatius. És a dir, el llibre vol ser un punt de trobada entre aquelles persones que tenen la responsabilitat d'orientar i regular la vida de les ciutats i la dels que exerceixen la pràctica diària de l'educació. Massa sovint aquests dos àmbits estan tan allunyats entre ells que no solament no es reconeixen com a aliats inevitables, sinó que en la seva mútua ignorància deixen al descobert un espai de vital importància per a l'existència i el desenvolupament de les societats democràtiques: la formació política dels ciutadans.

El llibre s'articula en tres grans apartats:

El primer està dedicat a examinar alguns dels processos de transformació que afecten avui els sistemes urbans i que estan modificant profundament la nostra vida col·lectiva.

Com assenyala el professor David Harvey en les primeres línies del seu article, "no podem separar el tipus de ciutat que desitgem de la forma de vida que volem portar, del tipus de persona que voldríem ser". Aquesta observació tan íntimament relacionada amb el concepte mateix d'educació vertebrada aquest

capítol inicial que s'atura en les mutacions contemporànies de l'espai públic —Zygmunt Bauman—, en els processos migratoris i les seves implicacions culturals —Blair Rubble—, en el poder dels mitjans de comunicació —Josep Ramoneda—, en les insostenibles desigualtats socioeconòmiques a escala internacional —Arcadi Oliveres—, en la recerca "d'autenticitat" en les formes de desenvolupament urbà —Sharon Zukin—, en la inclusió de la perspectiva de gènere en la construcció del sentit de comunitat —Olivia Guaraldo—, en les respostes culturals a l'envelliment de la població —Antón Costas—, en els nous vincles socials que genera internet —Genís Roca— i en la rellevància dels governs locals en la governança mundial —Elisabeth Gateau.

El segon apartat té com a eix vertebrador l'educació, aquesta relació que hi ha entre el coneixement i les seves formes de transmissió, entre els processos d'aprenentatge i el desenvolupament personal, entre el saber acumulat i la singularitat única que defineix cada persona... en definitiva, entre la privacitat i la sociabilitat necessària que requereix la ciutadania. L'educació entesa com la capacitat que ens permet recrear constantment la nostra forma d'entendre el món i de ser-hi.

El professor Richard Sennett, en la seva revisió del concepte clàssic de *caràcter*, contextualitza aquesta consigna contemporània "res a llarg termini" que defineix un nivell de consciència present avui en la vida quotidiana de molta gent. Aquesta percepció de fragilitat tan generalitzada suposa un repte molt difícil d'afrontar. No hi ha qualitats més allunyades dels processos de l'aprenentatge i de la consolidació del saber que la inestabilitat, la manca de permanència i la immediatesa.

En aquest capítol s'apleguen aportacions al voltant del debat intercultural que té lloc avui a les ciutats —Néstor García Canclini—, de la funció contemporània de les biblioteques, indiscutibles reserves de saviesa des de l'antiguitat —Alberto Manguel—, de la idea de ciutat com a arxiu —Vyjayanthi Rao—, de la connexió entre escolarització i educació a les ciutats contemporànies —Maxime Greene—, de la concepció del propi medi urbà com a espai educatiu bàsic —Jaqueline Moll—, de la relació entre educació i justícia —Juan Carlos Tedesco—, dels vincles entre educació i vida política a les ciutats —Joan Subirats— i de la inevitabilitat de la formació permanent dels ciutadans —Philippe Meirieu i Joan Manuel del Pozo.

Finalment, però no per això menys important, la tercera secció del llibre presenta sintèticament la memòria dels congressos celebrats cada dos anys per l'Associació Internacional

de Ciutats Educadores. La història d'aquestes trobades apunta al desenvolupament d'una idea que fa només vint anys semblava una mica extemporània i que avui acull i promou múltiples iniciatives en prop de 400 ciutats del món.

En aquest capítol, també es recull el testimoni d'algunes d'aquestes ciutats que han optat decididament per fer visible el component educatiu que hi ha en la seva acció política regular.

El llibre es clou amb un text del director general de la UNESCO, Koïchiro Matsuura, en el qual s'assenyala que "l'educació i la formació són els tresors més valuosos que tenen les ciutats en el context de la globalització". Espero que aquest llibre serveixi per fer extensiva la idea i suggereixi noves maneres d'entendre l'educació, lligades al desig de plenitud a què aspiren i a què tenen dret tots els éssers humans.

Introducció

La ciutat de la gent

Pasqual Maragall

Pasqual Maragall i Mira (Barcelona, 1941) és doctor en ciències econòmiques per la Universitat Autònoma de Barcelona i llicenciat en dret per la Universitat de Barcelona. Impulsor de Convergència Socialista de Catalunya, un dels grups fundacionals del Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE).

Va ser alcalde de la ciutat de Barcelona durant quinze anys, del 1982 al 1997. El 1986, la ciutat va ser escollida com a seu dels Jocs Olímpics de 1992, l'organització dels quals va suposar una transformació i projecció de la ciutat sense precedents.

Va ser president de la Generalitat de Catalunya del 2003 al 2006 i sota el seu mandat es va aprovar en referèndum la reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya el 18 de juny de 2006.

"What is the city but the people?"
William Shakespeare, *Coriolanus* (1608),
act. 3, sc. 1

Ara fa vint-i-cinc anys, el temps d'una generació, Barcelona, la meua ciutat, es trobava immersa en un procés de reconstrucció urbana. La ciutat sortia aleshores d'un llarg període caracteritzat per la falta de democràcia i d'autogovern, per la negligència urbanística, per la manca d'inversions públiques i privades, i per la falta d'ambició i d'autoestima col·lectiva. Sortíem d'una dictadura i tot, o gairebé, era per fer. Però no partíem del buit, del no-res. No havíem de construir una ciutat: l'havíem de reconstruir, de refer. Aquests eren els verbs que fèiem servir aleshores. Perquè sabíem que, dins la ciutat mateixa, hi havia els elements, les eines, les persones finalment, que en farien possible la renovació. Érem hereus a l'hora de Mies van der Rohe (Pavelló del 1929) i de Gaudí, del funcionalisme i del barroc modern.

La cosa havia començat el 1979, amb la reconquesta de la democràcia municipal –el mateix any que s'aprovava l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, fruit de la Constitució espanyola del 1978. Al capdavant d'aquesta responsabilitat ens trobàvem una generació, la de Narcís Serra i la meua, la de Xavier Rubert de Ventós, Josep A. García Durán, Josep Maria Vegara, etc., nascuts en la immediata postguerra civil. Érem fills d'una generació marcada per la República i la guerra. Sentíem, perquè molts de nosaltres l'havíem viscuda a casa, amb els nostres pares, la necessitat de tornar a enllaçar amb la tradició democràtica que la dictadura de Franco havia interromput de forma sagnant i havia maldat per fer desaparèixer. Era la generació

dels anys trenta, la generació de la República, aquella que, en anys convulsos i en un país esqueixat, havia confiat en els valors suprems de l'ensenyament i de la cultura per resoldre els problemes d'endarreriment secular i de convivència difícil que arrossegava Espanya. Era la generació de la Institución Libre de Enseñanza, de l'Institut-Escola, que juntament amb personalitats com la pedagoga i regidora d'Educació de Barcelona (1987-1995) Marta Mata representaven noms que en ells mateixos ja eren una declaració de principis.

Calia recuperar els valors d'aquella generació, fer-ne l'eix de la nostra actuació. Fer un urbanisme educat, respectuós amb el passat històric, però delerós de projectar la ciutat cap al futur. Que sargís les ferides que l'urbanisme no democràtic havia infringit al teixit urbà i social de la ciutat. Que fos capaç d'implicar la gent, de tornar-los l'orgull legítim de ser ciutadans i de crear consens entre els diversos agents socials. I que aprofités, en benefici de tothom, la força creadora del lliure mercat (a l'època, els laboristes britànics deien: "No venerem el mercat, l'utilitzem"). Tot això va anar configurant una manera de fer, un model. Un model que, en certa manera, va culminar en l'organització dels Jocs Olímpics de 1992 i que es va anomenar, justament, el *model Barcelona*. Aquell model va despertar interès arreu. Els anys previs a 1992, vam fer diversos viatges, a Europa i als Estats Units, per explicar què estàvem fent, què volíem.

En recordo particularment un. Érem a Boston, la ciutat més anglesa dels Estats Units. En una xerrada a l'Ateneu de Boston, vaig utilitzar una expressió que llavors fèiem servir sovint per resumir, per concretar allò que

estàvem fent: “la ciutat és la gent”. I un home gran, entre el públic, em va fer notar: “això és de Shakespeare!” En efecte, sense potser ser-ne conscient, jo estava citant Shakespeare. *Coriolà*, concretament. Una tragèdia sobre el món de la política i dels polítics, una reflexió sobre la forma de govern. Quan els tribuns fan arrestar Coriolà, utilitzant la força de la plebs, Sicini recorda: “I què és la ciutat, sinó la gent, el poble?”

Aquesta era la nostra convicció. Defensàvem un poder pròxim a la gent (després, la Unió Europea acabaria adoptant, entre els seus principis fonamentals, el que es coneix amb el nom, manllevat de l'ensenyament social de l'Església catòlica, de *subsidiarietat*: és a dir, que allò que pot fer l'administració més pròxima no ho faci una de superior). Defensàvem que les escoles havien de ser gestionades per la ciutat, pel municipi, prop de les famílies i del professorat. Però també, i pot-

ser això era el més important, sabíem que les ciutats eduquen. Que una ciutat “amb maneres”, amb una arquitectura ben educada, amb un urbanisme al servei de tothom, amb un trànsit pacificat, amb una taxa de victimització reduïda, amb la voluntat d'acostar la presa de decisions a la gent, als barris, als col·lectius diversos, és més probable que creï ciutadania que no pas molts programes educatius, per benintencionats que siguin.

És amb aquest esperit, amb la idea que, efectivament, la ciutat pot i ha de ser alhora un marc i un agent educador, que, ara fa gairebé vint anys, van sorgir les *ciutats educadores*. Un projecte adreçat a la ciutat i al món, si se'm permet l'expressió. Adreçat a la gent, i amb la voluntat que fos assumit, compartit, redefinit, per tantes altres ciutats, per tanta altra gent. Aquest llibre us n'explica l'experiència.

Ciutats Educadores, una aposta de futur

Pilar Figueras Bellot

Pilar Figueras Bellot és mestra, llicenciada en música i en psicologia.

Professora titular de la Universitat Autònoma de Barcelona, ha estat directora de departament, directora de l'Escola de Formació del Professorat i vicerectora. Anteriorment, havia exercit com a mestra d'educació infantil, primària i secundària i com a especialista de música.

A l'Ajuntament de Barcelona, ha estat directora de Serveis Pedagògics, directora del Conservatori Superior Municipal de Música de Barcelona i directora d'Ensenyaments Musicals.

Va impulsar i dirigir el I Congrés Internacional de Ciutats Educadores i va ser secretària de la comissió interdepartamental Barcelona, Ciutat Educadora. Des del 1994, és secretària general de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE).

És autora de diverses publicacions sobre educació musical i Ciutats Educadores.

Ciutats Educadores, una aposta de futur

La idea de *ciutat educativa* quedava apuntada, ja l'any 1972, per Edgar Faure i altres¹ en l'obra col·lectiva *Apprendre à être*.

Tenint com a rerefons aquest suggeritiu plantejament, l'Ajuntament de Barcelona encunyava i assumia l'any 1989 el concepte *ciutat educadora*² i el presentava, a la vegada, com el significat d'una proposta integradora de l'educació formal, no formal i informal que es genera a la ciutat, per a tots els qui l'habiten; i també reveladora d'un compromís polític, públic i actiu que pertoca, a més de les famílies i les escoles, als ajuntaments, les associacions, les indústries culturals, les empreses i altres institucions i col·lectius.

A tall de reflexió personal i vist amb perspectiva, crec que el fet de centrar inicialment el contingut del I Congrés Internacional de Ciutats Educadores en la infància i la joventut, i que el redactat de la Carta³ posés l'accent clarament en aquestes edats, va limitar de manera important la comprensió de l'abast del concepte i, per tant, de les seves possibles traduccions a la pràctica, malgrat l'edició d'un llibre sobre el tema⁴ (on s'abordava el concepte des de diferents perspectives) i dels continguts de les conferències dictades al propi Congrés.

Crec que, amb el pas del temps i amb força feina, la incorporació, la concreció i el desenvolupament d'aquesta idea es va fent cada vegada més d'acord amb el seu abast, i que la diversa traducció a les diferents ciutats

constitueix, per a totes elles, una font d'inspiració i una riquesa innegables.

El decàleg aprovat per l'Assemblea General a Jerusalem (1999), amb motiu del V Congrés Internacional (www.edcities.org), deixava constància de la necessitat que les propostes de Ciutat Educadora transcendissin les primeres edats i l'escola, per a incloure-hi tota la població i tots els àmbits (urbanisme i planificació, cultura, serveis socials, medi ambient, esports, economia, salut, etc.).

Els canvis a les societats i a les ciutats ens varen conduir a actualitzar la Carta⁵ —atenent el contingut del seu darrer article: “Aquesta Carta, per tant, haurà de ser ampliada amb els aspectes no tractats en aquesta ocasió”— i a incorporar-hi nous aspectes i noves oportunitats, sense amagar-ne les dificultats (la formació al llarg de la vida, el diàleg intercultural i intergeneracional, l'accessibilitat a la ciutat de les persones amb dependència, el desenvolupament sostenible, la formació en TIC, etc.).

El pas del temps ens permet afirmar que la Carta serveix, al mateix temps, a cadascuna de les ciutats i també a totes elles, com a eina de construcció i evolució individual i també col·lectiva.

Avui, l'experiència ens permet ratificar algunes afirmacions apuntades el 1990 i afegir-n'hi de noves.

---

¹ Edgar FAURE et al., *Apprendre à être*. UNESCO, 1972. *Aprender a ser*. Alianza Editorial-UNESCO, 1973 (p. 239 i s.)

² Adoptat amb motiu del I Congrés Internacional de Ciutats Educadores. Barcelona, 1990.

³ Carta de Ciutats Educadores: elaborada i adoptada al Congrés citat.

⁴ *La Ciutat Educadora*. Ajuntament de Barcelona, 1990.

⁵ VIII Congrés Internacional de Ciutats Educadores. Gènova, 2004. (www.edcities.org)

L'educació és una tasca compartida: família i escola, però també una munió d'altres agents no reconeguts fins ara, formen un nou escenari, un nou "sistema" educatiu, que s'estén al llarg de tota la vida de tots els ciutadans i que és necessari desvetllar, considerar i desenvolupar. Reiterem que aquesta tasca compartida no pot escamotejar de cap manera el paper fonamental de les famílies i les escoles i afegim que, sens dubte, s'han de reposicionar en aquest nou escenari.

Dia a dia, comprovem com n'és d'inqüestionable que la planificació urbana, la cultura, els centres educatius, els esports, les qüestions mediambientals i de salut, les econòmiques i les pressupostàries, les que es refereixen a la mobilitat i la vialitat, a la seguretat, als diferents serveis, les corresponents als mitjans de comunicació, etc., contenen i inclouen diversos valors, coneixements i destreses, que cal considerar com a vectors d'educació de la ciutadania.

Certifiquem que la ciutat educadora és un nou paradigma, el nucli del qual el constitueixen el coneixement, la consciència i el desenvolupament d'aquests vectors educatius presents a les distintes polítiques i actuacions, en tots els àmbits, i també l'avaluació dels seus impactes.

Si bé al preàmbul de la Carta de Ciutats Educadores s'afirma que tota ciutat "disposa d'incomptables possibilitats educadores, però també poden incidir-hi forces i inèrcies deseducadores...", precisem que la ciutat és *educadora* quan imprimeix *aquesta intencionalitat* en la manera com es presenta als seus ciutadans.

Confirmem la importància dels governs locals en la construcció d'unes ciutats educadores: els representants dels ciutadans escolten, animen, suggereixen, coordinen, proposen, lideren i executen, segons els casos.

La ciutat educadora és, a la vegada, una proposta i un compromís necessàriament compartits, bàsicament per governs locals i societat civil.

Com no pot ser d'altra manera, per a la ciutat que es vol educadora, aquest factor —l'educació en sentit ampli— esdevé un eix fonamental i transversal del seu projecte polític.

El concepte ciutat educadora està directament relacionat amb d'altres com equitat, ciutadania inclusiva, cohesió, sostenibilitat o educació per la pau.

És important recordar que el concepte ciutat educadora reposa sobre tres pilars:

Bona comunicació de les oportunitats que ofereix la ciutat a tots i cadascun dels ciutadans. Pel que fa als governs locals, vol dir, a més, l'explicació del perquè i el com de les seves polítiques, és a dir, de fer, de la política, pedagogia.

Participació corresponsable dels ciutadans: definint-ne i acordant prèviament l'abast, els límits i els camps.

Avaluació de l'impacte educatiu de les diferents polítiques i també del seu grau d'utilitat i d'eficàcia.

Cal que els governs locals, principals promotors de l'adhesió a la Carta, s'impliquin en una tasca de creació de discurs polític que convenci ciutadans i representants municipals de l'interès de la col·laboració transversal i creuada del major nombre possible de persones i associacions de la ciutat, però també de la totalitat dels departaments municipals.

Sens dubte, la posició de major influència sobre aquest procés —com ocorre en totes les polítiques transversals— és la que pugui i vulgui tenir la persona que ostenti l'Alcaldia; la seva convicció és determinant de l'actitud dels seus col·laboradors polítics i tècnics i, per tant, ella és qui hauria de ser líder no tan sols nominal, sinó real, del procés d'adhesió primer, i de l'aplicació després, de la Carta de Ciutats Educadores.

Els responsables municipals han de cercar i desenvolupar la dimensió educativa —que és el mateix que dir cívica— *present* en les

diverses polítiques locals. La ciutat democràtica que es desenvolupa amb plenitud educativa, encara que no s'ho proposi formalment.

És aquesta dimensió la que demana i justifica un treball interdisciplinari i transversal, analític i propositiu que requereix, moltes vegades, nous models de gestió. Cal contextualitzar i contrastar qualsevol proposta —pròpia o aliena— amb la realitat pròpia.

Per tal que aquesta tasca sigui possible, perquè realment cada ciutat construeixi el seu propi projecte educatiu, són necessàries, en l'estructura municipal, algunes actuacions prèvies i noves formes d'organització interna que puguin facilitar la transversalitat i la interdisciplinarietat. I també noves formes de participació de la societat civil, que cada ciutat ha de dur a la pràctica d'acord amb les seves característiques i especificitats.

Amb el pas del temps i a través de conèixer una mica les nombroses ciutats amb les quals treballem, veiem que les formes de

concreció i desenvolupament del concepte ciutat educadora són tan variades com diverses són les ciutats. Amb ritmes i nivells d'implicació diferents, que tenen a veure amb la seva pròpia història, ubicació, especificitat i també amb el seu projecte polític.

L'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE) afirma i propugna aquesta concepció global de l'educació que impregna el conjunt de la vida a la ciutat i que abraça tota la ciutadania. La raó de la seva existència és el diàleg, l'intercanvi i el mutu coneixement de les diverses concrecions de la Carta de Ciutats Educadores en cada una de les ciutats que en formen part.

La vitalitat de l'AICE i de les ciutats que cada dia s'hi incorporen empeny a caminar cap a un horitzó comú, cert, positiu i esperançat. Sense ignorar-ne els desafiaments, les adversitats ni les dificultats; però amb el coratge, el convenciment i la confiança compartits amb a la vora de 400 ciutats del món. Aquest és el rept. Aquest és el futur.

El concepte de Ciutat Educativa, avui

Joan Manuel del Pozo

Joan Manuel del Pozo és doctor en filosofia per la Universitat de Barcelona i professor titular de filosofia de la Universitat de Girona. Ha estat vicerector d'Investigació i Transferència del Coneixement de la Universitat de Girona (2000-2002).

Ha estat diputat al Congrés entre els anys 1982 i 1996.

Al consistori de Girona, ha estat primer tinent d'alcalde, delegat de Participació, Informació i Relacions Ciutadanes (1995-1999), d'Educació (1990-2003) i de Presidència i Educació (2003-2006).

Durant els anys 2004 i 2005, va ser coordinador del Pacte Nacional per a l'Educació, en l'àmbit de coresponsabilitat dels ajuntaments amb l'educació i membre del Consell Escolar de Catalunya. L'any 2006 fou conseller d'Educació i Universitats del Govern de la Generalitat de Catalunya. Del novembre de 2006 al gener de 2008, ha estat membre del Parlament de Catalunya.

Des del gener de 2008, és conseller del Consell de Govern de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals.

El concepte de Ciutat Educadora, avui

El 1990 Marta Mata, la gran mestra i pedagoga catalana de la segona meitat del segle xx, plenament activa fins a la seva mort el 2006, des de la seva responsabilitat política a l'Ajuntament va concebre a Barcelona i proposar al món un ideal cívic i educatiu que es va plasmar en el concepte de *ciutat educadora*. Com tots els conceptes que, lluny d'aquells perfectes i inamovibles del cel platònic, arrelen en la complexitat i fluència de la realitat humana, el concepte de ciutat educadora canvia amb el canvi mateix de la vida de les ciutats i els seus habitants; això no implica un canvi que la "subordini" concessivament a les creixents pressions i dificultats de tot ordre, però sí un canvi que la "coordina" o adapta a les noves característiques i necessitats de les ciutats. No hi ha cap motiu perquè es perdi en el canvi el seu genuí esperit inicial, ja que des del seu origen respon a invariants humanes i socials de fons, però també és una invariant individual i social l'evolució permanent i, per tant, qualsevol projecte amb sentit de la realitat — també si aporta algun ideal— s'ha de saber articular i trobar un ancoratge suficient en els nous perfils urbans i en el seu comportament humà individual i col·lectiu.

En la línia d'adaptar el concepte de ciutat educadora i les seves propostes a la intensa evolució que viuen les nostres ciutats el 2004, catorze anys més tard, l'AICE, al seu Congrés celebrat a Gènova (Itàlia), va elaborar i aprovar una nova redacció de la Carta de Ciutats Educadores, la qual inspira les consideracions que s'expressaran tot seguit. Més enllà de la important formalitat d'acceptar

i de subscriure els vint principis de la Carta, una ciutat educadora era abans de la reforma, i ho continua essent després, des dels seus renovats plantejaments, la que, liderada pels seus representants democràtics, estimula i ofereix vies de realització a la capacitat educadora en sentit ampli que tenen sempre tots els membres de la ciutat, considerats individualment o bé associativament. Un dels principals sentits de l'educació és la capacitat d'impulsar el millor coneixement possible o de desenvolupar les potencialitats i projectes de les persones i dels grups humans. D'altra banda, és interessant constatar que la interacció entre les persones i les institucions, associacions, empreses o grups de qualsevol tipus té, precisament, la virtualitat de generar estímul per al creixement i la plenitud de tots els qui conviuen en l'espai urbà, és a dir, té capacitat educativa. Es pot dir que tota acció humana individual o grupal té sempre un valor educatiu o deseducatiu, perquè cap d'aquestes accions resulta del tot neutra o indiferent per al desenvolupament humà i cívic de la resta de persones. La ciutat educadora adquireix i s'esforça a difondre la consciència de totes les possibles repercussions mútues entre les persones i els grups, en l'àmbit de l'espai públic de la ciutat, i intenta desvetllar totes les seves potencialitats positives per tal de millorar el progrés personal i social dels seus components.

Els canvis en la ciutat contemporània

Cada ciutat contemporània genera en el seu interior una creixent complexitat que, alhora que l'enriqueix, li planteja problemes.¹ La complexitat no és només un resultat del

---

¹ La part principal dels continguts d'aquesta anàlisi de canvis i dels seus efectes a la ciutat contemporània s'obté de diferents estudis del llibre de José Luis GONZÁLEZ QUIRÓS (ed. i intr.) *et al.: Ciudades posibles* (elaborat a la Escuela Contemporánea de Humanidades, Lengua de Trapo. Madrid, 2003).

nombre de persones que constantment s'incorporen a una ciutat o una altra del món: es calcula que cada dia dues-centes cinquanta mil persones a tot el planeta, procedents de zones rurals, s'incorporen a la vida urbana. És aquest un canvi quantitatiu rellevant, però ve acompanyat —i, en certa manera, n'és l'inductor— de canvis qualitius de la ciutat tal com l'havíem viscut, reconegut i pensat fins al darrer quart del segle xx. Aquests canvis qualitius deriven especialment del procés de globalització que es fonamenta en l'intens canvi de totes les formes de comunicació que, a més, s'han vist facilitades per una accelerada evolució tecnològica.

Alguns dels principals canvis qualitius —de manera especial els que generen més desassossec i que aquí només es mencionen sense entrar en anàlisis detallades— són: la digitalització de pràcticament tots els processos i la progressiva virtualització de l'existència; la intensificació de l'ús, moltes vegades fins a l'abús, de l'espai urbà per a l'intercanvi de tota mena de béns i valors; la multiplicació i acceleració de tota classe de flux i de moviments al servei de l'intercanvi i de la mercantilització; la proliferació de missatges i símbols, singularment dels publicitaris; l'abundància i la pressió de les imatges que genera la publicitat, que per damunt de tot ens converteix en espectadors; la progressiva, innecessària però previsible espectacularització de la vida a la ciutat i de tot el que s'hi mou;² la transformació del mateix espectacle en mercaderia de consum; finalment, la ciutat en permanent relectura d'ella mateixa, com a espectacle canviant.

Alguns dels seus efectes, també aquí només enunciats, són el moviment i la constant acceleració de les persones, els vehicles i tot tipus de productes i de béns materials o immaterials; la progressiva substitució —o, com a mínim, relativització— de la realitat cívica i humana per les imatges, símbols i aparadors que la representen i l'ensenyen; la instrumentalització dels individus al servei de l'interès mercantil i consumista; la progressiva pèrdua de consciència i memòria històrica de la ciutat, substituïda per la presència intensiva de notícies i de missatges de tot tipus, els quals indueixen a viure un present mediatitzat, facilitat per la inconsciència del constant moviment i l'estimulació publicitària per al consum; la multiplicació de les connexions personals llunyanes i virtuals, que desplacen les properes i presencials; l'individualisme que interpreta la vida urbana com un risc en què subjectivament predomina més el factor d'oportunitat que no pas el de perill i on s'hi accentua la competència per guanyar posicions de domini en el constant intercanvi que facilita la ciutat; individualisme que, alhora, reclama una protecció creixent —sovint desmesurada— contra els perills que el risc —inicialment assumit com a oportunitat— comporta.

De manera semblant, d'altres anàlisis³ insisteixen en els efectes de l'acceleració dels canvis com a escenari òptim per a una "cultura del moment", un temps que ja no és ni circular ni linial, sinó estrictament "puntualista", que crea en els habitants de les nostres ciutats una concepció de present de la cultura marcada per la precarietat de les identitats

² Com a exemple que retorna amb regularitat a la provocació col·lectiva, les fotografies publicitàries d'Oliveiro Toscani per a firmes internacionals de roba; aquestes fotografies i campanyes constitueixen un exemple de l'espectacularització i mercantilització d'autèntics problemes humans i socials —la immigració, el VIH-I, l'anorèxia—; és interessant reflexionar sobre quin és l'element predominant: ¿és "l'art" fotogràfic per ell mateix, la "temàtica humana" o, finalment —o, millor, finalment— el pur i cru comerç? En tot cas, les ciutats i els seus habitants es veuen convertits respectivament en escenari i espectadors d'un impúdic exhibicionisme —però potser útil com a presa col·lectiva de consciència? O perjudicial com a "homologador" d'anormalitats com en el cas de l'anorèxia? O descaradament immoral per la seva interessada instrumentalització del dolor humà?

³ Consideracions extretes de l'opuscle de Zygmunt BAUMAN, *Els reptes de l'educació en la modernitat líquida*, Arcàdia, Barcelona, 2007.

individuals i dels vincles entre les unes i les altres, fins al punt que això sembla representar la substància de la llibertat individual en la nostra cultura. Aquesta cultura, ja clarament *líquida* —mancada de referents segurs o *sòlids*—, no fomenta l'afany d'aprendre i d'acumular, sinó que més aviat sembla una cultura del distanciament, de la discontinuïtat i de l'oblit. En aquesta situació —gairebé en el grau zero de definició i de compromís—, l'espai públic democràtic i la cohesió social i territorial de la ciutat es veuen molt amenaçats.⁴

Pel que fa al fecund concepte d'espai públic, Jordi Borja⁵ assenyala la relació que hi ha entre la seva configuració física i l'exercici de la ciutadania entesa com l'estatus que permet exercir un conjunt de drets i deures cívics, polítics i socials; i ho concreta: "la qualitat de l'espai públic es podrà avaluar sobretot per la intensitat i la qualitat de les relacions socials que facilita, per la seva força mescladora de grups i de comportaments i per la seva capacitat d'estimular la identificació simbòlica, l'expressió i la integració culturals". Recentment, Bauman ha tornat a insistir en la transcendència de l'espai físic de la ciutat amb aquella capacitat "mescladora", i ha condemnat la política urbana d'homogeneïtzar els barris i després reduir al mínim inevitable tota classe de comerç i de comunicació entre ells [...], fórmula infal·lible per activar i intensificar el desig d'excloure i de segregar [...]. La fusió que requereix l'entesa mútua només pot venir de l'experiència compartida, i compartir l'experiència és inconcebible si abans no s'ha compartit l'espai.⁶

Entre els progressos que molts moviments ciutadans, al costat dels seus governs locals democràtics, han impulsat per a la millora

de la qualitat de l'espai públic, en destaca la revaloració de l'ambient urbà, la qualitat de vida als barris o la creació i l'equilibri de noves centralitats urbanes; així mateix, la millora de la democràcia ciutadana, la concertació i la participació en plans i projectes i el reforçament, per això mateix, dels governs locals en la política urbana; i, com a culminació, la recreació del concepte de ciutadà en tant que subjecte de la política urbana en renovació permanent per la seva actitud participativa.

Bauman, en acabar la seva anàlisi⁷ dels reptes educatius en la modernitat líquida, indica algunes vies de progrés que, com veurem després, enllacen en molts punts tant amb el que s'ha expressat en relació amb la idea d'espai públic democràtic com amb la proposta de la nova Carta de Ciutats Educadores. Entre altres aspectes, assenyala la necessitat de la construcció i reconstrucció dels llaços o vincles entre les persones; el foment d'una convivència hospitalària i amistosa; la cooperació mútuament enriquidora per facilitar l'autoestima individual i col·lectiva; el desenvolupament de les potencialitats latents i l'ús adequat de les aptituds de cadascú/na; tot queda resumit en la idea, literalment expressada en el sentit de "reconstrucció de l'espai públic" com a diàleg constant entre individu i comunitat i entre drets i deures de tots els actors cívics; i una educació al llarg de la vida que no només renovi habilitats per al canvi laboral i tècnic sinó, sobretot, per a la renovació de l'esperit de ciutadania.

La ciutat educadora davant la complexa, canviant i, d'altra banda, estimulants situació analitzada i els seus grans reptes no pot pretendre ser, per ella mateixa, la clau de la resolució de totes les dificultats i de la supe-

⁴ Ja el 1998 Jordi Borja, a "Ciutadania i espai públic", assenyala el "temor a l'espai públic". No és un espai protector ni protegit. En uns casos, no ha estat pensat per donar seguretat, sinó per a certes funcions com circular o estacionar, o és senzillament un espai residual entre edificis i vies. En altres casos, ha estat ocupat per les "classes perilloses" de la societat: immigrants, pobres o marginats. Col·laboració publicada a "Ciutat real, ciutat ideal. Significat i funció a l'espai urbà modern", *Urbanitats*, núm. 7, Centre de Cultura Contemporània. Barcelona, 1998.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Z. BAUMAN, *Confianza y temor en la ciudad*. Arcadia. Barcelona, 2006, p. 38.⁷ Z. BAUMAN, *op. cit.*, p. 38.

⁷ Z. BAUMAN, *Els reptes...*, p. 38 i s.

ració de tots els reptes però, com veurem, sí que pot aspirar a generar un clima de qualitat cívica i de convivència urbana que permeti prendre consciència dels canvis, orientar-se millor en la pròpia complexitat, atenuar i superar alguns dels seus efectes negatius i contribuir a la potenciació de les oportunitats i dels elements positius que també acompanyen el canvi que s'ha descrit. Considerem que es pot afirmar que una de les millors lectures dels principis de la Carta és la d'un autèntic programa d'atenció i promoció de la qualitat de l'espai públic democràtic, amb el vector educatiu com un dels eixos, gens exclusiu ni exclouent, però sí principal i cooperatiu.

La ciutat contemporània segueix sent —tant o més que abans— un espai de llibertat i de comunicació, i encara que la comunicació estigui mediatitzada per interessos mercantils i busqui objectius consumistes, la pluralitat intrínseca dels seus habitants, en intel·ligent combinació amb les noves capacitats i tècniques de comunicació, té a les seves mans la possibilitat de construir i difondre missatges lliures de mercantilisme i de consumisme. La ciutat que aspiri a ser educadora ha d'adaptar-se a les exigències del nou món globalitzat i digital per guanyar en eficàcia en la defensa de l'espai públic democràtic, fent servir les mateixes tècniques i estils de comunicació que resulten eficaces per a d'altres finalitats. Ben segur que serà indispensable que la ciutat, d'acord amb els educadors formals i no formals, orienti la formació dels seus habitants especialment, però no exclusivament, dels més joves cap al domini conceptual i l'orientació ètica dels “nous alfabet” comunicacionals, les armes i les infinites argücies de la comunicació i la informació del segle XXI. Segurament, aquest és el nucli des del qual es pot reorientar, si bé amb moltes dificultats i modestes previsions d'èxit, el canvi qualitatiu de les nostres ciutats. Al mateix temps que es deixa clar que la formació “conceptual i ètica” vol dir, evidentment, molt més que no pas la senzilla habilitat tècnica o el domini de tota la diversitat d'instruments: vol dir, sobretot, cons-

ciència dels objectius, dels valors i del referent humà i social que diàriament es juga en la immensa galàxia comunicativa en què s'ha convertit el món; sistemes sencers de comunicació amb els seus estels, planetes i satèl·lits i asteroides de tot tipus que circulen esbojarradament al voltant d'individus eixelebrats que, paradoxalment i molt ingènua-ment, es creuen que dominen el món amb el comandament a distància.

A més a més d'aquesta formació que ara ja cal considerar bàsica, la ciutat educadora ha de concentrar esforços en el manteniment i reforçament dels vincles comunitaris que encara perviuen en moltes ciutats, així com en promoure'n la recuperació allà on s'hagin debilitat o mantinguin el risc de perdre's. La dimensió comunitària de la ciutat és essencial des d'una perspectiva educadora: en cap cas els ciutadans es poden entendre com a individus separats que, els uns respecte dels altres, se situen en una freda juxtaposició, sinó com a persones en activa cooperació i convivència. La simple juxtaposició no produeix ciutat, senzillament construeix magatzem. Només la convivència participativa i interactiva construeix espai ciutadà i dóna contingut a projectes polítics en el seu sentit més noble: cal recordar que entre els fundadors grecs de la idea i de la consciència de ciutat —*polis*— el verb *politéuesthai* no significava “fer política” —pobre literalisme— en el seu actual sentit professional, sinó “viure com a ciutadà”, “exercir els drets de ciutadania activament i participativa”; és a dir, viure com a ciutadà estava intrínsecament, íntimament unit a l'activitat pública de la comunitat. A més, aquesta forma de vida, tal com en el seu moment va mostrar Jaeger, estava en íntima relació amb “l'educació per a” o amb la “cultura de” —*paideía* en els seus dos sentits principals— l'acció o participació ciutadana (“política”, en el seu sentit etimològic): l'educació no és una propietat individual sinó que per la seva essència pertany a la comunitat. El caràcter de la comunitat s'imprimeix en els seus membres individuals i és, en l'home, el *zoón politikón*, en una mesura molt superior que en els ani-

mals i font de tota acció i de tota conducta.⁸ Sobre el fons d'aquest model politicocultural grec es podria per tant afirmar que actualment “fer ciutat educadora” ha de ser exactament i essencialment “fer plenament ciutat”. En aquest fer-se en plenitud de les ciutats, en la participació dels seus habitants hi ha la millor educació possible —inclosa la informal— i es fan plenament educadores; al seu torn, en l'educació —també, però no només en la formal— dels ciutadans/es per a la plena ciutadania hi ha el germen de la millor ciutat que es pugui pensar i que sigui possible.

La reforma de la Carta a Gènova 2004

En l'esforç de l'AICE per adaptar la primera Carta de Ciutats Educadores als canvis a les ciutats es van desenvolupar algunes idees que permeten ampliar i aprofundir en el seu concepte general.

Un element nou respecte de la primera redacció del 1990 va ser l'explicitació d'un fil conductor que, fins i tot, si en certa manera es considerava implícit en la primera redacció, mereixia fer-se explícit per tal de subratllar aspectes que la redefeixen i la milloren. Això es feia a través dels tres títols que ara reagrupen, amb més ordre o sentit, els vint articles o principis de la Carta; per no modificar el seu perfil global, es va conservar el mateix nombre d'articles, si bé modificats notablement en el contingut i la posició.

El fil conductor passa entre les idees següents, per aquest ordre: primer, “el dret a la ciutat educadora”, que conté sis articles; segon, “el compromís de la ciutat” amb uns altres sis, i tercer, “al servei integral de les persones” amb els altres vuit. La seva funció no és tant agrupar temàticament els respectius articles de cada part, sinó la d'expressar cadascun per ell mateix i especialment per la seva interrelació, un esperit global de la

Carta que faciliti la comprensió de les seves últimes finalitats

Vegem-ho: amb la idea del “dret a la ciutat educadora” es pretén fer un pas endavant en la direcció de dotar els habitants de totes les ciutats d'una legítima aspiració a la redefinició de la seva ciutat com a educadora, és a dir, com a facilitadora de les oportunitats de qualitat de vida personal i democràtica i de millora de l'espai públic en el qual desenvolupar en plenitud la seva ciutadania; en aquest sentit, l'ideal de la ciutat educadora passa de ser una proposta volenterosa i, per descomptat, ben intencionada, a convertir-se en alguna cosa que, com a dret, pugui ser reclamada per totes les persones a la respectiva ciutat. No cal ni dir que l'efectivitat d'aquest dret a la vida real dependrà d'altres elements que no són els de la pròpia Carta, però aquesta pot ser la llavor d'un progrés en l'esmentada direcció. És per això que a l'article primer es parla d'aquest dret a la ciutat educadora com d'una “extensió” del que ja consta —als Drets Humans, a les constitucions democràtiques—, el dret fonamental de totes les persones a l'educació. En la seva interpretació més elemental, s'està dient que només en el context d'una ciutat educadora assoleix plenitud el dret fonamental de cada persona a una educació en el sentit formal o escolar. Dit d'una altra manera, l'educació purament escolar de la persona és essencial i necessària, però no suficient: en la ciutat educadora hi ha un valor afegit al qual els ciutadans també tenen dret.

El segon i tercer epígrafs expressen millor conjuntament, que no pas per separat, la resposta al primer: com que els reconeix aquest dret, la ciutat ha de respondre precisament amb un “compromís de la ciutat” —títol segon— posat “al servei integral de les persones” —títol tercer. És important subratllar, en primer lloc, la idea de compromís que desborda, amb la seva connotació d'exigència eticopolítica, la simple obligació

⁸ Werner JAEGER, *Paideia: los ideales de la cultura griega*, F. C. E. Mèxic, 2a ed., 1971, p. 3.

d'una ciutat i de la seva administració democràtica de gestionar eficaçment i honesta els assumptes ordinaris; amb la idea de compromís es reclama una posició proactiva de reconeixement del dret dels ciutadans a allò que fa un moment anomenàvem “valor afegit” al de l'educació purament escolar, i de foment pràctic i efectiu d'aquest valor. Amb tot, fóra una interpretació reduccionista i no concordant amb l'esperit de la Carta la que considerés com a subjectes d'aquest compromís només els administradors municipals; en realitat, es parla no del compromís de “l'ajuntament”, sinó de la ciutat; per tant, i encara que sempre amb el natural lideratge dels representants democràtics, el deure del compromís s'entén que ho és per a tota la ciutat. Així, el dret a la ciutat educadora es converteix, en el millor dels sentits, en un veritable dret-deure per a tothom: sens dubte per als representants, però també per als ciutadans i ciutadanes. Aquest compromís és “al servei integral de les persones” tal com diu el títol tercer que voluntàriament connecta, en el seu sentit gramatical, amb el títol segon. En efecte, es pretén que cada persona que viu a la ciutat se senti de manera efectiva punt d'atenció del conjunt de la ciutat i especialment dels seus representants democràtics, en tant que subjecte de drets de ciutadania i especialment, en tant que persona, amb possibilitats reals en qualsevol edat i circumstància, de desenvolupar en plenitud les seves diverses capacitats —objecte clàssic i principal de l'educació— i d'assolir la millor qualitat de vida —objecte genèric i bàsic de tota governança democràtica, única possible en una ciutat educadora.

Sense entrar a descriure detalladament els vint articles, per completar la comprensió del concepte de “ciutat educadora” pot ser útil assenyalar resumidament els aspectes que a la reforma del 2004 es van incorporar de nou o se'n va millorar clarament la presència o

definició en relació amb la Carta inicial, amb la finalitat d'adaptar-la a les noves característiques i necessitats de les ciutats a principis del nou segle. Els vectors principals de la reforma van ser, en primer lloc, la insistència en la necessitat i el dret de totes les persones a la formació al llarg de la vida,⁹ principi assumit en els més diversos fòrums internacionals com una exigència essencial en un món de canvis tan accelerats, i no només pensant en la millora permanent de les capacitats laborals, sinó també familiars, cíviques, comunicacionals i socials. Un segon criteri important va ser el de la millora i la universalitat de l'accés de totes les persones, especialment de les que tenen discapacitats funcionals o dependències per qualsevol circumstància, a tots els serveis, edificis i equipaments urbans,¹⁰ necessitat principal en un context de qualitat de la convivència urbana. També es va insistir en un aspecte que, per ell mateix, i per l'evolució de les poblacions, mereix consideració: el diàleg i la cooperació intergeneracional¹¹ amb la finalitat de la màxima integració social possible de les persones de totes les edats i del mutu aprofitament de la diversitat de coneixements i experiències vitals. Pel que fa als criteris anteriors —que tenen relació amb l'edat adulta o avançada i amb l'accessibilitat— i en connexió amb la nova societat globalitzada del coneixement, es va insistir en la necessitat que la ciutat educadora garantís a totes les persones, amb singular atenció als sectors aïllats de la formació, bé per edat o per altres causes, l'accés a tecnologies de la informació i les comunicacions;¹² no només per tal de manipular amb certa habilitat les eines informàtiques, sinó especialment per saber seleccionar, entendre i tractar el gran cabal d'informació disponible i evitar d'aquesta manera una de les noves causes d'exclusió social, cosa que temps enrere era inimaginable. En un altre ordre, la reforma atengué també el nou i cada vegada més ne-

⁹ Art. 1 i 19 de la Carta de Ciutats Educadores, reformada a Gènova 2004.

¹⁰ Art. 1, 8 i 10.

¹¹ Art. 3.

¹² Art. 19.

cessari concepte de “desenvolupament sostenible” amb esment explícit a l’equilibri entre ciutat i naturalesa, el dret a un medi ambient saludable i la participació general en les bones pràctiques d’un desenvolupament sostenible.¹³ Hi ha una altra sostenibilitat que està reclamant la nostra atenció: la sostenibilitat democràtica que, com es diu en el preàmbul de la Carta, no té una configuració suficient en el nou àmbit o dimensió global de tot allò que passa; és per això que la nova Carta incorpora en diversos punts referències més fortes i explícites dedicades a la promoció dels valors essencials de la vida democràtica, la llibertat, la igualtat, la diversitat cultural o la cooperació solidària internacional¹⁴ que les que tenia a la redacció inicial; i en l’article final, com a tancament, s’insisteix especialment en el que podríem anomenar fonaments de la cultura democràtica, la formació de totes les persones en els valors de respecte, tolerància, participació, responsabilitat i interès per la cosa pública, els seus programes, béns i serveis.¹⁵

Els principis bàsics de la Carta

Amb tot, fóra injust i desfigurador limitar-se exclusivament als criteris o vectors de la reforma de la Carta; com dèiem al principi, la nova Carta manté un esperit globalment fidel a la inicial i el sentit de les reformes no és altre que el de consolidar l’esmentat esperit a través del seu reconeixement i adaptació a les noves circumstàncies.

És per això que hem de tancar la nostra exposició del concepte actual de “ciutat educadora” amb el que són els seus principis

bàsics o valors permanents —i, per tant, també actuals—, reordenats i renovats en la redacció, però tan sòlids com ho eren des del primer moment. No és una descripció de detall, sinó una síntesi conceptual dels aspectes essencials.

El primer, el dret a gaudir en condicions d’igualtat de les oportunitats de formació, entreteniment i desenvolupament personal que ofereix el conjunt de la pròpia ciutat,¹⁶ constitueix un dels pilars de tota ciutat educadora. Lògicament, és també un tret essencial l’interès específic per les polítiques municipals educatives, a les quals s’impulsa a desenvolupar-se dins un marc de justícia social, civisme democràtic, qualitat de vida i promoció dels seus habitants;¹⁷ i d’una forma especial, atès que li crea valor afegit, a buscar amplitud, transversalitat, innovació i modalitats d’educació també no formal i informal, així com les diverses possibles vies de coneixement de la realitat sencera de la ciutat,¹⁸ que tradicionalment quedaven al marge de l’educació formal.

Com a natural deducció d’aquest coneixement de la pròpia ciutat, s’estableix el valor de la preservació de la pròpia identitat, en la seva complexitat, de cada ciutat; dels seus costums i orígens i de les llengües, sempre de cara a la integració i cohesió socials.¹⁹ La planificació urbana s’orientarà, amb paraules sinònimes, a la creació d’espai públic accessible, identificador, cohesionador, per tal de facilitar el desenvolupament personal, social, moral i cultural de les persones.²⁰ Un element clau de l’esperit de la ciutat educadora, especialment útil per a la planificació en el sentit que hem indicat, és la participació; més enllà del tòpic, és evident que

¹³ Art. 11.

¹⁴ Art. 1 i 2.

¹⁵ Art. 20.

¹⁶ Art. 1.

¹⁷ Art. 4.

¹⁸ Art. 5.

¹⁹ Art. 7.

²⁰ Art. 8 i 10.

la qualitat de vida democràtica urbana és directament proporcional a la participació real dels ciutadans/nes en la vida col·lectiva; d'aquesta manera s'estableix que la ciutat educadora fomentarà la participació ciutadana des d'una perspectiva crítica i responsable a partir de la informació suficient i de l'organització associativa de les persones.²¹

Uns altres aspectes fonamentals són el desenvolupament, a través de la cultura, el lleure o la informació, d'actituds d'iniciativa i d'autonomia dels nens i dels joves²² i la seva orientació per a una bona articulació de la seva formació amb les necessitats laborals de l'entorn.²³ Com a condició per a una bona col·laboració educativa dels seus fills les famílies, i també els educadors, rebran formació i estímuls que els ajudaran en la coresponsabilitat educativa,²⁴ essent aquesta una variant molt significativa de la formació durant tota la vida; així mateix, aquesta formació es fa extensiva als treballadors dels serveis públics, incloses les forces de seguretat, cosa que subratlla l'estil desitjable de tota una ciutat disposada a educar, sempre en el sentit més ampli de la paraula, com un conjunt coherent i cohesionat. En aquesta línia, es postula la coordinació entre administracions i amb la societat civil, especialment amb el denominat tercer sector.²⁵

Un aspecte fonamental que inspira el conjunt de la Carta és el que es pot resumir en el concepte de cohesió social. Apareix de forma recurrent en diversos articles, amb expressions que no són sempre iguals, però sí coincidents en el fons: es tracta de treballar per una ciutat en la qual totes les persones trobin el seu lloc en la societat²⁶ en la qual, mitjançant polítiques actives, es faciliti especialment la inclusió de persones procedents de la immigració o refugiades, amb dret a sentir la ciutat com a pròpia;²⁷ en què, valgui el joc de paraules, només s'exclougui l'exclusió mateixa, per ser la menys educadora de totes les actituds individuals i col·lectives.

Les paraules finals del preàmbul de la Carta són especialment adequades per al tancament d'aquesta exposició: "S'ha de produir una veritable fusió, en l'etapa educativa formal i en la vida adulta, dels recursos i la potència formativa de la ciutat amb el desenvolupament ordinari del sistema educatiu, laboral i social. El dret a la ciutat educadora ha de ser una garantia rellevant dels principis d'igualtat entre totes les persones, de justícia social i d'equilibri territorial. Tot això accentua la responsabilitat dels governs locals en el sentit de desenvolupar totes les potencialitats educatives que acull la ciutat, tot incorporant al seu projecte polític els principis de la ciutat educadora."

²¹ Art. 9, 12 i 18.

²² Art. 13.

²³ Art. 15.

²⁴ Art. 14.

²⁵ Art. 17.

²⁶ Art. 15.

²⁷ Art. 16.

Barcelona: el compromís d'una ciutat amb l'educació

Jordi Hereu

Jordi Hereu i Boher (Barcelona, 1965) és alcalde de Barcelona pel Partit Socialista de Catalunya des del 2006, càrrec en el qual fou ratificat a les urnes pels ciutadans barcelonins a les eleccions municipals del 2007. Va obtenir la llicenciatura i un màster en administració i direcció d'empreses per la prestigiosa Escola Superior d'Administració i Direcció d'Empreses (ESADE). Abans de començar el seu recorregut al consistori barceloní, la seva activitat professional estava relacionada amb diverses empreses del port de Barcelona.

Pel que fa a la seva trajectòria a l'Ajuntament de Barcelona, Jordi Hereu ha estat vinculat al món públic local des del 1997 i durant deu anys ha exercit diferents càrrecs als nivells públics més propers al ciutadà. Cohesió social, desenvolupament econòmic i projecció internacional; convivència i seguretat en proximitat; sostenibilitat i lluita contra el canvi climàtic i capitalitat són els eixos estratègics i les prioritats polítiques que s'ha marcat Jordi Hereu per a la seva acció política al capdavant del Govern local de Barcelona.

Barcelona: el compromís d'una ciutat amb l'educació

He tornat a mirar la Carta de Ciutats Educatives que es va impulsar al Primer Congrés Internacional celebrat a la nostra ciutat el 1990 i que es va revisar en dues ocasions més, el 1994 i el 2004. Les primeres paraules del preàmbul diuen: "Avui més que mai, la ciutat, gran o petita, disposa d'incomptables possibilitats educadores, però també poden incidir-hi forces i inèrcies deseducadores." És un bon començament. Sobretot si tenim en compte que l'últim dels articles de la Carta diu: "La ciutat educadora ha d'oferir a tots els seus habitants, com a objectiu cada cop més necessari per a la comunitat, formació en valors i pràctiques de ciutadania democràtica: el respecte, la tolerància, la participació, la responsabilitat i l'interès per la cosa pública, pels seus programes, els seus béns i els seus serveis."

Aquest és un objectiu compartit avui per centenars de ciutats arreu del món, cadascuna amb les seves condicions culturals i socials, econòmiques i polítiques. Però relligades per la voluntat d'eleva la qualitat de vida dels ciutadans, no només en el terreny material —l'entorn, els serveis—, sinó també quant a la construcció cívica. És una manera engrescadora de mirar la ciutat, perquè ens dona el lligam entre allò individual i allò col·lectiu. És cert que l'impuls d'aquest programa —d'aquesta concepció— va sortir d'una Barcelona engrescada amb el procés de transformació que arrenca amb la democràcia i que era la vocació de construir una ciutat més justa, més amable, més equitativa, més digna. En certa manera, Barcelona volia compartir amb el món aquest impuls, aquesta força, i ho va fer de la millor manera possible: posant en circulació una idea generosa i alta de la ciutat. La ciutat com a educadora de la població, de totes les edats, de totes les

condicions, de totes les procedències. Sense, però, menystenir les més poderoses de les eines educadores: les famílies i l'escola.

Estem en un moment de redefinició de l'educació, just quan les noves tecnologies —amb les seves tones d'informació sense garbellar— inunden l'espai mental i físic dels adolescents i joves. Però és que estem redefinint tota la nostra societat, de dalt a baix: la manera de viure, de relacionar-nos, de treballar, d'agrupar-nos, d'enriquir-nos i d'empobrir-nos, tot va avui en dansa, perquè el fenomen de la globalització ha sacsejat les antigues parcel·les que habitàvem i que teníem tan ben apamades. No obstant això, els canvis són bons: ens hem obert al món, tenim el món sencer a casa nostra, disposem de més instruments i més eficaços per afrontar els reptes. Ara bé, tot canvi profund comporta una crisi. Hem de ser conscients que estem vivint la crisi del sistema educatiu, entenent el terme *crisi* en un sentit constructiu. Ens en sortirem precisament perquè sabem què ens està passant.

Barcelona és una ciutat que, des de sempre, ha estat compromesa amb l'educació pública de qualitat. Fa més de cent anys que treballem, des de l'Ajuntament de Barcelona, en aquesta línia i podem dir, sense pecar d'exageració, que la ciutat ha viscut fites importantíssimes de renovació pedagògica i, més que res, de voluntat d'avançar cap a un model educatiu equitatiu, democràtic, obert, cívic. Per això no és estrany que, ara fa vint anys, Barcelona proposés amb entusiasme el projecte de la "ciutat educadora", un concepte que m'és especialment grat, perquè jo defenso la ciutat com a gestora de valors. Crec en la ciutat com a transmissora dels valors bàsics que governen la bona convivència.

És cert que una part d'aquesta convivència correspon a les administracions, des del moment que hem de procurar un marc de cohesió social, però els entramats humans que es generen a la ciutat són una cosa més subtil: herència, caràcter, entorn i aquesta educació tàcita, no reglada, que es produeix cada dia, de la qual sovint no som conscients, però que és fonamental en la formació dels ciutadans, sobretot dels nous ciutadans —i em refereixo alhora als nousvinguts i a aquells que estrenen ciutadania: els joves. Però sense oblidar el paper de les velles generacions, que ens són exemple i suport. La ciutat és patrimoni de tothom i l'aprenentatge, també. Estic convençut que la ciutat exemplaritzada determina valors a través de la seva organització, de les prioritats que es marca l'equip de govern municipal, de les propostes que es fan als ciutadans i, finalment, a través de les campanyes de difusió i de participació.

En aquest sentit, l'urbanisme és ja un llibre obert sobre els valors d'una ciutat, i jo defenso, amb orgull, que la prioritat de l'espai públic com a punt de reunió dels ciutadans és ben visible a la nostra trama urbana. És important que una ciutat s'organitzi a l'entorn de l'espai que compartim, allà on es produeixen interaccions espontànies entre diferents grups socials. Però l'urbanisme dona també, a l'observador atent, altres relats sobre la ciutat: la preeminència del transport públic, els carrils bici, els equipaments socials i culturals ens diuen en quina mena de valors col·lectius confiem. Finalment, els serveis que la ciutat ofereix, i que no són tan visibles a simple vista, acaben constituint l'ànima de la relació entre Administració i ciutadans, perquè és a través dels serveis que l'Ajuntament fa possible la igualtat d'oportunitats, l'autonomia de les persones, el suport als projectes que cadascú somia portar a terme. No són valors, aquestes coses?

Ara bé, per "llegir" la ciutat en termes de valors cal estar-hi entrenat. I aquest és un ensenyament que comparteixen —o haurien de compartir— escola i família. La simbiosi entre aquests dos sistemes insubstituïbles és

la que dona com a resultat un nou ciutadà preparat, solidari, crític, actiu, segurament participatiu. El tercer factor que incideix en la formació és l'entorn, el barri, i aquí és on les administracions han de posar recursos perquè el barri jugui un paper positiu en aquest procés de formació. L'ideal és aconseguir que els tres factors actuïn alhora i amb els mateixos objectius, i les administracions municipals hem de maldar-hi.

Vull destacar un parell d'iniciatives, no pas totes, que Barcelona s'està plantejant o està duent a terme perquè la ciutat sigui, de veritat, educadora més enllà de l'escola. L'una està relacionada amb aquest element fonamental de l'herència urbana que és el patrimoni. El patrimoni, com sabem, és la concreció de la memòria i les ciutats necessiten memòria tangible, present als carrers, per construir la seva identitat, que al capdavall és part de la identitat dels ciutadans. Bona part de la memòria moderna de Barcelona és industrial i tenim, als antics barris obrers, fàbriques ja desamortitzades que anem recuperant per convertir-les en equipaments de signe divers, molt sovint cultural. Doncs bé, un dels projectes immediats és utilitzar aquests edificis com a "fàbriques de cultura", espais on els joves puguin crear, experimentar, fer. No és això un missatge molt propi del segle XXI —un segle que valora creativitat i talent— donat a les noves generacions?

En segon lloc, voldria posar l'accent sobre Barcelona com a ciutat que resol els seus conflictes a través del pacte i entenent els processos que hi condueixen com a educatius en si mateixos. No és pas un camí fàcil, perquè sovint es tracta de trobar el punt d'equilibri entre grups o sectors que tenen, cada un, un punt de raó i davant dels quals l'Ajuntament ha de fer d'àrbitre, però no només: ha de marcar el lloc exacte del "bé comú" per damunt de les "raons" individuals. Hem avançat en pactes sobre la mobilitat, sobre l'antagonia entre oci nocturn i descans dels veïns, fins i tot davant la presència de grups de joves immigrants llatins que, lluny de caure en el perill de la segregació o de conductes antisocials, hem

aconseguit transformar, per voluntat dels implicats, en... entitats culturals! És cert que en aquest camí s'avança més a poc a poc, però s'aconsegueix en definitiva una legitimació de l'autoritat, que també ha d'existir i s'ha d'exercir democràticament.

Una ciutat que transforma la memòria en creació i que pacta la sortida als seus conflictes és una ciutat educadora. Són valors posats en pràctica. I aquests valors ciutadans han d'aliar-se estretament amb l'escola, i amb tots els nivells de formació que s'ofereixen, per enfortir-se. La qualitat de l'ensenyament és crucial tant per a la competitivitat futura de la nostra economia com per a la viabilitat de la nostra convivència. L'escola és, des dels primers anys, una eina d'integració i un instrument per fer possible la igualtat d'oportunitats. Hem aconseguit una escola per a tothom; ara hem d'avançar cap a una escola de més qualitat, exigent, moderna, integrada plenament en la nostra complexa societat d'avui. Però amb això no és suficient: la ciutat tota ha de ser coherent amb els valors que ofereix l'escola, ha de ser també exigent amb si mateixa i amb els ciutadans, un pro-

cés que ja vivim avui, però que hem d'intensificar cap a aquest horitzó d'excel·lència no només educativa, sinó també cívica.

Tornem, per acabar, a la nostra història comuna com a ciutats educadores. L'Ajuntament de Barcelona va assumir des del primer dia aquest compromís, amb la vocació d'exercir un lideratge social: amb la vocació de fer, de la política, pedagogia. Estem convençuts que el potencial educatiu d'una ciutat és el seu potencial cívica, i a l'inrevés: la qualitat cívica de la ciutat es torna educadora per als nous (i també els antics) ciutadans. De manera que la nostra responsabilitat és aprofundir en la democràcia, la participació, la cohesió social i, en definitiva, els valors. Allò que plasma, atenta i minuciosa, la Carta fundacional d'aquest moviment, que s'ha escampat pel món com una ambaixada de bona voluntat.

Cada dia nous municipis se sumen al compromís de les ciutats educadores. Com a president de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores, me'n sento satisfet. Estem treballant per fer un món millor, i dia rere dia ho anem aconseguint.

1

Els nous reptes de la vida urbana

Utopies dialèctiques

David Harvey

David Harvey (Gillingham, Kent, Regne Unit, 1935) és professor d'antropologia a la City University of New York (CUNY). Doctorat en geografia per la Universitat de Cambridge, Harvey ha destacat al llarg dels últims trenta anys per la publicació d'un extens conjunt d'obres amb una base comuna, com ara la crítica del neoliberalisme i de l'imperialisme i l'anàlisi geogràfica de la ciutat des d'una perspectiva marxista.

Els seus llibres, com *Social Justice and the City* (1973), *The Limits to Capital* (1982), *The Condition of Postmodernity* (1989), *The Urban Experience* (1989), *Justice, Nature and the Geography of Difference* (1996), *Spaces of Hope* (2000), l'obra geograhicohistòrica *Paris, Capital of Modernity* (2003), *New Imperialism* (2003), i el gran nombre de treballs i articles que ha publicat al llarg de la seva carrera professional han convertit David Harvey en un dels geògrafs més coneguts arreu.

El sociòleg urbà Robert Park va definir la ciutat com:

“L'intent més conseqüent i, en general, més encertat de l'home de refer el món on viu seguint més les seves aspiracions. Però, si la ciutat és el món que va crear l'home, també és, per tant, el món en què està condemnat a viure. Així, doncs, indirectament i sense saber ben bé la naturalesa de la seva tasca, en fer la ciutat l'home s'ha remodelat a si mateix.”¹

La pregunta de quina mena de ciutat volem no es pot separar, doncs, de la pregunta de quina mena de gent —jo, tu, nosaltres i ells— volem arribar a ser: quins tipus de relacions socials es valoren, quins sistemes de producció i quines relacions laborals es consideren creatives i satisfactòries, quina relació amb la natura interessa la gent, quins sentits de l'estètica es volen cultivar, quines tecnologies es consideren apropiades i, en resum, com es vol viure el dia a dia. Seria preocupant que hi hagués consens social en tots aquests aspectes. L'important és posar totes aquestes qüestions al capdavant del debat en un moment en què cada cop hi ha més població mundial “condemnadada a viure” en alguna mena d'escenari urbà i és més que evident que no per això ens tornem necessàriament millors. Si més no, hauríem d'acceptar que el dret de fer i refer la ciutat i, per tant, de fer-nos i refer-nos a nosaltres mateixos, seguint les nostres aspiracions, és un dels drets humans més preuats.

I això, què vol dir? El procés d'urbanització dels últims cent anys, que ha avançat a

un ritme extraordinari i ha adquirit unes dimensions insospitades, ha fet que sigui difícil reflexionar sobre la tesi de Park. Pel que sembla, unes forces que no podem controlar ens han fet i refet moltes vegades. Els qui construeixen la ciutat —promotors, financers i interessos de construcció ajudats i tot sovint afavorits per urbanistes estatals i governs municipals— han estat impulsats per la set de guanys, la necessitat d'acumular i posteriorment absorbir excedents de capital cada cop més grans, amb el suport de lleis coercitives de competència capitalista. L'interès pel benestar de les persones ha estat sempre secundari; mentre que els immigrants, que entren en massa a les ciutats i que han transformat radicalment l'escenari urbà, estan més empenyos per la desesperació que no pas per una reflexió conscient sobre la tesi de Park. Malgrat tot, el dret de canviar la ciutat no és un dret abstracte, sinó un dret inherent als costums diaris. La dialèctica de la urbanització i la transformació social actuen al voltant nostre i nosaltres no solament topem amb els seus efectes —bons, dolents i neutres—, sinó que hi contribuïm, ja que vivim als nostres entorns urbans característics, hi edifiquem, hi treballem, hi comprem, hi interactuem i hi circulem. Però, com podem ser més conscients de quina és la naturalesa de la tasca que se'ns encomana? Des de quina perspectiva ens hem d'imaginar adaptant les nostres conductes i el nostre entorn urbà per aconseguir donar a la ciutat en sentit global una forma que s'adigui més amb les nostres aspiracions? Potser remetre'ns a la tradició utòpica ens oferiria algunes pistes. Al capdavant, al llarg de la història de la humanitat, les utopies urbanes han expressat reiteradament el

---

¹ R. PARK, *On Social Control and Collective Behavior* (Chicago, Chicago University Press), p. 3.

desig humà d'abastar un estil de vida millor, per no dir perfecte.

La majoria dels projectes i dels plans urbanístics que anomenem *utòpics* són dissenys fixos i formals. Constitueixen el que jo anomeno "utopies de la forma dels espais": ciutats i comunitats planificades que al llarg dels segles ens han ensarronat fent-nos pensar que s'hi acabaria imposant l'harmonia, que els desitjos humans s'hi satisfarien, per no dir que s'hi farien realitat, d'una vegada per totes. El problema d'aquestes utopies és que acaben reprimint l'esperit humà i frustrant el desig de les persones de descobrir i innovar. De la manera que s'han implantat, els resultats han tingut un vessant molt més autoritari i repressiu que no pas emancipador. En aquestes utopies, representa que la història s'hi ha d'aturar, la qual cosa implica que no hi pot passar res de nou, que no es pot explicar res de nou. L'única innovació que hi és permesa és la que consolida l'harmonia preestablerta. Igual que el concepte cristià del Paradís, aquestes utopies són tan avorrides que ningú hi vol anar.²

També hi ha les utopies del procés social. Als últims temps, els neoliberals ens han volgut convèncer que el mercat i el comerç lliures, juntament amb la propietat privada i l'individualisme empresarial, ens havien d'aportar riquesa, seguretat i felicitat a tots, que l'evolució del mercat ens acabaria oferint les ciutats dels nostres somnis. Però els efectes pràctics d'aquest utopisme neoliberal sobre les nostres possibilitats de vida, sobre les nostres ciutats, sobre la nostra seguretat i les nostres perspectives han quedat molt lluny de ser propicis. Segons diu un antic refrany, "no hi ha major desigualtat que oferir un tracte igualitari a individus desiguals". El lliure mercat no pot oferir un tracte just quan les aportacions inicials són desiguals, quan s'hi exercita el poder dels monopolis i quan els marcs institucionals d'intercanvi estan afectats, com és sempre el cas, per una asimetria de poder

i d'informació. Hi ha molts països que, en nom del lliure mercat, afavoreixen la violació flagrant dels drets humans i soscaven el dret de subsistència d'aquells individus que sustenten aquest lliure mercat amb l'avantatge comparatiu de la seva mà d'obra. La liberalització no solament del comerç, sinó també dels mercats financers arreu del món, ha desencadenat una tempesta de poders especulatiu, sobretot als mercats de l'habitatge i al sector de la construcció, en què el capital depredador ha saquejat el món sencer en detriment de tota altra cosa (especialment de les relacions socials i del medi ambient). Uns quants fons especulatiu, que exerceixen el seu dret a obtenir beneficis i que estan protegits per la ficció jurídica que l'empresa és, de fet, un individu, poden arrasar el món sencer i destruir economies senceres amb el seu poder especulatiu (com va passar a Indonèsia el 1997-1998 i a l'Argentina el 2001). I el més greu és que, per poder funcionar, el neoliberalisme del lliure mercat necessita escassetat. I, si no hi ha escassetat, se n'ha de crear socialment. Això és el que fa la propietat privada i l'índex de benefici. El tancament dels terrenys de propietat comuna i la destrucció dels drets sobre la propietat comuna a través de la privatització i la mercantilització de tot és la premissa necessària perquè es pugui donar l'acumulació de capital. L'educació, l'atenció sanitària, l'aigua, el clavegueram i la recollida d'escombraries són serveis que cal privatitzar i reconduir cap al règim dominant de drets que afavoreix la circulació i l'acumulació del capital. El que jo anomeno *acumulació per desposseïment* es converteix en un patró dominant.³

Els drets col·lectius sobre la ciutat s'han perdut. La ciutat passa a mans de mecanismes de creixement, dels financers, dels promotors, dels especuladors i dels baixistes, cosa que acaba desembocant en un munt de privacions innecessàries (atur, manca d'habitatges, etc.) enmig de l'abundància. I d'aquí, els sense sostre que rondan els carrers i els

² D. HARVEY, *Spaces of Hope* (Edimburg, Edinburgh University Press, 2000).

³ D. HARVEY, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford, Oxford University Press, 2005).

captaires del metro. La fam causa estralls en un entorn dominat per l'excedent d'aliments. Es neguen necessitats bàsiques, com l'aigua potable, a aquells que no poden pagar-les. Els marginats han de beure l'aigua dels rius contaminats de còlera. Aquí és on ens porta el lliure mercat i això és el que significa en realitat l'aferrissament als drets inalienables de la propietat privada i dels índexs de benefici, siguin quines siguin les declaracions pietoses que surten dels principals nuclis de poder capitalista. Fins i tot, el Banc Mundial admet que la pobresa, tant l'absoluta com la relativa, ha anat en augment en comptes de reduir-se durant aquests temps idíl·lics en què el neoliberalisme ha dominat el món. I, tot i així, després insisteix que l'única manera d'eliminar la pobresa és ampliant encara més els drets neoliberals de la propietat privada i l'índex de benefici a l'interior dels mercats. Tanmateix, tal com fins i tot l'Organització de les Nacions Unides reconeix, el resultat real que es constata és la creació d'un "planeta de suburbis".⁴

Per motius obvis d'interessos, en pro de l'enriquiment i l'acumulació de poder es protegeixen drets i llibertats que van engranats a la màquina de somnis neoliberals, mentre que a nosaltres se'ns intenta convèncer que són universals i que ens són beneficiosos. Trenta anys de llibertats neoliberals ens han abocat a concentracions desorbitades de poder empresarial als sectors de l'energia, dels mitjans de comunicació, dels productes farmacèutics, dels transports i fins i tot als sectors minorista i de la construcció. Resulta que el lliure mercat no és altra cosa que un mitjà idoni per estendre sense cap restricció el poder dels monopolis empresarials, els condominis i la Coca-Cola pertot i allà on calgui. Als Estats Units, per tenir en compte un cas paradigmàtic, ha estat possible fins i tot que l'1 % de la població amb més ingressos ampliés la part proporcional que representaven els seus beneficis dins la renda nacional d'una

mica menys del 8 % el 1970 a pràcticament el 20 % avui dia. Més espectacular encara és el cas del 0,1 % de la població amb més ingressos, que entre el 1978 i el 1998 van augmentar la seva part proporcional del 2 % al 6 % de la renda nacional (avui dia encara deu ser més elevada). Aquests tipus de fenòmens s'han viscut a tot arreu on s'ha fet el pas cap al neoliberalisme. Al capdavall, el neoliberalisme ha consistit a retornar el poder de classe a una petita elit de directors executius i financers. Amb una influència desproporcionada sobre els mitjans de comunicació i els processos polítics, aquesta elit ens intenta fer veure que estem molt millor sota un règim neoliberal de poder politicoeconòmic. I per a ells, que viuen amb tota comoditat als seus guetos daurats, el món sí que és un lloc millor. Les ciutats contemporànies estan més dividides, fragmentades i fracturades que mai per la riquesa i el poder. Des d'un punt de vista social, aquesta no és la ciutat justa dels meus somnis.

"Cada forma de govern promulga les lleis amb vista als seus propis interessos", diu Trasímac a *La República* de Plató, de manera que "és just el mateix a tot arreu: l'avantatge del més fort". Karl Polanyi ho diu amb altres paraules: quan la idea de llibertat "degenera en una simple defensa de l'empresa lliure", arribem a una situació "de plena llibertat per a aquells amb uns ingressos, un temps lliure i una seguretat que no cal millorar, i d'una llibertat molt minvada per a la gent, que potser intentarà debades fer ús dels seus drets democràtics per trobar un recer que els protegeixi del poder dels qui ostenten la propietat".⁵ L'utopisme neoliberal ha suscitat corrents d'oposició. Alguns d'aquests corrents afirmen que altres processos, com la lluita de classes, l'antiracista o la feminista, ens acabaran portant a versions perfeccionades del comunisme, del socialisme, de l'anarquisme, del feminisme, de l'ecologisme, etc. Per desgràcia, resulta que aquests

⁴ M. DAVIS, *Planet of Slums* (Londres, Verso, 2006).

⁵ K. POLANYI, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time* (Boston, Beacon Press, 1957), p. 249-258.

models utòpics alternatius del procés social contenen les mateixes imperfeccions funestes (com han demostrat els escassos intents d'implantar-los). Aquests models s'abstrauen completament dels problemes que sorgeixen quan es creen estructures espacials sobre el terreny. La territorialitat de l'organització i del poder polític es considera neutra en les qüestions de tracte humà (i això que sabem del cert que les formes espacials són constitutives de les relacions socials). Les utopies del progrés social no fan cas del que passa quan les parets, els ponts i les portes es converteixen en marcs d'interacció social, quan es reclouen comunitats i s'estableixen fronteres i límits estatals, que seran els fonaments de marginacions i discriminacions (n'és una prova la història dels quibuts israelians, que van començar com a entitats socialistes i van acabar com a corporativistes i empresarials). No cal dir que aquells que ostenten el poder poques vegades renunciaran voluntàriament als seus drets i llibertats, per no dir mai. Com va dir Marx, "entre drets iguals, la força decideix". No falta gaire perquè es desencadeni una altra pugna, però, quin n'ha de ser el motiu? Si totes les utopies de la forma dels espais són deficientes perquè intenten eliminar la força del canvi històric i si totes les utopies del progrés social són tan repressives com les primeres perquè neguen la importància constitutiva de l'organització de l'espai urbà, aleshores quin concepte de ciutat hem de mirar de tirar endavant?

Trobem la resposta, en part, en la teoria de Park. Si, quan fem la ciutat, ens refem a nosaltres mateixos, aleshores no hi ha dubte que es tracta d'una proposició dialèctica que necessita un utopisme dialèctic que s'hi adigui. La història és plena d'elements que reproduïen aquesta idea. Segons va afirmar Saint-Simon, no hi ha cap ordre social que pugui canviar si els trets distintius del nou ordre encara no són presents i latents dins l'actual estat de coses. Les revolucions no són ruptures totals, però sí que ho posen tot cap per avall. Es poden ressuscitar drets antics i se'n poden definir de nous: com el dret a la ciutat que, com he dit de bon principi, no

és purament un dret d'accés a allò que defineixen els especuladors immobiliaris i els urbanistes de l'Estat, sinó un dret actiu a fer una ciutat que s'adigui més amb les nostres aspiracions i a refer-nos a nosaltres mateixos amb una altra imatge.

Un utopisme dialèctic no pot ser una qüestió purament individual precisament perquè la ciutat és un producte col·lectiu. Un utopisme dialèctic ha de ser un projecte col·lectiu, un dret col·lectiu l'exercici del qual depèn al cent per cent de la creació d'una política col·lectiva encaminada a remodelar els espais de la ciutat, les condicions mediambientals i les pràctiques socials d'acord amb una nova imatge. La creació d'espais urbans de propietat comuna, incloent-hi espais destinats a l'expressió i al debat polític públics, una esfera pública de participació democràtica activa, exigeix desfer el camí fins abans d'aquesta immensa onada de privatització que aquests últims anys ha estat el *mantra* d'un neoliberalisme destructiu. Alliberem els centres comercials de les estructures de vigilància i de poder! Ens hem d'imaginar una ciutat més inclusiva, per bé que amb friccions constants, que es fonamenti no solament sobre una ordenació diferent dels drets, sinó també sobre unes altres pràctiques politicoeconòmiques i un accés més obert als espais de la ciutat. Els drets de l'individu a rebre un tracte digne com a ésser humà i a la llibertat d'expressió són massa valuosos per deixar-los de banda, però cal que hi afegim també el dret a unes possibilitats de vida adequades per a tothom, a ajudes materials bàsiques, a la inclusió, a l'accés i a la diferència. La tasca, com afirmava Polanyi, consisteix a ampliar l'esfera de les llibertats i dels drets més enllà dels límits rigidíssims als quals la té confinada el neoliberalisme.

El dret a la ciutat és un dret actiu a fer una ciutat diferent, a donar-li una forma que s'adigui més amb les nostres necessitats i desitjos col·lectius, de manera que acabem referent les nostres vides de cada dia, remodelant les nostres pràctiques arquitectòniques (per dir-ho així) i, en última instància, defi-

nint una altra manera de ser ésser humà. I aquest dret ha d'estar obert per sempre més. Com va dir una vegada Alfred North Whitehead, si la natura és la cerca permanent de renovació i la creació de coses noves i si els éssers humans, com ens confirma la història, tenen una inventiva i creativitat sorprenents per trobar coses noves, aleshores la ciutat no es pot permetre quedar reduïda a una forma congelada i escleròtica. Per a la pràctica del

nostre utopisme dialèctic, és imprescindible conservar els espais urbans oberts i flexibles, construir llocs que la ciutadania pugui fer seus i interactuar-hi, plegar móns de records i desitjos per fer-ne formes construïdes i estructures espacials d'esperança permanent.

Si el nostre món urbà s'ha imaginat i s'ha fet, aleshores es pot reimaginar i refer una vegada i una altra, i encara una altra vegada.

Espai públic

Zygmunt Bauman

Zygmunt Bauman (Poznan, Polònia, 1925) és professor emèrit de sociologia; ha estat professor de sociologia i, en diverses ocasions, cap de departament a Leeds des del 1972 fins que es va retirar, el 1990. Anteriorment, va fer classe a la Universitat de Varsòvia fins al 1968 i a la Universitat de Tel-Aviv, i va exercir diverses vegades com a professor visitant, entre altres llocs, a Austràlia. Actualment, també és professor emèrit de la Universitat de Varsòvia.

Zygmunt Bauman és conegut a tot el món per treballs com ara *Legisladores e intérpretes* (Universidad Nacional de Quilmes, 1997), *Modernidad y Holocausto* (Sequitur, 1998), *Modernidad y ambivalencia* (Anthropos, 1996), *Posmodernidad Ética* (Siglo XXI, 2004). També destaquen els seus últims llibres sobre la societat líquida: *Amor líquido* (Fondo de cultura económica, 2005), *Vida líquida* (Paidós, 2006) o *Miedo líquido* (Paidós, 2007). Al llarg de la seva carrera, Zygmunt Bauman ha estat guardonat amb nombrosos premis, entre els quals, el premi europeu Amalfi el 1990 i el Premi Adorno el 1998.

L'àgora és el lloc on es troben l'*oikos* (l'àmbit familiar, regne de la cosa "privada") i l'*oikoumene* (l'àmbit polític, regne de la cosa "pública"). Els individus es troben per parlar, i el propòsit explícit o implícit d'intercanviar (en totes les seves formes: discursos formals acabats en aplaudiments, xiulats o increpats; freds o encesos arguments; arengues o paraules d'ànim; negociacions o disputes, etc.) arriba a una satisfactòria *traducció* de doble sentit o, si més no, acceptable: de les preocupacions i desitjos privats als assumptes públics, i de les necessitats i ambicions públiques als drets i obligacions privades. És a l'àgora on el compacte espai que integren els individus privats en un tot social (tant si és una tribu, una comunitat local, un estat nació o —prospectivament— la humanitat) es torna sempre a renegociar, reformar i reconfirmar.

L'àgora ha de ser, doncs, un espai a la vegada hospitalari i igualitari per als que arriben dels regnes públic i privat; però, per ser hospitalari de forma contínua, necessita defensar incondicionalment la seva independència de tots dos. No pot ser propietat, ni simplement un post avançat, de cap dels dos. Si ho fos, el flux de la traducció es veuria constantment amenaçat amb interrupcions i els resultats serien distorsionats. En el pitjor dels casos, la traducció arribaria a un punt mort i la comunicació quedaria eliminada, a causa del fet que un dels dos llenguatges eliminaria l'altre, que se suposava que s'hi havia de trobar en condicions d'igualtat.

Sent atractiva tant per a l'*oikos* com per a l'*oikoumene*, l'àgora s'ha de mantenir vigilant i alerta de les ganes de conquesta que poden tenir l'un o l'altre dels socis-de-diàleg per apropiarse completament de l'espai de

trobada, posar-lo sota la seva exclusiva administració i limitar permanentment el dret d'entrada de l'altre soci, reservant-se el monopolístic o quasi monopolístic dret d'autoritzar la traducció. Exactament igual que el vent existeix únicament per l'acció dels corrents d'aire, i el riu per l'acció dels fluxos d'aigua, l'àgora existeix només per l'activitat de realitzar una traducció lliure i contínua, sense restriccions i ininterrompuda.

Idealment, ambdues línies divisòries, que separen l'àgora de l'àmbit de la cosa privada, per una banda, i de l'àmbit de la cosa pública, per l'altra, estan marcades per un dens trànsit bidireccional. Ocasionalment, però, el trànsit a través d'una línia o l'altra es pot veure reduït a un fil que pot fer que la traducció, la *raison d'être* de l'àgora i la seva forma d'existir, resulti inadequada o inefectiva; fins i tot pot arribar a quedar completament aturada. Cap de les línies divisòries està convenientment fortificada; pobrament protegides i eminentment permeables, totes dues són vulnerables i es troben permanentment exposades a ser envaïdes. Com que la necessitat de deixar la traducció al risc de la lliure iniciativa i la lliure oposició pot ser considerada per cada cantó com a quelcom enutjós i incòmode, el fet de suprimir aquesta necessitat i amb una mica de sort desfer-se'n totalment, almenys durant un temps, tot envaint i conquerint l'àgora, és una temptació permanent tant per als actors del regne privat com del públic. L'àgora mai no està segura i difícilment pot tenir confiança en si mateixa. No pot comptar amb la bona voluntat dels ocupants de cap dels dos regnes veïns ni en la seva voluntària submissió al codi de comportament (en particular, la regla del respecte mutu) que ha de ser observat perquè el diàleg continuï sense alteracions. La

supervivència de l'àgora depèn únicament del seu propi esperit d'independència i del seu propi ritme i vigor.

A la major part del segle xx, les ments més perspicaces i intuïtives, i totes les denominacions polítiques/ideològiques, centraven seriosament la seva atenció quasi exclusivament en la línia divisòria/primerà línia que separa/connecta l'àgora i l'*oikoumene*, en la seva moderna interpretació de *bürgerliche Gesellschaft*¹ i estat nació, respectivament. La major part d'aquest segle es va viure sota l'ombra de dos poders totalitaris amb l'ambició de dominar el món sencer i sota l'ombra de la seva recent i traumàtica memòria.

L'impacte de tots dos règims totalitaris es va estendre bastant més enllà de les fronteres dels seus estats. Les respostes totalitàries radicals i despietades a l'enutjosa incertesa associada als escenaris socials centrats al voltant d'un lliure políleg tipus àgora (escenaris coneguts amb el nom de *democràcia*) eren vistes per molts habitants de règims nominalment democràtics com a models a imitar; reporters dels més prominents òrgans de premsa dels països democràtics, aquests veritables símbols de l'esperit democràtic que unes quantes dècades abans semblaven aixafar el món postil·lustrat i que eren percebuts com el pinacle del progrés polític/ètic, Il·lustraven amb lirisme el quadre que pintaven amb l'ordre, estabilitat, pau social i disciplina ciutadana que van aparèixer a Itàlia i Alemanya després de la desgràcia del brutal desmantellament de les seves institucions democràtiques i la invasió i conquesta de l'àgora per l'Estat. Es podria dir, parafrasejant Marx, que durant la millor part del segle passat un espectre planejà sobre Europa: l'espectre del totalitarisme, tant en la seva versió feixista com comunista. I la més evident marca del totalitarisme va ser la inflexible colonització de l'àgora per l'Estat i la seva submissió a la seva exclusiva autoritat.

La temptació d'envair i colonitzar l'àgora i l'amenaça que els estats poguessin sucumbir a aquesta temptació semblava del tot realista atesa l'ambició de l'Estat de *sobirania territorial* exclusiva i indivisa. Encara que, en tot moment, la realitat del poder aturava en sec l'ideal avançat per la reivindicació de la sobirania, van estar més a prop d'aquest model total i inflexible de sobirania d'estat que en qualsevol altre període de la història i sens dubte molt més a prop que en la nostra era d'accelerada globalització, amb el planeta creuat per autopistes d'informació i la caiguda del valor defensiu de l'espai. Cap al final del procés de construcció de la nació associat amb la "sòlida" fase de modernitat, la possibilitat d'integrar grans territoris i les seves poblacions a nivell social, cultural i econòmic en conjunts polítics va veure's acompanyada de la capacitat tècnica d'envoltar aquests conjunts territorials de fronteres pràcticament impermeables, dins de les quals la plena sobirania, i el trípod de les autarquies econòmica, cultural i política sobre el qual se suposava que havia de descansar, podia ser efectivament exercida, establerta i, des d'aleshores, defensada.

Mentre que una àgora vigorosa i amb recursos, composta per una xarxa d'associacions i institucions autònomes, semblava el mitjà més fiable i durador d'aconseguir aquesta possibilitat, la "inclinació totalitària" (com la va anomenar Hannah Arendt), la tendència a actuar a través de *dreceres*, més que seguir els girs i els revolts de camins arriscats i llargs, s'havia de tenir en compte —atès l'augment de les capacitats i recursos dels poders dels estats. Les "dreceres", manllevant la terminologia de Jürgen Habermas, bàsicament aconseguïen multiplicar les "distorsions comunicatives" en impedir que es puguin articular tots o alguns dels postulats sobre l'entrada a l'àgora des de l'altre extrem, el "privat", i en el cas que tal articulació ja hagi tingut lloc, evitant les oportunitats que es manifestin. La

¹ El seu equivalent en anglès, "*civil society*" [en català, societat civil], és més aviat erroni. En aquesta traducció, s'ha perdut la unió personal entre el propietari/responsable de l'*oikos* i el ciutadà de l'organització política, presumible per la compressió dels seus noms en alemany.

reglamentació dels mitjans de comunicació i la censura del seus continguts són les eines més conegudes i al seu moment més comunament utilitzades de distorsió intencional, encara que també hi ha mitjans menys rudimentaris, menys aparents i menys molestos (i, per això, és menys probable que trobin resistència) per aconseguir el mateix efecte, que produeixen (com Thomas Mathiesen el va anomenar)² un “silenciament silencios” —un procés “que és més aviat silencios que sorollós, amagat que no pas obert, imperceptible que perceptible, invisible que visible, no físic més que físic”. El “silenciament silencios” és estructural, és una part del nostre dia a dia, és il·limitat i per això està gravat en nosaltres, no és sorollós i per això passa desapercebut i és dinàmic en el sentit que s’estén per la nostra societat i esdevé cada cop més global. El caràcter estructural del silenciament “eximeix” de responsabilitat els representants de l’Estat en relació amb ell, la seva presència en el dia a dia el fa “indefugible” des del punt de vista dels que són silenciats, el seu caràcter il·limitat el fa especialment efectiu en relació amb els individus, el seu caràcter silencios fa que sigui més fàcil legitimar-lo i el seu caràcter dinàmic el converteix en un mecanisme de silenciament en què es pot confiar cada vegada més.

Aquest mètode de distorsió comunicativa més sofisticat i refinat (però que, per la mateixa raó, és més difícil de notar i de resistir-s’hi) creixerà en importància, amb tota probabilitat, a costa dels recursos més ortodoxos. Per una vegada, és potencialment més efectiu com més radical és: projecta la repressió política fora del regne del discurs polític i de l’acció reconeguda com a pràctica política, atacant al punt en què els postulats als quals s’impedirà l’entrada a l’àgora encara no han arribat al llindar de l’articulació i, per tant, de la política. A més —i això encara és més important—, independentment dels avantatges que pugui tenir el “silenciament silencios”, les alternatives ortodoxes com ara la regla-

mentació i censura dels mitjans de comunicació cada cop són més difícils d’aplicar amb èxit, ja que el progrés de la globalització del flux d’informació ha anat actualment bastant més enllà de l’abast dels poders de control manegats per l’Estat. Aquestes alternatives, però, també són cada vegada més irrelevantes, i fins i tot podria dir-se que contraproductives: la cada cop més intensa producció i ràpida distribució d’informació (“distribució” en el sentit de “fer disponible”, però no necessàriament en el sentit de “lliurament”; menys encara d’“adquisició”, per no mencionar “retenció”) ha provocat que la informació deixi de ser la font de coneixement més valuosa i esdevingui l’impediment més gran per al coneixement formació. Quan un exemplar de diumenge del *New York Times* conté més bits d’informació que els que va trobar l’home més exquisidament educat del Renaixement en tota la seva vida, i quan el volum d’informació creat els últims trenta anys supera el volum produït als anteriors quinze mil anys d’història humana, la informació i el coneixement han pres camins diferents i la distància que els separa sembla ampliar-se d’una manera imparable.

Entre els principals factors antiàgora (a banda de la distorsió de la comunicació), és possible que dos fenòmens més puguin mantenir actualment viu el temor a la invasió de l’àgora per part de l’Estat: els *secrets d’estat* i les *mentides polítiques* —ambdós creixen ràpidament en volum, freqüència de desplegament i (fins i tot) en el seu impacte sobre l’efectivitat del debat polític.

Georg Simmel ja ha mostrat que els secrets són àvidament buscats per tots dos costats en un conflicte per l’avantatge que es pot obtenir sobre un adversari privat d’accés a factors potencialment significatius de la situació, i per tant obligat a anar a les palpentes en la foscor, quan l’altre costat s’hi pot moure amb confiança. A més, tenir l’absoluta consciència (o només la simple sospita) que l’“altre

² Vegeu Thomas MATHIESEN, *Silently Silenced: Essays on the Creation of Acquiescence in Modern Society*, Waterside Press, 2004, p. 9 i 14.

costat" manté algunes parts (inconegudes i indefinibles) de l'escena en la foscor genera una atmosfera d'incertesa i, consegüentment, pot malmetre profundament l'autoconfiança i afavorir la dels seus potencials detractors. Aquests són efectes generals i extratemporals dels secrets. Avui dia, però, gràcies a l'increment de la capacitat tècnica de recollir, guardar i processar informació, també la mida del regne del secret por haver crescut enormement. Actualment, pot incloure informació "personal" (i, amb tota probabilitat, ho fa), sovint íntima i potencialment difamatòria i comprometedora, que pot exposar (i probablement ho fa) els efectes negatius de la política d'uns individus, i/o donar suport a reivindicacions impopulars amb els poders actuals, fins a l'amenaça de represàlies immediates o fins i tot d'una incapacitació preventiva; un cop més a la ja disminuïda autoconfiança i a favor dels actors potencials de l'àgora.

La mentida política és aparentment el contrari del secret (a diferència dels secrets d'estat, es manifesta amb una difusió general en nom de la "consciència pública" i es bombardeja domèsticament de forma incessant "per al propi bé de les persones"), encara que el seu efectiu desplegament en l'assalt contra la llibertat de l'àgora no seria viable si no es basés en el supòsit que l'Estat coneix coses que els seus súbdits són incapaços de saber i, encara millor, que no sabran a menys que el seu coneixement sigui necessari "per al seu propi bé". Al contrari que els secrets (és a dir, l'Estat no revela una informació que té), en el cas d'una mentida política, l'Estat fabrica una informació que només pretén posseir, encara que, un altre cop "per al propi bé de les persones", no en pot revelar el contingut ni les fonts; d'aquesta manera, qualsevol qüestionament realitzat pels escèptics és desqualificat anticipadament i condemnat a quedar sense resposta. Recórrer a mentides polítiques suposa poc risc; com que totes les proves i arguments potencials es troben fermament protegits a l'inaccessible regne dels secrets d'estat, no es pot argüir la trampa de l'Estat, almenys no "més enllà d'un dubte rao-

nable". En el cas que es descobreixi l'engany i que quedi al descobert pels subsegüents esdeveniments que l'Estat no pot controlar (com en el cas de les armes de destrucció massiva que Saddam Hussein era suposadament capaç de llançar sobre les illes britàniques en menys d'una hora), l'Estat encara pot comptar amb la lamentablement breu i encara reduïda extensió de la memòria pública i els coneguts hàbits inconstants de l'atenció pública. La mentida serà ràpidament oblida-da, o bé quan sigui posada al descobert no durarà gaire com a centre de la preocupació del públic. En la majoria dels casos, les preguntes mai no es respondran definitivament i els escèptics no seran mai capaços de provar que els seus dubtes estaven ben fonamentats —almenys no abans del final del període legal (trenta anys al Regne Unit) després del qual s'han d'obrir els arxius de l'Estat per ser examinats públicament. Si els avisos de l'Estat d'un imminent desastre no es confirmen (com en el cas del tancament temporal dels aeroports i la introducció de noves "mesures de seguretat" estrictes i severes que van seguir a l'anunci del descobriment d'un intent d'atemptat amb "bombes líquides"), no es podrà assegurar mai amb certesa si l'amenaça va fracassar gràcies a la vigilància del Govern i l'eficiència de les seves contramesures, o bé perquè es va basar en informació equivocada, desordenadament recollida i altrament no fiable —si no completament inventada.

Tot això justifica les expectatives que, en el futur immediat, el recurs a les mentides polítiques esdevindrà més comú en les pràctiques governamentals. En uns temps en què els estats busquen urgentment nous fonaments per a la seva autoritat i demandes d'obediència (els fonaments existents, la promesa i en gran part la pràctica de l'"estat social" que assegura els ciutadans contra cops del destí i patiments individuals, fins i tot l'afortuni basat en causes socials, estan sent progressivament reduïts i es tem que siguin completament desmantellats), la preocupació per la seguretat personal (protecció contra alguns aliments, drogues, gasos perjudicials per a la salut,

contra agressors sexuals, pedòfils i violadors, vagabunds, assetjadors, captaires molestos, comportaments incívics en llocs públics, conductors temeraris, atracadors, lladres, assaltants armats, terroristes, fumadors de tabac, etc.) sembla una alternativa atractiva. Tanmateix, per fer efectiva aquesta nova legitimació de l'autoritat de l'Estat, els governs tenen la temptació d'exagerar el volum i la intensitat de les amenaces a la seguretat; tenen també la desesperada necessitat de demostrar públicament la seva pròpia determinació i diligència en la lluita contra el retorn de l'amenaça, tallant d'arrel el perill. En l'esforç per satisfer ambdues necessitats, tot mantenint constantment l'ambient d'emergència, incertesa i preocupació, la mentida política demostra ser un recurs ideal; un estratagema que probablement cal inventar allà on no es trobi ja sòlidament afermat en la pràctica política. Els secrets d'estat, les mentides polítiques i la promoció de la seguretat personal al rang d'afer de màxima prioritat pública tenen un impacte afeblidor per a l'àgora. Aquestes pràctiques aturen l'articulació i l'avanç d'altres assumptes públics, anticipant-se d'aquesta manera a la possibilitat de sotmetre la seva gravetat i urgència a la consideració pública i a la formació d'una opinió pública equilibrada i informada. A llarg termini, minen les habilitats públiques de la traducció de doble sentit, interessos privats *versus* afers públics, que és la sang vital de l'àgora, i a través seu d'una democràcia viable, i la condició indispensable per a una comunicació eficaç entre l'*oikos* i l'*oikoumene*. D'aquesta manera, netegen l'espai de l'àgora per a una altra invasió i conquesta —encara que del cantó menys esperat: la invasió dels interessos i les preocupacions privades individuals, que ja no arriben a l'àgora per buscar la seva traducció al vocabulari dels assumptes comuns, sinó per tenir la seva privacitat i la seva individualitat, sigui com sigui i per defecte més que deliberadament, associades amb la inutilitat de qualsevol intent de cercar solucions col·lectives als problemes individuals, reconfirmada i reforçada. Voldria suggerir que aquesta invasió inesperada “de-no-fa-tant”, actualment en ple desenvolupament, consti-

tueix la principal, més extraordinària i menys resistible amenaça per a la vitalitat i l'efectivitat de l'àgora. Però, quines són les fonts d'aquesta nova amenaça?

La demacració de la sobirania de l'estat nació que segueix a la cessió de molts dels seus poders als organismes supranacionals i a l'evaporació d'altres poders en l'“espai de fluxos” global (utilitzant un terme de Manuel Castells) ha tingut l'impacte d'inutilitzar la seva capacitat per manegar moltes de les funcions que prèviament realitzava, o bé que pensava i prometia realitzar. Els poders que queden a l'Estat fan curt en relació amb el volum que requeririen els òrgans i institucions de l'Estat per abraçar tot el conjunt de les seves funcions anteriors. Sota aquest canvi de circumstàncies, els governs dels estats nació es troben obligats a “subcontractar” una part considerable i creixent del seu repertori tradicional a les forces de mercat políticament incontrolades, mentre “subsidiaritzen” una bona part de la resta al regne de la “política de vida”, l'àmbit de la iniciativa individual, els recursos individuals i la responsabilitat individual, tancat dins els confins de l'*oikos*.

Aquest últim procés “apodera” ostensiblement l'univers de l'*oikos* i els seus residents: a més, les tendències bessones àmpliament anunciades de “liberalització” i “individualització” han estat extensament descrites com a etapes decisives cap a l'emancipació dels individus de la detestable i molesta interferència, i afeblidora dependència personal, de l'“estat mainadera”, i *summa summarum* com una expansió sense precedents dels poders individuals per escollir i actuar davant de decisions que cal prendre. Tanmateix diversos observadors informen que els individus, els destinataris del suposat exercici d'emancipació, consideren inassumibles els reptes resultants de la vida i incapacitants en si mateixos, ja que excedeixen les seves habilitats i recursos i, doncs, els incapaciten. Deixar l'àgora completament oberta a les preocupacions privades és un aspecte del procés; però la provisió d'una capa protectora contra l'eventualitat que els problemes de

patiment individuals marquin l'agenda dels assumptes comuns, n'és un altre. Qualsevol intent de traduir els problemes individuals en afers públics probablement serà reflectit de tornada cap a l'esfera de la "política de vida" i retornat a la llista d'assumptes que els individus necessiten enfrontar i tractar de resoldre per si mateixos, acceptant la seva plena responsabilitat en el cas que no hi tinguin èxit.

Es deixa els individus sols, condemnats a l'autoresolució, l'autoassessorament i l'autoajuda. Se senten privats d'un tipus de comunitat predissenyada, prefabricada i preestablerta a la qual pertanyen abans de començar a actuar, necessiten teixir les seves pròpies xarxes socials de protecció filant el fil de vincles interpersonals reconegudament primis i fràgils (i els vincles han de ser teixits sense estrènyer, de forma que sigui més fàcil deslligar-los quan calgui, com de ben segur succeirà). Un cop entren en una o altra de les abundants *agorae* d'"iniciativa local", els individus només es troben un a un, excepte el cas d'uns quants *compères* amateurs o professionals i d'animadors o consellers articulant i desplegant les seves tàctiques i pronunciant-se sobre els seus resultats. Aquí no es pot veure enlloc cap cosa recognoscible com a *oikoumene*. Qualsevol "totalitat" que es pugui trobar dins una àgora només pot ser un producte marginal interí de la seva interacció, tan volàtil i fràgil com les xarxes que teixeixen i el fil que utilitzen per teixir-les. Aquesta "totalitat" sempre es mostra "no-completa-encara" i fins a nou avís eminentment revocable sota demanda, presumiblement des del principi (i s'espera que) fins al final, tan aviat com es vulgui, i ni un moment més tard. Aquesta "totalitat" no s'espera ni es desitja que reemplaci la comunitat absent; el seu paper es cobreix el buit deixat per la desaparició de les comunitats preparades i "llestes-per-usar" de temps enrere. Una tasca desesperada i, per això mateix, que necessita repetir-se sense fi.

Suggereixo anomenar les "totalitats" que emergeixen i desapareixen cada dia dins les *agorae* actuals "comunitats guarda-ro-

ba" (aquest terme metafòric es refereix a la "unitat de propòsit" emergent, per la durada d'una representació, en el guarda-roba d'un teatre, quan diversos individus arriben alhora de tot arreu i s'ajunten durant un breu instant en una habitació per penjar-hi l'abric, simplement per tornar-lo a agafar dels penjadors després de la baixada del teló i anar-se'n cadascú en la seva pròpia direcció).

Les comunitats guarda-roba són comunitats à *la carte*. Comparteixen amb les "comunitats de pertinença" la característica d'aplegar persones, infondre'ls un propòsit compartit, inspirar-los accions sincronitzades i legitimar-los (a través de la feble companyia amb què es realitzen les accions) el model de conducta individualment seguit (encara que d'una forma notablement similar) per totes les persones presents. Tanmateix no comparteixen, i això categòricament, l'autoritat de les "comunitats de pertinença" per determinar-ne la composició dels membres, i sobretot per donar als membres (apropiadament descrits com a "pertanyents") una *obligació* representada com un *dret*. A diferència del cas de les comunitats de pertinença, els "pertanyents" a les comunitats guarda-roba (sempre que aquest terme pugui referir-s'hi si és el cas) no *precedeixen* les interaccions ni en *predeterminen* el caràcter, sinó que emergeixen *en la seva cursa*, van arribant a la seva fi i "esdevenen història" en el moment en què les interaccions terminen.

Simptomàticament, el terme "comunitat" està sent substituït actualment, tant en el vocabulari científic de temes socials com en el vocabulari corrent, pel concepte de "xarxa". Si la idea de comunitat tradicionalment transmetia la imatge de sortides tancades, d'una estada la durada de la qual era predefinida i difícil d'interrompre, la "xarxa" és feta tant a partir dels actes de connexió com dels de desconnexió. Mentre que els membres de la comunitat ortodoxa estaven "objectivament" definits, prèviament determinats i no eren qüestió d'una opció personal, la xarxa està conformada al voltant de l'individu, formada a través d'accions indivi-

duals, i la seva composició es pot modificar permanentment; sortir d'una comunitat guarda-roba és tan fàcil com entrar-hi. La *raison d'être* de la comunitat ortodoxa era assegurar que els vincles interhumans duressin i que els membres estiguessin junts vinculats per lleialtats i obligacions mútues a les quals no podien renunciar lliurement. A les xarxes i a les comunitats guarda-roba, no s'espera ni es desitja que hi hagi vincles que lliguin els membres inacabablement, menys encara per sempre; en principi, tots els vincles són renegociables i es poden terminar a l'instant.

*

La contínua popularitat dels programes *Gran Germà* només es pot explicar perquè constitueixen la versió contemporània de la *moralità play*;³ representen d'una manera condensada i reduïda a allò estrictament essencial la lògica interna i els sovint inadvertits, encara que fidelment seguits, patrons de la vida diària dels televidents.

Els milions de persones addictes als successus episodis del programa no tenen cap dificultat d'identificar-se amb les complexes situacions dels personatges de la interminable saga de *Gran Germà*: reconeixen en el conjunt dels interns de la casa del *Gran Germà* la seva pròpia experiència, de la qual descobreixen el seu sentit, fins aquest moment passat per alt i no imaginat, o només mig intuït. Els programes del *Gran Germà* bombardegen contínuament els habitatges domèstics —amb un bombardeig sense vergonya, descarat, a plena llum i deixant poc espai a la imaginació— amb la veritat amagada d'un món esquitxat per entrades i sortides de les comunitats guarda-roba, endèmicament fràgils i de curta durada.

A més, en cada nova tongada, una altra selecció aleatòria d'individus s'estableix durant un temps a la casa del *Gran Germà* sense tenir cap història de contactes previs ni de vincles mutus que justifiqui la seva nova unitat

(reconegudament provisional). Tots ells porten les seves pròpies biografies, tan diferents com ho poden ser les biografies individuals de les persones, així com les seves idiosincràtiques i bigarrades experiències, caràcters, temperaments, expectatives, preferències... Com és evident, qualsevol cosa que els uneixi o els separi durant les pròximes setmanes l'hauran de crear prèviament del no-res, mantenir-la amb el seu propi esforç i negociar-la partint de zero. Els interns no disposen de gaire temps per portar a terme unes tasques tan complexes i de tals proporcions. L'hospitalitat del propietari de la casa i de l'encarregat tampoc no està garantida: ans al contrari, s'explica als interns en termes inequívocs que qualsevol cosa que facin durant la seva estada a la casa tindrà un límit, que aquest límit no el poden determinar ells i que el mateix límit a la negociació és innegociable. La forma com actuïn és elecció seva, però continuar endavant o sortir fora no és una qüestió que poden decidir...

D'entre tots els interns, els que són mandrosos i ineptes aviat seran posteriorment eliminats en judicis. Si desitgen romandre-hi, han de ser més llestos que la resta del grup abans que els altres els passin per davant. Ser expulsat del joc no depèn de com d'ambiciosos i intel·ligents siguin en si, sinó de qui prova ser més ambiciós i intel·ligent que els altres. El dia de l'expulsió ha d'arribar, i inevitablement arriba; de fet, cada setmana un membre del grup ha de ser bandejat de la companyia, independentment del nombre d'individus que estiguin per sota de l'estàndard d'enginy, zel i astúcia. La causa última de l'expulsió no és tant el "conjunt de mèrits" de les víctimes, com l'innegociable ordre de les coses. I són les habituals i repetides cerimònies d'expulsió les que proporcionen els moments estel·lars del programa. Són els dies que esperen els addictes contenint la respiració; sobre aquests esdeveniments es fan apostes i els interns, juntament amb els qui estan veient els seus judicis i tribulacions a les pantalles de la televisió, hi treballen i hi pensen...

³ N. del T. Obra de teatre que lloava la moral i les virtuts, popular als segles xv i xvi.

Una vegada s'han produït les expulsions, els interns desapareixen de la vista i es tornen a enfonsar en el no-res del qual van emergir quan va començar el programa. Mentrestant, els televidents, que han perdut el focus d'atenció que durant una estona aplegava les seves preocupacions esparses, també es desuniran i es dispersaran, i cadascú seguirà com abans, amb els seus propis objectius i trajectòries. Amb una mica de sort, però, el temps dedicat a veure i debatre el drama *Gran Germà* no haurà estat un temps perdut. Els televidents s'hauran enriquit; ara seran capaços de respondre millor a què s'assembla la vida: la vida és tal com es veu al *reality show* de televisió anomenat *Gran Germà*.

Gran Germà és una representació de la vida contemporània. Suggerixo que també pot servir com a retrat de l'àgora contemporània. De la mateixa manera que en l'escenari estretament observat i vigilat del món esotèric del *Gran Germà* presentat als teleespectadors sota el títol de *reality* de televisió, en l'equivalent/recanvi/substituit contemporani de l'àgora només s'hi entra per interessos, preocupacions i iniciatives privades —amb els “afers públics” i els seus suposats portaveus mantenint la distància, deixant que l'activitat privada busqui i “trobi la seva pròpia vàlua” en mútua rivalitat i competència, manifestant la seva neutralitat de forma entusiasta i cenyint-se a una regla del tipus “no ens truqueu, nosaltres us trucarem”. Els interessos i les ambicions privades deixen l'àgora contemporània reconfirmada i reforçada en la seva condició *quo ante*: la dels individus autopropulsats i autosostinguts que, en l'esforç de resoldre els seus problemes individuals, tot i que expressats, poden obtenir poc de la companyia dels altres excepte l'enfortiment de la seva pròpia determinació per concentrar-se en els interessos individuals i perseguir-los independentment del cost que això pugui tenir per als altres; i qui en pot arribar a treure menys de la lleialtat, cooperació i solidaritat, quan a llarg termini (menys encara indefinidament) no hi ha cap compromís de lleialtat, cooperació i solidaritat?

Resoldre el conflicte entre obligació i elecció és, a més, el tema constant de tota la família (creixent) de programes *reality show* de televisió, en què el ritual recurrent de la guerra d'atribucions a l'estil de *Gran Germà* que enfronta tots contra tots destaca com el membre més popular i públicament aclamat. Sens dubte, el conflicte entre compromís i elecció (una de les moltes manifestacions de la principal oposició entre seguretat i llibertat) és totalment real. Un compromís més ferm estreny l'elecció, una elecció més forta afebleix el compromís. La llibertat d'escollir fa el compromís insegur, mentre que el compromís fa insegura la viabilitat de l'elecció. La resolució ideal (deixant de banda si es pot mantenir en el temps) d'aquest conflicte és inconcebible, atès que els dos valors en competència, llibertat i seguretat, són igualment indispensables per a una vida decent i agradable, mentre que la seva reconciliació és tan plausible com la quadratura del cercle o la construcció d'un *perpetuum mobile*. No és probable que mai es trobi cap resolució de llarga durada, ja que hi hauria d'haver poca o nul·la dissensió —només es poden disposar acords (i els “acords” no s'espera que durin gaire temps; són compromisos interns considerats com a condicionals, transitoris i sobretot revocables, i així són explícitament presentats sovint). Qualsevol equilibri mutu entre compromís i elecció està condemnat més aviat o més tard a ser considerat com a insatisfactori, de qualsevol acord més aviat o més tard es demanarà i es pressionarà que sigui renegociat, i la cerca per a una (inacabable) fórmula ideal continuarà. Tanmateix, en la varietat contemporània de l'àgora, la sort està determinada abans que pugui ser tirada. Invariablement, és el compromís el que s'escull com una necessitat de justificar-se ell mateix en termes d'un servei prestat a l'elecció, alhora que es denega el dret a esperar i a demanar el mateix del seu adversari. En cas de conflicte entre tots dos, el resultat a favor de l'elecció està predestinat per les regles del joc de la vida. En la inacabable disputa entre llibertat d'elecció i seguretat d'existir, la realitat “com es veu a la televisió”, així com la realitat diàriament experimentada pels teleespectadors, pren partit.

I així han estat totes les realitats conegudes que s'han creat fins al dia d'avui per a la cohabitació humana o a través d'ella. Cap de les realitats conegudes no ha aconseguit mai la finalitat per què advocaven i/o que volien imposar àrduament i implacablement. Tanmateix cadascuna inclinava la balança entre els valors en competència cap a una banda o l'altra. Cadascuna va fer més fàcil i més probable la preferència donada a un valor, i en va dificultar i va fer més improbable una possible preferència donada a un altre. Però en cap cas la guerra d'atribucions entre dos valors inextricablyment vinculats va aconseguir el seu objectiu aparent. Per més severes que hagin estat les restriccions imposades i per més infatigables, extraordinàries i mancades d'escrúpols que hagin estat les forces que tractaven d'imposar-les, la llibertat humana ha provat ser indestructible; fins i tot els comandants dels camps de concentració i els gulags no van aconseguir mai d'extirpar-la completament. Per més que el compromís incondicional fos aclaparador, sempre fou improbable que la seva atracció s'esvaís completament; es va demostrar que era necessària per sobreviure, encara que només fos de forma rudimentària i relegada a una condició marginal, al ressentiment

més virulent. En el futur de les tempestuoses relacions entre "individu" i "comunitat", com en la seva llarga història, és probable que se sentin els crits de "torna comunitat; tot està perdonat" de forma intermitent amb, o al costat de, les trompetes de lluitadors individuals per la llibertat.

Contràriament a la teoria amb què ens bombardegen les varietats més populars d'àgora contemporània, el que ha estat argumentat fins aquí no implica de cap manera que el triomf actual de l'elecció sobre el compromís sigui definitiu o complet. El tribunal és encara al seu lloc i hi romandrà durant un llarg temps encara, potser per sempre. Amb totes les pressions actuals (tant si són coercitives o persuasives o rentades de cervell, és a dir, barreja de persuasió amb coerció), renunciar a una part o fins i tot a la totalitat de la llibertat d'escollir en favor del compromís no ha esdevingut impossible. Només s'ha fet més difícil, més arriscat i més costós (per a l'enginy, menys popular...). Davant l'obligació de superar unes barreres tan importants, sembla improbable que aquesta sigui la via triada per la "majoria estadística" d'homes i dones contemporanis i en una "majoria estadística" de les seves situacions vitals.

L'organització de l'heterogeneïtat: migracions, canvis demogràfics i les seves conseqüències culturals¹

Blair A. Ruble

Blair A. Ruble és en l'actualitat director del Kennan Institute del Centre Woodrow Wilson a Washington D. C., on també exerceix com a director del Programa d'Estudis Urbans Comparatius. Es va llicenciar i doctorar en ciències polítiques a la Universitat de Toronto el 1973 i el 1977, respectivament, i va obtenir la mateixa llicenciatura el 1971 per la Universitat de Carolina, a Chapel Hill, amb els màxims honors.

Natural de Nova York, el doctor Ruble ha treballat al Social Science Research Council de Nova York (1985-1989) i al National Council for Soviet and East European Research (1982-1985).

Ha publicat una dotzena de volums i és autor de cinc estudis monogràfics. Una de les seves obres és una trilogia que passa revista a la trajectòria de les ciutats de províncies russes durant el segle xx: *Leningrad. Shaping a Soviet City* (1990); *Money sings! The Changing Politics of Urban Space in Post-Soviet Yaroslavl* (1995); i *Second Metropolis: Pragmatic Pluralism in Gilded Age Chicago; Silver Age Moscow, and Meiji Osaka* (2001). L'estudi monogràfic més recent del doctor Ruble —*Creating Diversity Capital* (2005)— examina els canvis esdevinguts en ciutats com Mont-real, Washington D. C. i Kíev com a conseqüència de la recent arribada de grans masses de gent d'altres països.

---

¹ L'autor agraeix a Marjorie Mandelstam Balzer, Lisa Stanley, Galina Levita, Boris Koptin, Renata Kosc-Harmaty, Liz Malinkin i Meigan Massoumi la seva contribució a la preparació d'aquest capítol.

L'organització de l'heterogeneïtat: migracions, canvis demogràfics i les seves conseqüències culturals

---

Fa un parell d'hiverns va aparèixer una curiosa història a la premsa de Mont-real.² Durant un dels aspres mesos de febrer del Quebec, pares i mares filipins i d'origen hispà caminaven amb els seus fills malalts pels carrers nevats en direcció a un petit bloc de pisos situat als afores del barri de Saint-Laurent. Els pares i mares, desesperats, pregaven a un retrat de la Verge Maria que guarís els seus fills. Abderezak Mehdi, l'amo musulmà del petit bloc de pisos, havia descobert la imatge de la Verge Maria a les escombraries. Segons ell mateix i el capellà grecocatòlic melquita Michel Saydé, de la Verge sortien llàgrimes d'oli que guarien els malalts i els turmentats. Michel Parent, arquebisbe de l'arxidiòcesi de Mont-real, va actuar amb escepticisme, dient que "encara que és cert que res no és impossible per a Déu, històricament, aquesta no és la manera d'actuar de Déu".

Aquest episodi de guariment va succeir en un barri inhòspit construït l'època en què Mont-real estava totalment dividida entre els qui parlaven anglès i els qui parlaven francès —els anomenats anglòfons i els francòfons de mitjan segle xx. Durant les passades tres dècades aproximadament, aquestes fronteres lingüístiques primerenques han quedat soterrades per una nova barreja de cultures i de religions superposades que ara són característiques de la vida de Mont-real en els principis del segle XXI. Els filipins, els hispans de diferents punts del planeta, els sacerdots

grecocatòlics melquites i els romanocatòlics ara acudeixen a Saint-Laurent a la recerca d'un miracle cristià descobert per un pietós musulmà.

La metròpolis del Canadà francòfon és gairebé única. Nouvinguts de tot tipus —immigrants, emigrants, refugiats, desplaçats, persones que busquen feina— tenen una presència significativa a les comunitats urbanes d'arreu. D'acord amb la secció de Població de les Nacions Unides, uns dos-cents milions de persones —o el tres per cent de la població mundial— viuen fora del seu país de naixement.³ Aquests càlculs podrien no tenir en compte tots aquells que viuen en un altre país sense cap tipus de documentació, ni tenen en compte els immigrants que es mouen entre les fronteres de qualsevol estat. La gent es troba en un constant moviment al món i aquest fenomen afecta totes les societats de la terra.

Diversitat en moviment

Però la gent no únicament es mou, sinó que es reinstal·la en un lloc concret. En un món en què, per primera vegada a la història, la major part de la població viu a les ciutats, els immigrants busquen la seva llar en entorns urbans de tota mena. Els nouvinguts —tant si són de l'estranger com d'altres localitats o ciutats o del camp— alteren els sistemes

---

² Aquesta història fou publicada per primera vegada per Ann Carroll a la *Montreal Gazette*, "Faithful Flock to See Virgin Mary's Tears of Oil", el 28 de febrer de 2004. La citació ha estat referida anteriorment a *Creating Diversity Capital. Transnational Migrants in Montreal, Washington, and Kyiv*, de Blair A. Ruble, publicat a Washington D. C., Baltimore i Maryland pel Woodrow Wilson Center i per Johns Hopkins University Presses, 2005, p. 43-44; i a "Mélange cities", de Blair A. Ruble, publicat a *The Wilson Quarterly*, vol. 30, 2006, p. 56-59.

³ Jason DEPARLE, "In a World on the Move, a Tiny Land Strands to Cope", *New York Times* (24 de juny de 2007).

de poder polític i econòmic establerts amb anterioritat. La seva presència obliga les comunitats que els acullen a fer front a temes oblidats que ja es consideraven resoltos en un passat llunyà.

Els processos pels quals una comunitat emigrant s'incorpora a una zona urbana concreta canvien segons les ciutats. La història del lloc, els signes d'identitat de la comunitat i les polítiques socials tenen una repercussió en aquest procés. A més de fer front a les barres lingüístiques, la discriminació racial, les diferències culturals i un mercat de treball hostil que converteix la integració en un gran repte, els immigrants s'enfronten a la dificultat de trobar l'equilibri apropiat a l'hora de conservar la seva integritat cultural i ètnica al mateix temps que accedeixen a les oportunitats socials, econòmiques i polítiques de la ciutat que els acull. La necessitat de posar en ordre qüestions relacionades amb el procés d'integració guanya importància a mesura que les forces de la globalització fan més grans les diferències salarials en les zones urbanes, i a mesura que les oportunitats per accedir al mercat de treball, a l'educació i als serveis bàsics es tornen més restringides. Com s'acoblen les comunitats urbanes i els immigrants per fer front a les noves realitats de migracions transnacionals massives d'aquest segle?

Per tal de tenir èxit en una època de ràpids fluxos de persones per tot el món, com els de principis del segle XXI, les comunitats urbanes han d'acceptar i identificar al mateix temps els punts de vista compartits. Els mites locals, els records i la història han de superar les posicions excloents de la societat per admetre un pluralisme inclusiu. Dit d'una altra manera, la identitat cívica ha d'abraçar diversos grups urbans i d'individus. Malgrat que en el passat les ciutats han estat dividides, han de

crear un sentiment de responsabilitat compartida per a un futur comú. Les comunitats urbanes han d'ampliar el seu ventall de respostes a la diversitat per tal d'adaptar-se als qui arriben de nou, tot i que, d'altra banda, els qui arriben de nou també han d'adaptar-se al nou ambient. Les estratègies a nivell local per promoure "el capital que suposa la diversitat" han de mirar de maximitzar els beneficis i minimitzar les alteracions de les forces globals que promouen la migració a cada regió del planeta.⁴

L'augment del valor del capital que suposa la diversitat en una comunitat depèn estretament de l'estratègia global de posar en ordre les moltes necessitats humanes al mateix temps. Les comunitats han de remodelar la seva vida a nivell local per tal de promoure l'encabiment de la diversitat i de reconèixer "el dret a la ciutat" inherent en cadascú que hi habita.⁵ Necessiten proporcionar llocs de trobada protegits als quals acudeixin les persones de diferent origen i en els quals es relacionin entre elles sense arribar a conflictes ni confrontacions. Els residents de la comunitat necessiten aprendre a usar l'espai —en el sentit literal i en el figurat— de noves maneres. Cal que les escoles eduquin els estudiants a acceptar la diversitat com una part del món que els envolta. S'ha de deixar de veure la diversitat com una amenaça per als privilegiats d'una comunitat per considerar-la una oportunitat d'assolir l'èxit econòmic.

El camí per arribar a aquests canvis que incideixen en la manera com es viu la vida no és pas fàcil. Les ciutats de tot el món són plenes d'intents infructuosos d'aconseguir aquesta fita; fracassos que massa sovint han acabat en explosions de violència entre comunitats. La consecució d'un èxit parcial o temporal en acomodar la diversitat creada pels nousvinguts —tant si arriben del mateix

⁴ Per aprofundir més en el concepte "el capital que suposa la diversitat", vegeu Blair A. RUBLE, *Creating Diversity Capital. Transnational Migrants in Montreal, Washington and Kyiv*.

⁵ Per aprofundir més en el concepte "el dret a la ciutat", vegeu Don MITCHELL, *The Right to the City. Social Justice and the Fight for the Public Space* (Nova York, The Guilford Press, 2003).

país com d'altres països— s'ha de convertir en el centre de tots els esforços per reconsiderar com s'ha d'organitzar l'heterogeneïtat. L'estudi dels casos concrets que tractem tot seguit aporta algunes sortides possibles per a l'adaptació de les diferències.

Redissenyar l'espai, com aprendre de Quito

La reconfiguració dels espais públics per tal d'animar les diferents comunitats d'una ciutat a compartir una experiència comunitària suposa un difícil repte per als governants locals en un moment en què, en general, els qui disposen de recursos tracten de diferenciar-se voluntàriament de la societat. Els ajuts de tipus econòmic i polític afavoreixen els esforços per privatitzar l'espai donant privilegis als projectes comercials, o edificant tanques i portes al voltant dels dominis dels rics. El paisatge fragmentat que en resulta accentua les diferències en comptes de promoure un sentiment de destí comú. Aquest fenomen es dona especialment en ciutats que lluiten per gestionar una immigració que prové de zones rurals internes econòmicament desfavorides mentre que al mateix temps s'està en contacte amb una economia capitalista global.⁶ No sorprèn pas que siguin pocs els qui s'han dedicat a revitalitzar els centres urbans per atreure el capital internacional a mesura que la presència i la participació dels habitants més pobres hi augmentava. Quito, a l'Equador, constitueix un important exemple que contraresta la tendència global i explícita d'exclusió social.

Com en altres llocs de Llatinoamèrica, Quito es divideix en distintes zones, amb assentaments pobres ocupats il·legalment distribu-

ïts per les zones que circumden la ciutat i a la rodalia. El deteriorat centre històric de la ciutat data de les èpoques precolombina i colonial, mentre que les classes mitjanes i les riques zones residencials intermèdies se separen de la resta de la ciutat per mitjà de multitud de barreres físiques, psicològiques i simbòliques.⁷ Aquestes divisions tenen una llarga trajectòria històrica. Els colons espanyols van transformar la ciutat —que havia estat un important enclavament dins de l'Imperi inca del nord a finals del segle xv— i la van convertir en un gran centre colonial dissenyat segons les lleis de les Índies de 1523, d'inspiració grega. L'esclat de l'expansió postcolonial va provocar un notable creixement de la ciutat a inicis del segle xx, a la qual el modern desenvolupament organitzat d'acord amb les necessitats dels automòbils va afegir uns centres comercials i barris residencials per a rics a finals de segle.⁸

Durant la dècada dels noranta, el centre històric de Quito continuava sent el lloc de referència de la política local i de la vida religiosa, a la vegada que es desenvolupava un nou centre comercial al nord per albergar les empreses internacionals més importants. La pobresa rural va empènyer molts immigrants a les places colonials i al centre monumental de la ciutat, per la qual cosa els barris més antics de Quito van acollir una viva economia informal dominada pels venedors ambulants. Els líders polítics municipals van començar a buscar mètodes per atreure el turisme internacional i la burgesia local al centre històric, que conservava els signes d'un passat compartit.

El desig d'explotar el valor simbòlic d'un destacat barri històric no era especialment inusual en un continent en el qual les elits

⁶ Susan CHRISOPHERSON, "The Fortress City: privatized Spaces, Consumer Citizenship", a Ash Amin, *Post-Fordism: A Reader* (Oxford, Blackwell Publishing, 1994), p. 409-427.

⁷ Per aprofundir més sobre el desenvolupament de Quito, vegeu Fernando CARRIÓN i Lisa M. HANLEY, *Urban Regeneration and Revitalization in the Americas: Toward a Stable State* (Washington D. C., Centre Internacional Woodrow Wilson per a experts, 2007).

⁸ Lisa M. HANLEY i Meg RUTHENBURG, "The Symbolic Consequences of Urban Revitalization: The Case of Quito, Ecuador", ídem, p. 177-202.

locals ja feia temps que intentaven integrar la conservació de l'herència als plans de desenvolupament econòmic.⁹ Un tret comú d'aquests plans era la seva voluntat de desplaçar els indígenes pobres i poc pintorescos que hi vivien per mitjà de diverses formes de control social i de coerció per tal de millorar el nivell de confort dels turistes de classe mitjana.¹⁰ Les elits de Quito van agafar la direcció oposada. Van engegar debats sobre el futur del centre històric de la ciutat per crear símbols ciutadans que compartissin tots els habitants de Quito i per augmentar la participació ciutadana entre les comunitats de desplaçats.¹¹

A principis del segle XXI, els líders polítics de Quito van adoptar una visió estratègica per a la seva ciutat basada en la "recuperació" del centre històric. L'objectiu era l'augment de la participació ciutadana en els afers municipals mitjançant el diàleg sobre com podia revitalitzar-se el centre històric. Els diferents sectors de la ciutadania van donar les seves propostes sobre què significava la preservació del centre històric. Per exemple, van sorgir respostes ben diferents pel que fa a l'equilibri adequat entre la conservació del llegat indígena i la conservació del llegat colonial. Els poders locals van intentar ampliar la participació i la transparència com a forma de combinar els sectors públic i privat en una estratègia comuna de desenvolupament. Els líders van utilitzar el transport, la seguretat ciutadana i les polítiques mediambientals per promoure la creació de treball estable així com per donar resposta als interessos col·lectius.¹² Es van portar a terme llargues

negociacions amb els venedors ambulants que van acabar amb el seu trasllat a mercats i botigues més convencionals.¹³

Però els esforços de Quito no han reeixit del tot. La taxa de criminalitat ha disminuït al centre històric, el turisme ha augmentat i els venedors ambulants han passat a formar part d'un sector comercial en creixement. Les imatges simbòliques del centre històric i les places públiques han començat a crear un sentiment del que significa viure a Quito compartit per desenes de milers d'habitants de la ciutat, amb poca cosa més que això en comú. Malgrat tot, les barreres per accedir a l'economia convencional es mantenen tan altes que sovint obliguen els residents més desafavorits de la ciutat a desplaçar-se a la perifèria geogràfica de la ciutat i a la marginalitat. La societat de Quito encara està dividida per les classes socials, la raça, la llengua, l'ètnia i la regió; la identitat de Quito és encara un tema molt polèmic i discutit.¹⁴ L'experiència de Quito mostra tant les possibilitats de promoure la creació d'espai públic integrador com els límits que hi apareixen a causa de la manca de canvis estructurals més profunds en el si de la societat.

L'ensenyament de la diversitat: la lliçó de Sant Petersburg

Durant la dècada i mitja passada, la segona ciutat més important de Rússia, Sant Petersburg, ha estat testimoni d'un fenomen de fragmentació de la societat urbana de caire diferent. El trauma que va seguir a la caiguda

⁹ M. Fernando CARRIÓN, "The Historic Centre as an Object of Desire", ídem, p. 19-65; Eduardo KINGMAN GARCÉS i Ana María GOETSCHEL, "Patrimony as a Disciplinary Device and the Banalization of Memory: An Historic Reading from the Andes", ídem, p. 67-78; i Silvia FAJRE, "Cultural Heritage and Urban Identity: Shared Management for Economic Development", ídem, p. 143-150.

¹⁰ Com ha estat el cas de Guayaquil, la ciutat més gran de l'Equador, durant els darrers quinze anys. Vegeu X. ANDRADE "More city", Less Citizenship: Urban Renovation and the Annihilation of Public Space", ídem, p. 107-141.

¹¹ Diego CARRIÓN MENA, "Quito: The Challenges of a New Age", ídem, p. 151-156.

¹² *Ibidem*.

¹³ Lisa M. HANLEY i Meg RUTHENBURG, "The Symbolic Consequences of Urban Revitalization: The Case of Quito, Ecuador", ídem, p. 214-215.

¹⁴ *Ibidem*, p. 198-199.

de la Unió Soviètica va accelerar el declivi general de la salut i de la grandària de la població de la ciutat. A principis de la dècada dels noranta, l'esperança de vida dels homes i el nombre de naixements de la ciutat van caure a un ritme més gran que a les altres vuitanta-nou regions del país.¹⁵ L'augment de les malalties cardíaques, els accidents i el càncer no han deixat d'endur-se la vida d'homes des d'aleshores. L'esperança de vida masculina, després d'haver arribat als seixanta-cinc anys el 1987, ha caigut a menys de cinquanta-nou anys el 2003.¹⁶ La tendència d'una alta taxa de mortalitat en els homes es veia agreujada a la ciutat de Sant Petersburg.¹⁷ Com a la resta de territoris del país, la taxa de natalitat i de fertilitat van descendir simultàniament.¹⁸

La suma d'aquestes dues tendències va tenir un efecte devastador en l'aspecte social de la ciutat. Des dels cinc milions d'habitants que hi havia a la ciutat el febrer de 1988 fins al cens oficial del 9 d'octubre de 2002, la població de Sant Petersburg va caure en picat

en gairebé 350.000 habitants fins a arribar a 4.661.219.¹⁹ El 2007 la població de Sant Petersburg havia caigut fins a 4.596.000 habitants, xifra que encara fa que sigui la quarta ciutat més gran d'Europa, després de Londres, Moscou i París.²⁰

Però darrere d'aquesta imatge de declivi s'hi amaga l'arribada de milers de nous habitants de Sant Petersburg, que hi han vingut —sovint des de fora de les fronteres de la Federació Russa— en resposta a les ofertes de treball dels empresaris locals. L'economia de la ciutat va viure un període de creixement al voltant de l'any 1999 a causa de l'ampliació del port i de la recuperació de les indústries naval i de l'automòbil.²¹ Com a resultat d'aquestes tendències de diferent signe, el que havia estat una ciutat ètnicament gairebé només russa a finals del període soviètic s'ha convertit en la llar de més d'un milió de no russos.²²

Aquests canvis esdevinguts no han agradat a tothom dins de la ciutat. La ideologia ra-

¹⁵Peder WALBERG, Martin MCKEE, Vladimir SHKOLNIKOV, Laurent CHENET i David A. LEON, "Economic Change, Crime, and Mortality Crisis in Russia: Regional Analysis", publicat l'1 d'agost del 1998 al *British Medical Journal*, vol. 317 (7154).

¹⁶Irina TITOVA, "Russian Life Expectancy on Downward Trend", publicat al *Saint Petersburg Times* el 17 de gener de 2003.

¹⁷Vladimir M. SHKOLNIKOV, Alexander D. DEEV, Øystein KRAVDAL i Tapani VALKONEN, "Educational differences in male mortality in Russia and northern Europe. A comparison of an epidemiological cohort from Moscow and St. Petersburg with male populations of Helsinki and Oslo", publicat el 9 de gener del 2004 a *Demographic Research*, vol. 10, article 1, p. 1-26.

¹⁸Julie DA VANZO i Gwen FARNSWORTH, *Russia's Demographic "Crisis"* (Santa Monica, CA, RAND Corporation, 1996).

¹⁹Pavel Viacheslavovich Rusakov va néixer entre grans celebracions com l'habitant de Leningrad número 5.000.000 el 25 de febrer del 1988. "S dem rozhdeniia, Leningradets!", *Sovetskaia Rossiia* (26 de febrer del 1988). Les dades oficials del cens de la Federació Russa del 2002 es poden consultar al Servei d'Estadístiques Estatals de la Federació Russa, *Xifres i distribució de la població: Resultats del cens global de Rússia de 2002* (Moscou: Servei d'Estadístiques Estatals de la Federació Russa, 2004), vol. 1, p. 93.

²⁰Sobre la població actual de Sant Petersburg, vegeu el web oficial de l'Ajuntament de la ciutat (<http://eng.gov.spb.ru/figures/population>).

²¹Segons el web oficial de l'Ajuntament de la ciutat, la producció industrial va créixer un 131,4% només el 2002 (<http://eng.gov.spb.ru/figures/industry>).

²²Entrevista amb Boris Alexandrovich Koptin, cap de l'Administració per a Contactes amb les Associacions Nacionals de la Comissió de Govern de Sant Petersburg de Relacions Externes, Sant Petersburg, Rússia, 25 d'abril de 2005. Per a aprofundir més sobre l'evolució ètnica de la ciutat al llarg de la seva història, vegeu: Blair A. RUBLE, *Leningrad. Shaping a Soviet City* (Berkeley, CA, University of California Press, 1990), p. 54-56; N.V. LUKHNEVA, *Etnicheskii sostav i sotsial'naia struktura naseleniia Peterburga: Vtoraia polovina XIX – nachalo XX veka: Statisticheskii analiz* (Leningrad, Nauka – Leningradskoe otdelenie, 1984); G.V. STAROVOITOVA, *Etnicheskaia gruppy v sovremennom Sovetskom gorode. Sotsiologicheskie ocherki* (Leningrad, Nauka – Leningradskoe otdelenie, 1987).

cista té unes arrels intel·lectuals profundes a Rússia, com en d'altres llocs.²³ L'existència de tendències similars a Europa sembla haver revifat l'augment de l'hostilitat racial i ètnica a Rússia després de la caiguda de la Unió Soviètica.²⁴ Amb massa freqüència les idees han precedit l'acció i l'augment de la violència *skinhead* ha estat un repte per a les autoritats de tot Rússia.²⁵ Concretament, Sant Petersburg s'ha vist tacada per gran quantitat de violents i repugnants atacs racistes i xenòfobs a persones que no tenen l'aparença del "rus convencional". Les informacions propagades pels mitjans russos i internacionals sobre aquests incidents suposen una amenaça per als esforços per atreure els immigrants, del país o de l'estranger, que calen per sostenir el creixement econòmic de la ciutat.²⁶

Els polítics municipals s'han interessat molt per l'augment de les tensions interculturals i per les tendències ultranacionalistes en el si de la seva comunitat. L'assassinat, especialment horrible, el 9 de febrer del 2004 d'una nena de nou anys d'origen tadjik, Khursheda Sultanova, a mans d'un grup de joves del país va fer que l'alcaldesa de Sant Petersburg, Valentina Matvienko, s'afanyés a aixecar la veu per primera vegada contra la creixent violència racial a la seva ciutat.²⁷ La ciutadania i els líders polítics van començar a esmerçar esforços a trobar la manera d'articular millor una resposta sistemàtica al conflicte intercultural.

El juliol del 2006, l'Ajuntament de Sant Petersburg va engegar el "programa de toleràn-

cia", que tenia com a objectiu la "promoció de l'harmonia en les relacions interètniques i interculturals, l'eradicació de les tendències ultranacionalistes i el reforç de la tolerància envers tots a Sant Petersburg."²⁸ Les autoritats municipals van elaborar el programa després d'una consulta a fons amb organismes locals per al reforç de la llei, especialistes acadèmics, líders de la societat civil i funcionaris del món de l'educació.

Entre els objectius del programa destaquen: millorar la coordinació entre les entitats ciutadanes en qüestions sobre la tolerància, ampliar les iniciatives per integrar nacionalitats que habitaven a la ciutat en la vida pública i cultural, incrementar els esforços per conservar i desenvolupar el patrimoni cultural de tots els grups de la ciutat, reforçar les lleis amb l'objectiu d'evitar la violència ètnica i de castigar els culpables d'aquesta mena de crims, i millorar la comunicació entre les diverses comunitats i les autoritats locals per mitjà de l'establiment de la línia oberta "Sant Petersburg - Una ciutat de pau."²⁹ El govern local ha posat a disposició de les associacions ètniques locals —especialment les que representen els 200.000 àzeris de la ciutat, els 150.000 tàrtars, així com molts petits grups, com la comunitat jueva històrica de Sant Petersburg— un fons per finançar l'organització de festivals culturals.³⁰

En un altre pla més ambiciós, les autoritats municipals estan treballant en col·laboració amb el Ministeri d'Educació de la Federació Russa per introduir un currículum sobre la

²³Per a més informació sobre la ideologia racista a Rússia, vegeu V. A. SHNIREL'MAN, *Ocherki sovremennogo racizma* (Petrozavodsk, K.R.O. "Molohsenaiia pravozashchitnaia gruppya", 2007).

²⁴Ídem, p. 30-37.

²⁵Per a més informació sobre la "skinkul'tura" a Rússia, vegeu V. A. SHNIREL'MAN, "Chistol'shchiki moskovskikh ulits: skinhedy, SMI i obshchestvennoe mnenie" (Moscou: Academia, 2007).

²⁶Vegeu, per exemple, "Four Get Lengthy Terms in African's Slaying", *Moscow Times* (20 de juny del 2007).

²⁷V. A. SHNIREL'MAN, *Chistol'shchiki moskovskikh ulits: skinhedy, SMI i obshchestvennoe mnenie* (Moscou, Academia, 2007), p. 86-87.

²⁸Pravitel'sko Sankt-Peterburga Komitet po vneshnim sviaziam, "Programma garmonizatsii mezhetnicheskikh i meshkul'turnykh otnosenii, profilaktiki proiavlennii ksenofobii, ukrepleniia tolerantnosti v Sankt-Peterburge na 2006-2010 gody (programma "Toleransnost") (Sant Petersburg, Pravitel'sko Sankt-Peterburga, 2006).

²⁹Ídem, p. 8-19.

³⁰Entrevista amb Boris Alexandrovich Koptin, 25 d'abril del 2005.

tolerància a través del sistema educatiu de la ciutat. Aquesta acció tracta d'integrar "un coneixement positiu de la diversitat ètnica i religiosa, l'interès recíproc entre cultures diferents, el respecte pels valors dels altres, les tradicions i els trets específics de la seva manera de viure" en cada aspecte del currículum educatiu, en totes les disciplines, per mitjà d'un programa escolar complet a l'ensenyament primari i a l'ensenyament secundari. Simultàniament, el currículum escolar ha de ser redissenyat per fomentar el rebuig al xovinisme i a l'extremisme. S'han d'ensenyar als nens en edat escolar i al jovent eines per interactuar més pacíficament amb els qui no són iguals a nosaltres.³¹

A més de fer que la diversitat i la tolerància semblin "millors", les autoritats i els habitants conscienciats de Sant Petersburg fan tot el possible perquè la diversitat i la tolerància estiguin ben vistes. Organitzacions no governamentals com Funky Tolerance patrocinen actes per tota la ciutat animant el jovent a participar en la tolerància com a quelcom "modern" i "guai". Les seves sales de xat, festes i concerts són cada vegada més populars entre els estudiants, entre els representants del jovent i entre altres membres de la classe mitjana local en augment que poden permetre's passar una bona estona connectats a internet, en pubs de plantes baixes (*traktir*) i en concerts.³¹

La relativament espontània socialització produïda per Funky Tolerance i per les iniciatives d'altres organitzacions autònomes aplega petits grups d'elits afavorides de diferents ètnies, religions i tendències sexuals. Les

autoritats municipals volen, a més, que es relacioni més la interacció intercultural amb el temps de lleure. Treballant amb les associacions ètniques locals, l'Ajuntament de Sant Petersburg ha donat suport a una gran varietat de festivals durant tot l'any promovent la diversitat cultural. Entre tots aquests intents, el que ha assolit més èxit amb diferència ha estat el festival d'estiu tàrtar Sabantuyi, celebrat a mitjan juny dins el marc de les famoses "nits blanques" de la ciutat.

El festival de Sabantuyi, que se celebrava als pobles del curs mitjà del Volga abans de l'arribada de l'islam, es va confondre amb altres festivals locals durant la darrereria del segle XIX per esdevenir un símbol de la nació tàrtara.³³ Més endavant, durant el període soviètic es va secularitzar i avui dia és una celebració anual de les tradicions tàrtares, la seva música, balls, cuina i jocs. A la majoria dels festivals Sabantuyi, s'hi fan un tipus característic de lluita tàrtara, curses de cavalls i altres competicions a l'aire lliure, això sense oblidar grans quantitats de menjar típic i música des de cors populars fins a l'estrident música rock. Els mateixos presidents de la Federació Russa Borís Ieltsin i Vladimir Putin han donat suport a la celebració com una manera clarament positiva de demostrar la diversitat del seu país, però Sabantuyi manté un viu sentiment de la identitat autònoma dels tàrtars.

El festival Sabantuyi de Sant Petersburg se celebra fora de la ciutat, a la veïna regió de Leningrad, amb el suport de l'Administració de la ciutat, de la regió, de la Federació i de les administracions del Tatarstan, així com de la majoria de les empreses locals.³⁴ L'any

³¹Pravitel'sko Sankt-Peterburga Komitet po vneshnim sviaziam, "Programma garmonizatsii mezhetnicheskikh i meshkul'turnykh otnosenii, profilaktiki proiavlennii ksenofobii, ukrepleniia tolerantnosti v Sankt-Peterburge na 2006-2010 gody (programma "Toleransnost"), p. 12-13.

³²E. E. CHEVOTAREVA, "Funky Tolerance: Conceptual Analysis of Corporate Management in Multi-Cultural Surroundings", ponència, Conferència Internacional Pràctica i Acadèmica sobre la Tolerància i la Intolerància en la societat moderna, St. Petersburg State University, Sant Petersburg, Rússia, 25 d'abril de 2007.

³³"Saban tuii", a *Tatar Encyclopedia* (Kazan', Institut de l'Enciclopèdia Tàrtara, Acadèmia de les Ciències de la República Tàrtara, 2002).

³⁴Per exemple, Interleasing Group va ser un important patrocinador del Festival Sabantuyi de Sant Petersburg 2007 (www.ileasing.ru).

2006 hi van assistir més de 60.000 persones, i el 2007 el doble de persones es van dirigir cap al nord, emprant una hora de viatge, cap a un terreny prop de l'autopista Siargi, als afores del poble de Kuzmolovo. Allí, els habitants de Sant Petersburg que hi van anar van passar el dia gaudint de les carreres, descobrint les manifestacions culturals tàrtars i escoltant diferents músiques de tres grans escenaris.

Per als dirigents municipals, les celebracions del Sabantuyi suposen un esforç per fer de la diversitat quelcom “normal” i “còmode”. Per a ells, la popularitat del festival és una oportunitat de propagar al món que la convivència amb gent diferent —com a mínim, en l'espai controlat per una trobada patrocinada per iniciatives privades i municipals— no suposa cap amenaça. Aquest tipus d'interacció cultural domesticada es veu com un reforç de la potencialitat de la ciutat. O almenys, segons pensen els governants, Sabantuyi afaforeix que la gent s'adoni que “la diversitat pot ser quelcom *guai*.”³⁵

La posada en marxa d'un programa de tolerància ciutadana pot semblar sorprenent en contrast amb la imatge difosa de l'evolució política de la Rússia contemporània, on destaquen un allunyament de les institucions per part de la societat civil, una tendència cap a la retòrica nacionalista i un divorci creixent entre Estat i societat. L'experiència de Sant Petersburg ens mostra que l'entesa de la política russa contemporània té uns límits. Tanmateix més important encara és el fet que el programa de tolerància de Sant Petersburg mostra que no és aconsellable que els dirigents de la ciutat abandonin els seus esforços per afrontar els reptes que suposa l'heterogeneïtat a causa de les limitacions imposades pel marc polític a nivell nacional.

Els efectes del programa de tolerància de Sant Petersburg tenen un resultat bastant incert. Els atacs de bandes d'inspiració racial i ètnica es continuen produint amb una certa freqüència i pertorben els carrers de la ciutat, el transport públic, els parcs i altres espais públics. La resposta policial a aquests incidents és decebedora, mentre que el sistema judicial s'esforça per despatxar els judicis amb agilitat. D'altra banda, les assignacions pressupostàries per patrocinar les activitats del programa han estat inadequades.

Durant els últims dos o tres anys, la resposta a la intolerància racial i cultural ha sofert profunds canvis a Sant Petersburg. El govern municipal i els seus líders han manifestat públicament i amb fermesa la seva condemna a la violència i la intolerància. Les organitzacions de la ciutat promouen qualsevol oportunitat per posar en relleu les contribucions dels diferents estaments econòmics al benestar global de la ciutat. Així mateix, els dirigents se sumen públicament a la diversitat amb més entusiasme que mai abans en la història de Rússia. Finalment, s'hauran de fer grans esforços a llarg termini per garantir que els futurs habitants de Sant Petersburg vegin la diversitat com una situació normal al segle XXI.³⁶

Treure profit de la diversitat: la lliçó de Mont-real

Mont-real ha passat de ser, en l'últim terç del segle passat, una ciutat dividida en dos comunitats lingüístiques i culturals des de la seva fundació —la francesa i l'anglesa— a una complexa metròpolis intercultural fonamentada en un coneixement generalment compartit del francès.³⁷ En els darrers anys, l'activitat econòmica de la ciutat ha crescut perquè els líders polítics i de la comunitat i

³⁵Entrevista amb Boris Alexandrovich Koptin, 25 d'abril del 2005.

³⁶L'objectiu de convertir la diversitat en quelcom “normal” per als alumnes de les escoles de la ciutat és un objectiu bàsic del programa. Ídem.

³⁷Per a aprofundir més en aquestes tendències a Mont-real, vegeu Blair A. RUBLE, *Creating Diversity Capital. Transnational Migrants in Montreal, Washington and Kyiv*, p. 34-44.

els dirigents econòmics han après com capitalitzar aquests canvis. De fet, la immigració procedent d'altres països a Mont-real durant els primers anys del segle XXI ha estat essencial per al benestar aconseguit a la ciutat si es té en consideració la disminució de la població total i de la mà d'obra.³⁸

Les darreres onades d'immigració al Canadà han experimentat canvis en tres dimensions que han reconfigurat l'experiència urbana a Mont-real.³⁹ En primer lloc, els fluxos migratoris transnacionals han canviat de Mont-real a Toronto i a l'oest del Canadà pel fet que la incertesa generada per la polèmica sobre la sobirania del Quebec va devaluar la regió de Mont-real com a zona receptora d'immigrants estrangers.⁴⁰ En segon lloc, els immigrants que han arribat a Mont-real, com a d'altres parts del Canadà, procedeixen cada vegada més de la regió del Carib, de l'Àfrica, de l'Àsia i de Llatinoamèrica.⁴¹ En tercer lloc, la majoria dels immigrants de Mont-real procedeixen de societats francòfones del Carib, de l'Àfrica i del sud-est asiàtic.⁴² Una de les conseqüències d'aquests fluxos va sortir a la

llum en el recompte del cens canadenc del 2001, que va revelar que "les minories visibles" havien arribat a constituir gairebé una cinquena part (18,7%) de la població total de la ciutat.⁴³

La transformació ha estat molt evident als principals barris d'immigrants de Mont-real com Côtés-des-Neiges i Nôtre Dame de Grâce.⁴⁴ Côtés-des-Neiges, conegut en algun moment com el "Bronx" de Mont-real, ha albergat especialment molta població africana, d'origen àrab, cambodjans, jueus, filipins, laosians, vietnamites, xinesos, llatinoamericans, portuguesos, haitians i persones d'altres grups en estreta convivència els uns amb els altres.⁴⁵ Sobre la dècada dels noranta, Côtés-des-Neiges i Nôtre Dame de Grâce van albergar més de 154.000 residents dedicats a petits comerços pròspers en els quals predominaven els empresaris de diverses ètnies.⁴⁶ L'activitat comercial local produïa prou ingressos de publicitat a principis dels noranta per mantenir uns vint-i-quatre diaris ètnics i del barri publicats en diferents llengües africanes, en àrab, en cambodjà, en he-

³⁸Tema present en molts estudis, tal com informa Radio-Canada, "L'immigration: apport essentiel à l'économie montréalaise", 30 de desembre de 2003.

³⁹METER. S. Li, "Deconstructing Canada's Discourse of Immigrant Integration", *Journal of International Migration and Integration/Revue de l'intégration et de la migration internationale*, vol. 4, núm. 3 (2003), p. 315-333.

⁴⁰El 2001 un 43,7% de la població de Toronto havia nascut a l'estranger, així com un 37,5% de la població de Vancouver. Aquestes xifres eren clarament superiors al 18,4% calculat de residents a Mont-real (i només un 2,9% dels residents de la regió metropolitana del Quebec) que havien nascut fora del Canadà. Les dades del cens del 2001 es poden trobar en línia en el web del Servei d'Estadístiques de Canadà a <http://www.statscan.ca>.

⁴¹D. F. LEVY i L. S. BOURNE, "The Social Context and Diversity of Urban Canada", p. 23. Per a aprofundir més sobre l'experiència migratòria de l'Àsia al Canadà, vegeu els assajos d'Eleanor LAQUIAN, Aprodicio LAQUIAN i Terry MCGEE, editors, *The Silent Debate: Asian Immigration and Racism in Canada* (Vancouver B. C., Institute of Asian Research, The University of British Columbia, 1998).

⁴²Denis NELLY, *L'immigration pour quoi faire* (Mont-real: Institut Québécois de Recherche sur la Culture, 1992).

⁴³L'INRS-Urbanisation, Cultura et Societé, *Portrait des populations immigrante et non immigrante de la ville de Montréal et de ses 27 arrondissements* (www2.ville.montreal.qc.ca/diversite/portrait.htm). El cens canadenc va identificar els canadencs "d'ascendència negra, sud-asiàtica, xinesa, del sud-est d'Àsia, àrabs i orientals, llatinoamericans, coreans, japonesos i filipins" com a integrants de les "minories visibles" del país.

⁴⁴Côtés-des-Neiges ha estat objecte d'una àmplia investigació científica sociològica, en part pel seu caràcter diferent i complex i, en part, per la pròpia presència al barri de la Universitat de Montréal amb les seves facultats i estudiants. Es pot trobar una esplèndida col·lecció d'articles, en els quals es passa revista a diversos aspectes de la vida del barri durant la dècada del noranta, a Deindre MEINTEL, Victor PICHÉ, Danielle JUTEAU i Sylvie FORTIN, editors, *Le Quartier Côtés-des-Neiges à Montréal. Les interfaces de la pluriethnicité* (Mont-real/París, L'Harmattan, 1997).

⁴⁵Myriame EL YAMANI amb la col·laboració de Jocelyne DUPUIS, "La construction médiatique du 'Bronx' de Montréal", p. 29-52.

⁴⁶Daniel JUTEAU i Sylvie PARÉ, "L'entrepreneurship à Côte-des-Neiges: le périmètre Victoria/Van Horne", p. 129-160.

breu, en llengües de les Filipines, en laosià, en vietnamita, en xinès, en francès crioll, en francès del Quebec i en anglès.⁴⁷

Mont-real va començar el segle XXI amb una extraordinària barreja de religions, ètnies, races i comunitats lingüístiques —sovint sense una separació física gaire definida entre elles. Donada l'hostilitat històrica entre anglòfons i francòfons —així com entre comunitats catòliques i comunitats protestants—, segons paraules de la periodista de *La Presse* Laura-Julie Perreault, “és un miracle que Mont-real no s'hagi convertit en una nova Irlanda del Nord.”⁴⁸ Ans al contrari, segons ens diu Perreault, el vell règim multiconfessional de 350 anys d'antiguitat va actuar com una eina de màrqueting per a l'emergent indústria turística de la ciutat. Però el resultat no és sempre positiu, com es pot veure a les famoses novel·les del Mont-real de finals del segle XX d'Stephen Heninghan. Citant l'autor d'una ressenya sobre l'obra de Heninghan *The Streets of Winter* (2004), els habitants de Mont-real “o són incapaços o no volen renunciar als prejudicis individuals o culturals, a la nostàlgia o a l'expectació que els allunya de la seva recerca de *le vrai Mont-réal*”. Mont-real ha passat d'estar dividit per la llengua a convertir-se en “una retícula de moltes solituds.”⁴⁹

Aquesta “retícula de moltes solituds” ha recuperat una mica del seu dinamisme econòmic tradicional, en part gràcies al fet que no han deixat d'arribar nous habitants a Mont-real. La mà d'obra que suposen els immigrants que provenen de la regió del Quebec (Canadà) i de zones més llunyanes ha evitat que hi hagi una recessió inevitable. De fet, el futur creixement de l'economia de l'àrea de Mont-

real depèn de la millora del nivell de capacitació i de la introducció de treballadors més joves en una població envellida que ha anat quedant enrere en relació amb d'altres àrees metropolitanes del Canadà i dels Estats Units en l'àmbit educatiu.⁵⁰ Els immigrants han contribuït a millorar la vitalitat econòmica de la ciutat i de la regió i han de continuar aportant valor a l'economia local si es vol que la ciutat continuï prosperant. L'experiència de Mont-real demostra la necessitat d'inculcar a la població immigrant les estratègies de desenvolupament econòmic urbà. S'ha de reconèixer que la diversitat constitueix una oportunitat per a l'èxit econòmic per tal que la ciutat i la regió es puguin desenvolupar.

Multiplicar la inversió en diversitat

Les distintes experiències de Quito, Sant Petersburg i Mont-real ens mostren com els dirigents polítics de les ciutats i de les comunitats de moltes ciutats del món s'estan esforçant per posar en ordre l'heterogeneïtat del segle XXI amb vista a la consecució del benestar col·lectiu. Aquestes experiències constitueixen només petits exemples d'una tendència creixent de governança urbana que s'escampa per tot el món. És el moment oportú per ampliar el ventall de responsabilitats a la diversitat social i cultural. Les ciutats estan intentant crear un millor ambient per a l'adaptació de les comunitats i dels immigrants — tant si procedeixen del mateix país o de l'estranger—i augmentar així el capital de la diversitat. De fet, els polítics que avui dia triomfen a les diferents ciutats prenen decisions explícites per contrarestar la tendència mundial a la fragmentació social i a l'aïllament.

⁴⁷ Myriame EL YAMANI amb la col·laboració de Jocelyne DUPUIS, “La construction médiatique du ‘Bronx’ de Montréal”, p. 35. Per a més informació sobre la premsa “ètnica” de Mont-real, vegeu Sylvie ST-JACQUES, “Des nouvelles de leurs mondes”, *La Presse* (21 d'abril de 2004).

⁴⁸ Laura-Julie PERREULT, “Embouteillage sur le prie-dieu montréalais”, *La Presse* (12 de juny de 2004).

⁴⁹ Karen SOLIE, “The Many Solitudes of Montreal”, *Globe and Mail* (12 de juny de 2004).

⁵⁰ Informe territorial de Montreal de l'OCDE, “Informe de l'Observatori de l'OCDE”, París, OCDE, 2004, p. 2-3 (www.oecd.org/publications/Pol_brief).

L'estudi de la casuística d'aquestes ciutats ens mostra com és difícil la tasca de reorganitzar comunitats urbanes heterogènies. A Quito es va reorganitzar l'espai urbà per tal que fos més incloent, a Sant Petersburg els currículums educatius es van modificar per promoure la tolerància i a Mont-real l'esperit emprenedor dels immigrants estrangers ha servit per crear més llocs de treball. Però pocs visitants i residents d'aquestes ciutats les confondrien amb una ciutat ideal.

Les polítiques portades a terme són insuficients perquè les millores parcials, és a dir, en un àmbit determinat, requereixen que altres àrees també siguin millorades. S'ha de propiciar un espai públic més incloent habitat per persones amb un millor nivell educatiu, si es

volen generar llocs de treball; els ciutadans educats en els valors de la tolerància han de disposar de l'espai físic i de les oportunitats econòmiques per captar altres grups i canviar plegats la ciutat; finalment, s'ha de permetre que els residents que disposen de prou nivell cultural per afavorir el creixement puguin accedir a noves formes de negoci. La tasca d'organitzar l'heterogeneïtat d'una ciutat en períodes de ràpids canvis demogràfics exigeix un ventall d'estratègies complexes i a llarg termini que només apareixen quan la ciutat mateixa esdevé l'objecte compartit d'interès i d'atenció. La ciutat ha de convertir-se en un agent organitzador i educador, i no ser només un objecte que segueix els dissenys d'altres.

Els *media*, la ciutat i l'educació. Entre l'hiperactivisme i la indiferència

---

Josep Ramoneda

Josep Ramoneda Molins és filòsof i periodista. Professor de filosofia contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona (1975-1990). Director de l'Institut d'Humanitats (1986-1989). Director fundador de la col·lecció "Textos filosòfics" d'Edicions 62 i fundador de la revista cultural *Saber* (1980). Col·laborador del diari *La Vanguardia* (1980-1996).

Actualment dirigeix el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona i és col·laborador del diari *El País* i de la Cadena SER. Ha publicat nombrosos llibres, entre els quals destaquen *Después de la pasión política* (Taurus, 1999) i *Del tiempo condensado* (Random House Mondadori, 2003). Títols publicats a Edicions 62: *Apologia del present*, *Mitològiques* i *El sentit íntim*. Llibres col·lectius: *Frontera i Perill*; *Coneixement, memòria i invenció* i edicions de Foucault, Locke, Nietzsche i Montesquieu a la col·lecció "Textos filosòfics".

Els *media*, la ciutat i l'educació. Entre l'hiperactivisme i la indiferència

---

1

Julien Gracq, un peculiar escriptor francès que sempre s'ha considerat totalment inadaptat als temps que corren, en un llibre sobre la seva ciutat natal —Nantes— parla de la forma de la ciutat.¹ La forma de la ciutat té a veure amb la seva representació, però també amb la manera de viure. Quan la ciutat perd la seva forma —la cal·ligrafia pròpia i irrepetible— en un cert sentit deixa de ser ciutat per convertir-se en urbanització, per dir-ho en l'expressió amb què Francesc Muñoz identifica la multiplicació d'espais d'habitació i residència sense voluntat cívica, consagració de la pitjor versió de l'individualisme burgès, que van prenent els cercles concèntrics d'habitació que s'expandeixen com les ones d'aigua al riu, als voltants de les ciutats.

De la forma de la ciutat en parlen poc els mitjans de comunicació. Probablement és massa subtil de captar. I ja se sap que les subtils no tenen gaire espai en la simplificació mediàtica. La forma de la ciutat és física, però física viscuda, per dir-ho així, habitada. El pla Cerdà no és la forma de Barcelona, és l'Eixample en tant que el pla Cerdà fet carn, és a dir, treballat per les persones. Però la forma de la ciutat no la donen els edificis emblemàtics, els museus, les botigues, els bars i els restaurants que figuren a les guies turístiques.

Això en tot cas pot ser la propaganda. La forma de la ciutat és més complexa, difícil de monumentalitzar, de reduir a una imatge. Si

haguéssim de recórrer a una sola imatge per definir la forma de Barcelona ens seria molt més útil l'Eixample que la Sagrada Família, Gràcia que la Pedrera. En el fons, la forma de Barcelona és un seguit de pobles atrapats en una teranyina: l'Eixample, que els informa la nova vida. Per això sovint, Barcelona ha estat narrada en plural: *Barcelones* (Manuel Vázquez Montalbán) o les *Barcelones de Barcelona*. El resultat és una forma peculiar en què la racionalitat de fons només ha pogut penetrar en part els espais molt més recargolats dels vells pobles que avui fan Barcelona. Aquest doble joc és la forma d'aquesta ciutat. La mateixa que ara acull una allau desconeguda d'immigració estrangera, que es va repartint sobre aquesta forma ja existent, fent veritat aquella idea de Dipesh Chakrabarty que sempre vivim en estatges, llocs on abans que nosaltres hi han estat uns altres.² I precisament per això la forma de la ciutat és com un deix que, des de la forma arquitectural i urbana, marca i determina l'esperit de la ciutat. Allò que la fa diferent de les altres. Els *media* són transmissors de la forma de la ciutat? Em temo que no gaire.

2

Els *media* es dirigeixen a la ciutadania. I la ciutadania és la peça angular de la ciutat. Fins al dia d'avui no s'ha conegut espai més obert a un reconeixement ampli de la condició de ciutadà que la ciutat. Els estats posen tot tipus de problemes al reconeixement de la condició de ciutadà als qui vénen de fora. Els estats viuen de la divisió entre nacionals i estran-

¹ Em refereixo al llibre de Julien GRACQ, *La forme d'une ville*, José Corti, París, 1986.

² Dipesh CHAKRABARTY, *Humanism in An Age of Globalization*, draft de la conferència pronunciada a Essen, 2006.

gers, que determina un nosaltres com a factor de cohesió col·lectiva. Fins i tot en temps de restriccions als fenòmens migratoris, com els actuals, les ciutats tenen la mà més oberta que els estats. A Barcelona, n'hi ha prou d'empadronar-se per tenir drets bàsics com l'assistència mèdica. I així els il·legals comencen el camí cap a la ciutadania.

La relació desigual entre *media* i ciutadans determina això que anomenem opinió pública, decisiva en la formació de les veritats socials de cada moment. Vivim en un estadi del capitalisme en què, en societats obertes com la nostra, gairebé tot es pot dir, però la immensa majoria de les coses que es diuen queden a benefici d'inventari. Aquesta és la capacitat del sistema d'integrar i dissoldre les seves contradiccions culturals, que ja van veure a la postguerra autors avui força oblidats com Daniel Bell o Herbert Marcuse.³ Per tant, som molts a configurar la veritat social i molt pocs a determinar-la. I en societats de dominància televisiva la simplificació i la banalització fan llei.

La televisió és un mitjà fred. Per això té una certa virtut pacificadora, en el sentit que difícilment fa aixecar al personal de la butaca. Tot es converteix en ficció, la realitat patina sobre el televisor. Les revolucions alimentades per la televisió han estat generalment més pacífiques que les alimentades per la ràdio. Però, per la mateixa raó, té també una certa virtut desmobilitzadora. La televisió és el *media* propi del totalitarisme de la indiferència, que a vegades sembla amenaçar les societats benestants europees.

La televisió simplifica i banalitzava. Simplifica perquè exigeix un llenguatge curt, sense espai per al matís. Sobretot que la frase no tingui més de deu segons. L'ideal televisiu és la confrontació simple convertida en espec-

tacle. En aquest sentit, tindria alguna cosa de prolongació de l'escena democràtica: si el parlament és la sublimació dialèctica del conflicte, l'escena televisiva seria un estadi més en aquest exercici.

Però, al mateix temps, la televisió banalitzava. La crueltat convertida en imatge repetida és cada cop menys impactant. La rutina de les atrocitats les deshumanitza, les converteix en pur espectacle. I aquella imatge que la primera vegada ens deixa colpits, al cap d'unes quantes vegades de veure-la (aquella o altres d'equivalents) ja no ens diu res. Amb una conseqüència gravíssima: per cridar l'atenció no hi ha més remei que augmentar la dosi. I així hem arribat als *smuff movies* i a la provocació d'actes de violència real per filmar-los i fer-los arribar a les pantalles. Internet n'és ple.⁴ Acostumats a dinar i sopar cada dia amb imatges d'atemptats portades al menjador de casa, l'escalada a la recerca de les emocions fortes no té límit. I, al mateix temps, el ciutadà respon a les imatges amb una indiferència creixent. Aquest és el doble joc de la televisió: per una banda, crea veritat social —s'ha arribat a dir que només existeix el que surt a la tele—; per una altra banda, ens allunya de la realitat, perquè ho converteix tot en ficció.

En l'aparent transparència de la imatge televisiva es produeix un múltiple sistema d'ocultació: ocultació per acumulació; ocultació per velocitat (que imposa una hiperbolització de la informació); ocultació per obscenitat (l'exhibicionisme de la imatge); ocultació per simplificació, ocultació per homologació. La televisió contribueix a la degradació de la *physis*.⁵ D'aquí la invitació d'alguns autors a crear realitat a través de la literatura com a forma de resistència a l'èxtasi (exasperació i descomposició) de la informació i com a resposta a l'eufemisme com a llenguatge polític.⁶

³ Vegeu Daniel BELL, *Las contradicciones culturales del capitalismo*, Alianza, Madrid, 1976, i Herbert MARCUSE, *One Dimensional Man*, Beacon, Boston, 1964 (edició espanyola de Seix Barral, 1968).

⁴ Sobre aquest tema és molt interessant l'assaig de Michela MARZANO, *La mort espectáculo. Enquête sur l'horreur-realité*, Gallimard, París, 2007.

⁵ Aquests temes els he tractat en el meu llibre *Después de la pasión política*, Taurus, Madrid, 1999.

⁶ En aquest sentit, voldria assenyalar el pròleg de James G. Ballard a la seva novel·la *Crash*.

El paradigma televisiu és el que domina l'escena pública. És cert que sempre han fracassat les profecies que anunciaven la mort dels mitjans de comunicació antics quan n'apareixia un de nou. Ni la ràdio va eliminar la premsa escrita, ni el cinema la ràdio, ni la televisió la ràdio i el cinema, ni, de moment almenys, el telèfon mòbil i internet la televisió, la ràdio, el cinema i la premsa. Però, a dia d'avui, el paradigma televisiu encara és el que mana. I és fàcil veure com altres mitjans —fins i tot la premsa escrita— intenten adaptar-se a les seves lleis. N'hi ha prou de veure l'evolució de les maquetes i dels tipus de lletres dels diaris els últims anys. És a través de la televisió que es fa efectiu el que els estratègies de la comunicació en diuen l'efecte resdò. L'important és el rum-rum que una informació deixa, el soroll que arriba a aquells que no llegeixen mai un diari.

3

En aquest panorama, succintament descrit, ¿quina és la contribució dels mitjans de comunicació de masses —premsa, ràdio i televisió; internet és un altre món— a l'educació de les persones i, per tant, a la construcció de ciutadania?

Diu Zygmunt Bauman que la ciutat “és un indret on els estranys coexisteixen sense deixar de ser estranys”.⁷ És a dir, és un espai de relació polivalent i a nivells molt diversos. I això significa una complexitat cultural gran. A la ciutat es barreja el cosmopolitisme amb el discurs identitari i entre les mínimes pautes compartides emergeixen formes diverses de transversalitat cultural i nous imaginaris que, encara que siguin teixits aquí, tenen la música original en llocs prou llunyans.

El primer que hem de tenir en compte és que els mitjans de comunicació de masses són una finestra a l'exterior de l'àmbit privat que

dóna una quantitat d'informació que mai havia tingut la majoria dels ciutadans. Pot ser una informació superficial, banal, tot el que es vulgui. Però només veient la televisió —i quasi tothom la veu— s'aprenen coses i s'accedeix a una diversitat d'informacions d'arreu que abans de la televisió eren privilegi d'una reduïdíssima minoria.

Aquesta informació evidentment cau a raig, poc organitzada des del punt de vista pedagògic. I més orientada a l'entreteniment i a una socialització plana de les persones. Però s'equivocaria qui pensés que temps passats eren millors.

Precisament el flux informatiu que ens envien els mitjans de comunicació de masses fa natural la diversitat de maneres de ser i d'opinions. I no és banal, perquè aquest reconeixement de l'altre, que no hi ha només una forma d'entendre el món, ha costat molta sang a la humanitat. Els mitjans de comunicació fan que la llibertat d'expressió es vagi incorporant com una segona pell a la ciutadania. I que quan no n'hi ha, es noti i es visqui com una mutilació inacceptable.

Més informació, consagració de la diversitat com a propi de la ciutat moderna. Dos factors que sumen en la bona direcció de l'educació democràtica.

4

Ara bé, avancem una mica més. No tots els *media* actuen de la mateixa manera. La premsa escrita s'està convertint cada cop més en minoritària, destinada a un sector de la població: els qui llegeixen. Té, per tant, una funció cada cop més complementària. Darrerament, alguns diaris han optat ja per alliberar-se, com a forma de supervivència, de l'atracció fatal del paradigma televisió per situar-se en un terreny de reflexió i debat més propi de la

⁷ Zygmunt BAUMAN: *Noves fronteres i valors universals (New Frontiers and Universal Values)*, Breus, CCCB, Barcelona, 2006.

cultura democràtica. La ràdio arriba directa a l'orella de l'oient estimulants més que qualsevol altre *media* les reaccions de caràcter més sentimental. No en va és un *media* calent. Important en les batalles polítiques, és en moltes coses un *media* de combat. Per il·lustrar el poder de la veu explicaré una experiència personal. Preparant l'exposició "Occident vist des d'Orient", vam estar considerant si havíem de posar-hi o no vídeos de les execucions de ciutadans occidentals segrestats pel terrorisme islamista. Davant la cruïlla de les imatges, vam intentar l'opció de donar només el so. Era molt més insuportable.

Però, en fi, em cenyiré a la televisió, que segueix essent l'aliment espiritual principal dels ciutadans.

Era Georg Simmel qui deia que la vida urbana genera neguit, uns estímuls nerviosos que determinen la sentimentalitat de l'home modern.⁸ Jo crec que la televisió amb la parella publicitat-zàping s'ha convertit en un mecanisme d'activació nerviosa que converteix els seus usuaris en potencials hiperactius. Però hiperactius especialment orientats cap a una tasca precisa: la insatisfacció permanent en el consum. La necessitat, cada cop més accelerada, de lluitar per aconseguir una compra nova abans fins i tot de posseir l'última que s'acaba de pagar. Aquesta dinàmica, en uns temps accelerats, tinc la sensació que té serioses conseqüències en la formació de les persones, sotmeses al deure de comprar-se permanentment la felicitat.⁹ Cada cop és més difícil concentrar l'esforç, fixar l'atenció. No és ja l'oblit de qualsevol forma contemplativa o deliberativa. És la necessitat d'estar pendent de mitja dotzena de coses a la vegada. Davant del televisor, no hi ha calma per a l'esperit, tot condueix als extrems: la hiperacció o la indiferència. I, en un cert sentit, l'una alimenta l'altra. Interessar-se per tot i interessar-se per res és bastant semblant.

En temps en què, a diferència del que ha passat al llarg de la història de la humanitat, la informació no és un bé escàs, sinó més aviat excessiu, el problema és com orientar-se en un mar d'*inputs*. La jerarquització i l'ordenació són decisives. I la televisió és el màxim jerarquizador. Per això, la seva responsabilitat educativa és extraordinària. I per això, també podríem donar la volta a la qüestió: l'única manera de positivament de la televisió és un ensenyament molt bo, que col·loqui davant de la pantalla persones intel·lectualment adultes. Però la televisió és el *media* al qual s'arriba de més petit.

D'una manera acrítica, s'ha anat acceptant un tòpic de la societat liberal moderna: que els mitjans de comunicació privats tenen barra lliure per fer el que li vingui de gust al seu amo en la lluita, sense límits, per l'audiència, i que són els mitjans públics, finançats amb els impostos dels ciutadans, els que han de compensar els dèficits comunicatius. Tanmateix, quan l'única cosa que acostuma a diferenciar els *media* públics dels privats és que, en general, els informatius dels primers estan sota la tutela directa del govern de torn, aquesta distinció encara és més absurda. L'audiència és l'obsessió de tota televisió, pública o privada. I aquesta audiència és el resultat d'un sistema esbiaixat, en què l'oferta està pautada i restringida i la demanda té una capacitat limitada de fer-se sentir. El discurs sobre l'audiència es fa sempre sobre trampa: els emissors diuen que fan el que la gent vol veure i la gent diu que només pot veure allò que li ofereixen, que, cal dir-ho tot, cada cop s'assembla més d'una cadena a l'altra. Els programadors de televisió són, per tant, persones d'una importància determinant en la formació de la ciutadania. I, tanmateix, el seu criteri no és la ciutadania, sinó l'audiència.

⁸ Georg SIMMEL, *La metròpolis y la vida moderna*. D'aquest text, n'hi ha diferents versions en castellà a internet.

⁹ Per exemple, Pascal BRUCKNER, *La vida bona (La vie bonne)*. Breus, CCCB, Barcelona, 2006.

5

A la televisió no hi ha voluntat educativa. Hi ha fonamentalment voluntat de negoci i de control polític que emana d'un equilibri complex entre propietaris dels mitjans de comunicació (i el seu sistema d'interessos), Estat regulador i professionals dels mitjans. La capacitat d'incidència de la televisió és gran. I, per tant, és un instrument que els poders volen sota control. Hi ha exemples a cabassos d'utilització politicoeconòmica de la televisió. I a vegades es passen de la ratlla, com va passar a França en vigílies de les presidencials del 2002. Durant mesos, les televisions privades anaven plenes d'informació sobre criminalitat. Es tractava de crear un clima d'inseguretat ciutadana que fes perdre Jospin, llavors primer ministre. Però el resultat va ser que Le Pen va passar a la segona volta enmig del pànic general. De cop, des de la primera nit electoral, la criminalitat va desaparèixer de les portades dels informatius, com si per miracle la delinqüència hagués desaparegut.

Hi ha, tanmateix, un problema estructural en la relació entre informació i formació. Ve de la mateixa definició de notícia. La singularitat del fet que mereix la condició de noticable —allò que es diu sempre: no és notícia que un gos mossegui un home, és notícia que un home mossegui un gos— desvia la informació generalment del costat d'allò més negatiu, sense oferir al mateix temps una visió crítica de les coses. Per això, l'opinió formada sobre la televisió és sovint tan equivocada. D'un país en el qual hi ha un atemptat terrorista només ens n'arriben les imatges de l'horror, no sabem res de l'absoluta normalitat de la resta. I això ens condueix a un punt, per a mi, essencial: la televisió té un paper

fonamental en la construcció de la ideologia de la por tan viva a Occident on, en nom de la seguretat, cada dia es retallen llibertats davant de la indiferència general. La por, com és sabut, és desmobilitzadora: afronta amb la indiferència i la insolidaritat. Quin sentit té una educació que faci prevaler aquestes dues actituds?

6

Conclusió: la societat de dominància televisiva té més quantitat d'informació que qualsevol altra fins al temps present. Però aquesta informació no contribueix forçosament a millorar la capacitat d'emancipació dels ciutadans —és a dir, de pensar i decidir per ells mateixos. Més aviat al contrari, tendeix a activar-los els *frames*, com en diuen els sociòlegs americans, aquells hàbits mentals instal·lats que fan que visquem determinades coses com a pròpies, senzillament perquè així ens les han anat inculcant des de petits. La televisió no és una escola d'actitud crítica. Aquesta, o s'aprèn abans o un cop davant del televisor ja és tard. El televisor afavoreix l'acomodació i la indiferència. I, al mateix temps, tendeix a aïllar: fomenta un individualisme acrític que té poques de les virtuts de l'individualisme modern i, en canvi, alguns dels seus vicis, per exemple, el desinterès pels altres.

La televisió hauria de ser *para mayores con reparos*. Però afortunadament estem en una societat oberta. I és el *media* que està més a l'abast de tothom. Tinc la sensació que, si s'ensenyés a veure la televisió, el rendiment educatiu que se'n podria treure seria més gran. Però llavors, potser, la primera conseqüència seria que la miràrem menys.

Competitivitat i cooperació. Justícia i pau

Arcadi Oliveres

Arcadi Oliveres Boadella és doctor en ciències econòmiques i professor titular del Departament d'Economia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona. És president de Justícia i Pau, de la Universitat Internacional de la Pau de Sant Cugat del Vallès, del Consell Català de Foment de la Pau i membre de la Societat Catalana d'Economia de l'Institut d'Estudis Catalans. Ha realitzat investigacions en temes de comerç internacional, globalització econòmica, deute extern, cooperació al desenvolupament i economia de la defensa. Així mateix, ha escrit diverses obres i ha col·laborat en l'elaboració d'algunes altres, entre les quals: *El militarismo en España* (editor juntament amb en Pere Ortega, Icaria, Barcelona, 2007), *Un altre món* (Angle, Barcelona, 2006), *Contra la fam i la guerra* (Angle, Barcelona, 2005).

Competitivitat i cooperació. Justícia i pau

---

1. Introducció

El 50% de la humanitat viu en zones urbanes. La urbanització és un procés creixent i ben palpable a les darreres dècades. A mitjan segle xx tan sols el 33% dels habitants del planeta vivia a les ciutats, mentre que es preveu que l'any 2030 el percentatge arribi ja al 63%. La urbanització, a mesura que progressa, marca actituds en la vida econòmica i social que s'allunyen, per a bé i per a mal, dels paràmetres tradicionals.

En efecte, per una banda, són innegables els beneficis que les concentracions de població suposen en facilitar l'accés a una bona assistència mèdica, a unes possibilitats educatives més grans, a uns mínims serveis socials, a una més gran oferta cultural, a la generació d'un intens teixit social i a la disponibilitat d'un ampli instrumental que permeti des de la cuina de noves idees fins a les capacitats organitzatives de propostes alternatives.

Però resulta evident també que és precisament en l'àmbit urbà on apareixen amb més força les desigualtats i la insolidaritat, el consumisme, els episodis de violència, les dificultats d'habitatge, els guetos residencials i aquesta creixent proliferació dels "no-espais" com a referència als grans centres comercials, a les estacions de servei, als aeroports, a les cadenes de cafeteries, restaurants, hotels i centres, dits de lleure, on et pots trobar indiferentment en qualsevol part del món.

La ciutat ha esdevingut el paradigma del canvi social i tots els riscos per a la justícia, la llibertat, la pau i la protecció de l'entorn que veurem tot seguit s'hi manifesten amb la seva màxima força, de la mateixa manera que s'hi

manifesten totes les propostes de canvi que, en bona lògica, van sorgint de la consciència crítica de la societat.

2. La injustícia sempre creixent

Malgrat els progressos científicotècnics que certament ho possibilitarien, una bona part de la població mundial pateix encara d'una manca de cobertura de les seves necessitats bàsiques. Sovint, però, la falta de voluntat política, els objectius lucratius de les empreses i els egoïsmes dels particulars condueixen milers de milions de persones a unes condicions de vida deplorables. Així, per exemple, els morts de sida per impossibilitat d'accés a medicaments que no volen facilitar els laboratoris farmacèutics gelosos de les seves patents, les condicions laborals inhumanes que són aprofitades per les subcontractacions deslocalitzadores de les grans empreses, la feblesa de recursos per lluitar contra la fam quan se n'esmercen enormes quantitats a la guerra, l'inconscient i immoral negoci de les armes, el tancament de fronteres a les migracions, el comerç internacional en condicions de desigualtat, la corrupció barrejada amb els negocis il·lícits i els paradisos fiscals, la fugida de cervells, l'especulació financera, el deute extern abusiu, l'explotació sense fi dels recursos naturals, el deteriorament ambiental i la urbanització indiscriminada són alguns dels mecanismes generadors de les mancances indicades. No és difícil constatar, d'altra banda, que les esmentades mancances tenen un impacte més dolorós quan es tracta de poblacions concentrades especialment a les perifèries de les grans ciutats.

Tals mecanismes impedeixen no tan sols el manteniment de la dignitat de molta gent,

sinó que també són generadors de creixents diferències entre les poblacions del nord i del sud i també de diferències dins de cada un dels països. Si als anys cinquanta del segle xx ens referíem a una relació de 30 a 1 en la dimensió del PIB per capita entre el 20% més ric i el 20% més pobre de la població mundial, a hores d'ara hauríem de traslladar aquest diferencial a una relació de 103 a 1. I el mateix, malgrat que en una proporció menor, trobem a nivell intern dels estats on al mateix temps dins del PIB total augmenta la participació de les rendes del capital i disminueix la de les del treball. En darrera instància, les ciutats repeteixen el mateix esquema i probablement d'una forma més agreujada encara.

3. La governabilitat democràtica en qüestió

En sentit estricte, la política és el govern de la *polis*, és a dir, de l'urbs i sembla segur que les primeres experiències democràtiques apareguren a les ciutats. Tanmateix les actuals formulacions de la democràcia representativa no són gaire positives a tots nivells. Començant per un dels instruments bàsics de la participació ciutadana com són els partits polítics, observem immediatament tres dèficits importants: la manca d'eleccions "primàries" per triar els seus candidats, la pràctica inexistència de llistes obertes i les "pleitesies" que les seves necessitats de finançament originen envers els poders econòmics.

A escala estatal, les coses no milloren pas i veiem com es discrimina entre ciutadans de primera i de segona en no concedir-se el dret de vot als immigrants. S'observa al mateix temps la pràctica impossibilitat de dur a terme les iniciatives legislatives populars i es constata finalment que els municipis, primer graó de la democràcia, tan sols disposen del 16% dels diners públics enfront d'un 53% que correspon al Govern central.

Si ascendim en l'escala europea i mundial, hem de lamentar forçosament la pràctica

inexistència de democràcia. Un Parlament Europeu sense plenes facultats legislatives, unes Nacions Unides amb un vot per cada estat i per tant completament desproporcionat a la població, un Consell de Seguretat amb un incomprensible dret de veto per a cinc països privilegiats, unes institucions com les de Bretton Woods (Banc Mundial i Fons Monetari Internacional) on el vot correspon a la quota aportada, ens ho demostren palesament. I tot això sense oblidar que, a més a més, i per damunt dels organismes formals, existeixen els poders fàctics que des del G-8 fins al Fòrum Econòmic de Davos i des de la Cambra de Comerç de Brussel·les fins al Club Bilderberg determinen impunement nomenaments, polítiques, decisions econòmiques i accions bèl·liques.

D'altra banda, si la llibertat de les persones és un imperatiu de la democràcia, podem veure com la tal llibertat minva a marxes forçades en funció del creixement del control social. Les càmeres fotogràfiques en llocs públics i privats, les il·legals punxades telefòniques, la dissecció fotogràfica del territori, el seguiment de correus electrònics i d'entrades a internet, la informatització de qualsevol tipus de dada personal, etc. funcionen a ple rendiment justificats per unes falses pors davant de terrorismes que sovint són promoguts pels governs i que, quan no ho són, precisen d'altres formes de resposta. Novament, en una bona quantitat d'aquests atacs a la intimitat i a la privacitat, resulten ser els pobladors de les ciutats els qui s'enduen la pitjor part.

4. La pacificació és possible

És dubtós que les guerres hagin tingut cap sentit al llarg de la història, però és evident que a hores d'ara en tenen menys que mai. En èpoques d'economies eminentment agràries sotmeses als avatars climàtics i als fenòmens naturals podia, en algunes èpoques, esdevenir impossible la supervivència de les persones i, malgrat que no era justificable, podia ser almenys comprensible la voluntat d'atacar el veí per tal d'accedir d'aquesta manera

als béns que mancaven. Actualment, però, malgrat els milions de persones famèliques, hi ha recursos més que suficients per tal de satisfer les necessitats bàsiques dels pobladors de la Terra. I quan localment i circumstancialment es poden produir alguns dèficits, aquests són perfectament superables amb els actuals sistemes de comunicació, mitjans de transport, coneixements científics i disponibilitat de tècniques existents. A partir d'aquí, la guerra no és altra cosa que l'egoisme en grau superlatiu i la competitivitat duta al seu màxim extrem.

Tanmateix les guerres existeixen i si n'analitzem les raons podrem veure que, d'una banda, hi figuren els interessos econòmics bàsicament vinculats a les matèries primeres i als recursos energètics. Guerres, per tant, que el que pretenen és mantenir, quan no augmentar, els estatus de benestar d'una cinquena part de la població mundial en detriment de la resta. Els presents conflictes armats a l'Iraq, l'Afganistan i els ja minvants a Angola i Somàlia responen exactament a aquest esquema. Esquema d'interessos que a voltes es manté a nivell intern dels estats com hem pogut veure, entre d'altres, a Algèria, Colòmbia, el Congo Kinshasa i el Congo Brazzaville. Cal dir també que, en ocasions, i sense esclatar en guerres, aquests interessos dels privilegiats es mantenen mitjançant formes dictatorials basades en la tortura, la repressió i els assassinats extrajudicials, moltes vegades produïts amb el suport de les potències estrangeres. Aquest és el cas, per exemple, de Guinea Equatorial, Nigèria, Zimbabue, Myanmar i l'Uzbekistan.

D'altra banda, cal trobar també darrere de les guerres una sèrie de desencontres polítics, socials i ètnics que sovint puen la seva expressió en marginacions socials, en ocupacions territorials, en majories que oprimeixen minories o fins i tot en minories que oprimeixen majories. Ho trobem, per esmentar-ne alguns, en el cas d'Israel *versus* Palestina, de Sèrbia i Croàcia *versus* Bòsnia i Kosovo, de la Federació Russa *versus* Txetxènia, del nord *versus* el sud de Sudan, del Marroc *versus* el

Sàhara, i, fins fa poc temps, de la Gran Bretanya *versus* Irlanda del Nord.

Al marge dels orígens dels conflictes que hem assenyalat, el més preocupant, però, és l'obsessió que té la pràctica totalitat dels estats per tal de tenir permanentment en marxa una maquinària de guerra que sobretot serveix per incitar l'altre a fer el mateix. Una maquinària de guerra la justificació de la qual es troba gairebé sempre en la fabricació de falses o sobredimensionades amenaces i d'enemics inexistents. De tot això, se n'encarrega amb força eficiència una part important dels mitjans de comunicació darrere dels quals trobem gairebé sempre grans corporacions industrials, importants poders financers, responsables dels departaments de defensa i fabricants d'armaments. Constatem, si més no, el cas de la premsa francesa, en bona part en mans de Serge Dassault (*Le Figaro*), primer particular fabricant d'avions de combat, i d'Arnaud Lagardère (premsa regional i empori Editorial Hachette), accionista principal de les indústries bèl·liques privatitzades del país.

El cicle armamentista —una expressió més elegant que la maquinària de guerra— es presenta en diferents facetes, cadascuna més perniciosa que les altres. Primerament, hi trobem la despesa militar que, d'acord amb les estimacions dels organismes internacionals, a hores d'ara ja assoleix la xifra d'1.200.000 milions de dòlars anuals, és a dir, 22 vegades més del que l'Organització Mundial de l'Agricultura i de l'Alimentació (FAO) creu que caldria per a l'eliminació anual de la fam en el món. En segon lloc, hi apareixen les sorprenents xifres del personal adscrit a les forces armades, uns 26.000.000 de persones, quan segons les Nacions Unides n'hi hauria més que suficient amb mig milió de cascos blaus arreu del món per apaivagar els possibles focus i situacions de conflicte. En tercer lloc, la més que perversa recerca amb finalitats militars que malgrat la seva inacceptable dimensió ètica es justifica amb l'excusa de l'aprofitament civil de les seves innovacions. Excusa inservible perquè està més

que demostrat que aquests aprofitaments són escassíssims, que la via de transferència de tecnologia segueix més aviat el camí del civil cap al militar i que les noves descobertes en armament assolixen nivells absolutament degradants en el respecte cap a la persona. I en quart lloc, la producció i transferència d'armaments que suposa molt sovint un flux nord-sud que omple de beneficis els països enriquits alhora que omple de guerres els empobrits. En paral·lel, el tràfic de droga es produeix en la direcció contrària, i en moltes ocasions es pot parlar d'armes que es paguen amb droga i de drogues que es paguen amb armes. Altrament, aquesta activitat venedora d'armes és indigna i indignant en el cas espanyol, que ocupa un lloc destacat com a exportador mundial i, tal com ha denunciat Intermón-Oxfam, com a subministrador de municions a les guerres africanes.

Si dèiem, però, que la pacificació és possible, és que de veritat s'hi pot creure, sempre i quan, naturalment, la voluntat personal i política ens porti a l'assoliment de determinades condicions. Com a element bàsic, i com molt bé diu la UNESCO en la seva carta fundacional, cal que traguem les guerres de la nostra ment. És evident que avui no es pot, de cap manera, parlar de guerra justa i si entenem, tal com alguns han dit, com a guerra justa la que els aliats dugueren a terme l'any 1991 per reconquerir Kuwait, amb les baixes de 300 soldats nord-americans, amb 270.000 iraquians morts i amb el posterior embargament que generà, segons la UNICEF, més d'un milió de víctimes entre els nens menors de cinc anys, caldrà que revisem immediatament i amb profunditat els nostres conceptes morals. Però tot seguit, i si el conflicte ha esclatat, caldrà també procedir amb rapidesa a negociacions de pau incondicional.

El procés de pacificació caldrà que continuï amb el desarmament nuclear i convencional, amb la reducció dels efectius de les forces armades, amb la destrucció dels arsenals i amb la reconversió de la indústria militar cap a finalitats civils. Si bé es tracta gairebé sempre de decisions polítiques, cal tenir ben

present que aquestes han de ser impulsades per la pressió dels ciutadans mitjançant els moviments socials i els compromisos individuals. Ningú negarà a hores d'ara la raó moral que acompanyava tots els qui es manifestaren en contra de les proves nuclears, de la guerra del Vietnam o de la invasió de l'Iraq, per parlar de casos ben palesos. De la mateixa manera que actualment ja tothom ha entès les raons dels objectors de consciència al servei militar i comencen a entendre's les de les objeccions fiscals, financeres, laborals i científiques a tot allò que tingui relació amb la preparació de la guerra.

Dins d'aquest capítol, hem deixat per al final un aspecte central com és el de l'educació per la pau. Cal entendre d'entrada l'educació per la pau, i sens dubte la pau mateixa, en un sentit ample que exigeix prèviament la justícia, el desarmament, el respecte pels drets humans, l'equitat social, el desenvolupament dels pobles, la cura per l'entorn i molts altres requisits. En aquest sentit, educació per la pau ho serà tota aquella que ens porti cap als objectius esmentats. Però, evidentment, l'educació per la pau ens remet també a la presa de consciència dels privilegis de què gaudim els ciutadans del nord, a la renúncia de la competitivitat, a l'exclusió de qualsevol tipus de discriminació, de fanatisme i de patriotisme, i a la consideració del valor de la dignitat humana per damunt de qualsevol interès material, individual o col·lectiu. En darrera instància i a hores d'ara, educació per la pau ha de suposar també una eliminació de la cada cop més present violència virtual a les pel·lícules, als còmics, a les consoles i ordinadors, als jocs de rol, a les joguines bèl·liques i en qualsevol instrument formatiu i de lleure de nens, de joves i d'adults.

Simultània i complementària a l'educació per la pau en resulta la seva recerca, paradoxalment tan menystinguda en comparació a la recerca per la guerra, però bàsica si volem escrutar en els orígens dels conflictes i en les seves possibles solucions. És bo de saber que justament en aquesta direcció i seguint models ja establerts, sobretot al nord d'Europa,

s'està posant en marxa, amb l'aprovació per part del Parlament de Catalunya, l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP), que troba les seves arrels en la Llei de foment de la pau i la posterior creació del Consell Català de Foment de la Pau, òrgan consultiu que vincula la societat civil i les institucions polítiques en temes de pau.

5. La immigració, clau de volta de la vida ciutadana

La ciutat és l'espai migratori per excel·lència. Les injustícies esmentades al segon capítol i les guerres analitzades al tercer ens evidencien les raons de les sortides i dels fluxos de població. Ens interessa ara saber, però, com des del nord acollim aquests fluxos i la resposta resulta, desgraciadament, ben negativa. Tanquem les portes a la seva vinguda i donem lloc a un mafiós tràfic de persones que en provoca la mort, no els facilitem la documentació necessària i els col·loquem en situacions de precarietat laboral i social, no els donem la plenitud dels drets com a ciutadans i fem factible el seu maltractament i la seva discriminació.

Caldria capgirar aquests malentesos i ser conscients que les migracions són un fet tan antic com la humanitat mateixa, que sempre s'ha mogut fugint de la fam i de la guerra. Caldria també entendre que, per a les societats envellides com les europees, la immigració és un manà de joventut i de força de treball, malgrat que no és pas per això que els hem de rebre, sinó perquè hi tenen dret. Caldria entendre en darrera instància que, contràriament al xoc cultural del qual tant es parla, les migracions es troben a l'origen dels nostres hàbits, costums, tradicions, riquesa artística i patrimonis literaris.

Tanmateix cal reconèixer que les mútues interrelacions no s'han produït sempre de la mateixa manera. En ocasions, els processos d'enriquiment i d'osmosi respectiva han funcionat prou bé, mentre que en altres circum-

tàncies s'han donat enfrontaments, creació de guetos i fins i tot situacions de dominació dels uns pels altres. A les nostres realitats es tracta, però, més de discriminacions socials que no pas ètniques. Així, per exemple, quan ens assabentem dels aldarulls als *banlieus* de les grans ciutats franceses hem de pensar sobretot en la protesta per la fallida de "l'ascensor social", causada per les polítiques laborals i de rendes dels governs dretans, més que no pas de lluites entre grups de població provinents d'ètnies o de territoris diferents.

Malgrat tot, quan passejant per Barcelona tens la possibilitat d'entretenir-te una estona a la Rambla del Raval t'adones que la convivència és perfectament plausible i que encara som a temps de no caure en les dures realitats viscudes en algunes ciutats europees. Això sí, sempre que siguem capaços de frenar els trets racistes que sobresurten en alguns mitjans de comunicació, d'eliminar els esperits xenòfobs de determinats grups de població autòctona i de practicar polítiques públiques obertes i respectuoses amb els immigrants.

Petita nota al marge, abans d'enllestir aquest apartat, ens l'ofereix el tracte gens favorable que a Espanya es ve donant des de fa gairebé una trentena d'anys al refugi i a l'exili polític. No deixa de ser paradoxal que, quan s'ha entrat en una millora de les pràctiques de la llibertat en la vida pública, s'hagi perdut en canvi la capacitat d'acolliment d'aquells que fugen de la guerra i de la repressió i que arriben a casa nostra, no tan sols per millorar les seves condicions de vida, sinó més aviat per salvar-la. Ha desaparegut de les nostres ciutats la pluralitat i la riquesa que va representar l'arribada dels expulsats per les dictadures llatinoamericanes dels anys setanta del segle xx i, en una absurda posició contrària a la que nosaltres fruïrem a la fi de la Guerra Civil, ens hem negat a rebre refugiats, excepte en quantitats simbòliques, provinents de Bòsnia, de Kosovo i de Txetxènia per no parlar dels totalment inexistents de Ruanda, del Sudan o de l'Iraq, a tall d'exemple.

6. Consumisme, limitació dels recursos

El darrer element que cal considerar dins dels grans reptes que afecten les societats actuals, i molt particularment la vida urbana, té relació amb el creixement exponencial del consumisme i la progressiva limitació dels recursos, l'origen dels quals es constata des dels anys cinquanta i la seva efervescència a partir dels anys setanta del segle xx. En efecte, un cop refetes les societats del cop de la Segona Guerra Mundial, el món occidental, i d'una manera particular les seves empreses, ens adonem que en el consum es troba la base del lucre i a partir d'aquí comença una acurada i volguda planificació que mitjançant la psicologia i les tècniques publicitàries cerca les motivacions dels compradors, els hipnotitza davant dels productes, els ofereix espais en els quals es predisposen els cinc sentits cap a l'atracció envers les mercaderies, se'ls proporcionen accessos, horaris i facilitats de pagament i es col·loca els ciutadans davant d'un fals sentiment de felicitat.

Als governs, democràtics o no, aquesta situació ja els convé, tota vegada que crea ciutadans conformistes amb models de vida —especialment de consum i de lleure— uniformes, i poc disposats a aixecar la veu contra el sistema sobretot si, a més a més, com en el cas espanyol, tenen damunt seu la responsabilitat d'uns pagaments hipotecaris de llarga durada. El maig francès del 68 fou evidentment un toc d'alerta davant d'aquesta situació copsat tan sols per determinades minories. Per a la resta, la porta del pensament únic quedava completament oberta.

Els resultats, però, no s'han fet esperar gaires dècades i a hores d'ara ja ens hem pogut adonar de dues coses. Primera, que l'actual nivell de consum és d'impossible generalització a la totalitat de la població mundial. Com molt bé es digué a la Cimera Mundial per al Desenvolupament Sostenible que tingué lloc a Johannesburg l'any 2002, si la humanitat sencera volgués tenir accés als mateixos recursos naturals (aigua, minerals, fonts d'energia, fusta, etc.) de què disposem els habitants del

món industrialitzat, una cinquena part del total, caldrien tres planetes. En conseqüència, si partim de la idea de justícia que figura al títol d'aquest capítol haurem d'admetre que l'única via per aplicar-la en l'àmbit material és mitjançant la posada en pràctica de la teoria del decreixement. És a dir, que no estem èticament autoritzats a créixer més —naturalment que sí a desenvolupar-nos— en la mesura en què la major part de població de la Terra haurà d'abstenir-se de fer-ho. Va sent hora que així ho expressin les autoritats econòmiques dels països i donin d'aquesta manera exemple a empresaris i ciutadans que han d'encaminar-se cap al mateix objectiu.

Segona cosa, que la injustícia que cometem amb el consum afectarà més encara les generacions que han de venir. Els símptomes són ben clars: esgotament dels recursos, minva en la biodiversitat, contaminacions de tota mena, escalfament del planeta. I també es comencen a albirar guerres pels recursos, noves malalties, assecament de llacs, desaparició d'alguns espais emergents, etc. No complim pas de cap manera amb el proverbi indi que ens parla de la disponibilitat en lloguer de la Terra que cal conservar en bon estat fins els qui vindran darrere nostre.

7. No està pas tot perdut

El sistema socioeconòmic imperant que, a grans trets, hem intentat identificar als apartats anteriors, tot i que encara es presenta amb molta força, gaudí de la més punyent vigència durant la dècada dels anys noranta del segle xx, un cop enfonsada la mal anomenada alternativa del socialisme real, que en realitat no era altra cosa que capitalisme d'estat amb un altíssim nivell de militarització. La segona meitat de la dècada veié ja, primer a Chiapas i després a Seattle, com des del sud i des del nord s'aixecaven senyals de rebuig que es consagraren a partir de gener de l'any 2001 amb la celebració, successiva i fins al moment actual, dels anomenats Fòrums Socials Mundials que sota el seu amplament conegut lema d'"un altre món és possible" pre-

senten un seguit de propostes per transformar l'actual sistema de globalització.

Malgrat que es podria prendre com una excessiva simplificació, el conjunt d'aportacions dels Fòrums iniciats a Porto Alegre, però que han tingut continuïtat en diverses ciutats —novament el paper de la ciutat— d'arreu del món, en trobades de diferent nivell, representen en bona mesura l'intent de construcció d'una economia comunitària i substitutiva de l'actual, injusta i depredadora.

Alguns trets que s'infereixen de les temàtiques tractades apunten clarament en aquesta direcció. El millor repartiment en l'accés a les terres per a les explotacions agràries, les transferències gratuïtes de tecnologia, la cancel·lació del deute extern, l'increment de la cooperació al desenvolupament, el fre a l'economia especulativa i no pas productiva, les pràctiques de comerç just, la promoció de les finances ètiques, l'establiment de fórmules empresarials cooperatives, el repartiment del treball entre tots els qui hi opten, el consum responsable, els vincles a potenciar entre els països del sud, l'ocupació i recuperació de fàbriques abandonades, les iniciatives empresarials dutes a terme per dones, la creació d'instruments de fiscalitat internacional, la reconducció de la despesa militar cap a finalitats socials, la posada en pràctica de la renda bàsica, les "*ollas populares*", els intercanvis no dineraris, i moltes d'altres, en serien exemples ben evidents.

En tot cas, aquesta nova manera de veure l'economia exigeix almenys tres requisits que corresponen als tres grans *partenaires* socials, és a dir, individus, empreses i administracions. Per part dels individus, consumidors però alhora treballadors i inversors, cal abandonar la filosofia del tenir per la de l'ésser, la de la competència per la de la cooperació i la del guany material per la del benestar col·lectiu. Per part de les empreses, s'ha d'assumir veritablement el concepte de responsabilitat social en el ple sentit de l'expressió i no pas, com ben sovint passa, com una estratègia més de màrqueting. En el ben entès que la responsabilitat social cal tenir-la amb els treballadors, amb els clients i usuaris, amb els proveïdors, amb els competidors comercials, amb els subcontractistes, amb les hisendes públiques i amb les administracions a tots els nivells. Per part de les administracions, s'ha d'arribar a entendre d'una manera definitiva que la seva missió és el servei públic a tots els ciutadans i no pas als més poderosos o privilegiats, que la fiscalitat ha de ser veritablement distribuïdora i que els drets econòmics, socials i culturals han de ser tan respectats com els drets civils i polítics.

En tot aquest context, la ciutat no és més que un espai de constatacions poc afortunades i, alhora, un laboratori de proves que podrien ser, de veritat, estris de transformació. Si així fos, podríem parlar, amb tot coneixement de causa, de ciutats educadores.

Cultura urbana: a la recerca de l'autenticitat

Sharon Zukin

Sharon Zukin és professora de sociologia al Brooklyn College i a la City University of New York. Escriu sobre ciutats, cultura i economia, i ha guanyat el premi Lynd de l'American Sociological Association pels mèrits aconseguits durant la seva carrera en sociologia urbana i el premi C. Wright Mills de la Society for the Study of Social Problems.

El seu llibre més recent és *Point of Purchase: How Shopping Changed American Culture* (Routledge, 2004). Altres obres anteriors són *After the World Trade Center* (coeditat amb Michael Sorkin, Routledge, 2002), *The Cultures of Cities* (Blackwell, 1995), *Landscapes of Power* (University of California Press, 1991) i *Loft Living* (Johns Hopkins University Press, 1982). En l'actualitat, està escrivint un llibre sobre l'autenticitat de les ciutats.

Cultura urbana: a la recerca de l'autenticitat

És un fet que, en l'actualitat, la majoria de la població viu a les ciutats; és per això que la cultura urbana hauria de ser una expressió poderosa de la identitat col·lectiva. Ara bé, són poques les ciutats que saben quina és la seva identitat. Les ciutats, més vulnerables que mai a les onades migratòries i als moviments de capitals, són socialment més diverses, però alhora cada cop s'assemblen més entre elles. La seva continuïtat cultural es veu amenaçada per grans canvis que no poden controlar: el tancament d'indústries tradicionals com el tèxtil, l'acer, la construcció de vaixells i d'automòbils; el creixement d'elits transnacionals influents en les finances i els mitjans de comunicació, i la presència cada vegada més gran de nous immigrants en totes les àrees de la vida social. Les cadenes mundials de mitjans de comunicació, amb l'ajuda d'internet, promouen i divulguen noves maneres de lleure alhora que fan possible evitar les trobades cara a cara. Les noves formes de cultura urbana, que van des de l'arquitectura icònica fins als restaurants de menjar ràpid i les bandes de *hip hop*, imposen un modernisme universal sobre la manera local d'entendre el temps i l'espai dels habitants de la ciutat. La cultura urbana, que expressa l'angoixa que molts homes i dones senten davant aquests canvis, pateix una crisi d'autenticitat.

Aquesta crisi és més palpable al centre de la ciutat. A la dècada dels anys seixanta, a les ciutats més riques del món, decennis de manca d'inversions van deixar un llegat de magatzems buits, molls abandonats i torres d'oficines parcialment desertes. Les fàbriques, les oficines i els veïns més rics de mica en mica es traslladaven als afores o fins i tot a altres regions del món. El centre que van deixar enrere gradualment va caure en mans

d'artistes creatius i d'emprenedors amb pocs recursos: des de venedors de carrer immigrants fins a aspirants a xefs gurmets i propietaris de galeries d'art. La seva activitat va fer tornar la vitalitat als barris antics, mentre que al districte financer emergien seus bancàries, companyies de finances i empreses germinals de mitjans de comunicació que anunciaven l'arribada d'una nova època. Professors, escriptors, advocats i homes de negoci aventurers es van traslladar a les cases antigues i als *lofts*, i van crear un nou estil de vida urbana entre bohemí i burgès. Els llocs que van crear —espais públics com ara cafès, restaurants i boutiques, i els espais privats de casa seva— aviat van atraure l'atenció pel seu modern disseny industrial i els seus patrocinadors de portada de revista. Gràcies al creixement imparable dels mitjans de comunicació i de les arts, aquests espais van adquirir una dinàmica irresistible: eren signes evidents d'una nova cultura urbana.

Cap als anys setanta, "l'ascens de categoria" gradual d'espais urbans a barris d'artistes i escenaris aburgesos apuntava cap a un model que els governs i els inversors particulars podien seguir: es tractava de fer servir el capital *cultural* per a una rehabilitació urbana més àmplia. Aquesta estratègia prometia renovar els centres de les ciutats sense haver de passar pel trauma d'enderrocar edificis històrics ni haver de desplaçar un nombre elevat de veïns de tota la vida, però s'inclinava cap als gustos culturals d'un grup relativament mòbil d'homes i dones amb una educació superior. A l'Amèrica del Nord i l'Europa Occidental, la seva preferència pels districtes antics, els edificis històrics i els barris plens de sentit estètic va definir l'autenticitat d'una nova forma de vida. Aquest fet també els va col·locar enmig de persones més grans, més pobres i

menys mòbils, el dret de les quals a la ciutat depenia de la família, els hàbits i els llaços socials locals.

Al mateix temps, als Estats Units, on des de la dècada dels cinquanta els compradors havien abandonat els centres per traslladar-se a cases dels afores, es va encetar una àmplia iniciativa per reformar els centres de les ciutats. Els promotors immobiliaris i els governs municipals de la zona somiaven de transformar el centre de la ciutat en un nou tipus d'espai per fer compres que fes tornar les persones de classe mitjana i atragués els visitants dels afores i els turistes estrangers, és a dir, redefinir l'antic centre en un "mercat festiu". De la mateixa manera que l'aburgement, aquest desenvolupament del centre també va seguir una estratègia cultural. Els seus artífexs van utilitzar els edificis antics com a rerefons històric de la identitat local i com a símbols estètics de distinció. El mercat festiu depenia d'una nova conscienciació sobre el valor cultural de l'herència històrica en forma d'arquitectura "monumental". Però, alhora, també reflectia l'augment de la importància dels centres comercials com a llocs de consum de lleure individual i de cultura pública.¹

Malgrat que els nous centres comercials atreïen xifres rècord de compradors al centre de les ciutats, aquests compradors no circulaven pels carrers de la ciutat vella. Els promotors d'aquests nous mercats urbans van crear espais tancats en ells mateixos, gairebé "confinats", on els compradors podien mirar i remenar, comprar, menjar, beure i visitar un museu d'art, anar al cinema o a l'aquari, envoltats d'un ambient de seguretat, abundància i diversió. Els perills desconeguts

de la vida a la ciutat estaven controlats per guardes de seguretat privats contractats pels promotors immobiliaris que eren propietaris i administradors de l'espai, i també per les lleis locals que prohibien la presència de persones sense sostre, captaires i altres destorbs. Per tot això, les veus crítiques es queixaven que aquests projectes imposaven un ordre social a l'estil de Disneylàndia en un indret de la ciutat difícil de controlar, impeding que els veïns del barri i els visitants topessin espontàniament amb un desconegut inesperat i fent que la ciutat perdés l'autèntica possibilitat d'experimentar "l'altre". Els mercats festius dels centres històrics "escenificaven" l'autenticitat com una experiència de consumisme, de manera molt semblant al famós complex d'entreteniment de Disneylàndia amb un lloc de venda de salsitxes de Frankfurt (o una gran atracció) al bell mig, tal com deia Walt Disney.

Aquesta mena d'escenificació, però, va convèncer els promotors i els compradors fins al punt d'arriscar-se a invertir a la vida de la ciutat. L'èxit comercial del Faneuil Hall de Boston, l'Inner Harbor de Baltimore i el Horton Plaza de San Diego aviat va contagiar moltes grans ciutats dels Estats Units i d'arreu del món, des de Barcelona fins a Singapur, que van erigir espais encara més ambiciosos, amb aquaris, cinemes IMAX, centres de convencions i botigues.²

Times Square

La remodelació de Times Square, la famosa zona d'entreteniment del centre de Manhattan, ens mostra de quina manera escenificar l'autenticitat dels espais comporta un dilema

¹ Elizabeth COHEN, *A Consumers' Republic: The Politics of Mass Consumption in Postwar America* (Nova York, Knopf, 2003); Bernard J. FRIEDEN i Lynne B. SAGALYN, *Downtown Inc.: How America Rebuilds Cities* (Cambridge MA, MIT Press, 1989).

² Sharon ZUKIN, *Landscapes of Power: From Detroit to Disney World* (Berkeley i Los Angeles, University of California Press, 1991); John HANNIGAN, *Fantasy City* (Nova York, Routledge, 1998); Don MITCHELL i Lynn A. STAEHEL, "Clean and Safe? Property Redevelopment, Public Space, and Homelessness in Downtown San Diego," a Setha Low i Neil SMITH, ed., *The Politics of Public Space* (Nova York, Routledge, 2006), p. 143-175. "Staged Authenticity" extret de Dean MACCANNELL, *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*, 3a. ed. (Berkeley i Los Angeles, University of California Press, 1999).

per als qui volen mantenir l'antiga cultura popular de la ciutat, però alhora reconeixen la necessitat d'una renovació econòmica. Durant la major part del segle xx, Times Square va ser un centre d'entreteniment amb molta vitalitat: hi podíem trobar de tot, des d'espectacles de Broadway i cinemes fins a llums de neó enlluernadores, tanques publicitàries i multituds aclaparadores, a tota hora del dia i la nit. A començament del segle xx, la seva aura cosmopolita va permetre que els novaiorquesos la bategessin, amb certa exageració, "la cruïlla del món". En termes d'aspiracions nacionals, Times Square era el centre geogràfic i metafòric de la cultura popular americana. Homes i dones s'hi aplegaven per llegir els titulars d'última hora que passaven pel cartell elèctric Motogram, i va ser precisament a Times Square que Alfred Eisenstadt va disparar la seva famosa fotografia, publicada a la revista *Life*, d'un mariner que atrau una dona cap als seus braços i li fa un petó per celebrar el final de la Segona Guerra Mundial. Times Square va continuar atraient visitants, fins i tot famílies amb fills, fins a la dècada dels seixanta.

Però com a zona transitadíssima i carnavalesca de la ciutat, també atreïa homes i dones que buscaven una trobada "ocasional" amb desconeguts, sovint relacionada amb l'escabrós tràfic del sexe i la droga. Com que els promotors immobiliaris particulars no estaven interessats en la zona, el Govern municipal va proposar diferents projectes, dels quals cap no va despertar especial interès. La cosa va continuar igual fins a la dècada dels vuitanta, quan els inversors van fer els seus propis plans per transformar Times Square en una zona de torres d'oficines: una idea que no s'assemblava gens a un mercat festiu i que de cap manera no s'adeïa amb l'autèntica escabrositat i brillantor de neó de Times Square. Aquest pla va trobar tanta resistència que el projecte es va endarrerir durant uns

quants anys, fins que el finançament potencial va desaparèixer amb el declivi del mercat de valors.³

Gran part de l'oposició provenia dels homes i les dones que donaven suport a la conservació històrica i que dirigien moltes de les institucions culturals de la ciutat. Encapçalats per la Municipal Art Society, els opositors van fer campanya per protegir l'autenticitat de Times Square estèticament: és a dir, conservant-ne l'aparença exterior. Van proposar una llei que exigís que cada edifici del districte portés un gran cartell il·luminat a la façana: fent que cada edifici es convertís en una tanca publicitària electrònica gegantina. Els teatres de Broadway, amenaçats de ser venuts pels propietaris del terreny sobre el qual s'erigien i arraconats per la nova promoció d'oficines, van ser el marc d'una altra llei. Aquesta llei permetia que els propietaris dels teatres venguessin "drets aeris" —un fet important per a la seva oferta de construir edificis molt més alts en el mateix emplaçament— als propietaris dels immobles del voltant. La venda de drets aeris protegia la concentració d'edificis baixos de teatre als carrers secundaris, mentre que s'aixecaven gratacels a les grans avingudes dels voltants, començant pel mateix Broadway. Al mateix temps, el Departament de Policia de la ciutat de Nova York va començar una neteja profunda de les voreres i de les botigues de pornografia, foragitant els macarrons, les prostitutes i una clientela aclaparadorament masculina que transformaven el Carrer 42 en un lloc força perillós a la nit, sobretot per a les dones. Per fer més pressió, el Govern municipal va declarar en ruïna els immobles ocupats per les botigues de pornografia que es negaven a canviar de gènere o a tancar, aprofitant-se del dret a expropiar en pro del "bé públic" i va vendre'ls a promotors immobiliaris que els substituïrien per negocis menys problemàtics.

³ William R. TAYLOR, ed., *Inventing Times Square: Commerce and Culture at the Crossroads of the World* (Nova York, Russell Sage, 1991); Lynne B. SAGALYN, *Times Square Roulette* (Cambridge MA, MIT Press, 2001); Sharon ZUKIN, *The Cultures of Cities* (Oxford i Cambridge MA, Blackwell, 1995); Marshall BERMAN, *On the Town: One Hundred Years of Spectacle in Times Square* (Nova York, Random House, 2006).

La combinació de la “legislació estètica”, la policia i el dret a expropiar van preparar Times Square per a un canvi de cultura popular, un canvi que se sustentava, gens casualment, en la Disney Company. El conegut arquitecte novaiorquès Robert A. M. Stern va connectar totes aquestes estratègies, perquè treballava per a la junta corporativa de la Disney, i va supervisar un estudi de planificació local sobre la manera de conservar el districte teatral de Broadway. Stern recorda que un dia de final dels vuitanta que passava per Times Square, va notar que hi havia molta gent, sobretot dones, que anaven a les representacions de primera sessió dels teatres de la zona fent servir un autobús llogat des dels afores. Recorda que llavors se li va acudir la idea de construir atraccions que fessin de Times Square un lloc prou segur perquè aquests visitants se sentissin com a casa. Per sort, a començament dels anys noranta, la Disney Company també estava considerant expandir els seus negocis produint espectacles per a teatres comercials on apareguessin els personatges de les seves pel·lícules i els seus parcs temàtics. Per tant, col·locar Disney a Broadway era una possibilitat atractiva tant per als urbanistes com per a l'empresa.

Situar Disney a Times Square feia preveure una bona sinergia entre la cultura popular i familiar de l'entreteniment de Disney i la renovació moral que el Govern municipal tant desitjava. Amb les noves lleis que protegien l'espai del districte a favor dels teatres legítims de Broadway, els promotors particulars van començar a planejar noves instal·lacions d'entreteniment per a propietaris d'empreses que volien estar ben a prop del puntal de Disney. A la dècada dels noranta, doncs, quan encara semblava que Disney era un gegant dels negocis invencible amb una atracció popular universal, la companyia va obrir una botiga Disney a Times Square i va remodelar un teatre històric, el New Amsterdam, situat just al costat, per a l'estrena de *La bella i la bèstia*. No van trigar a afegir-s'hi el canal musical de televisió per cable per al públic jove MTV i una pila de restaurants temàtics, bars i espais per a representacions amb noms

comercials ben coneguts, com ara el museu de cera Madame Tussaud, el Virgin Megastore, el B. B. King's Blues Club o la botiga Hello, Kitty.

Segons les mesures habituals de rehabilitació urbana, Times Square és un èxit a l'alça. Cada any, vint-i-sis milions de visitants hi fan cap a admirar bocabadats les llums brillants, a menjar als restaurants, a fer compres al Toys 'R' Us i, potser, van al teatre; almenys al teatre Disney. L'impacte econòmic de la zona, segons la Times Square Alliance, un grup d'empreses locals, equival a la suma de les economies de Bolívia i Panamà. Mentre que les atraccions culturals atrauen multituds que ocupen la zona dia i nit des del Carrer 42 fins al Carrer 50, la qual està rodejada per torres d'oficines d'empreses que pertanyen als sectors de l'economia simbòlica de la ciutat que més llocs de treball generen: els mitjans de comunicació i les finances. Les seus de Condé Nast, la Hearst Corporation i el New York Times estan a tocar, com també les seus del NASDAQ, les oficines de les empreses financeres Lehman Brothers i Morgan Stanley, i els bufets d'advocats corporatius. Els promotors de Times Square afirmen convençuts que la renovació ha conservat l'atractiu populista únic del districte alhora que l'ha netejat per al públic convertint-lo en una bona ubicació per a les seus d'empreses internacionals de gran prestigi.

Però, el nou Times Square és autèntic? Des del començament de la renovació, s'han aixecat veus que es queixen de la *disneyficació*: una uniformitat flonja i esbalaïdora de marques corporatives, menjar de mala qualitat i entreteniment banal. Les filials de negocis transnacionals, com ara Madame Tussaud's, neguen la unicitat de la seva ubicació, apartant-la de la història de Nova York i de les arrels de cultura popular d'actuacions en directe de la zona. Malgrat l'esplendor de les tanques de neó i les aglomeracions que fan esquarterar l'asfalt d'expectació, Times Square s'ha convertit en una franquícia de menjar ràpid de l'entreteniment popular. És una expressió moderna i estandarditzada de la cul-

tura urbana que, tot i la importància dels esdeveniments en directe que s'hi organitzen, com ara la baixada d'una bola espurnejant des de dalt de la Times Tower per Cap d'Any, corre el risc de convertir-se en un clicé.

L'autèntica cultura urbana hauria de carregar la força del destí. La veiem als edificis antics, als carrers estrets i en la varietat de gent, comerços, botigues i vistes que trobem en una gran ciutat. És una sensació visceral que ens cala els ossos, que no podem separar de l'escala històrica de la ciutat d'edificis baixos, botigues de tota la vida i de gentades pel carrer: és una estètica diferent. També és una sensació social, un sentit natural d'orgull cívica entre desconeguts i un poderós lligam social entre els veïns. Tant socialment com estèticament, el desig d'autenticitat és un crit contra la modernitat, contra la uniformitat dels impecables edificis nous, les ineludibles filials de cadenes de botigues i una quadrícula opressiva de gratacels. Però la idea d'autenticitat també està arrelada en la modernitat. Ser fidel a un caràcter innat o històric només pot adquirir valor en una època en què tot es veu com una cosa que canvia constantment i en què tothom es considera capaç de ser fals. L'autenticitat és l'aparença de la veritat. Si busquem l'autenticitat a les ciutats d'avui dia, ens rebel·lem contra la falsedat que veiem en la sensació de benestar escenificada de les urbanitzacions i en la història escenificada dels centres *disneyfics*. Provem d'escapar-nos de la diversió fabricada en massa. Encara que això ens dugui cap al consum de masses d'antigues cases de pedra rogenca, edificis de *lofts* de ferro forjat i carrers d'empedrat.⁴

Encara que la valorem com a cosa *real*, l'autenticitat mai no apareix per si mateixa. Sempre la produeixen homes i dones que la reconeixen, hi escriuen, la fan créixer i la venen als altres. En el seu significat més es-

tricta, l'autenticitat és un segell d'aprovació atorgat per experts a objectes únics —com ara el retrat *autenticat* de Rembrandt—, però en un sentit estètic més ample també pot fer referència al reconeixement d'un crític musical envers el so *autèntic* d'un cantant en un gènere determinat o la lloança d'un crític gastronòmic a un estil de cuina *autèntic*. Amb uns productors intel·ligents i una bona campanya de màrqueting, es pot fabricar autenticitat. És un "recurs renovable", com afirma el sociòleg Richard Peterson, i en aquesta contradicció trobem tant l'originalitat única de l'autenticitat com el seu potencial d'innovació. L'autenticitat gairebé sempre està relacionada amb un acte de descoberta: el desenterrament d'un diamant en brut, la troballa d'una rara gravació en vinil o el fet de topar en un club de música de mala mort amb un cantant de blues que va ser una estrella en el passat. Per tant, l'autenticitat implica el consumidor cultural. A diferència de l'autenticitat escenificada dels clubs de blues de nova creació destinats als turistes, desentrellar "allò real" o "el que serà la pròxima novetat" exigeix no solament ser una mica entès en el tema, sinó també tenir ganes de ficar-se al fang i cercar entre bars de mala mort i magatzems convertits en espais improvisats per a actuacions.

En l'estètica dels espais urbans, l'autenticitat és una imatge visible del perfil irregular d'un desenvolupament desigual: testimonis d'una ciutat nua de multituds denses, carrers foscos i intencions marginals. Aquest és el terror tant de la paranoia com de la creativitat, de l'estafa del joc de trobar la boleta i altres jocs de carrer il·legals que es fan a l'aire lliure, a les voreres, i també de l'himne de Jane Jacobs a la interdependència veïnal dels botiguers del barri, els escolars i les mestresses de casa, que ella va anomenar "el ballet del carrer". L'autenticitat no és l'ego dels enormes projectes urbans; és

⁴ Una reflexió similar es troba a Marshall BERMAN, *All That Is Solid Melts Into Air* (Nova York, Simon and Schuster, 1982) i Richard SENNETT, *The Conscience of the Eye* (Nova York, Norton, 1990). A *Real Black: Adventures in Racial Sincerity* (Chicago, University of Chicago Press, 2005), John L. Jackson, Jr., fa servir la *sinceritat* per indicar una representació de la persona d'una identitat autèntica.

la libido dels usos creatius el que fa moure l'ànima de la ciutat.⁵

El Guggenheim de Bilbao

En la majoria de ciutats, l'ego de projectar la revitalització d'un centre urbà és el que desencadena la construcció de nous districtes culturals als antics barris industrials, als molls abandonats i a fàbriques i magatzems buits. Aquests nous districtes culturals, homòlegs dels mercats de fires, es desenvolupen al voltant d'una "salsitxa de Frankfurt" de categoria, normalment un museu d'art modern, però també pot ser un teatre de l'òpera (Sydney), teatres (Singapur) o una illa d'institucions culturals a punt per consumir (antiga, com a Berlín o a Viena, o nova, com a Abu Dhabi). En comparació amb els centres culturals de les ciutats antigues, que ocupaven un terreny sagrat i es convertien en icones per les seves pràctiques rituals, els centres culturals de l'actualitat es conceben des d'un principi com a icones seglars que simbolitzen la ciutat i mobilitzen la inversió en una nova economia. Són les fitxes de la competitivitat d'una ciutat al casino de la globalització.

Des de la dècada dels seixanta, que va ser quan es van projectar l'Opera House de Sydney i el Centre Pompidou d'Art Modern de París, es demana que els centres culturals compleixin diverses funcions: que facin d'imants de la rehabilitació urbana, de símbol de prestigi de la nació, de motor de la creativitat i la innovació. Gairebé sempre estan situats en terrenys que van perdre la utilitat industrial i el valor econòmic: sovint a primera línia de mar. A París, el Centre Pompidou en part es va projectar per revifar

la zona que envoltava el carrer Beaubourg, un *terrain vague* d'habitatges deteriorats i de lloguers barats, petits tallers i botigues rònegues entre un Marais encara sense aburgesar i els mercats de menjar a l'engròs encara sense ensorrar de Les Halles. Els patrocinadors d'aquests nous centres culturals —líders polítics i del món dels negocis— van donar rellevància a un disseny innovador i van organitzar un concurs entre arquitectes de tot el planeta, que van guanyar uns arquitectes estrangers.

Actualment, els guanyadors d'aquests concursos són els "arquitectes estrelles", plens d'honors i de comandes a les carteres. Al Centre Pompidou, el fet de triar un disseny industrial sorprenent que deixés veure les xemeneies i altres parts de l'estructura de l'edifici, pintades amb colors vius, tenia com a objectiu representar un conjunt d'institucions i programes progressius que obligarien París (i França, per extensió) a convertir-se en un element clau en els circuits internacionals de la música i l'art modern. Cap a la dècada dels noranta, quan els governants municipals de Bilbao i Hong Kong van planejar la construcció de districtes culturals més grans al front marítim, la seva idea era que aquestes instal·lacions culturals ajudessin la ciutat a aconseguir, o a conservar, un paper destacat als mercats financers mundials. El que no es plantejaven gairebé mai era com aquests districtes culturals podien ajudar els artistes locals, per exemple, exposant-hi les seves obres o fent que els mitjans de comunicació se'n fessin ressò.

Perquè els nous districtes culturals atreuen l'atenció dels mitjans. Un nombre cada cop més gran de revistes d'art, guies de viatge i pàgines web d'internet dedicades a les ciu-

⁵ Richard A. PETERSON, *Creating Country Music: Fabricating Authenticity* (Chicago, University of Chicago Press, 1997); David GRAZIAN, *Blue Chicago: The Search for Authenticity in Urban Blues Clubs* (Chicago, University of Chicago Press, 2003); Jane JACOBS, *The Death and Life of Great American Cities* (Nova York, Random House, 1961); sobre la "deslibidització" de Nova York, vegeu els comentaris del productor de teatre de Broadway Rocco Landesman a Sewell CAHN, "Panel Discussion: Has New York Lost Its Soul?," <http://cityroom.blogs.nytimes.com/2007/10/04/has-new-yorklost-its-soul/>, 4 d'octubre del 2007, però vaig sentir com l'escriptor Samuel L. Delaney expressava la mateixa idea en una taula rodona sobre Times Square a la Universitat de Columbia a principis de la dècada dels noranta.

tats i el lleure promouen aquests nous escenaris de la cultura com a llocs que cal visitar. Encara que el públic no tingui ni idea de quin tipus d'art concret s'exposa a les noves instal·lacions, sent el "rebombori" que les envolta. L'abaratiment dels bitllets d'avió, l'augment del temps lliure i la importància de la mobilitat personal afavoreixen el turisme cultural, especialment entre els homes i les dones benestants i d'un nivell cultural elevat que probablement col·leccionen aquest tipus d'experiències com a signe de distinció. La gent jove, de l'estranger i tot, sovint sintonitza amb l'aparició d'aquests districtes culturals, i amb les institucions culturals particulars, d'una manera molt diferent de la gent de la zona. (Em ve a la memòria una parella d'italians que no fa gaire volia agafar un autobús a la Cinquena Avinguda i va preguntar al conductor si anava al MOMA, que és com el Museu d'Art Modern s'autodenomina, però el conductor es va sorprendre pel nom comercial del museu). Tal com passa amb Times Square i altres centres d'entreteniment urbà, aquests districtes culturals sovint són extremament populars, però no tots són populars entre la població local. El gran espai obert situat davant del Centre Pompidou és ple de turistes i músics de carrer, gent jove i ballarins de *break dance*, molts d'ells francesos, des que el museu va obrir les portes. En canvi, el gran espai lliure que hi ha davant el Museu Guggenheim de Bilbao normalment és buit, si no hi comptem els turistes.

A diferència del Centre Pompidou, propietat del Govern francès, que és qui l'administra, el Guggenheim de Bilbao és una espècie d'avançada de la cadena internacional de museus Guggenheim. Concebut com a símbol del triple objectiu de la ciutat —trencar definitivament amb la indústria decadent, fer net de les deixalles de les acereries i les

drassanes de la ria i portar a terme una campanya pacífica d'oposició al terrorisme dels separatistes bascos—, el museu podia tenir infinitat d'usos per a la població local. Tanmateix, igual que els directius de la Disney Company que van decidir plantar una botiga a Times Square, el director del Museu Guggenheim, amb seu a Manhattan, ja estava preparat per a l'expansió. Des de mitjan anys vuitanta, Thomas Krens havia planejat d'obrir diverses filials a altres ciutats del món i patrocinar un nou museu d'art contemporani de Massachusetts (MassMoCA) a North Adams, una ciutat industrial en decadència situada als Monts Berkshire de Nova Anglaterra. Al Museu Guggenheim hi havia més obres d'art que no pas espai per exposar-les; moltes obres i instal·lacions que s'havien adquirit de feia poc eren tan grosses que volien una galeria per a elles soles.

Com el projecte de Times Square, la revitalització del marge industrial de la ria de Bilbao era la materialització de la delejada sinergia entre les estratègies dels principals empresaris i urbanistes bascos i de Krens, un emprenedor cultural. Com en el cas de Times Square, el Centre Pompidou i altres districtes culturals de nova creació de tot el món, el Guggenheim de Bilbao vindria acompanyat de botigues noves i de blocs de pisos d'alt nivell: promoció immobiliària. Però a diferència de la majoria de ciutats, Bilbao tenia una estratègia més àmplia i ambiciosa de modernitzar la infraestructura urbana organitzant concursos per al disseny del metro, de ponts i de terminals d'aeroport. L'objectiu principal, però, era sempre el mateix: unir el bo i millor del disseny mundial i de la fabricació local per forjar un nou grapat de símbols urbans. Aquest fet representava un trencament extraordinari amb la introversió de les tradicions locals per passar a una economia turística que mirava enfora.⁶

⁶ El museu ha provocat un debat interminable sobre si la revitalització de Bilbao s'havia de fer des del punt de vista industrial o de l'art i les finances. Vegeu LORENZO VICARIO i P. MANUEL MARTÍNEZ MONJE, "Another 'Guggenheim Effect'? Central City Projects and Gentrification in Bilbao," a *Gentrification in a Global Context*, ed. Rowland Atkinson i Gary Bridge (Londres, Routledge, 2005), p. 151-67; JOSEBA ZULAICA, *Crónica de una seducción: el Museo Guggenheim Bilbao* (Madrid, Nerea, 1997). Informació sobre North Adams a ZUKIN, *Cultures of Cities*.

Però tant a l'interior de les galeries com als voltants urbans, el Guggenheim de Bilbao té un problema amb l'autenticitat. Si autenticitat vol dir "original" en el sentit de ser fidel a la *cultura local*, el museu fracassa, perquè ni el disseny arquitectònic ni les empreses patrocinadores són de Bilbao. L'arquitecte Frank Gehry pretenia que els panells onejants i platejats de titani de la façana del museu representessin les ones del riu Nerbion i evoquessin la duresa dels alts forns que abans hi havia allà a prop. Però, de fet, la forma sinuosa del museu i els reflexos enlluernadors de la llum també podrien suggerir un glamur cosmopolita: el glamur de l'actriu Marilyn Monroe, tal com ho va descriure Herbert Muschamp, el difunt crític d'arquitectura del *New York Times*, quan va visitar Bilbao per a la inauguració del museu l'any 1997. L'edifici evoca un "estil americà de llibertat", va escriure Muschamp. "L'estil és voluptuós, emotiu, intuïtiu i exhibicionista". Res no podia estar més allunyat de la cultura biscaïna o del caràcter de Bilbao, una ciutat que en el passat va rebutjar les escultures minimalistes d'acer de l'artista americà Richard Serra i les obres modernes de l'artista basc Jorge Oteiza.⁷

Com que les drassanes i les acereries encara no s'havien enderrocats quan Muschamp va escriure aquest comentari, en comparació amb el visitant que avui dia va al museu, li va costar molt menys de veure que Gehry s'havia inspirat en la puixança industrial del Bilbao del segle XIX. Gehry, però, va reinventar aquest patrimoni industrial donant-li forma abstracta, i el propi museu va substituir una fàbrica que, segons algunes veus, encara funcionava bé. Aquestes transformacions materials de la cultura urbana representen la

posició privilegiada del nou museu a la ciutat, des d'on domina el centre de la ciutat i rep la major partida del finançament cultural autonòmic. I dins del Guggenheim de Bilbao tampoc no hi ha lloc per als artistes locals. Totes les exposicions són d'obres d'artistes estrangers. Potser és una cosa bona per a Bilbao: el Museu de Belles Arts de la ciutat té una excel·lent col·lecció d'obres històriques d'artistes locals, però li manca una col·lecció d'art modern rellevant. Tanmateix posa en dubte la integració del districte cultural amb els artistes que viuen i treballen avui dia a la ciutat. Tampoc no es pot dir que el museu estigui més enfocat cap als visitants de la ciutat que cap als turistes. Els preus de les entrades són cars per als bilbaïns: la ciutat té una taxa d'atur al voltant del vint per cent entre la gent jove i la majoria dels visitants provenen d'altres zones d'Espanya i de l'estranger. A més a més, els hotels que s'hi van construir per atraure el turisme cultural són establiments cars i d'alt nivell. Els visitants acostumen a venir un cop, quedar-s'hi una o dues nits, i marxar sense haver vist la resta de la ciutat. (Quan estava allotjada en un hotel a prop del museu i vaig demanar un mapa al recepcionista, em va dibuixar un cercle gran al voltant de l'antic centre de la ciutat i em va advertir de no anar-hi: un símbol ben visible de la disparitat del desenvolupament més recent de Bilbao.)⁸

Moltes persones felicitarien els líders de Bilbao per haver agafat el bou per les banyes, per reconèixer la fi de l'economia industrial, acollir el canvi i desenvolupar una visió cultural per al futur de la ciutat. Però aquesta visió de futur ha modelat les idees dels líders de força ciutats a l'era postindustrial. Ha calgut un quart de segle per passar de "l'efecte

⁷ Herbert MUSCHAMP, "The Miracle in Bilbao," *New York Times*, 7 de setembre del 1997; Joseba ZULAIKA, "Tough Beauty: Bilbao as Ruin, Architecture and Allegory," a Joan Ramon RESINA, ed., *Iberian Cities* (Nova York i Londres, Routledge, 2001), pàg. 1-17.

⁸ Actualment hi ha un debat sobre el valor social i econòmic d'aquestes visites turístiques que arriba en part fins als mitjans de comunicació internacionals. Vegeu Beatriz PLAZA, "Evaluating the Influence of a Large Cultural Artifact in the Attraction of Tourism," *Urban Affairs Review* 36 (2000), p. 264-274 i "The Return on Investment of the Guggenheim Museum Bilbao," *International Journal of Urban and Regional Research* 30 (2006), p. 452-467; Denny LEE, "Bilbao Ten Years Later", secció de viatges, *New York Times*, 23 de setembre del 2007. El Guggenheim de Bilbao s'enduu el vuitanta per cent del pressupost autonòmic per a museus: ZULAIKA, "Tough Beauty," p. 12.

Beaubourg" a "l'efecte Bilbao" i, durant aquest temps, l'esperança d'un desenvolupament urbà basat en la cultura ha donat pas a una interminable sèrie de centres culturals al front marítim, festivals i concursos culturals. Si la selecció anual de les Capitals Europees de la Cultura és el cas més notable de ciutats que proven de refer-se amb una nova imatge cívica, aquests projectes capdavanters plantegen grans dubtes sobre el futur de la cultura urbana: ¿La repetició d'aquests projectes ha provocat una imposició d'un model únic de creativitat, un model que exclou els veïns de la ciutat que ni creen ni consumeixen art nou? ¿Això fa que disminueixi l'originalitat de museus que, com el Guggenheim, s'han convertit en una mena de franquícies multinacionals? És cert que al segle XIX el Bilbao industrial estava relacionat amb les potències econòmiques estrangeres: els banquers europeus i les fàbriques angleses que van invertir en les acereries i les drassanes. Però els museus d'art modern de l'actualitat, en molts aspectes, són incubadores d'una nova globalització. No solament són fonts de plaer i aprenentatge, sinó també tecnologies de la disciplina que obliguen les cultures urbanes a obrir-se cap a l'exterior, a adaptar-se als mercats transnacionals i a ser més cosmopolites.⁹

50 Moganshan Lu

Els districtes culturals ens mostren que fomentar una nova economia no solament té a veure amb discs durs i xips de silici: les "tecnòpolis" com Silicon Valley on els enginyers informàtics més innovadors es troben amb capitalistes arriscats no atrauen els pensadors creatius que inventen usos nous per

als productes d'alta tecnologia que donen glamur i popularitzen l'economia de la informació. D'una mida menys monumental que els districtes culturals, però tan ambiciosos pel que fa a la visió de futur, els "centres creatius" constitueixen un altre intent de refer la part productiva de la cultura urbana. Aquests centres són una acumulació calculada d'artistes i dissenyadors en un mateix barri o complex residencial. De vegades, reben ajudes de l'Estat, com ara els centres creatius promocionats per la London Development Agency des de l'any 2004, però sovint sorgeixen com un grup espontani d'artistes, músics i intèrprets joves, com és el cas dels districtes d'artistes del SoHo (Manhattan), Williamsburg (Brooklyn) o Hoxton (Londres), i també del fugaç "Silicon Alley" del Baix Manhattan. Moltes ciutats compleixen els requisits fonamentals perquè s'hi formin aquest tipus d'aglomeracions: zones d'edificis de lloguers barats que abans havien estat indústries, o fins i tot oficines, que es troben a prop de les empreses financeres i de mitjans de comunicació que compraran el material creatiu, sovint com a *freelancers*, i a prop de botigues, bars i restaurants barats, on les cultures ètniques i de la classe treballadora proporcionen una font d'inspiració i un aire d'autenticitat. Des del punt de vista dels joves treballadors culturals, compartir l'espai del carrer amb immigrants i obrers els ajuda a crear una energia creativa neo-Bohèmia. També reproduïen la supermodernitat de les trobades inesperades amb gent desconeguda —i amb allò desconegut— típiques de la ciutat: la nova producció cultural prospera sobre el perfil irregular del desenvolupament desigual, en zones que encara no han estat sanejades o *disneyficades*.¹⁰

⁹ Per saber més sobre l'ús dels museus d'art per fomentar el desenvolupament econòmic, vegeu Graeme EVANS, "Hard Branding the Cultural City – From Prado to Prada", *International Journal of Urban and Regional Research* 27 (2003), p. 417-440; Chris HAMNETT i Noam SHOVAL, "Museums as Flagships of Urban Development", a *Cities and Visitors*, ed. Lily M. Hoffman, Susan S. Fainstein i Dennis R. Judd (Malden MA i Oxford, Blackwell, 2003), p. 219-236; George YUDICE, *The Expediency of Culture* (Durham NC i Londres, Duke University Press, 2003). Per saber més sobre l'efecte franquiciador i de la globalització econòmica a Bilbao, vegeu Donald McNEILL, "McGuggenization? National Identity and Globalisation in the Basque Country", *Political Geography* 19 (2000), p. 473-494.

¹⁰ Sharon ZUKIN, *Loft Living: Culture and Capital in Urban Change*, 2a. ed. (New Brunswick NJ, Rutgers University Press, 1989); Richard LLOYD, *Neo-Bohemia: Art and Commerce in the Post-Industrial City* (Nova York, Routledge, 2006); Michael INDERGAARD, *Silicon Alley: The Rise and Fall of a New Media District* (Nova York, Routledge, 2004).

Tant si són promocionades o espontànies, aquestes agrupacions de productors creatius tenen una funció econòmica important. Contribueixen a formar xarxes que connecten els “creatius” en sinèrgies i col·laboracions útils, i també fan que siguin visibles i estiguin disponibles per als possibles clients. De mica en mica, alguns productors creatius esdevenen empresaris culturals, i obren galeries d’art, cafès i espais d’interpretació on es teixeixen aquestes xarxes. Aquests espais també mostren i promouen les obres dels nous residents creatius. Es converteixen en un “aparador” de consum cultural, que atrau l’atenció dels crítics dels mitjans de comunicació, els col·leccionistes d’art, els galeristes convencionals i els comissaris de museus, com també la dels cercatalents musicals i altres possibles incorporacions de la vida artística. Gradualment, aquests espais comencen a canviar la cultura local. Ofereixen una llar més confortable per als artistes que no pas les botigues i els bars que ja hi ha a la zona i, a més a més, creen una comunitat visible que és més sofisticada —que és més *cool*— que els veïns de tota la vida. Sovint, les noves atraccions per als consumidors culturals fan que s’encareixin els lloguers de la zona, la qual cosa vol dir que el districte dels artistes o el centre creatiu és un lloc dinàmic pel que fa a l’economia i també la cultura. Ara bé, l’encariment dels lloguers no solament pot desplaçar les comunitats “autèntiques” de la zona —com ha passat a Nova York des de la dècada dels setanta—, sinó que també fa que el barri sigui massa car fins i tot perquè hi puguin viure els artistes. Ara fa poc, a Londres, la demanda d’artistes gràfics i d’empreses de publicitat que llogaven espais barats en centres creatius dins d’antigues fàbriques als suburbis de la ciutat va fer pujar els lloguers i, a poc a poc, va anar reduint l’espai barat que s’havia posat a disposició dels artistes individuals.

Amb tot, els governs donen suport a aquests centres creatius, precisament per tal que aquestes agrupacions d’artistes ajudin a desenvolupar la nova economia. Són una manera eficaç de crear les xarxes d’informació, els proveïdors i els clients que els productors necessiten. Hi ha estudis que demostren que la producció cultural, des dels mitjans de comunicació convencionals fins a la moda, la música i l’art alternatiu, cada any generen més llocs de treball; el valor financer de comprar i vendre aquests béns i serveis guanya importància a mesura que la fabricació tradicional perd força. Els productors culturals, a més a més, inventen noves maneres d’augmentar el valor de la maquinària d’alta tecnologia (creant el programari per a videojocs) i dels articles estàndard de fabricació massiva (creant campanyes publicitàries innovadores per a automòbils o cervesa), i també popularitzen nous productes específics per a vetes de mercat (fent campanyes sigil·loses i de boca a orel·la per a bandes *indies*, calçat esportiu personalitzat o vodka amb diferents sabors).¹¹

Els líders econòmics i polítics de les economies en expansió de l’Àsia han après bé la lliçó, sobretot a ciutats com Xangai, on les antigues fàbriques s’estan traslladant cap a l’exterior i s’estan ubicant a regions de la Xina amb costos inferiors, per la qual cosa els caps de la ciutat i del districte volen fomentar nous tipus de desenvolupament. Encara que el Govern xinès oficialment dóna suport a les indústries creatives com a peça clau del desenvolupament i el prestigi econòmic de la ciutat, les autoritats locals corren un risc polític i financer si donen suport als artistes emergents, les obres dels quals poden considerar-se com a crítica de la línia del partit i que —almenys fins fa uns quants anys— no tenien cap valor de mercat previsible. En qualsevol cas, durant els anys noranta del se-

¹¹ Allen J. SCOTT, *The Cultural Economy of Cities* (Londres, Sage, 2000); Andy C. PRATT, “The Cultural Industries in South East England: Towards a Sectoral Strategy,” a Dominic POWER i Allen J. SCOTT, editors, *The Cultural Industries and the Production of Culture* (Londres, Routledge, 2004), p. 19-36; Elizabeth CURRID, *The Warhol Economy: How Fashion, Art, and Music Drive New York City* (Princeton NJ, Princeton University Press, 2007).

gle passat i principis del segle XXI s'han creat diversos centres creatius a Pequín i a Xangai amb la iniciativa d'artistes individuals.

A Xangai, l'artista Xue Song es va traslladar a un estudi situat dins d'un complex industrial buit dels anys trenta a 50 Moganshan Lu, a prop del riu Suzhou, propietat de Shangtex, un gran hòlding de roba i tèxtil que es va desplaçar a una nova zona de desenvolupament al costat del riu de Pudong, a prop de l'aeroport. No solament els artistes, sinó també els líders polítics i econòmics, van veure el potencial d'aquella zona per convertir-se en centre cultural, especialment atès l'èxit de Factory 798, un complex d'estudis i galeries d'artistes que es van obrir a Pequín l'any 2001 i que ràpidament van esperonar el desenvolupament d'una zona alternativa de galeries, cafès i boutiques. Els artistes de Xangai, atrets pels lloguers barats i la ubicació cèntrica en una ciutat cosmopolita que creixia vertiginosament, ràpidament es van traslladar a Shangtex; s'hi van afegir emprenedors individuals d'Europa i dels Estats Units que hi van obrir galeries d'art xinès contemporani, exposant obres que fins feia poc no solament eren "desaconsellables", sinó que fins i tot el Govern i els líders del partit havien prohibit. Ara, semblava que aquestes obres eren una atracció positiva per als turistes i els inversors estrangers que frisaven tant per "descobrir" els nous artistes xinesos als voltants industrials i arenosos de Xangai com per trobar obres d'altres artistes en entorns similars al SoHo o a East End. Shangtex es va convertir en un mecenes —o propietari— zelós de nous artistes, perquè l'empresa se sent orgullosa de la seva combinació innovadora de tecnologia i moda per produir noves fibres sintètiques per a la indústria de la roba. A més a més, 50 Moganshan Lu va gaudir del suport dels membres del partit i del Govern locals. L'any 2002, el Comitè

Econòmic Municipal va batejar el complex de vint-i-un edificis com a parc industrial oficial; dos anys més tard, el títol va canviar a "parc industrial d'art".¹²

Construir un centre creatiu a 50 Moganshan Lu encaixa perfectament amb l'ambició de Xangai de convertir-se en una ciutat global que superi els seus competidors més propers —Hong Kong i Pequín—, així com en un centre financer i cultural, una capital de l'economia simbòlica. Els espais estan ocupats per diferents expressions creatives: galeries d'art, arts gràfiques, estudis d'arquitectura i disseny i instal·lacions de televisió i producció de pel·lícules. No sorprèn que l'estratègia de marca autoproclamada del centre s'aprofiti de les representacions estètica i espacial que es van originar als Estats Units i que han migrat cap a Europa i l'Àsia: el seu eslògan és "Suzhou creek/Soho/loft". Tal com afirma el lloc web del centre, aquestes connexions "palesen que M50 [50 Moganshan Lu] és una integració de la història, la cultura, l'art, la moda i l'originalitat". Moganshan Lu, un punt de trobada entre els antics edificis de *lofts* del SoHo de Manhattan i la nova meravella de titani del Guggenheim de Bilbao, té com a objectiu apujar de categoria el contaminat front marítim, demostrar que hi ha una manera adequada de reutilitzar els edificis en comptes d'enderrocar-los i unir la tecnologia amb l'art. Per tal de justificar els esforços, l'Administració es refereix no solament a l'aparença, sinó també a l'experiència d'autenticitat: "Els desgavellats edificis de la fàbrica conserven cert valor perquè l'estructura nua d'acer, les antigues parets de maó i el formigó viat fan que la gent senti la veritat i la perfecció d'existir." La cultura urbana no pot arribar a ser més ambiciosa.¹³

Moganshan Lu ha demostrat que és popular entre els artistes i els turistes de l'estranger,

¹² Wang Jie, "Shanghai SoHo—50 Moganshan Road," <http://www.chinadaily.com.cn/citylife>, 29 d'agost del 2006; <http://www.shangtex.biz/en/>.

¹³ www.m50.com.cn. Per saber més sobre l'ambició cultural i la competència interurbana: Lily Kong, "Cultural Icons and Urban Development in Asia: Economic Imperative, National Identity, and Global City Status," *Political Geography* 26 (2007), p. 383-404.

però també de diverses regions de la Xina. En recomanen la visita les guies de viatge estrangeres i les pàgines web dedicades a Xangai, al món de l'art i al turisme. La tarda que jo el vaig visitar, hi havia uns quants turistes estrangers que dinaven en un petit cafè i passejaven per les galeries obertes, encara que quan hi ha exposicions especials, hi pot haver centenars de visitants en un sol dia. Alguns dels artistes que hi exposen les seves obres són de Hong Kong i Taiwan; troben que el cost de la vida és més baix a la Xina continental i a Xangai tenen accés al mercat internacional. Encara que una part de l'art és d'estil tradicional, la majoria d'aquest art sobta per la seva modernitat i ironia, perquè fa burla dels objectes i les postures de l'era de Mao o mostra que alguns dels resultats més descarats del boom de la societat del consum a la Xina són tan grotescs com els capitalistes burgesos caricaturitzats pels expressionistes alemanys a començaments del segle xx.

El perill rau en el fet que 50 Moganshan Lu no té prou èxit ni per compensar ni per oposar-se a l'agressiva demolició d'antics edificis i districtes a Xangai. Encara que el Govern municipal té previst de netejar el riu Suzhou i construir una zona verda per a vianants a les vores, hi ha obrers que continuen treballant nit i dia: enderrocant fàbriques com 50 Moganshan Lu i destruint la ciutat antiga que va créixer al voltant durant el segle xx. I tampoc els centres creatius com Moganshan Lu no beneficien tots els artistes. Alguns artistes individuals han tingut molt d'èxit; les seves obres es venen a bons preus i principalment a turistes estrangers i a subhastes de fora del

país. Però n'hi ha d'altres als quals els costa fins i tot de pagar els lloguers barats de 50 Moganshan Lu. Com que els preus del sòl són molt elevats al centre de la ciutat, la majoria d'artistes no es poden permetre de viure-hi. N'hi ha que ni tan sols poden permetre's de treballar-hi i han decidit llogar estudis no tan cars als afores de la ciutat, fent servir Moganshan Lu com a espai per exposar quan intenten de vendre les seves obres. L'encariment dels preus de l'habitatge al centre, doncs, tenen el mateix efecte que a Nova York o a Londres, on la producció d'art és secundària al consum cultural d'alt nivell. No solament els preus desorbitats que es paguen per l'art xinès contemporani, sinó també el mateix èxit comercial de Xangai, fan perillar l'ànima de la ciutat.¹⁴

Conclusió

L'autenticitat és, gairebé sempre, un gust per la cultura urbana cultivat recentment. Fa referència a una experiència específica en edificis i zones de la ciutat que es perceben com a locals, històrics i distintius, i que té la raó de ser en un moment concret, sobre el perfil irregular que es produeix entre la destrucció i la reconstrucció de la ciutat. El caràcter local, la rellevància històrica i la distinció són reconeguts i confirmats, si no és per un expert amb autoritat, almenys per uns consumidors culturals d'alt nivell, que poden seguir els artistes i altres productors culturals als espais abandonats i de classe baixa de la ciutat, però que aviat acaben desplaçant-los. Cada dimensió de l'autenticitat pot ser subvertida per emprenedors agressius, ambicio-

¹⁴ A Pequín, l'encariment del lloguer i les promocions immobiliàries han tingut un efecte semblant sobre Factory 798 (Henri BEANIM, *Rendering Modernity: 798, an avant-garde art district in Beijing*, tesi, Departament d'Estudis de l'Àsia Oriental, Yale College, 2006). Per saber més sobre els artistes de Xangai i el mercat de l'art internacional, vegeu Charlotte HIGGINS, "Is Chinese Art Kicking Butt... Or Kissing It?", *The Guardian*, 9 de novembre del 2004. A banda de 50 Moganshan Lu, hi ha altres centres creatius a Xangai que poden tenir més espai comercial per a oficines d'arquitectes i artistes gràfics (com ara Bridge 8) o més espai per a estudis d'artistes (com ara Tianzifang), mentre que d'altres (com Yifei Originality Street, a Pudong) poden ser zones d'entreteniment a l'estil Disney que combinen producció creativa amb diverses formes de consum cultural: "També s'han obert pubs temàtics, restaurants, botigues d'art i *nigth clubs* al carrer, que és un paisatge de llums sobre els arbres i les parets amb una plaça central" (Yang Li FEI, "Chen's Creative Cluster Opens", *Shanghai Daily*, 10 d'octubre del 2007).

ses elits econòmiques i polítics competitius. El terme "local" esdevé una marca per promoure la inversió, el turisme i el creixement de futur de la ciutat. El terme "històric" es transforma en una estratègia de desenvolupament per adaptar i reutilitzar el patrimoni industrial. Les paraules "original" o "distintiu" es converteixen en cants de sirena dels barris de moda i dels districtes dels artistes que atrauen visitants a les seves boutiques, cafès i bars.

El resultat, doncs, és una reproducció i una estandardització de les cultures urbanes autèntiques a tot el món, un reflex d'una antiga cultura material abandonada per la indústria en la seva expansió global i una nova cultura material de consum cultural transnaci-

onal originada a partir del seu solc. Només cal observar l'antiga destil·leria de Carlsbad al barri de Vesterbro de Copenhaguen, que s'ha convertit en l'atracció principal d'una nova zona de modernitat, i comparar-la amb l'antiga refinaria de sucre Domino al front marítim de Williamsburg, una estructura industrial increïblement semblant en una nova àrea moderna de Brooklyn. Al voltant de cada una d'aquestes antigues fàbriques hi trobem un barri d'obrers que desapareix i un complex de galeries d'art, restaurants, botigues i diversitat multicultural al carrer que creix sense parar (encara que resten alguns immigrants en tots dos barris). L'autenticitat s'ha convertit en un recurs renovable de la ciutat, més que no pas del país, i en la seva font de salvació per al futur.

Ciutat i comunitat als ulls de les dones

Olivia Guaraldo

Olivia Guaraldo. Doctorada en ciències polítiques per la Universitat de Jyväskylä. Investigadora i professora de filosofia política a la Universitat de Verona, Itàlia. El seu àmbit d'investigació inclou el pensament polític modern i contemporani, centrant-se especialment en la importància política de la filosofia. El tema principal de la seva investigació és el pensament de Hannah Arendt i la teoria política feminista. Guaraldo intenta combinar la visió política de la filosofia amb una visió "sensible al gènere" que es basa en "el pensament de la diferència de sexes", perspectiva teòrica que permet la desconstructió de la tradició filosòfica occidental des d'un punt de vista feminista.

Algunes de les seves publicacions són: *Storylines. Narrative, History and Politics from an Arendtian Perspective* (SoPhi, Jyväskylä, 2001), *Politica e racconto. Trame arendtiane della modernità* (Roma, Meltemi, 2003). Guaraldo ha editat recentment la traducció a l'italià de l'últim llibre de Judith Butler, *Precarious Life* (Roma, 2004), i *Undoing Gender* (Roma, 2006). També ha publicat la traducció a l'italià de l'assaig de Hannah Arendt *Lying in Politics* (Milà, 2006).

1

En l'ètim del terme "política" hi ha un sentit, encara obert a declinacions posteriors, que va més enllà de l'esfera de la filologia. Òbviament, política deriva de *polis*: nom grec per a una forma peculiar de comunitat, a la qual més tard s'han arrencat, en l'esdevenir històric que passa per Roma, els termes *urbs*, *civitas* i, finalment, en un ampli ventall de llengües europees, *ciutat*. Per bé que l'Europa de les ciutats, des de l'edat mitjana fins als nostres dies, ha dissenyat escenaris inoblidables de cultura i d'història, la contribució més important d'Europa al lèxic modern —és a dir, la invenció del terme *estat* i de l'esquema categorial que gira al voltant seu— sembla que va en direcció contrària. El nom *política*, en l'accepció moderna, acaba desmentint el sentit originari d'aquella *polis* que, malgrat tot, és part fundadora de la seva aventura etimològica. De fet, com manté Hannah Arendt, el model de política basat en l'Estat elimina fins i tot la idea d'espai compartit —interactiu, contextual, actual i, sobretot, horitzontal— que caracteritzava la *polis* com a comunitat.¹

Aquesta contribució vol ser una relectura de la ciutat que arrenca de la crítica de Hannah Arendt a la modernitat política moderna. Una crítica que es basa en una relectura —es podria dir fins i tot en un rescat lliure de prejudicis— del fenomen de la *polis* grega. Si es vol replantejar la funció educadora de la ciutat, no s'ha d'enfocar l'antiga *polis* com una espècie de troballa arqueològica, sinó més

aviat, d'una forma molt arendtiana, i també deixant de banda els seus coneguts trets patriarcal i etnocèntric, com un *paradigma relacional i interactiu* de política.

En aquests moments de transició d'època, marcada recentment pels col·lapses de l'antic ordre —que, tot i rebre noms molt diferents, s'insereixen essencialment en el marc de l'anomenada "globalització"— i per esdeveniments catastròfics, la recuperació innovadora del model de la *polis* o, almenys, el replantejament del sentit originari del terme *política* podrien convertir-se dins una contribució molt valuosa. Perquè la ciutat pertany de dret a aquell origen i ha de ser sostreta a l'imaginari estatal i transformada així en el lloc privilegiat per replantejar la política i, amb ella, en sintonia amb la proximitat que tenien a Grècia *polis* i *paideia*, l'educació destinada a la política.

Lluny d'enyorar la instància concreta i històrica de la *polis* —com tothom sap, profundament marcada per un origen masclista i patriarcal—, aquesta contribució pretén treure a la llum, fer visible, el caràcter central de la ciutat com a indret d'experiències polítiques encara inèdites i aparentment indesxifrables, fent-ne una lectura des d'una mirada femenina. Sostreure la política al model estatal per tornar-la a situar en l'espai de la ciutat no és un acte de bona voluntat, sinó que és el que, en un cert sentit, imposa el plec del present, pel fet d'estar marcat per la proliferació de la violència i el seu excés respecte de qualsevol objectiu ordinaris.

---

¹ Hannah ARENDT, *The Human Condition*, Chicago, The University of Chicago Press, 1958.

2

En altres paraules, la importància decisiva de la ciutat es fa més evident quan els temps es tornen foscos i quan els antics ordres institucionals semblen enfonsar-se. Així va ser a la fi de l'Imperi romà, a l'edat mitjana i a l'inici de la modernitat política. Ja en temps més propers als nostres dies, a mitjan segle passat, la fractura del continent europeu en dos blocs oposats té precisament en una ciutat, Berlín, el seu lloc simbòlic. John Fitzgerald Kennedy, testimoni partícip de la laceració d'aquesta ciutat, va afirmar provocadorament el 1961, de visita a Berlín: "*Ich bin ein Berliner*", manifestant la seva solidaritat amb els ciutadans alemanys que ja vivien en una ciutat dividida pel mur.

L'onze de setembre de 2001, la frase que va circular immediatament després de l'atac terrorista al World Trade Center de Nova York va ser "tots som americans". No obstant això, des de Berlín, potser en memòria de la solidaritat de Kennedy amb la ciutat alemanya, també es va sentir una altra frase encara més significativa: "tots som novaiorquesos". Aquesta frase expressava eficaçment la solidaritat amb les víctimes i els supervivents de l'atemptat terrorista, perquè, d'alguna manera, era cert que el cor —simbòlic i real— de l'atac, almenys en l'imaginari occidental, no era —o almenys, no solament era— l'Amèrica del Nord, sinó la ciutat de Nova York. Tothom sap que l'impacte dels dos avions contra les Torres Bessones i el nombre de víctimes que va causar va superar amb escreix el dels altres objectius colpits.

Més enllà de la diferència quantitativa, el que va constituir una novetat va ser la qualitat de l'esdeveniment. Sovint s'ha dit que l'11 de setembre de 2001 va ser un dia que va canviar el món. Tots nosaltres, mentre assistíem a aquell esdeveniment davant el televisor, ens vam sentir partícips d'una realitat que, encara que a molts quilòmetres de distància, semblava que era aquí, present i inquietant, imprevista i aterridora, com una mena de monstre aliè que envaïa la nostra sala d'estar

i la nostra banal quotidianitat. Quelcom va canviar aquell dia, sobretot en la manera de relacionar-nos amb la catàstrofe, amb la tragèdia de vastes proporcions transmesa per la televisió. En aquest sentit, es pot afirmar sense escàndol que l'atemptat de l'11-S va ser un èxit en tots els aspectes, però sobretot en l'aspecte mediàtic i, consegüentment, simbòlic. L'impacte en l'imaginari d'Occident va ser tan enorme com per fer-nos pensar que alguna cosa relacionada amb la naturalesa del trauma s'ha transformat per sempre.

En compartir el dolor i la pèrdua no ens sentíem, instintivament, ciutadans nord-americans (potser perquè érem conscients que ser ciutadans nord-americans significa moltes altres coses, l'última de les quals coincideix amb la de ser víctima), sinó que ens sentíem novaiorquesos, agermanats pel trauma, per l'esdeveniment inesperat que posava en evidència la fragilitat i la vulnerabilitat d'un espai urbà i dels seus habitants. La memòria d'aquell atemptat no ha quedat lligada al Pentàgon —principal símbol del poder de l'Estat com a detentor del monopoli de la violència—, sinó a la ciutat de Nova York i, per ser més concrets, a l'espai circumscrit a l'illa de Manhattan.

La frase "tots som novaiorquesos" és, doncs, plena de significats, que van molt més enllà de la solidaritat amb les víctimes d'una violència inesperada i aterridora. I és significativa fonamentalment perquè desplaça, trasllada, el centre del trauma de la nació a la ciutat i, d'aquesta manera, *localitza* en l'espai urbà una nova realitat política, inèdita fins llavors.

No es tracta d'un acte de fundació conscient, sinó d'un esdeveniment que, justament, transforma —o que per un instant va transformar— la forma mateixa de l'afiliació política. De les runes d'aquell espai circumscrit i urbà, llegit en la seva funció simbòlica i constructora de l'imaginari —quina ciutat del món és més simbòlica i constructora de l'imaginari que Nova York?—, de la Zona Zero de Manhattan, va semblar que emergia

quelcom nou, una insospitada reacció feta d'una solidaritat absolutament silenciosa, de correcta proximitat i comunió, en un cercle virtuós d'ajuda i compassió.

La meua tesi és la següent: l'escenari que presentava Manhattan l'onze de setembre de 2001 pot ser sostret de l'imaginari d'odi, terror i venjança en què la retòrica del president Bush l'ha emmarcat per esdevenir el símbol d'una pertinença diversa a la comunitat que troba en la ciutat el "lloc ideal" per repensar la ciutadania i elaborar noves modalitats d'educació a la política i la participació. Dit d'una altra manera, aquell esdeveniment i el seu escenari, la ciutat, poden constituir una oportunitat (que potser encara no està del tot perduda) per sortir dels models polítics tradicionals, que ja han entrat en crisi pels processos emergents de globalització.

3

El model polític de la modernitat, com tothom sap, es basa en l'antropologia individualista, per a la qual l'individu és la *mesura* de l'humà, considerat com a ésser autònom i racional que, com a tal, pensa i actua. Aquest té el seu correlat institucional en l'Estat sobirà, entitat autònoma, titular d'un dret a governar un territori determinat i a no justificar les seves accions davant cap autoritat superior. Abandonar aquest model significa prendre consciència que la seva eficàcia s'està dissipant pels complexos processos de globalització; tanmateix sortir d'aquest model també significa rebutjar la lògica reactiva i venjadora (un actuar aparentment "racional", basat en la lògica instrumental) que oposa guerra a guerra, violència a violència, terror a terror. Si entenem la paraula *educar* en el sentit etimològic de *conduir fora*, és clar que la situació actual necessita de forma imperiosa una renovada educació política que sigui capaç de *guiar-nos fora* de les categories ja obsole-

tes de la modernitat (Estat, individu, sobirania, guerra entre estats) i orientar-nos en el desconegut de la constel·lació postestatal. "El col·lapse de la constel·lació del polític modern, feta d'obsessió identitària, espacialitat definida, teologia política, parella amic-enemic, estat-nacional i derivats" necessita en definitiva ser redefinit a la llum dels esdeveniments que es produeixen davant els nostres ulls, que són ulls femenins, és a dir, ulls acostumats a mirar amb una certa distància, o amb una certa ironia, la retòrica i la història masculines. Per citar una brillant pensadora italiana, "acabada aquesta constel·lació, què és el que comença? És aquí on se sent el vertigen del buit".²

Seguint algunes lectures femenines d'aquell esdeveniment, és possible palesar com la perspectiva sexuada, o de gènere, és capaç d'aprofitar les novetats del present, de tenir el coratge d'anomenar-les, i de proposar nous marcs categorials que serveixen per il·luminar el recorregut —encara desconegut i fosc— de la constel·lació postestatal. Altrament dit, proposo analitzar com el vincle dones-ciutat-educació, redefinit a partir de l'esdeveniment-trauma de l'11-S, pot resultar insuperablement profitós per enfocar la crisi del present i la necessitat d'elaborar nous instruments interpretatius. Els "ulls femenins", o, sense metàfora, la perspectiva sexuada, fa visible el buit i palpable el vertigen que l'esdeveniment produeix, sobretot en comparació amb les lectures masculines que l'endemà de l'11-S semblaven incapaces de sortir-se'n davant la "nova" situació i per això insistien a subsumir-la en categories conegudes.

Però els ulls femenins, lluny d'albirar un horitzó catastròfic i apocalíptic, troben en l'esdeveniment traumàtic l'oportunitat de repensar la comunitat a partir de la pèrdua, el trauma, el dol, però, sobretot, la vulnerabilitat.

² Ida DOMINIJANNI, "Nella piega del presente", a DIOTIMA, *Approfitare dell'assenza*, Nàpols, Liguori 2002, p. 187-212 i 206-207.

4

Tots som americans, tots som novaiorquesos. Quina imatge de la ciutat ens ha deixat l'11-S? Fonamentalment, s'ha tractat d'assistir, en aquella estranya posició d'espectadors privilegiats i de "víctimes en diferit", a la fragmentació i destrucció d'un imaginari compacte, familiar i sòlid, encarnat per les dues torres. El colós arquitectònic del World Trade Center sovint ha estat assimilat a un símbol fàl·lic, epítom admonitori de la potència financera americana que, com un Leviatan novell, es confia a la perfecció geomètrica de les seves línies per reafirmar la superioritat indiscutible i la força incomparable. Però les Torres Bessones, lluny d'encarnar només la superpotència financera dels Estats Units i d'Occident, també formen part d'un altre imaginari, potser més innocent: l'imaginari cinematogràfic. I és per virtut d'aquella estranya familiaritat transterritorial que ens ofereix el cinema, que mirem amb nostàlgia les imatges cinematogràfiques de Manhattan en què encara es reconeixen les torres al fons. Per un estrany remolí que produeix un curtcircuit de l'espai i el temps, és com si aquell imaginari cinematogràfic també hagués perdut la seva innocència després de l'11-S: cada vegada que veiem un film o un telefilm que ens presenta una Nova York amb les torres encara dretes, immediatament ens torna a la ment la imatge de la seva destrucció. Una imatge que, malgrat tenir totes les característiques de la ficció de l'espectacle, era cruament real. En virtut d'aquell imaginari cinematogràfic, Nova York, després del trauma, adquireix els trets d'una "ciutat ideal" encara més que abans. El trauma l'ha canviada de la mateixa manera com ha canviat la nostra forma de veure-la i imaginar-la: ara Nova York és una icona que viu de les seves ferides, que continua fascinant-nos perquè s'hi barregen la familiaritat de l'imaginari televisiu i cinematogràfic amb la sensació també familiar de la destrucció, de la por, de la vulnerabilitat.

5

Familiar i tanmateix desconeguda és la clau d'aquella vulnerabilitat que els novaiorquesos van experimentar amb l'11-S. Aquell dia van perdre, per dir-ho així, la seva "invulnerabilitat *primermundista*", patint en la pròpia pell una violència imprevisible i inesperada. El que d'una banda és familiar i, de l'altra, desconegut és el que Freud anomenava "la inquietant familiaritat", *unheimlich*. En allò inquietant s'amaga la cara monstruosa del que, d'altra banda, és familiar. Per a molts americans, i per al Govern dels Estats Units, l'11-S representa un espectre inquietant, una mena de "costat fosc" de la violència des de fa molt infligida als altres. Potser per aquesta raó la reacció gairebé immediata a l'atac va ser de primer moment una invitació a superar el trauma, a reaccionar i a continuar endavant. L'exhortació a reaccionar en la pròpia esfera privada, continuant amb la vida de sempre, va anar seguida poc després de la posada en marxa de la "ordinària" reacció estatal, la de l'ús de la violència i de la guerra: la "vida de sempre" de l'Estat.

Lluny de la retòrica d'Estat i de la justificació de la guerra, el que tanmateix s'esdevenia en l'immediat de l'espai urbà de Manhattan era una curiosa i espontània reacció comunitària: les persones anaven per la ciutat amb les fotos dels seus familiars desapareguts, sota les quals sovint apareixia la paraula *missing*. Els qui havien desaparegut o mort, els qui realment "eren absents" de l'afecte i la presència dels seus familiars o amics, tenien un nom i un rostre; eren, per dir-ho com ho fa Hannah Arendt, un *qui*, persones de carn i ossos amb la seva irrepetible qualitat d'existents únics. La insistència dels novaiorquesos a plorar i a recordar, en la seva qualitat d'"absents", les seves persones estimades, va romandre impresa a les nostres ments precisament perquè reforçava el costat familiar, quotidià i íntim d'aquella tragèdia. L'impacte mediàtic que la recerca d'aquelles persones perdudes, *missing*, va tenir en l'opinió pública a Occident va ser extraordinari.

Però saber llegir aquell dol és una operació difícil, perquè immediatament després del que va succeir es va imposar la retòrica de l'Estat i de la guerra, convertint les víctimes americanes en una espècie de sagrari que era venjat amb la màxima força. De fet, la vulnerabilitat compartida i compadida experimentada pels novaiorquesos aviat va anar seguida de l'afirmació orgullosa d'una invulnerabilitat programada, preparada per declarar una "guerra infinita" a qui havia provocat aquelles víctimes.

No és casualitat que d'aquella difícil lectura se n'hagin encarregat pensadores dones, la primera de les quals fou Adriana Cavarero, que, en un article publicat la tardor de 2001, va escriure: "Els murs de Nova York ens han recordat principalment que els milers de morts de l'11 de setembre han mort un per un, i així és com senten la seva mancança els familiars i aquells que, en mirar el seu rostre, la comparteixen. Aparentment, va ser una resposta emotiva i, tanmateix, des d'un altre punt de vista, no solament va constituir una resposta política bastant més eficaç que l'apel·lació a la bandera nacional, sinó que potser va ser la més política de les respostes donades fins ara."³

Immediatament després, Ida Dominijanni la va seguir en un assaig del 2002, en què analitzava, amb ulls exquisidament femenins, dos grans esdeveniments del 2001 que van tenir com a protagonistes dues ciutats que ja havien estat elevades a símbol d'una època, Gènova i Nova York. El "plec del present", viscut i llegit amb ulls femenins, revelava que la catàstrofe novaiorquesa, lluny de colpir el cor del capitalisme global —com potser pretenien els responsables dels atemptats i com molts altres esperaven a Occident—, presentava característiques absolutament noves respecte al passat. El que va succeir, abans de l'esfondrament definitiu de les dues torres, i el que tots nosaltres continuem ve-

ient a la televisió, com una mena de *reality show* de la matança, va ser un inaudit "holocaust multiètnic": "Cossos despulats dels vestits i de la pell cauen dels pisos superiors, milers de dones i homes de seixanta-tres ètnies diferents moren empresonats entre les flames en una mena d'holocaust multiètnic que no condemna la globalització dels capitals gestionada des de dalt del poder, sinó el cosmopolitisme viscut des de sota de la vida en comú."⁴

Precisament, a aquesta perspectiva des de sota de la vida en comú és a la que presten atenció els ulls femenins, que observen aquell esdeveniment i n'extreuen el mòbil per reafirmar la importància i el caràcter central de la reflexió femenina sobre la política. És cert que es tracta d'una reflexió que ja fa temps que critica la falsa neutralitat dels models i de l'ontologia política moderns lligats a l'estat, a les nacions i a l'individualisme de caire liberal. Malgrat l'emergència del present, el seu plec inesperat —i el buit al qual ens ha enfrontat— sembla confirmar que, ara més que mai, és indispensable posar en marxa el pensament femení, crític i imaginatiu, com diria Virginia Woolf, confirmant el seu caràcter central i la seva importància per identificar els errors, les omissions, les violències simbòliques i materials d'una civilització encara massa masculina i patriarcal.

6

A més del vertigen del buit, hi ha, en definitiva, una altra cosa. Hi ha, sobretot, un pensament, com és el pensament de la diferència sexual, que des de fa anys es mou fora de la tradició (masculina) i redefineix la política a partir de nous termes: *diferència, relació, singularitat/comunitat*, els quals substitueixen *identitat, amic/enemic, individu/estat*. El repte consisteix a fer valer la perspectiva sexuada sobre la política no solament "en

³ A. CAVARERO, "Il locale assoluto", a *Micromega. Almanacco di filosofia*, 5/2001, p. 64-73, p. 71.

⁴ DOMINIJANNI, *op. cit.*, p. 203.

teoria”, sinó a partir de la pràctica, de la “confiança que partint d’aquesta base podrà néixer de veritat alguna cosa que pugui ser anomenada *política*, la identificació d’una figura antropològica nova capaç de donar-la a llum i fer-la caminar”,⁵ és a dir, capaç d’educar-la, de construir un itinerari de creixement que surti amb decisió d’un horitzó que ja mostra dificultats per donar sentit a la realitat. Tanmateix no es tracta d’inventar *ex-novo* una fórmula que serveixi per desxifrar els temps que corren, sinó de ser capaç de veure “que aquesta antropologia i aquesta política ja havien nascut: en la pràctica de la diferència sexual, de la singularitat en relació i d’un pacte social que ja no és edípic i de sacrifici.”⁶

La novetat consisteix a elaborar noves categories de lectura i interpretació de la realitat, perquè la realitat està constantment exposada a la novetat i a l’imprevist, i som nosaltres els qui tenim dificultats per reconèixer-ho.

No és una casualitat que la percepció d’una novetat d’aquesta índole, que troba dificultats per ser acollida, hagi estat feta per dones; ho reafirmo. En subratllar els aspectes concrets, materials, els detalls (l’atenció pel detall típicament femenina) de la tragèdia de l’11-S, la perspectiva feminista es fixa en allò que els grans esquemes, d’una banda i de l’altra, tenen dificultat per veure. Qui ha mort? Qui ha plorat? Si Adriana Cavarero destaca el fet que la ciutat ha recordat immediatament els seus morts “un per un”, i Dominijanni que l’holocaust multiètnic ha sufocat la “globalització des de sota de la vida en comú”, la pensadora americana Judith Butler —en sorprenent continuïtat amb les pensadores italianes— proposa aprofitar l’ocasió, a partir de l’experiència de vulnerabilitat i d’ofensa patida pels novaiorquesos, per repensar la condició humana a partir de la centralitat del dol i la pèrdua.

En el text que Butler va escriure l’endemà de l’11-S, *Precarious Life*, sosté que l’errada fonamental comesa després del trauma havia estat precisament llegir tot l’esdeveniment com una narració en primera persona, amb el gegant nord-americà —ferit en la seva presumpta invulnerabilitat— com a únic protagonista. Al contrari, invisibilitat i indicibilitat van esdevenir característiques de tot allò que no trobava espai en aquella narració auto-centrada i autoexaltada d’un dolor incommensurable, injustificable, inexplicable, i que com a tal havia de romandre.⁷ Butler es converteix en la veu crítica de la retòrica de l’Estat, que pretén restablir la seva pròpia sobirania i la seva pròpia invulnerabilitat, destacant que també dins la retòrica commemorativa de les víctimes s’ha fet prevaler una perspectiva identitària que ha exclòs del discurs públic les altres víctimes, o les que no tenien cabuda en la retòrica estatal (immigrants clandestins, homosexuals i, ben aviat, les víctimes dels bombardeigs a l’Afganistan, els rostres i els cossos dels militars caiguts a l’Iraq, les víctimes palestines de la violència israeliana).

Butler proposa treure el relat d’aquests fets de la perspectiva en “primera persona”, sostraint l’esdeveniment del patiment i de l’ofensa a la lògica estatal. Butler suggereix que hi ha una altra narració possible, que pren en consideració la pèrdua i fa una elaboració compartida del dol, convertint-lo en una part integrant de la pròpia identitat, individual, social i política. Tampoc no es tracta d’una reacció emotiva o d’exaltació del patiment: el trauma col·lectiu pot trobar una resposta diferent de la de la venjança, i consisteix a prendre consciència de la ineludible condició de la vulnerabilitat com a clau de l’humà, una condició que es va revelar de forma traumàtica als americans precisament l’11-S.

⁵ Ídem, p. 207.

⁶ Íbidem.

⁷ J. BUTLER, *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*. Londres i Nova York, Routledge, 2003.

Potser aquest és el camí recorregut per les persones que van entapissar Nova York amb els seus morts, plorant-los i honorant-los “un per un”, amb nom i cognom, rostres singulars que eren “absents” d’altres vides també singulars. En aquella manifestació, efímera si es compara amb la immediata reacció violenta de l’Estat, potser es va configurar per un instant la comunitat que Butler, augurant-la, defineix com una “comunitat política de la pèrdua”.

Nova York, llegida amb ulls femenins, es configura llavors com la “ciutat ideal” no en el sentit tradicional, arquitectònic i renaixentista del terme, sinó en el sentit més actual d’un lloc simbòlic on és possible repensar la comunitat no a partir de l’estat nació, sinó del que Adriana Cavarero ha anomenat “l’àmbit local absolut”: “L’horitzó de l’àmbit local absolut no és el fruit directe de l’àmbit global, sinó que és allò l’obertura del qual és precisament permesa per la globalització.”⁸ Un lloc —percebut més aviat que pensat— com a deslligat, separat de la seva pertinença a un estat, el qual esdevé l’espai limitat apte per acollir un nou tipus de comunitat, una comunitat que “s’esdevé” en virtut d’un fet traumàtic, i que *c/ava* aquest fet, el trauma de la pèrdua, al cor de la comunitat mateixa.

L’esdeveniment crucial de l’11-S redissenya, a Nova York, els confins de la ciutat: mentre que, d’una banda, els límits es contrauen i s’intensifiquen entorn de les runes de la Zona Zero, d’una altra s’amplien i transcendeixen les fronteres nacionals. És cert que tots som una mica novaiorquesos perquè sabem, a grans trets, on són Central Park o la Quinta Avinguda, i reconeixem immediatament l’Empire State Building o les Torres Bessones. Tanmateix l’esdeveniment de l’11-S ha aguditzat aquesta familiaritat. En realitat, també som tots novaiorquesos pel fet que l’experiència del trauma, la pèrdua, el dol, ens han tocat de prop, no solament perquè hem participat en directe a l’atemptat, sinó també perquè llavors va començar una escalada

de violència que encara avui ens continua mantenint com a espectadors perennement traumatitzats per les matances permanents, horrors ja gairebé quotidians, però tanmateix incomprendibles. És com si el fet d’haver estat víctimes secundàries d’aquell esdeveniment ens obligués a reflexionar políticament sobre les seves conseqüències, però també sobre les seves possibilitats: el que el trauma quotidià ens empeny a fer és repensar la ciutadania, l’espai compartit, la relació entre les diferències (ètniques, econòmiques, culturals, de gènere) d’una forma nova.

Precisament gràcies a les reflexions de Judith Butler és possible pensar que la clau d’aquesta nova forma de concebre la ciutadania és la vulnerabilitat, que es presenta, fonamentalment, com un nou universal que no permet assimilar les diversitats al model (eurocèntric) de l’individu. Tots som vulnerables en el sentit que tots som humans. La vulnerabilitat com a tret distintiu de la condició humana, però de forma diferent de la categoria de “mortalitat” exaltada pels filòsofs, no es basa en una fuga del corpori, sinó que radica en el corpori, en la constant exposició del cos a la cura i a la violència dels altres.

En aquest horitzó de vulnerabilitat, hi ha una constitutiva ambigüitat de la condició humana que, tanmateix, es manté. Es tracta de l’ambigüitat inherent a la duplicitat de la resposta que pot rebre la vulnerabilitat: reaccionar a la vulnerabilitat a través de la percepció d’una comunió que pot esdevenir políticament profitosa, a través del rebuig d’infligir més violència en resposta a l’ofensa patida. Es pot reaccionar altrament amb una resposta que intenta obstinadament remoure la vulnerabilitat potenciant els instruments de coerció i d’ofensa. Ser conscients d’aquesta duplicitat representa una nova manera de llegir els fenòmens del present.

La universalitat de la categoria de vulnerabilitat permet, tanmateix, una atenció a “l’àmbit local”, a allò singular que és indis-

⁸ Adriana CAVARERO, *A più voci*, Feltrinelli, Milà, 2003, p. 223.

pensable per sortir dels models tradicionals (eurocèntrics, de nou) d'humanitat i de ciutadania. A través d'aquesta, de fet, és possible distingir els diversos graus de vulnerabilitat experimentada, mantenint ferma la comunió humana en la vulnerabilitat. Tots som novaiorquesos significa, doncs, que a intervals irregulars i imprevisibles podem, al nostre torn, esdevenir víctimes. La comunió en la vulnerabilitat no implica, però, una glorificació de la pàtria i una deshumanització de l'enemic —com ha passat a Amèrica després de l'11-S—, sinó una forma de repensar la condició humana a partir d'una comunió que ha de ser transformada en un recurs polític. El dolor com a recurs polític és el que les fotos i els rostres dels desapareguts a la Zona Zero representen, és la consciència que el que va ser colpit aquell dia —i des de llavors fins avui infinitament— és la possibilitat d'interacció d'existències singulars preses en la seva radical unitat: no com a amics o enemics, ni com a àrabs o homosexuals, sinó com a existents únics, amb nom i cognom. L'holocaust multiètnic que es va consumir l'11-S a Nova York, les reaccions immediates que va provocar, són un exemple embrionari d'una experiència política que troba en el dolor i en la vulnerabilitat un moment (fundador) de comunió. Però només les paraules femenines han sabut anomenar d'una forma nova aquest esdeveniment, conferint-li la seva justa i innovadora qualitat.

D'altra banda, no és una casualitat que la perspectiva situada en allò femení estigui més adaptada que la masculina a *copsar* i a *acceptar* la vulnerabilitat. Les dones sempre han estat els subjectes privilegiats d'una vulnerabilitat que pren moltes formes: des de la violència domèstica fins a l'explotació laboral, des de la mercantilització del seu cos fins a la juridificació de la seva capacitat de procreació. Les dones, tanmateix, estan més familiaritzades amb la vulnerabilitat també de l'altre costat, el de la cura: les dones, en el fons, han estat i continuen sent les principals encarregades de custodiar el vulnerable per antonomàsia, l'infant. Els ulls femenins són aptes per copsar la vulnerabilitat des de la

seva perspectiva ben situada: tant com a víctimes vulnerables com en qualitat de protectores del vulnerable. La centralitat política de la vulnerabilitat es veu millor i d'una manera més lúcida des de la perspectiva sexuada en femení. L'universal de la vulnerabilitat no pot ser tal sense l'originària diferència sexual que es dona en la vulnerabilitat.

7

Educar per a la vulnerabilitat, segons la lectura feminista de l'11-S, comporta llavors un esforç teòric i imaginatiu que situa a la ciutat, en comptes de fer-ho a la nació o a l'Estat, l'espai polític i l'afiliació a la comunitat. Es tracta, de fet, d'imaginar una altra història, alternativa a la bel·ligerant, reactiva, apocalíptica —masculina i estatal—, de la "guerra al terror". Una història que té com a nucli de l'argument narratiu la ciutat com a espai d'una experiència comuna i compartida que, tanmateix, en el cas emblemàtic de l'11-S, no remet a la lluminositat i a l'harmonia de la *paideia* grega, sinó al vertigen i al buit provocats pel trauma. Solament en l'experiència del trauma llegida amb ulls femenins, atents a allò particular, a l'existent únic i a la seva vulnerabilitat, és possible transformar el vertigen del buit i de la insensatesa en una oportunitat per refundar la comunitat a partir de la pèrdua. Un per un, en la seva insubstituïble unitat —i també en la seva diversitat multiètnica—, els morts del World Trade Center ens recorden que no hi ha bandera, que no hi ha identitat nacional que pugui o hagi d'exaltar-los transformant-los en símbols i en justificacions d'una violència posterior. Malgrat tot, queda l'experiència comuna de la pèrdua, que va més enllà de les pertinences estatals, ètniques i religioses, que obre el teló a la possibilitat de compartir d'una forma local el dol que posa en comú la vulnerabilitat i la dependència. Molt més que la lògica de l'estat, de l'enemic i de la guerra, l'horitzó de la vulnerabilitat representa el que Cavero anomena la política de "l'àmbit local absolut", que, "després d'haver-se finalment alliberat de la cartografia de les nacions, no

cau en l'error d'anteposar les pertinences identitàries a la unicitat irrepetible de cada ésser humà. Aquesta, per contra, s'atreveix a posar en joc la unicitat sense pertinences i a confiar-li el sentit de la relació". El que s'ha creat en l'experiència del trauma i de la pèrdua que ha seguit immediatament l'11-S no és res més que un "àmbit local absolut", un espai circumscribit, deslligat i apartat de la retòrica estatal i nacional, on el protagonisme no va ser tant de les banderes, sinó dels rostres i els noms de persones de carn i ossos, i on els que els ploraven també eren persones de carn i ossos. Però, pel caràcter simbòlic de la ciutat de Nova York, ens agrada imaginar que aquell àmbit local absolut no té els trets del localisme, del particularisme, sinó que va més enllà de la ciutat mateixa i podrà ser recreat allà on existents únics siguin capaços de recrear les condicions de

comunió i relació a partir de la percepció d'una vulnerabilitat compartida. "L'àmbit local, precisament pel contagi que en essència correspon a allò simbòlic, té el poder de multiplicar-se. 'Milers d'àmbits locals absoluts' en podria ser, amb una mica d'ironia, però no de nostàlgia, l'eslògan. L'ontologia de la unicitat, alliberada també de la lògica del territori que l'emascarava darrere el concepte d'individu, té una extensió global. La política de l'àmbit local pot obrir-se a tot arreu: imprevisible i intermitent, incontrolable i sorprenent."⁹ En definitiva, ens agrada imaginar, malgrat que fins i tot per als nostres ulls femenins encara resulta difícil veure-ho, que també en altres llocs, en altres espais destrossats per la violència, pel dol i la pèrdua, els existents únics, a partir del patiment i del dolor, intenten refundar la seva vulnerabilíssima ciutat ideal.

⁹ Adriana CAVARERO, *Il locale assoluto*, op. cit., p. 72.

Per sempre joves: la nova realitat de la gent gran

Antón Costas

Antón Costas Comesaña és economista i enginyer tècnic industrial. És catedràtic de Política Econòmica, director del Centre d'Investigació en Polítiques Públiques i Regulació Econòmica i director del Màster en Regulació dels Serveis Públics de la Universitat de Barcelona.

El seu interès acadèmic i recents investigacions es relacionen especialment amb l'anàlisi de les polítiques de privatització, liberalització i regularització dels serveis públics. Ha publicat diversos llibres i nombrosos articles sobre aquests temes.

Ha estat el primer defensor del client d'ENDESA. Actualment és president del Consell Consultiu d'ENDESA a Catalunya, vicepresident del Cercle d'Economia, conseller de diverses empreses privades i membre de diferents comissions d'experts de corporacions públiques i privades.

És col·laborador habitual de les seccions d'opinió dels diaris *El País* i *El Periódico de Catalunya* i d'altres mitjans.

Per sempre joves: la nova realitat de la gent gran

---

1. Una nova realitat social, un vell llenguatge

Em va passar fa uns dies. En saber que el meu pare havia tingut una amenaça d'infart, un amic em va preguntar per la seva edat. És jove, vaig contestar, té vuitanta anys. Vaig quedar sorprès en adonar-me que havia fet servir la paraula jove per referir-me a una persona de vuitanta anys. Mai no l'hauria utilitzat amb els meus avis.

També fa poc vaig sentir que un amic, empresari conegut, comentava enrabiad que acabava de sentir a la ràdio una notícia en la qual el periodista es referia al protagonista com a "un vell de 64 anys". El meu amic estava enfadat, ell superava aquesta edat i no es veia, de cap manera, com un vell.

La nova realitat social que actualment representen les persones grans no respon al patró que tradicionalment definim amb la paraula *ancià*. Els darrers dos anys, he tingut l'oportunitat de pronunciar un cicle de conferències per tot Espanya, adreçades a persones grans jubilades. L'experiència em va fer descobrir una realitat social de la qual no era del tot conscient: la majoria de les persones més grans de 60 anys gaudeix d'una salut i d'una qualitat de vida excel·lents i té un enorme desig i necessitat de sentir-se útil i ocupada.

Aquesta nova realitat social xoca amb la mirada i amb el llenguatge utilitzats convencionalment pel que fa a la vellesa, que es veu com una situació de dependència i passivitat. Les dades ens confirmen aquesta mirada. El 95% de les persones més grans de 65 anys a Espanya viu autònomament, en habitatges privats, sense dependència de cap tipus i només un reduït percentatge de persones entre

65 i 80 anys mostra símptomes pronunciats de senilitat.

Aquest panorama d'autonomia de les persones grans, molt allunyat de la visió tradicional que associa envelliment a dependència, millorarà els propers anys amb l'arribada a la jubilació de les persones que formen l'anomenada generació del *baby boom*. Es tracta d'una generació nombrosa, nascuda entre finals de la dècada dels quaranta i els cinquanta, amb un elevat nivell educatiu i cultural i amb bones condicions de salut.

Aquestes noves generacions de jubilats canviaran de forma radical les percepcions socials sobre la vellesa. A més, el fet de ser molt nombroses comportarà un canvi profund en la seva visibilitat social. I també un augment en la influència política, atès que representaran un creixement del cens electoral i tenen una propensió més gran a votar. Alguns ja parlen del nou "poder gris" per referir-se a la creixent influència política de la gent gran.

Per a aquestes noves generacions de persones grans, els anys de jubilació es presenten com una època de grans oportunitats per viatjar, aprofundir en l'educació, mantenir les habilitats adquirides durant la seva vida laboral i per aprendre'n de noves.

Caldrà inventar un nou llenguatge i una nova cultura que ens permetin descriure millor aquesta nova societat sense edats que està arribant. Una societat sense edats o en la qual conviuran en actiu tres generacions diferents: avis, fills i néts. Dit d'una altra manera: joves, adults i grans.

El llenguatge encara dominant per referir-se a les persones més grans de 60 anys fa ser-

vir termes com *vells* o *ancians*, dues paraules que tenen un evident sentit pejoratiu i que no descriuen bé la nova realitat. Més aviat responen a una realitat social en retirada: la de les persones no actives de les societats agràries o manufactureres del segle XIX i bona part del segle passat, amb nivells culturals baixos i que arribaven a la jubilació, quan hi arribaven, en condicions precàries de salut i de vida.

Necessitem un llenguatge adequat per referir-nos a aquesta nova realitat social que ha començat a sorgir als inicis d'aquest nou segle. Els japonesos, que tindran milions de centenaris a mitjan segle, parlen de la *Silver Century*. Els anglosaxons s'hi refereixen com l'*elderly society*. Mentre no tinguem noves paraules no podem descriure adequadament aquesta realitat. A falta d'un terme més adient, en aquest assaig utilitzaré el terme *gent gran* per referir-me a la població més gran de 65 anys, que és una expressió més neutral i descriptiva que no pas la de *vell* o *ancià*.

2. L'augment de l'esperança de vida com a motor de la nova realitat social de la gent gran

El març de 2004, el conegut i influent setmanari econòmic *The Economist* publicava un reportatge especial sobre el fenomen del nou envelliment i començava amb aquesta afirmació: alguna cosa sense precedents i irreversible està passant a la humanitat. Aquest any o el proper la proporció de persones de 60 anys o més superarà el percentatge de població menor de 5 anys. Per a la resta de la història, és improbable que els menors siguin més que els "cabells canosos". Les persones més grans de 60 anys, que al llarg de la història coneguda rarament havien representat més d'un 2-3% de la població de la majoria dels països, constituïran el 15% de la població dels països rics.

L'augment de la proporció de persones grans en la població mundial serà la tendència demogràfica que definirà aquest segle. L'es-

mentada proporció més alta de persones grans és el resultat de tres tendències que actuen simultàniament.

La primera és un augment del nombre de jubilats. Aquest fenomen, com ja he dit abans, serà encara més evident els propers anys. Entre l'any 2008 i el 2015 s'estima que les grans empreses jubilaran la meitat de les seves plantilles actuals. Aquesta dada ens ha de fer reflexionar sobre la necessitat d'allargar, ni que sigui parcialment, la vida laboral.

La segona tendència que fa que la proporció de gent gran augmenti és la caiguda generalitzada de les taxes de natalitat. A Amèrica, els naixements arriben amb dificultat a igualar les defuncions. En alguns països europeus, les taxes de naixements estan per sota de la renovació de la població.

La tercera, i la més rellevant, és l'augment de l'esperança de vida. Possiblement, aquesta tendència constitueix el fenomen demogràfic més important dels últims segles i amb un impacte potencial més gran en l'organització de l'economia, la societat i la política.

Fa un segle, l'esperança de vida en néixer estava al voltant dels 35 anys i la majoria de les persones treballava fins al final de la seva vida. Avui, la mitjana d'esperança de vida en néixer ha sobrepassat els 80 anys. Als 65 anys, només un 16% d'homes està encara en actiu a Amèrica i només un 4% a l'Europa continental. Les persones grans tenen ara una llarga vida després de l'etapa laboralment activa, cosa que abans no tenien.

Si del conjunt de la població passem a la població que viu a les ciutats, el fenomen s'intensifica. En general, l'esperança de vida de la població urbana és més alta que la del conjunt de la població. Així, en el cas de la ciutat de Barcelona, l'informe sobre *La salut de Barcelona 2005* assenyala que l'esperança de vida continua creixent a la ciutat. En aquesta data era de 77,5 anys per als homes i de 84,3 anys per a les dones. Els últims deu anys, l'esperança de vida entre els homes

que viuen a la ciutat ha millorat en 4 anys i la de les dones en 2,5 anys. Aquests nivells situen la ciutat de Barcelona entre les taxes de supervivència més altes del món. Però és una tendència general a la majoria de ciutats. Aquesta nova realitat social constitueix tot un repte per a les ciutats educadores.

3. Maledicció o benedicció de Matusalem?

La majoria de les anàlisis sobre les conseqüències econòmiques, socials i polítiques d'aquest augment de la proporció de gent gran són alarmistes.

És freqüent trobar-se amb estudis que ens adverteixen de la imminent arribada de la "maledicció de Matusalem". Segons aquesta visió, la societat, cada vegada més poblada de persones grans, provocarà una situació insuportable per a l'economia i una crisi per als pressupostos públics com a conseqüència del cost d'atendre socialment i sanitària la gent gran. Per exemple, aquest és el panorama dibuixat pels economistes Laurence Kotlikoff i Scout Burns a *The Coming Generational Storm*, on conclouen que vers el 2030 els Estats Units estaran infestats "d'inestabilitat política, atur, vagues laborals i taxes de criminalitat elevades i en augment".

És correcte aquest panorama? El prestigiós economista nord-americà Paul Krugman ha posat sordina a aquests tipus d'anàlisis. Diferencia les conseqüències de la tendència demogràfica de l'allargament de l'esperança de vida, del problema de l'augment de la despesa pública en matèria sanitària. Segons ell, aquest últim problema es produiria fins i tot en el cas que no augmentés el nombre de gent gran.

Tal com he assenyalat al principi, és cert que estem davant d'un canvi demogràfic sense precedents i irreversible. L'augment de l'esperança de vida, amb un horitzó a mig termini de 100 anys, està canviant la societat on hem nascut. Però el problema de la sanitat

no està directament vinculat a l'envelliment de la població, sinó als grans i ràpids progressos de la medicina.

L'augment de la despesa sanitària s'hauria produït tant si la vida s'allargava com si no. És per això que convé separar les dues qüestions. Ben al contrari, és presumible que es moderi el creixement de la despesa sanitària de la gent gran, com a conseqüència del fet que les condicions de salut de les generacions que estan arribant a la jubilació no tindran res a veure amb les condicions i circumstàncies personals de les generacions que es van jubilar durant la segona meitat del segle passat.

I alguna cosa similar es pot argumentar respecte de la idea que l'augment de la població de gent gran introduirà en les nostres societats elements de fort conservadurisme polític, rigidesa social i resistència al canvi.

És sorprenent que un fet tan positiu com és l'allargament de la vida de la majoria de la població provoqui tanta por. Probablement, una de les raons de la proliferació d'aquestes anàlisis tan alarmistes sobre les conseqüències econòmiques, socials i polítiques de l'augment del nombre de gent gran a les nostres societats, és el fet que seguim mirant aquesta nova realitat amb la mirada, el llenguatge i les pautes culturals dels vells de les societats agràries i industrials dels dos segles passats.

Construir una nova mirada i un nou llenguatge sobre la nova societat sense edats exigeix elaborar una nova cultura sobre la nova societat postindustrial, una societat en la qual les persones seran permanentment joves durant la major part de la seva vida. Parlo de cultura entesa no en sentit artístic, sinó en sentit antropològic. Una nova cultura que fomenti i desenvolupi un nou tipus de capacitats personals i formes de vida, així com una nova forma d'organitzar l'economia, el món del treball, la política i la societat de tal manera que aconsegueixi desplegar totes les possibilitats positives que comporta

l'augment de l'esperança de vida de la població. Altrament dit, necessitem elaborar un manual d'instruccions per a la utilització del temps en la nova societat de gent gran que tenim davant.

4. Manual d'instruccions per a l'ús del temps per part de la gent gran

Què fer amb aquests 20, 25 o 30 anys que el progrés científic i econòmic concedeix a les noves generacions de jubilats? Com aprofitar el potencial de creació de riquesa que significa la gent gran? Quina mena de canvis calen en l'organització empresarial, social, política i familiar per aprofitar aquest potencial? És lògic que la jubilació continuï essent als 60 o 65 anys, ara que l'esperança de vida s'està allargant tant? És adequat que es produeixi una ruptura radical, brutal i completa de les trajectòries laborals i professionals? No fóra lògic i racional que el pas de la vida laboral activa a temps complet a la jubilació es produís de forma gradual, mitjançant fórmules mixtes de treball a temps parcial? No seria millor aprofitar, ara que la generació del *baby boom* encara està en actiu per, entre tots —governos, empreses i treballadors—, preparar el nou escenari?

Què fa la gent gran amb el seu temps? Com que el fenomen de la jubilació és encara nou, no es poden trobar investigacions exhaustives que responguin aquesta pregunta, com sí que n'hi ha en el cas de l'ús del temps per part de les persones que estan laboralment actives. Avui ens plantejem com canviar les coses per tal de fer possible la conciliació del treball amb la família, en el cas de les persones laboralment actives. Això mateix ens hem de plantejar per a les persones grans.

L'absència d'estudis d'aquest tipus no és sinó una manifestació concreta de l'obscuritat informativa —de la manca de dades i, encara més, de la falta d'interès per obtenir-les— que hi ha sobre les persones grans. D'una certa forma de discriminació per motius d'edat.

La imatge dels nostres jubilats dels països rics que tenim avui és la d'un grup de persones de la tercera edat anant d'un costat a l'altre, especialment en les temporades baixes del cicle turístic, a la recerca d'algun tipus d'entreteniment amb el qual ocupar el temps lliure. Però aquesta és una visió simplista. Necessitem conèixer alguna cosa més sobre els comportaments i els desitjos de la gent gran.

Un dels pocs estudis de què tinc notícia és el de la periodista anglesa Victòria Cohen, que es va plantejar la qüestió de si als actuals pensionistes anglesos els motiva el mateix esperit consumista que a les altres persones: què compra realment la gent de 75 a 85 anys? Liquidadores i objectes d'ús personal, tal com suposem, o, ben al contrari, jocs d'ordinador i els últims models de reproductors DVD com la població més jove? Del seu estudi se'n dedueix que els jubilats anglosaxons compren de tot.

Però la cosa no acaba aquí. Dos dies després de comprar, van a la botiga a tornar els productes comprats. I tornen a començar el joc amb uns altres tipus de productes. També els agrada comprar per catàleg des de casa seva. Fan la comanda i quan reben la mercaderia embalen el producte i el retornen.

A criteri de l'autora de la investigació, aquesta conducta sembla explicar el fet que davant dels mostradors de devolucions dels grans magatzems britànics de Mark & Spencer només s'hi vegin octogenaris.

Com interpretar aquesta conducta de la gent gran? L'explicació de l'autora és que l'acte de comprar i tornar els entreté i, el que és més revelador, els fa entrar dins el circuit de l'activitat comercial. El que els interessa no és la compra en ella mateixa, sinó el simulacre d'estar participant en una activitat social de la qual se senten exclosos. El cicle de despesa-compra-devolució no afegeix res a la renda de la gent gran, però fa servir el seu temps. I és precisament aquest consum del temps el que els fa la sensació d'estar participant en la vida econòmica i social. De sentir-se útils.

El que ens diuen aquestes i altres investigacions és que els jubilats volen intervenir activament, d'alguna manera, en la vida econòmica, laboral, social i política, encara que només sigui per gaudir d'experiències socials que ara els estan vetades. Són persones grans laborioses que es neguen a quedar-se excloses i que fins ara no troben canals més productius i satisfactoris. Aquest és el repte que tenim per davant: crear una nova cultura que permeti a la gent gran deixar de ser jubilats desvagats per convertir-se en jubilats ocupats.

Però el problema és que no saben com fer-ho. Les actuals generacions de jubilats són les primeres que viuran col·lectivament, és a dir, com a generació plena, entre 20 i 30 anys més dels que havien viscut les generacions anteriors. No havia passat mai. I no saben què fer amb el seu temps. Es tracta d'una generació que ha arribat massivament a la jubilació, però que no disposa d'un manual d'instruccions per al maneig d'aquesta nova etapa de la seva vida.

Cal crear una nova cultura que permeti a aquest manual d'instruccions per a nous jubilats desenvolupar bones pràctiques pel que fa a la utilització del temps. Penso que aquest és un dels reptes més importants que tenen les nostres societats. Entre altres coses, cal reorganitzar la societat i el món del treball per evitar que la sortida brusca, sobtada, del món laboral i professional signifiqui una pèrdua de capacitats cognitives i d'habilitats adquirides al llarg de la vida, en perjudici de les persones que ho pateixen i de l'economia i la societat en el seu conjunt.

Però mentre anem elaborant aquest manual, el primer que s'ha de canviar és la imatge que tenim de la vellesa. Fins ara, el discurs polític i les polítiques públiques vinculen vellesa amb dependència. És a dir, la imatge que es té de la gent gran és la de persones amb limitacions per viure i portar una vida plena de forma autònoma. Sense que això signifiqui deixar de costar la gent gran que necessita ajuda, aquestes percepcions i aquest discurs oficial no responen a la nova realitat de les persones grans.

5. Necessitat d'una nova cultura sobre la gent gran

Necessitem urgentment una nova cultura que eviti l'exclusió que avui pateix la gent gran i que, alhora, en faciliti la integració en tots els àmbits de la vida social. Ens hem de preguntar quin tipus de valors, pràctiques i polítiques públiques cal crear i desenvolupar perquè a la vegada que permetin a les persones grans mantenir-se útils i actives, la societat pugui aprofitar tot el potencial de coneixement i habilitats que tenen.

En l'àmbit empresarial, la pauta cultural que avui domina és la ruptura radical de les relacions amb el món laboral i professional en el moment de la jubilació. És una ruptura brusca, violenta, frustrant. D'un dia per l'altre, passes de ser un metge a deixar de ser-ho, de professional o artesà de qualsevol ofici a desocupat total. Això provoca una enorme descapitalització tant a les persones com a les empreses i a l'economia en el seu conjunt. Cal obrir nous camins i desenvolupar noves pràctiques que permetin a les persones un trànsit més gradual entre la situació de laboralment actiu a la de jubilat.

Segons l'OCDE, cap al 2025-2030, dotze milions de persones l'any deixaran de pertànyer a la població activa. Els empresaris i els responsables públics de l'economia no poden continuar ignorant aquesta realitat demogràfica i la consegüent pèrdua i destrucció de talent que això significa. La baixa natalitat i el fre al flux d'emigrants qualificats no permetran substituir aquesta pèrdua de talent de la gent gran que els propers anys abandonarà la vida laboral. L'impacte negatiu sobre la productivitat i les empreses és tan gran que es fa urgent el disseny d'una nova cultura laboral i empresarial que permeti a les empreses retenir, ni que sigui mitjançant noves figures de treball a temps parcial o amb altres mecanismes de col·laboració, una part important d'aquestes persones.

Per tant, fa falta una nova cultura del treball en relació amb la gent gran. Hi ha una idea

estereotipada i falsa que afirma que els treballadors grans són menys competents, poc productius i més absentistes que els més joves. Això no obstant, les dades estadístiques reflecteixen tot el contrari. La mitjana de productivitat i assistència a la feina dels treballadors de 60 i més anys és més elevada que la dels grups de treballadors més joves. I la pèrdua de certes habilitats relacionades amb la rapidesa de reflexos per desenvolupar algunes activitats es veu compensada per una experiència i habilitat més grans.

Durant molts anys, els científics havien cregut que les nostres funcions mentals es deterioraven irremediablement amb l'edat. Però investigacions més recents de la neurociència moderna revelen que això no és així. Els neuròlegs com Elkhonon Goldberg (*La paradoja de la sabiduría. Cómo la mente puede mejorar con la edad*) ens ensenyen que les estructures del cervell canvien al llarg de la vida i creen noves neurones, adquireixen i emmagatzemen dades i reforcen les vies neuronals. La condició perquè tot això passi és que no es trenqui la motivació i el vincle de la persona amb la vida activa.

Això no obstant, és sorprenent la pobresa dels programes i iniciatives educatives i culturals orientats a la gent gran. Aquesta nova realitat social que és aquest col·lectiu en les nostres societats és una realitat desconeguda per les institucions educatives, culturals. La majoria d'aquestes institucions no contempla la gent gran com un segment de població susceptible de ser identificat com un col·lectiu al qual adreçar les seves ofertes culturals i educatives. I en el cas que hi hagi algun tipus de programa adreçat a aquest segment de població, l'enfocament acostuma a ser de tipus assistencial o d'entreteniment.

És el mateix que passa amb les actuals polítiques públiques: o tenen un caire assistencial relacionat amb la dependència o un caire d'entreteniment. A la gent gran no se la veu com una persona capaç de desenvolupar una activitat socialment útil.

La nova cultura pel que fa a la gent gran ha d'afrontar dos grans reptes. El primer té relació amb el temps: com donar continuïtat a la història de la vida de les persones jubilades, mantenint-les actives i útils? El segon repte està relacionat amb el manteniment del talent: com desenvolupar noves pràctiques que permetin mantenir i aprofitar les habilitats i els coneixements de la gent gran?

La jubilació trenca el relat de la vida de les persones grans. Trenca la connexió amb els seus coneixements, amb l'experiència acumulada al llarg del temps i, moltes vegades, amb les vivències quotidianes durant l'etapa laboral. Per això, cal crear noves institucions i pràctiques que donin continuïtat al fil narratiu de la vida de les persones grans i els permeti mantenir la capacitat d'interpretar el que passa al seu voltant en el món i de sentir-se útils.

Sentir-se útil és aportar alguna cosa que interressi els altres. Quan s'observa el que fa la gent jubilada a les nostres societats i el que li ofereixen les polítiques culturals actuals, la conclusió a què s'arriba és que pretenen augmentar les relacions informals i entretenir, mentre va passant el temps.

La majoria dels programes i iniciatives que les institucions públiques i privades ofereixen actualment a les persones grans perquè es vinculin a algun tipus d'activitat que les faci sentir-se útils, són activitats que busquen la vinculació voluntària de la gent gran a alguna comunitat o organització, ja sigui eclesial o bé laica.

Sense menysprear de cap manera aquest tipus de pràctiques, el risc del voluntariat és, com assenyala Richard Sennett, reduir la utilitat a un *hobby*. El servei voluntari és una pràctica valuosa que convé fomentar. Però és necessari conferir estatus, professionalitat, a la gent gran que fa un treball útil. El senyal diferenciador de la utilitat és el seu reconeixement públic.

El sector públic —estatal, regional i local— té una gran capacitat per conferir aquest es-

tatus de professionalitat o d'utilitat. Això és el que s'aconsegueix quan es reconeix un salari a les persones de l'entorn familiar que tenen cura d'una persona dependent. El mateix hauria de passar amb aquella gent gran que s'ocupa dels seus nés. I també amb alguns altres tipus d'activitats útils que desenvolupen les persones grans, però que actualment no tenen aquest reconeixement. Si els governs recompensen aquestes tasques, la gent gran que les duu a terme sortirà de l'oblit.

6. Gent gran i ciutats educadores

Les ciutats juguen un paper essencial en aquesta nova cultura relacionada amb la gent gran. La tendència de la segona meitat del segle passat a escapar de la ciutat no ha desaparegut; però altres tendències suggereixen que al costat d'aquest moviment centrífug n'hi ha un altre de centrípet que està creixent les últimes dècades: a molta gent li agrada la vida urbana, particularment viure al centre.

Entre els qui prefereixen viure a la ciutat hi ha la gent gran, una proporció que va en augment dins de la població total, tal com he assenyalat. Busca un accés més ampli i fàcil al transport públic, a l'atenció sanitària, a la vida cultural, a la relació amb la família i els amics. Però, per sobre de tot, les oportunitats de mantenir-se activa i útil.

Les ciutats són la personificació de la modernitat. La Providència va crear la naturalesa, però els homes van crear les ciutats. Les ciutats són construccions humanes en constant transformació.

Fins ara, al llarg de la història, els factors d'una intensitat transformadora més gran han estat possiblement les migracions. Però, a partir d'ara, la gent gran serà també un factor de canvi molt poderós en la vida de les ciutats.

Les ciutats són l'espai natural per a les "clases creatives". I les generacions que estan arribant a la jubilació estan formades per

persones amb un elevat nivell professional i cultural i, per tant, de creativitat.

Alguns reconeguts analistes i acadèmics, com és el cas de Bruce Katz, de la Brookings Institution, assenyalen que hi ha molta més capacitat d'innovació i de creació de noves cultures a nivell municipal que no pas a nivell estatal per respondre a nous reptes socials. Per aquest motiu estem observant com, progressivament, les polítiques públiques es van centrant en les ciutats.

Aquest fet és el que fa pensar que la nova cultura que requereix una societat sense edats, on les persones grans són, i seran cada vegada més, la majoria de la població, possiblement tingui en la ciutat el millor laboratori per experimentar la creació de nous valors, noves pràctiques i noves polítiques en relació amb la gent gran. Una nova cultura que abandoni la superficialitat i el simple entreteniment que tenen les polítiques i els programes culturals actuals i s'orienti cap a accions capaces de donar un sentiment d'utilitat a la vida de les persones grans.

Els gestors de polítiques —educatives, culturals, socials, d'habitatge o laborals— tant de les institucions públiques com de les privades han de ser conscients d'aquesta nova realitat que representa l'existència d'una població de gent gran amb un elevat nivell cultural i de potencialitat.

Resulta sorprenent que, encara avui, la majoria de programes culturals i educatius de les principals institucions públiques i privades desconeguin quasi totalment aquesta nova realitat. Les institucions educatives es concentren en les etapes d'escolarització i redueixen les seves ofertes a aquests nivells d'edat. Desconeixen totalment aquesta nova realitat que representa la gent gran.

Les universitats i altres centres d'ensenyament superior tampoc no són més actius i innovadors. Només des de fa poc comencen a sorgir programes en les institucions d'alta educació adreçats a les persones grans.

Això no obstant, és en aquest terreny on hi ha més recorregut. Es necessiten ensenyaments universitaris específics per a persones grans, que permetin la seva integració i participació en la societat i fomentin les relacions intra i inter generacions. Iniciatives que contribueixin al manteniment de les habilitats i capacitats adquirides al llarg dels anys. I que, d'aquesta manera, donin continuïtat al relat de les seves vides.

Per tant, necessitem una nova cultura i noves polítiques pel que fa a les persones grans.

Uns nous valors i pràctiques socials, laborals, econòmiques i culturals que possibilitin la seva plena autonomia personal i que els permeti sentir-se útils i integrats a la societat.

Una nova cultura que ens porti una nova manera d'entendre la nova societat de la gent gran i l'anomenat envelliment.

Potser aquesta nova cultura sigui la nova pàgina de la història humana. I les ciutats educadores tenen un protagonisme indubtable en la seva redacció.

La redefinició del concepte “comunitat” a l’era d’internet

Genís Roca

Genís Roca és especialista en la gestió de l’impacte de les noves tecnologies a les organitzacions, en especial el moviment de la Web 2.0, el desenvolupament de xarxes socials i la definició de models de presència a la xarxa. En aquests eixos, és un ponent reconegut i ha desenvolupat tasques de consultoria estratègica per a empreses i institucions tant nacionals com internacionals, com ara l’Organització Mundial de la Salut, Telefònica, La Caixa, la Generalitat de Catalunya o la Unió Europea.

Ha ocupat diferents càrrecs de responsabilitat als Serveis Informàtics de la Universitat Autònoma de Barcelona, i ha dirigit les àrees d’internet i de la xarxa social a la Universitat Oberta de Catalunya. Des del 2006 és el director general d’Infonomia, un *think tank* d’innovació amb més de 16.000 membres a tot el món. Ha format part de diferents consells d’administració i ha estat professor convidat a diferents universitats i escoles de negoci.

Genís Roca és arqueòleg, llicenciat en història per la UAB i màster MBA per ESADE.

Manté el seu propi bloc a www.genisroca.com.

La redefinició del concepte “comunitat” a l’era d’internet

“El significat de ‘saber’ ha canviat de ser capaç de recordar i repetir informació, a ser capaç de trobar-la i fer-la servir”

Herbert Simon (1916 - 2001)
Premi Nobel d’Economia

Què està passant

Certament està passant quelcom, i aquest quelcom està relacionat amb l’evolució de la demografia, la tecnologia, la informació, internet... i de tot aquest maremàgnum n’està sorgint un nou model, possiblement social, al qual ens haurem d’adaptar. Dos investigadors americans, Karl Fisch i Scott McLeod han editat un vídeo molt curt i divulgatiu, *Did you know?*,¹ on donen dades que ajuden a prendre consciència que certament està passant quelcom i es pregunten si realment polítics, escoles, pares i ciutadans en general ens estem preparant per al món que s’està configurant:

- L’any 2006, 1,3 milions de persones van finalitzar els seus estudis universitaris als Estats Units, 3,1 milions a l’Índia, i 3,3 a la Xina. El 100% dels llicenciats universitaris indis parlen anglès. D’aquí a deu anys, el país amb més persones que sàpiguen parlar anglès serà la Xina.
- Segons el Departament de Treball dels Estats Units, un de cada quatre treballadors fa menys d’un any que ocupa el seu lloc actual de treball, i un de cada dos fa menys de cinc anys. Els nens que actual-

ment es troben en edat escolar hauran tingut entre deu i catorze feines quan tinguin 38 anys. Segons Richard Riley, secretari d’estat d’Ensenyament dels Estats Units, la demanda més important del 2010 serà en llocs de treball que no existien el 2004.

- La gent que ara té 21 anys ha vist 20.000 hores de televisió, ha jugat 10.000 hores amb videojocs, ha parlat 10.000 hores per telèfon, i ha enviat i rebut 250.000 missatges de correu electrònic i missatgeria instantània. El 2002 Nintendo va invertir més de 120 milions de dòlars en R + D.
- Més del 50% dels habitants dels Estats Units amb 21 anys d’edat ha creat algun contingut a internet. I més del 70% amb quatre anys ja ha utilitzat un ordinador.
- La ràdio va tardar 38 anys a assolir una audiència de cinquanta milions de persones. La televisió ho va aconseguir en tretze anys. Internet en quatre. El 1984 hi havia mil dispositius connectats a internet. Un milió el 1992. Sis-cents milions el 2006.
- El públic va poder començar a utilitzar internet el 1995. El 2005, una de cada vuit parelles que es va casar als Estats Units s’havia conegut per internet.
- eBay es va fundar el 1996 i el 2006 va facturar sis mil milions de dòlars en vendes. Google es va crear el 1998 i actualment la gent hi fa cada mes 2.700 milions de cerques. YouTube es va crear el 2005, i el 2006 ja servia cada mes 2,5 bilions de vídeos.

¹ *Did you know?*, <http://www.youtube.com/watch?v=pMcfrLYDm2U>

- La informació tècnica que hi ha al món s'està doblant cada dos anys, i es preveu que el 2010 es dobli cada 72 hores.

Certament està passant quelcom, quelcom que no és atribuïble només a la tecnologia i a l'escalat d'internet. És quelcom que té arrels socials, culturals, demogràfiques, econòmiques... quelcom estructural que afecta de manera inevitable les maneres que la gent té de relacionar-se, de treballar, d'aprendre i de participar.

Col·laborar per sobreviure

Els arqueòlegs que treballen els orígens de la humanitat daten les restes fòssils amb un marge d'error de milers d'anys. Des d'aquesta perspectiva macro de les cronologies, el moment actual presenta una novetat radical: som la primera generació a la història de la humanitat en què el pare aprèn del fill. Estan confluint com a mínim dues novetats determinants: d'una banda, l'acceleració exponencial de l'evolució tecnològica, que fa aparèixer canvis radicals en períodes de temps molt breus; de l'altra banda, una major esperança de vida que fa que els pares ja no morin als 30 o 40 anys d'edat de mitjana (com passava als principis del segle xx)², sinó als 80 o 90. Als nostres avis els costa seguir el ritme de la telefonia mòbil, als nostres pares els costa entendre les consoles de videojoc, i a nosaltres ens costarà entendre, potser, la realitat virtual o el que sigui que ens prepara el futur més immediat. Els fills són els qui introdueixen a casa les noves tecnologies i també són els únics que realment les dominen i entenen i, per tant, els qui les expliquen i ensenyen, igual que nosaltres ajudem els nostres pares a programar el vídeo o a configurar la melodia del seu mòbil.

Tornant a l'exemple de l'arqueologia, en paràmetres de macrohistòria, una tecnologia és rellevant en la mesura que altera la manera com la gent es guanya la vida en un sentit

literal. La tecnologia lítica va permetre millorar les tècniques de cacera i manipulació i va millorar les possibilitats de supervivència d'aquells que la dominaven. La tecnologia neolítica va consistir en la domesticació de certes espècies, tant vegetals com animals, i qui va aprendre a gestionar un cultiu o un ramat va millorar les seves possibilitats d'alimentar-se i sobreviure. I així successivament amb el ferro, el vapor, l'electricitat, la informàtica i ara internet... totes aquestes tecnologies han alterat la manera com els humans (o alguns d'ells) troben la manera de sobreviure. Però si fins ara els nostres pares ens podien ensenyar a criar ovelles, a plantar civada, a forjar el ferro o a teixir el lli... ja no són igual d'útils quan es tracta de desenvolupar-se en aquesta societat de la informació, de relacionar-nos telemàticament amb diferents països i en diferents idiomes, i tampoc quan es tracta de canviar d'ofici cada cinc anys (no d'empresa, sinó de professió), i tampoc quan es tracta de gestionar la incertesa com un actiu i no com un problema, o quan es tracta de viure connectat les 24 hores del

Dècada	Total
1900	34,76
1910	41,73
1920	41,15
1930	49,97
1940	50,10
1950	62,10
1960	69,85
1970	72,36
1975	73,34
1980	75,62
1985	76,52
1985	76,52
1990	76,94
1994	77,93
1996	78,31
1998	78,71

Esperança de vida a Espanya durant el segle xx.

² Francisco José GOERICH, Rafael PINILLA (2006). *Esperanza de vida en España a lo largo del siglo xx*. Fundación BBVA. <http://www.imsersomayores.csic.es/documentos/documentos/goerlich-esperanza-01.pdf>

dia. Els pares ens transmeten valors, que no és poc, però per als aspectes tècnics tant pares com professors ens poden ajudar cada cop menys, i en aquest context el principal ajut ens ve dels companys. És l'anomenat *peer-to-peer*, una nova manera d'aprendre i de relacionar-se que dóna peu a un nou model social: col·laborar o morir.

El mercat laboral valora cada cop més un conjunt d'habilitats i recursos que en moltes ocasions els fills no poden aconseguir basant-se només en els pares. Els pares els poden ensenyar un ofici, o facilitar-los contactes, però difícilment els ensenyaran a fer servir grans quantitats de dades i fonts d'informació, o a utilitzar recursos tecnològics de nova generació. I el que és pitjor, la resta de sistemes socials per formar els nostres fills tampoc semblen ser massa eficaços en aquest sentit. No queda clar que aquests recursos (tecnologia punta, xarxes socials d'informació, milions de dades) es resolguin correctament des de l'escola o la universitat. En aquest context, els fills perceben un missatge inherent: la competitivitat, la capacitat de trobar feina, la supervivència en darrera instància, depèn de tècniques i habilitats que són més fàcils d'aprendre entre iguals, que amb pares i/o professors.

Aquest és un dels eixos en què es basa aquest moviment social col·laboratiu que s'ha anomenat Web 2.0. Sorgeixen uns ciutadans que basen el seu coneixement i el seu aprenentatge en la col·laboració. Qui comparteix i distribueix informació es converteix en un node valorat per la xarxa. És útil. Aquell qui bloqueja informació no és útil i la xarxa el rebutja. Si la xarxa et rebutja quedas fora del circuit d'informació i coneixement i perds valor, competitivitat, empleabilitat... probabilitat de sobreviure.

Aquest indispensable intercanvi de coneixement entre iguals es du a terme en format digital (fotos, vídeos, webs, blocs, xats, sms, correu electrònic) i internet és la gran plataforma on s'articulen les relacions digitals. A internet tothom pot donar i rebre tot allò

que estigui en format digital, i és per tant a internet on s'estan constituint les noves comunitats, els nous espais socials i educadors on la gent es pot relacionar, desenvolupar i aprendre.

Arriben els nadius digitals

Els nadius digitals tenen entre 15 i 25 anys i utilitzen amb normalitat tota mena de tecnologies digitals des que tenen ús de raó. De la mateixa manera que nosaltres vàrem ser capaços d'utilitzar el reproductor de vídeo sense llegir les instruccions, ells troben molt senzill filmar un vídeo amb el telèfon i publicar-lo a YouTube. Gestionen recursos i fitxers digitals amb tanta naturalitat que conceptes com propietat, privacitat o autoria estan demanant ser reinterpretats. Com va dir el professor del MIT Alan Kay, "una tecnologia és tecnologia només per aquells que varen néixer abans que fos inventada". Són els propietaris de la Web 2.0, la web social basada en conceptes col·laboratius on la gent comparteix tota mena de recursos i on la premissa bàsica és la capacitat de diàleg.

Els qui avui tenen 18 anys i dret a vot van néixer gairebé una dècada més tard que el primer PC d'IBM, i disposen d'accés a internet des que tenen ús de raó. Són els nadius digitals, i aprofiten internet de manera natural tant per explorar oportunitats com per construir senyals d'identitat. En ells, l'ortografia esdevé un codi impenetrable; són capaços de teclejar SMS amb una sola mà i a una velocitat més que raonable; poden arribar a mantenir deu converses diferents simultàniament amb missatgeria instantània mentre que els immigrants digitals necessiten acabar una conversa abans de començar la següent. Fins i tot fan servir els blocs d'una manera diferent: mentre els immigrants digitals els utilitzen per compartir coneixements, els nadius els fan servir per compartir emocions. I és que la relació amb la informació és diferent: els immigrants encara volen guardar en secret la informació ("el coneixement és poder"), mentre que als nadius els encanta

compartir i distribuir tant com poden la informació que reben i ho fan tan ràpidament com poden (“compartir el coneixement és poder”).

John Palfrey,³ director executiu del Berkman Center of Internet and Society,⁴ de la Universitat de Harvard, resumeix alguns dels principals atributs dels nadius digitals:

- **Per a ells la identitat digital a la xarxa és tan important o més que la identitat que es desenvolupa a la vida real.** El que diu la xarxa de tu (quan busques el teu nom a Google) és tant o més important que el que diuen de tu els teus companys de feina o els veïns del teu carrer. Ja no és creïble dir que ets molt bo en quelcom si no hi ha cap referència a la xarxa que en parli.
- **Tenen la capacitat de treballar en paral·lel, en multitasca.** Sorpren veure un nen de 8 anys relaxat i divertint-se mentre atén cinc, set o deu sessions de xat a la vegada.
- **Dominen els mitjans de producció digital.** Sorpren que no els sorprengui cap de les possibilitats que ofereix el mitjà digital. Tallen i enganxen vídeos per a publicar a la xarxa amb la mateixa facilitat que abans es tallava i enganxava un text per fer un document.
- **Veuen el món com a prosumidors⁵ (consumidors proactius) en clara oposició a l'actitud del consumidor passiu.** Només els interessen les empreses amb les quals poden tenir un diàleg. Si no hi ha possibi-

litat de conversa, no hi ha relació... i això ja ho varen anunciar els visionaris del Cluetrain Manifesto⁶ el 1999.

- **El món com a terreny de joc, amb l'eliminació que això suposa tant de les barreres geogràfiques com de les temporals. Tot és global i tot està sempre connectat. Es relacionen a totes hores i amb normalitat amb persones de diferents països i situacions.**

Però fou Marc Prensky⁷ qui va utilitzar per primer cop el concepte de nadius i immigrants digitals en un article⁸ publicat l'any 2001, i qui en treballs posteriors⁹ ha anat identificant les àrees en què els nadius es desenvolupen de manera diferent als immigrants digitals:

- **Comuniquen** diferent. No els agrada el correu electrònic perquè és asíncron i prefereixen la missatgeria instantània i els SMS; reconeixen als seus interlocutors per *nicknames* i no els importa quin és el nom real; inventen un llenguatge paral·lel; utilitzen emoticons per a expressar sensacions...
- **Creen** diferent. Una de les característiques que millor els defineix: els agrada crear, volen crear, i el suport digital els permet explorar-ho de múltiples formes: mantenir un bloc, fer webs, animacions en flaix, retocar fotografies, editar vídeos, programar *mashups*,¹⁰ crear els seus avatars i fins i tot modelar la seva identitat a la xarxa.
- **Es reuneixen i es coordinen** diferent. Quedar amb algú ja no implica una trobada presencial. Tenen múltiples recursos per

³ John PALFREY, <http://blogs.law.harvard.edu/palfrey/>

⁴ Berkman Center of Internet and Society, <http://cyber.law.harvard.edu/>

⁵ Prosumidor, <http://es.wikipedia.org/wiki/Prosumidor>

⁶ Cluetrain Manifesto, <http://www.cluetrain.com/book/>

⁷ Marc PRENSKY, <http://www.marcprensky.com/writing>

⁸ Marc PRENSKY (2001). Digital natives, digital immigrants, <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>

⁹ Marc PRENSKY (2004). The Emerging Online Life of the Digital Native: *What they do differently because of technology, and how they do it.* http://www.marcprensky.com/writing/Prensky-The_Emerging_Online_Life_of_the_Digital_Native-03.pdf

¹⁰ Mashup, <http://es.wikipedia.org/wiki/Mashup>

a coincidir malgrat no ser al mateix lloc. Són capaços de coordinar-se en línia, implicant-hi centenars de persones.

- **Avaluen** diferent. En un entorn on es relacionen amb gent que potser no coneixeran mai presencialment, els nadius desenvolupen l’habilitat d’avaluar la reputació, la confiança i la credibilitat que mereix l’altre interlocutor, i consideren múltiples variables per fer-ho, algunes realment subtils i difícils de parametritzar.
- **Busquen** diferent. Quan no saben el telèfon d’algú el busquen a Google. I quan busquen informació d’algun tema busquen tant documents fiables com persones fiables.
- **Socialitzen** diferent. També es socialitzen a la xarxa, cosa que no fan la majoria dels immigrants digitals.
- **Creixen** diferent. Perquè ho fan explorant i transgredint les normes.
- **Aprenen** diferent. Basant-se en la xarxa abans que en els pares.

Una pila de diferències que no fan més que evidenciar que els uns i els altres no són iguals, però tampoc ni pitjors ni millors. Ni els nadius digitals són un model a seguir ni els immigrants una espècie en vies d’extinció. Però el que sí és segur és que els uns no es volen assemblar als altres, i que hi ha un munt d’espais on ambdós col·lectius s’han de trobar i treballar plegats. Un d’ells és l’escola i ja hi ha qui treballa en identificar el que podria ser un problema de relació entre alguns estudiants “nadius digitals”, i alguns professors “immigrants digitals”. Ian Jukes i Anita Dosaj ja van treballar aquest tema el 2004 a la Universitat de Wright,¹⁰ i van fer aquest quadre mostrant les diferències entre ambdós col·lectius:

Estudiants “nadius digitals”	Professors “immigrants digitals”
S’estimen més rebre informació àgil provinent de múltiples fonts multimèdia	S’estimen més un subministrament lent i controlat de la informació, que vingui d’un nombre limitat de fonts
Prefereixen processos en paral·lel i la multitasca	Prefereixen un únic procés i fer una sola tasca cada vegada
Prefereixen processar imatges, sons i vídeos abans que textos	Prefereixen processar textos abans que imatges, sons o vídeos
S’estimen més accedir a la informació de manera gairebé aleatòria, mitjançant hiperenllaços	S’estimen més accedir a la informació de manera lineal, lògica i seqüencial
Prefereixen interactuar en xarxa i de manera simultània amb moltes altres persones	Prefereixen que els estudiants treballin de manera individual
S’estimen més aprendre <i>just in time</i>	S’estimen més aprendre <i>just in case</i> (l’examen)
Prefereixen satisfaccions i recompenses immediates	Prefereixen satisfaccions i recompenses diferides
Prefereixen aprendre allò que és immediatament rellevant, aplicable i divertit	Prefereixen seguir el pla d’estudis i les proves estàndards

Ciutat i internet, espais socials i educadors

El sociòleg Manuel Castells ha arribat a la conclusió¹¹ que actualment la llengua, la nació, el territori o la religió tenen un lloc molt subordinat en la consciència d’identitat de la població en general. El sentiment de pertinença es construeix més sòlidament allà on tenim una teranyina més gran de relacions i interaccions, i és per això que ens sentim més implicats a nivell de ciutat que de regió,

¹¹Ian JUKES i Anita DOSAJ (2004), *Understanding Digital Kids*, <http://www.wright.edu/%7Emarguerite.veres/786syl/growingupdigit.pdf>

¹²Projecte Internet Catalunya (PIC), <http://www.uoc.edu/in3/pic/cat/>

comarca o país. I és per això, també, que els radis digitals han desenvolupat forts sentiments de comunitat i de pertinença a internet, on no hi ha necessàriament un marc físic concret de referència.

El context urbà ha estat i és un espai educatiu i socialitzador. És l'espai de l'escola, dels amics, dels veïns, del joc, de l'oci, del treball, de l'associacionisme... dels interessos particulars i dels socials, dels personals, dels culturals i dels professionals. I per als radis digitals, internet és exactament el mateix: un espai on les persones es relacionen, aprenen i es desenvolupen. Un espai de conversa i d'intercanvi d'experiències. En aquest nou segle que acabem d'encetar, els valors de comunitat i els sentiments de pertinença es construeixen per igual tant en espais físics com en espais virtuals.

Si comunitat és un grup humà que aconsegueix construir identitat, compromís, participació, interessos comuns, voluntat d'influir, sentiment de pertinença, relacions i senyals externs d'identitat... ja podem afirmar que aquests ecosistemes també s'estan desenvolupant a la xarxa, en uns espais que no tenen res de virtuals, perquè són prou reals com per influir de manera decidida en l'educació i la socialització dels seus membres. Igual que les ciutats.

Els alcaldes ja saben que els ciutadans desenvolupen amb tota normalitat sentiments de pertinença amb més d'un municipi al llarg de la seva vida. Cada cop és més difícil respondre a la qüestió: "D'on ets?", perquè un pot sentir-se pertanyent a la ciutat on va néixer, però també a la ciutat on va créixer, a la ciutat on va estudiar, a la ciutat on es va enamorar, a la ciutat on va viure, a la ciutat on treballa, a la ciutat on dorm... i si la màxima expressió de carta de ciutadania és poder votar per triar els dirigents de la teva ciutat, cada cop es fa més incòmode i més incongruent tenir dret a vot en una única població. Les ciutats són comunitats amb molts membres sense dret legal a la participació només per la limitació del sistema censal basat en

la domiciliació física. Això queda superat a internet, on un pot construir senyals d'identitat i sentiments de pertinença no vinculats a coordenades físiques. Ara ja hi ha gent que creix a internet, estudia a internet, s'enamora a internet, treballa a internet, es diverteix a internet... la condició per pertànyer a un lloc és participar-hi. Apareixen nous ciutadans reals amb múltiples identitats, pertanyents a múltiples comunitats, i que conjuguen sense cap problema allò presencial amb allò virtual. Són ciutadans del món i de la xarxa, i ja n'hi ha que es senten més còmodes, més realitzats, més útils, més reconeguts i més desenvolupats a la xarxa que als carrers de la seva ciutat. Les ciutats i la xarxa han esdevingut ja un binomi indivisible per al desenvolupament personal, social i professional de molts ciutadans. Els espais on s'eduquen i se socialitzen les persones ja no poden ser només físics, de la mateixa manera que mai podran ser només digitals. Cal tenir referències físiques de la mateixa manera que cal estar connectats sense fronteres.

L'alcalde de Santo Domingo, a la República Dominicana, no pot obviar que té centenars de milers dels seus ciutadans vivint a Nova York. Ciutadans que físicament són a la costa Est dels Estats Units, però que culturalment, socialment i telemàticament estan permanentment connectats i implicats amb la seva ciutat d'origen al Carib. I aquest és un aspecte que l'alcalde de Nova York tampoc oblida: que té centenars de milers de ciutadans que pertanyen a altres comunitats. Internet està jugant un paper determinant en la creació, manteniment i desenvolupament de les comunitats socials, i el fenomen de les comunicacions digitals està fent possible que moltes persones mantinguin la pertinença a múltiples comunitats i, per tant, a múltiples entorns (virtuals o no) de socialització i d'educació.

La nova esclatxa digital

Bona part del que està passant guarda relació amb el fenomen digital. Ara tot és digital.

Les fotos, els vídeos, la música, la correspondència, les trucades, la televisió, les xarxes de comunicació... No fa tant es parlava, i molt, del problema de l'esclatxa digital. La dificultat d'accés a la tecnologia comportaria una fractura digital que exclouria els menys afavorits i impediria la seva incorporació a la nova societat de la informació i el coneixement. No tothom podria permetre's un ordinador connectat a la xarxa, i menys encara disposar dels coneixements bàsics per al seu ús, i contra això es varen llançar plans i campanyes més o menys afortunades.

L'evolució d'internet ha derivat cap a una web més participativa, més col·laboradora, més social. De la web de les empreses i les institucions a la web de la gent. De la web 1.0 a la web 2.0. Els nodes de la xarxa ja no són ordinadors, sinó persones. La gent està construint les seves pròpies xarxes de confiança, de circulació d'informació, de col·laboració: les seves comunitats. Cadascú tria què vol llegir, sobre quins temes i de quines fonts d'informació. I cadascú tria de què vol parlar, amb qui, i com i on ho publicarà. La informació flueix de tal manera que en si mateixa ja no suposa cap poder. Ara és més interessant participar d'una comunitat, d'una xarxa, d'un conjunt de nodes i, per tant, de persones, a través de les quals circula informació rellevant per a la construcció d'opinió i la presa de decisions.

En paral·lel, les formes d'accedir a la xarxa s'han diversificat i simplificat. I continuaran fent-ho. Les capes menys afavorides utilitzen amb normalitat la telefonia IP i les videoconferències des de locutoris i cibercafès per comunicar-se amb aquells familiars que viuen lluny. El projecte OLPC (One Laptop Per Child)¹² i les seves derivades ofereixen ordinadors portàtils per poc més de cent dòlars. Els telèfons mòbils permeten navegar per internet. Qualsevol executiu va armat amb un terminal que li permet despatxar el correu mentre espera a la terminal de l'aeroport. Ja hi ha ciutats amb plans per oferir a tot el seu

territori cobertura sense fils per a l'accés a internet. I un etcètera de novetats que difuminen les barreres tècniques per accedir a la xarxa.

L'esclatxa digital ja no és la de les classes menys afavorides i amb dificultats per accedir a la tecnologia. L'esclatxa digital que ens farà mal és la dels desconnectats. La d'aquells que no pertanyen a cap comunitat a la xarxa. La d'aquells que no s'eduquen en xarxa i dels qui menystenen els senyals d'identitat digitals. És preocupant el nombre de persones que ocupen posicions rellevants tant a l'empresa com a l'Administració que no estan connectades a cap de les noves xarxes digitals de coneixement i que, per tant, no són competents a l'hora d'emprar la xarxa com un entorn educador i socialitzador. L'estadística de polítics que obren webs i blocs en període electoral per abandonar-los l'endemà mateix de les eleccions és preocupantment alta. Molts d'ells van a internet només durant la campanya electoral per fer-se la foto i aparentar comprensió amb la cultura digital, però no valoren o no han entès que la xarxa és un espai on molts dels seus ciutadans s'eduquen i se socialitzen, un espai de conversa i de participació, d'implicació i d'acció. Els espais digitals són un nou espai públic, necessitat de persones i organismes que vetllin per l'interès públic tant com pel privat, necessitat de serveis i de representants de la comunitat sensibles amb les necessitats dels ciutadans que ocupen aquest nou espai urbà. Absentar-se d'aquest espai públic hauria d'inhabilitar tots aquells que diuen estar al servei dels ciutadans, siguin polítics, funcionaris o mestres. Els desconnectats no estan capacitats per a dissenyar les solucions del futur, i la nova i veritable esclatxa digital que marcarà les diferències és la dels responsables —polítics, socials i empresarials— que afronten les decisions del nostre futur sense estar connectats.

L'arribada dels nadius digitals provoca la transició de la Societat de la Informació i el

¹²OLPC, <http://es.wikipedia.org/wiki/Olpc>

Coneixement a la Societat Xarxa. La informació ja no té valor perquè és molt senzill accedir-hi, en múltiples formats, amb múltiples dispositius, en qualsevol moment, des de qualsevol lloc i a l'abast de tothom. El rellevant ara són les xarxes, les comunitats, els circuits des d'on es genera aquesta informació i els circuits pels quals circula i s'enriqueix. La intel·ligència col·lectiva es construeix a partir de les aportacions fetes des de la individualitat, i són les xarxes les que agreguen i generen valor. Serveixi aquesta anècdota com a indicador: l'associació de sindicats del Regne Unit (TUC) ha reclamat que els empleats puguin accedir en hores de feina a les xarxes socials d'internet,¹³ ja que el contrari atempta seriosament a la seva competitivitat.

Quan encara hi ha amplis sectors de la població incorporant-se a la Societat de la

Informació i el Coneixement, sorgeix un sector incipient que ja ha fet la transició a la Societat Xarxa. Mentre que els primers donen valor a la informació ("la informació és poder"), els segons donen valor a formar part d'una xarxa ("la informació només és útil si la pots compartir"), i això suposa canvis rellevants en les escales de valors. Per una qüestió de corba d'edat, els dos col·lectius han topat per primer cop a les aules, però cada cop es van trobant a més espais de relació i convivència (el treball, la política, l'associacionisme, el comerç) i progressivament es va confirmant la transformació de conceptes com l'autoritat, la propietat intel·lectual, la pertinença, la reputació o la identitat, tots ells rellevants en qualsevol procés educatiu. No estem parlant d'accés a les noves tecnologies, estem parlant de comprensió dels canvis socials.

---

¹⁴BBC News (30/08/2007), *Let staff use network sites – TUC*, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/6969791.stm>

La veu dels governs locals en la governança mundial

Elisabeth Gateau

Elisabeth Gateau és la primera secretària general de Ciutats i Governos Locals Units. Després d'adquirir una àmplia experiència com a electa local al seu país d'origen, França, va ser secretària general del Consell de Municipis i Regions d'Europa (CMRE), que és la secció europea de Ciutats i Governos Locals Units. Més tard va ser responsable dels afers relacionats amb els governs locals a la Secretaria de la Convenció Europea encarregada d'elaborar la Constitució de la Unió Europea.

La contribució d'Elisabeth Gateau a favor dels governs locals i regionals va ser reconeguda el juliol del 2004, quan fou guardonada amb el Premi Emperador Maximilià. Aquest premi, atorgat per un jurat internacional, vol distingir les personalitats que han actuat a favor de l'enfortiment de la política regional i local a Europa. Reconeix especialment els esforços fets per implementar el principi de subsidiarietat i els continguts de les Cartes europees de l'autonomia local i regional del Consell d'Europa.

La veu dels governs locals en la governança mundial

La irrupció dels governs locals en l'escena internacional

“Una revolució democràtica silenciosa s’es-campa actualment pel món. La democràcia local avança en totes les regions, arriba als pobles de la sabana africana, de l’altiplà llatinoamericà, dels *barangays* de Filipines, passant pels pobles d’Euràsia”.¹

Amb aquestes paraules s’inicia el *Primer Informe Mundial sobre la Descentralització i la Democràcia Local* que detalla l’evolució dels governs locals al món actual. L’Informe posa en evidència que al llarg dels últims vint anys la majoria dels països s’han dotat de governs locals electes per sufragi popular els quals, en diferents graus, responen dels seus actes davant dels ciutadans. L’emergència de nous lideratges polítics a nivell local ha permès la creació d’associacions de governs locals en més de cent trenta països i, a nivell regional, a tots els continents.

Si bé la noció d’*autonomia local*, *local self-government*, *Selbstverwaltung*, *libre administration* no és nova, la difusió mundial de la descentralització és un fenomen relativament recent que està vinculat a les transformacions polítiques i socioeconòmiques de les últimes dues dècades del segle passat. A grans trets, es tracta de la transferència de poder de decisió, de competències i de recursos del Govern central i de les seves agències als governs intermedis i locals. Però persisteixen grans diferències entre regions. Mentre que

a la Unió Europea el pes dels governs locals en la despesa pública supera el 10% del PIB i a Amèrica del Nord s’acosta al 9%, a l’Àfrica no arriba al 2,5% i a l’Amèrica Llatina és inferior al 4%.

Paral·lelament, també es va eixamplar considerablement l’acció internacional dels governs locals, sobretot a partir dels anys 1980-1990. En una enquesta feta el 1994-1995 sobre una mostra de cinquanta països, es van identificar més de 16.000 ciutats que desenvolupaven accions internacionals.² En un estudi més recent de l’OCDE (2003), es calculava que la cooperació dels governs locals mobilitzava més d’1,2 bilions de dòlars anuals.³

Actualment, en un món en el qual més d’un 50% de la humanitat viu en zones urbanes, els governs locals participen cada vegada més en les solucions de la majoria dels grans reptes contemporanis: reptes democràtics, atès que és en el nivell local on la noció de ciutadania adquireix sentit i on es construeixen les identitats davant del creixent avançament de la globalització; reptes ecològics, tota vegada que és en el nivell local on es duen a terme les accions contra el canvi climàtic i per a la preservació del nostre planeta, accions que requereixen transformacions dels models de producció i de consum, principalment urbans; reptes econòmics perquè és a les ciutats i a la seva perifèria on es concentra gran part de les riqueses i oportunitats, però també les desigualtats més grans

¹ *United Cities and Local Governments, First Global Report on Decentralization and Local Democracy*. Barcelona, UCGL, 2007, p. 9.

² G. Jan SCHEP, F. ANGENENT, J. WISMANS, M. WHILLENIS, *Local Challenges to Global Change, A global perspective on Municipal International Cooperation*, SGB0-VNG-SDU Publishers, The Hague, 1995.

³ OCDE, *Aide allouée par les collectivités locales*, dossiers du CAD 2005. Vol. 6, núm. 4.

i, finalment, reptes socials i de solidaritat, ja que les polítiques d'inclusió social, de respecte a la diversitat cultural i de lluita contra la inseguretat es desenvolupen en primer lloc a escala local.

Aquesta evolució explica l'interès progressiu de les organitzacions internacionals per la dimensió institucional del que és local. Durant la dècada del 1990, les Nacions Unides "descobreixen" la qüestió local en preocupar-se pel desenvolupament sostenible i per la problemàtica de les grans metròpolis. Entre 1991 i 1995, les Nacions Unides dediquen diverses conferències internacionals a la gestió de les grans ciutats, i una conferència a Quito es va cloure amb l'adopció d'una declaració conjunta d'alcaldes i experts a favor d'una *nova governança* metropolitana. Paral·lelament, el 1992, durant la Cimera de la Terra de Rio de Janeiro, les Nacions Unides reconeixen per primera vegada que els governs locals juguen un rol molt important en la protecció del medi ambient i en la realització de l'Agenda 21 per al desenvolupament sostenible.

El 1996, a Istanbul, durant la segona Cimera Mundial sobre els Assentaments Humans —Hàbitat II—, els estats afirmen que els governs locals són els seus "socis més propers i essencials per a la implementació del programa Hàbitat i per impulsar el desenvolupament sostenible". Es comprometen a descentralitzar responsabilitats i recursos vers els nivells locals i conviden els governs locals a intervenir amb una veu unificada per facilitar la interlocució amb la comunitat internacional.

Des d'aleshores, s'inicia un procés de col·laboració més directa entre les Nacions Unides i els governs locals que desembocarà, després de diversos anys, en:

- a) la unificació de les grans organitzacions mundials de governs locals amb la creació de Ciutats i Governos Locals Units (CGLU), i
- b) un reconeixement institucional i polític més gran del rol dels governs locals.

Creació de Ciutats i Governos Locals Units

El 2004 les autoritats locals ingressen en una nova era de la cooperació internacional. La creació de Ciutats i Governos Locals Units (CGLU) és el resultat d'un procés de quasi deu anys que va permetre la fusió de les tres principals organitzacions internacionals de governs locals que hi havia —la Unió Internacional d'Autoritats Locals (IULA), la Federació Mundial de Ciutats Unides (FMCU) i Metròpolis.

La fundació de CGLU va ser impulsada per alcaldes i líders locals del món per enfortir la seva interlocució amb la comunitat internacional i, particularment, amb les Nacions Unides. Avui dia, l'organització mundial aglutina governs locals provinents de 136 dels 192 estats membre de les Nacions Unides. Els que hi estan adherits són ciutats, governs regionals i la quasi totalitat d'associacions nacionals i internacionals de governs locals del món; una d'elles és l'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE), el marc d'actuació de la qual és la ciutat com a agent educador. CGLU té, a més, set seccions continentals (Àfrica, Amèrica Llatina, Àsia, Euràsia, Europa, Orient Mitjà-Àsia Occidental, Nord-amèrica) i una secció metropolitana, Metròpolis, que reagrupa vuitanta de les ciutats més grans del planeta. El seu secretariat mundial és a Barcelona.

Els principals objectius de la nova organització mundial són:

- a) augmentar el rol i la influència dels governs locals i de les organitzacions que els representen en la governança global;
- b) ser la principal font de suport a governs locals democràtics eficients i innovadors, propers a la ciutadania, i
- c) promoure una organització mundial de governs locals democràtica i eficient.

Des de la seva creació, CGLU s'ha dedicat a reforçar la presència de les autoritats locals

en els principals temes de l'agenda mundial que tenen una influència directa sobre el que és local:

- la solidaritat activa entre governs locals i entre les seves poblacions davant d'esdeveniments mundials com, per exemple, amb les víctimes de les catàstrofes naturals després del tsunami al sud-est asiàtic (desembre 2004-gener 2005) o a favor dels damnificats per la guerra al Líban (juliol-agost 2006);
- l'acció dels governs locals a favor de l'agenda mundial del desenvolupament, particularment: els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni, promoguts per la comunitat internacional per lluitar contra l'extrema pobresa, a favor de l'accés dels més necessitats a l'educació, a la salut i als serveis bàsics (Campanya de les Ciutats del Mil·lenni de juny-setembre 2005);
- el suport a la Pau i al Diàleg entre les civilitzacions a través de la diplomàcia de les ciutats i l'acostament a l'Aliança de Civilitzacions de les Nacions Unides;
- la lluita contra el canvi climàtic i per al desenvolupament sostenible, i
- la participació dels governs locals en la campanya mundial contra la sida.

CGLU també ha tingut avenços significatius per transformar-se en la principal font mundial d'informació i anàlisi sobre els governs locals. En particular, ha publicat el *Primer Informe Mundial sobre Descentralització i Democràcia Local* i la primera compilació sobre indicadors bàsics dels governs locals a 82 països del món.

La consolidació de l'organització mundial unificada no és un procés acabat, sinó en constant progressió. Demana un esforç

sostingut per promoure l'acostament de les múltiples xarxes regionals o sectorials que segueixen desenvolupant-se. Obliga a considerar les grans diferències en el nivell d'estructuració i de representativitat de les seccions continentals de què consta. A més, exigeix una completa arquitectura democràtica que permeti articular de manera equilibrada la diversitat de les facetes del món local.

Un progrés cap al reconeixement dels governs locals en el dret internacional

Durant el procés que porta a la constitució de Ciutats i Governos Locals Units i, sobretot, des de l'any 2004, les autoritats locals reforcen i consoliden els llaços amb les principals institucions internacionals. És interessant enumerar els principals encerts:

- La creació del Comitè Consultiu d'Autoritats Locals davant de les Nacions Unides (UNACLA) l'any 2000, que constitueix una de les primeres experiències d'institucionalització del diàleg entre les autoritats locals i les Nacions Unides. El seu mandat s'ha vist limitat, de moment, a la realització de l'agenda del programa Hàbitat.⁴
- El llançament de l'Aliança de Ciutats, el 1999 per part del Banc Mundial i ONU-Hàbitat. Actualment, l'Aliança reuneix una coalició de més de quinze països donants i cinc organitzacions internacionals i, des de la seva creació ha mobilitzat més de 88 milions de dòlars en inversions per a la reducció de la pobresa urbana. Les autoritats locals participen del Comitè Consultiu de l'Aliança a través de CGLU i de la seva secció metropolitana, Metròpolis.
- La incorporació de representants de les autoritats locals com a observadors al

⁴ UNACLA es crea per recomanació del secretari general de les Nacions Unides, Kofi Annan, sota la responsabilitat del programa ONU-Hàbitat per a la realització del seu programa i per donar suport a la consecució dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (resolució 17/18 del Consell d'Administració de l'ONU).

Consell d'Administració d'ONU-Hàbitat (2003), representació assumida per CGLU des de l'any 2005.⁵ Des d'aleshores, altres agències han incorporat representants de CGLU i/o d'autoritats locals als seus òrgans d'administració (UNITAR), però transitòriament.

- Així mateix el reconeixement explícit, en diversos textos de les institucions internacionals, del rol de les autoritats locals:
  - el Pla d'Acció de la Cimera Mundial sobre el Desenvolupament Sostenible (Johannesburg, 2002);
  - l'informe de Kofi Annan "Dins d'una llibertat més gran cap al desenvolupament, la seguretat i els drets humans per a tots" (Nova York, març del 2005), i
  - la Declaració dels Caps d'Estat i de Govern en la Cimera del Mil·lenni + 5 (Nova York, setembre del 2005).
- La signatura d'acords de col·laboració entre CGLU i diverses agències internacionals: el Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD), l'Institut del Banc Mundial, la UNESCO. També es mantenen col·laboracions amb UNITAR (organisme de l'ONU per a la formació i la investigació), l'OIT i el Programa conjunt de les Nacions Unides sobre el VIH/Sida (ONUSIDA).
- Darrerament, gener de 2008, CGLU ha signat un acord marc amb l'Aliança de Civilitzacions de les Nacions Unides i ha integrat el Grup d'Amics de l'Aliança. D'aquesta manera, una organització de les Nacions Unides reconeix per primera vegada la diplomàcia de les ciutats com un trampolí per al diàleg entre els pobles

del món i per actuar a favor de la pau i el respecte a la diversitat.

Aquests progressos han de considerar-se dins el marc del debat sobre la reforma de les Nacions Unides i la renovació de la governança global. Iniciat sota l'impuls de l'anterior secretari general, Kofi Annan, per enfortir l'eficiència i l'eficàcia del sistema multilateral mundial i democratitzar i ampliar la seva legitimitat, el debat ha donat lloc a diferents informes i propostes, algunes de les quals fan referència explícita al rol dels governs locals.

En particular, és important destacar l'informe sobre la relació entre Nacions Unides i la societat civil presentat pel grup de personalitats presidit per l'expresident del Brasil, Fernando Henrique Cardoso, el qual va proposar a Kofi Annan, el juny del 2004, corregir el dèficit democràtic de la governança local mitjançant una implicació més gran dels representants electes (parlamentaris i autoritats locals), reforçant els llaços entre el que és local i el que és global. Així mateix, els autors de l'informe demanen el reconeixement, per part de l'Assemblea General de les Nacions Unides, de l'autonomia local com a "principi universal" i la consideració de Ciutats i Governos Locals Units com un òrgan consultiu per a assumptes de governança.⁶ Lamentablement, poques d'aquestes propostes es van concretar.

Dins l'ONU un pas decisiu en aquesta direcció ha estat l'adopció, l'abril del 2007, de les *Directrius sobre la Descentralització i l'Enfortiment de les Autoritats Locals*, primer text de referència mundial que reconeix el paper dels governs locals en la realització de la governança democràtica i el desenvolupament. L'adopció de les Directrius concreta una de les grans ambicions de les autoritats locals.⁷

⁵ Resolució 19/1 sobre les regles de procediments del Consell d'Administració d'ONU-Hàbitat, articles 65 i 66 (maig 2003). La seva aplicació data de l'any 2005.

⁶ A/58/817, Informe del Grup de Persones Eminents encarregat d'examinar la relació entre les Nacions Unides i la societat civil, 11 de juny de 2004.

⁷ 21st. UN-Habitat Governing Council, Resolució 21/3, 16-20 abril 2007. http://www.unchcs.org/downloads/docs/5181_19348_Resolution%2021-3.pdf

S'espera que el text sigui sotmès ben aviat a l'Assemblea General de les Nacions Unides per consolidar aquest precedent en el dret internacional.

Paral·lelament, s'aconsegueixen progressos en d'altres fòrums internacionals. La Unió Europea, l'any 2005, reconeix les autoritats locals com a *actors de ple dret* de la cooperació al desenvolupament (Acord de Cottonou revisat i Declaració sobre el Consens Europeu per al Desenvolupament).⁸ Al seu torn, el Parlament europeu, el març de 2007, va adoptar una resolució sobre *El paper dels governs locals en la cooperació al Desenvolupament*, en la qual es reconeix als governs locals un lloc important en la política de cooperació internacional de la Unió Europea.⁹

En un cas o en un altre caldrà un llarg camí fins que aquests progressos puguin concretar-se i permetin a les autoritats locals aconseguir un nou estatus institucional al si de les institucions internacionals. Actualment, les autoritats locals són considerades membres de la societat civil, al mateix nivell que una ONG, un sindicat o una organització professional o empresarial. Se'ls reconeix la seva qualitat de governants locals i de representants democràticament electes de les seves comunitats.

Aquest reconeixement dependrà principalment de la capacitat de les autoritats locals per contribuir a solucionar els grans temes de l'agenda mundial. Aquestes aspiracions es recullen en la recent declaració final del 2n Congrés de CGLU del 28 al 31 d'octubre del 2007 a Jeju, Corea del Sud, els aspectes més destacables de la qual són:

- la lluita contra l'escalfament climàtic i la protecció del medi ambient com una prioritat de l'agenda local;
- la promoció dels drets humans i del respecte a la diversitat en les ciutats i els ter-

ritoris com a fonament per a la pau i el desenvolupament, i

- la consecució dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni i de la democràcia local per potenciar a través seu el lloc dels governs locals en la governabilitat mundial.

Pel que fa al primer tema, CGLU amb les principals xarxes de governs locals sobre el canvi climàtic (ICLEI, el Consell Mundial d'Alcaldes sobre el Canvi Climàtic, el Grup de grans ciutats per al clima -C40- i els alcaldes americans signants de l'Acord de protecció del clima), el desembre de 2007 a Bali i dins el marc de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic, van llançar una crida per reduir als seus territoris les emissions de gas d'efecte hivernacle (entre el 60% i el 80% per al 2050), promoure l'ús de tecnologies netes i d'energies renovables i promoure la planificació i el desenvolupament per facilitar la prevenció i l'adaptació de les ciutats més vulnerables al canvi climàtic. També van demanar que els governs locals s'associessin als seus governs nacionals en les futures negociacions de la Convenció Marc de Nacions Unides sobre Canvi Climàtic.

Nombroses ciutats han elaborat o estan elaborant plans locals de lluita contra el canvi climàtic per tal de promoure una urbanització més densa, sistemes de transport i de construcció més ben adaptats, fomentar la reforestació i promoure una gestió dels recursos naturals més respectuosa amb el medi ambient.

Així mateix, les ciutats són espais on s'experimenten quotidianament solucions als grans reptes contemporanis. En un món cada vegada més complex i urbanitzat, els governs locals són els primers d'assumir quotidianament la defensa dels drets dels ciutadans a les ciutats multiculturals, canalitzant les ten-

⁸ *Diario Oficial* de la Unió Europea L 209 de l'11.8.2005 i C 46 del 24.2.2006.

⁹ Resolució del Parlament Europeu del 15 de març de 2007 sobre les entitats locals i la cooperació al desenvolupament (2006/2235(INI)), P6_TA (2007)0083.

sions, superant els conflictes i promovent el diàleg entre totes les cultures i les religions. En aquest context, l'educació ciutadana és una dimensió fonamental per assolir aquests objectius: apostar per l'educació integral de tots els individus significa combatre l'exclusió, reduir les desigualtats i treballar per l'equitat i la convivència entre els ciutadans. És a les ciutats on s'experimenten noves formes de democràcia directa (pressupostos participatius, consells de barris, etc.) i on es desenvolupen polítiques innovadores d'inclusió social que promouen l'accés universal als serveis públics bàsics per avançar en la realització dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni.

Això no obstant, sovint passa que els governs locals reben noves competències sense que se'ls transfereixin els recursos adequats. Això, afegit a la debilitat dels mitjans amb què compten en molts països en vies de desenvolupament, fa que la capacitat dels governs locals per assumir les seves responsabilitats i respondre a les demandes de la ciutadania es vegi molt afectada. Aquesta debilitat és determinant quan es pretén promoure polítiques per limitar o prevenir conflictes. I quan aquests passen són les ciutats i la seva població les primeres víctimes de la guerra o de la violència terrorista.

A manera de conclusió

La creixent urbanització i l'ampliació de les seves competències duen inexorablement els governs locals a compartir responsabilitats amb els governs nacionals per fer front als

grans reptes del món contemporani. Per ampliar el seu marge d'acció, també els estats necessiten beneficiar-se del compromís i del paper en alça dels governs locals. Però per a això cal que es permeti a aquests darrers assumir un paper més actiu en l'elaboració i en la implementació dels acords internacionals en els àmbits relacionats amb les competències dels governs locals.

La història de l'articulació política de les autoritats locals i la seva inserció en el sistema de les Nacions Unides és encara recent. Sens dubte, les Nacions Unides han jugat un paper important en el sorgiment de Ciutats i Governos Locals Units com a nou actor internacional. Amb l'adopció de les *Directrius sobre la Descentralització* també s'han fet passos decisius cap a la creació d'un marc normatiu universal que doni suport a la demanda d'un reconeixement de l'autonomia local. Així mateix, s'han fet avenços decisius per fer sentir la veu dels governs locals davant la comunitat internacional.

Si bé els estats segueixen marcant limitacions al reconeixement dels governs locals, la interacció cada vegada més directa entre el nivell local i el global permet ser optimistes pel que fa al futur reconeixement del rol dels governs locals en les institucions internacionals i en la governança mundial. Tal com ho va expressar el secretari de les Nacions Unides, Ban Ki-Moon, en el missatge que va dirigir a les autoritats locals reunides al Congrés de CGLU a Jeju: "el futur de la humanitat depèn de la manera en què les ciutats actuïn respecte dels grans reptes que planteja la globalització".

2

Educació: el present és el futur

Comunicacions, coneixement i ciutat: un debat intercultural

Néstor García Canclini

Néstor García Canclini és professor investigador distingit de la Universitat Autònoma Metropolitana (UAM-I) i investigador emèrit del Sistema Nacional d'Investigadors, a Mèxic. Ha estat professor visitant a les Universitats d'Austin, Duke, Nova York, Stanford, Barcelona, Buenos Aires i São Paulo. Va rebre la beca Guggenheim i diversos premis internacionals pels seus llibres, entre els quals, el Book Award de la Latin American Studies Association per *Culturas Híbridas*, considerat el 2002 el millor llibre sobre Amèrica Llatina. El seu últim llibre és *Diferentes, desiguales y desconectados: mapa de la interculturalidad*. Les seves obres s'han traduït a l'anglès, francès, italià i portuguès. Els darrers anys els seus temes d'investigació són els nous hàbits culturals i les relacions entre estètica i antropologia.

Comunicacions, coneixement i ciutat: un debat intercultural

La ciutat comunicadora

Les ciutats, sobretot les grans ciutats, són sistemes espacials i xarxes de comunicació. En una ciutat s'hi viu i s'hi circula i les dues maneres d'ocupar-la es complementen: desplaçar-se per treballar i consumir és, sens dubte, una manera d'utilitzar-la. Per tant, la ciutat forma els seus habitants a través dels procediments amb què organitza l'ocupació de l'espai i de les oportunitats que ofereix perquè es puguin informar, conèixer i actuar comunicant-se.

Aquesta doble perspectiva d'anàlisi ha portat a redefinir el que entenem per ciutat i per vida urbana. També condueix a reconsiderar el que desintegra i re-integra a les grans urbs. S'ha escrit molt sobre la descomposició, la pèrdua d'ordre i de sentit del conjunt experimentat per les ciutats engrandides en els processos d'industrialització i d'afluència massiva de migrants la segona meitat del segle xx (Davis, 1998; Koolhaas, 2002). El desordre urbà i la crítica a les explicacions totalitzadores del que és social van portar a desqualificar la planificació megaurbana, especialment sota la influència del pensament postmodern. Les ciutats van quedar sense visió ni projectes de conjunt i es va tendir a pensar-les com a suma de fragments: en lloc de l'ordenament integral es va buscar l'atenció aïllada a allò que es considerava potencialment més dinàmic. La teorització de la ciutat com a flux i com a territori travessat pels fluxos globals de l'economia, les comunicacions i el turisme, va contribuir a allunyar un sector de pensament urbà de qualsevol aspiració a exercir un control sobre la totalitat urbana (Castells, 1995).

Però la persistència de moviments socials i ecològics que protesten suggereix un ma-

lestar amb aquest trossejament del que és urbà. Els mitjans de comunicació capten aquest descontentament dels habitants de les ciutats que no es resignen a viure entre xarxes difuses i inabastables. Aleshores, la ràdio, la televisió i internet —que són xarxes parcialment deslocalitzades— construeixen relats de localització. Mentre que l'expansió territorial de les megaciutats debilita la connexió entre les seves parts, les xarxes comunicadores porten la informació i l'entreteniment a totes les llars. L'explosió desordenada cap a les perifèries, que fa perdre als habitants el sentit dels límits del "seu" territori, es compensa amb informes dels mitjans sobre el que passa en llocs allunyats de la ciutat. En altres temps, les cròniques literàries i periodístiques complien aquesta funció de configurar relats integradors per superar d'alguna manera la dispersió urbana. En els estudis sobre la relació entre usos de l'espai i processos comunicadors a la ciutat de Mèxic, trobem que l'helicòpter, que sobrevola la ciutat i transmet cada matí a través de la pantalla de la televisió i de les veus radials, ofereix el simulacre d'una megalòpolis vista en conjunt, de la seva unitat aparentment recomposta pels qui la vigilen. Tal com vaig analitzar en un altre lloc, els desequilibris i les incerteses engendrats per la urbanització que desurbanitza, per la seva expansió irracional i especulativa, semblen compensats per l'eficàcia tecnològica de les xarxes comunicadores. És per això que la caracterització únicament sociodemogràfica de l'espai urbà no arriba a explicar els seus nous significats si no inclouen també la recomposició que els imprimeix la imaginària acció dels mitjans (García Canclini, 1998).

La ràdio i la televisió, compromeses en aquesta tasca d'explicar i donar coherència

a la ciutat, redissenyen les seves tàctiques comunicadores per arrelar-se en espais delimitats. Les adaptacions del discurs internacional de la CNN emès des d'Atlanta per combinar-se amb informació local en molts països exemplifiquen aquesta versatilitat. Encara que es tracti d'empreses transnacionals, saben que les seves audiències esperen que els parlin del que significa estar junts en un lloc particular. Aleshores, es presenten amb aquest doble paper com a *informadors macrosocials* que expliquen el que passa lluny, i com a *confidents microsocials* que detallen els embussos i les pertorbacions emocionals de la ciutat on s'estan veient les notícies. Els rituals de la diplomàcia internacional i els espectacles íntims dels nostres veïns es connecten en la successió informativa.

Vegem més de prop com es reconfigura el sentit de la ciutat mitjançant el paper "urbanitzador" de la videocultura. Consideraré la *videocultura* en dues dimensions: d'una banda, és constituïda pel conjunt de xarxes i missatges electrònics (ràdio, televisió, vídeos, internet); de l'altra, pel conjunt de missatges visuals que conformen la imatge de la ciutat, és a dir, la seva arquitectura, l'ordre i el desordre urbanístic, els cartells publicitaris i polítics, les senyalitzacions i els grafitis i la resta de referents visibles a la ciutat.

L'actual reorganització dels espais urbans i de les xarxes comunicadores es fa amb una lògica que combina tres moviments: a) l'enorme poder tecnològic i econòmic dels mitjans per comunicar-se amb la majoria de la població i per entrellaçar la quotidianitat local amb xarxes d'informació i entreteniment nacionals i globals; b) la inhibició dels organismes estatals i la baixa capacitat dels agrupaments socials per participar en aquestes funcions de comunicació a gran escala i, fins i tot, per comprendre la dinàmica i el valor sociocultural d'aquestes xarxes comunicatives, i c) les pressions mercantils derivades de les altes inversions necessàries per produir de forma industrial i comunicar massivament ràdio, televisió, cinema i serveis digitals.

No sempre aquests tres factors es van articular, com ara, en benefici dels empresaris i per prioritzar la videocultura comercialitzada. A l'inici de la difusió radial i televisiva alguns estats nacionals foren propietaris d'emissores i van orientar la seva acció amb sentit públic. La concepció de l'espai públic modern va estar lligada, diu John Keane, al model de "radiodifusió de servei públic". L'autor ha mostrat la importància que va tenir aquest model a la Gran Bretanya, als Països Baixos, a la República Federal Alemanya i al Canadà per disminuir les pressions financeres, limitar la quantitat i el tipus de publicitat, així com per facilitar la participació dels ciutadans en els debats de cada societat. Trobem una anàlisi semblant sobre les funcions socials i polítiques dels mitjans en estudis sobre la radiodifusió i la televisió a l'Amèrica Llatina (Martín Barbero, Ortiz, Winocur, entre d'altres).

A causa de la creixent influència de la ràdio, la televisió i internet, s'acostuma a dir que aquests recursos són ara les noves àgores, els llocs d'informació massiva (Ferry, Wolton). Efectivament, és a través dels mitjans de comunicació que coneixem la majoria de les notícies, sentim comentaris i debats sobre l'esfera pública i, a vegades, participem en aquesta conversa. Al mateix temps que els partits polítics van reduir la seva credibilitat i capacitat de representació dels interessos públics, els mitjans van anar ocupant els vells i els nous llocs d'intermediació i de deliberació social. La videopolítica substitueix els mítings i la militància partidista. Diaris i ràdios, i molt més la televisió, donen a conèixer millor que no pas en el passat, i a més ciutadans, actes de corrupció i violacions de drets humans, o difonen explicacions sobre crisis ecològiques o polítiques. L'accés a internet, cada vegada més estès, contribueix al fet que múltiples sectors es connectin de forma immediata a informacions que abans eren restringides i que sovint les discuteixen en blocs.

Així com en els anys noranta els estudis sobre sociologia política i de la comunicació van descobrir la importància de la videopolítica, ara hem de dedicar més atenció a altres

maneres d'informar-se, comunicar-se i participar socialment, maneres que se situen en les noves escenes digitals de la lectura. Les polítiques culturals, per tant, ja no poden ser, només, gutenberguianes, desubicades pel que fa als llocs i mitjans on la majoria s'informa i s'entreté. No és possible centrar el debat sobre la democratització social només en la comunicació escrita. Ni tampoc en la manipulació televisiva. Una mirada cap a les noves maneres de llegir i comunicar-se revela que no es llegeix tan poc ni menys que en el passat. Es venen menys diaris, però centenars de milers els consulten diàriament a internet. Disminueixen les llibreries, però augmenten els cibercafès i els mitjans portàtils pels quals circulen missatges escrits i audiovisuals

Seria ingenu pensar que la ciberciudadania canalitzarà suficientment les necessitats d'informació, representació i participació a les ciutats. La contrainformació per mòbil entre centenars de milers de ciutadans espanyols va aconseguir desautoritzar la manipulació del Govern i del PP, que atribuïen els atemptats d'Atocha a ETA (i van pressionar la premsa, la ràdio i la televisió per a què així ho transmetessin). Però també les màfies organitzen des de les presons, a través de mòbils, els segrestaments i atacs urbans, tal com va passar a São Paulo, Rio de Janeiro, Mèxic DF, Tijuana i en desenes de ciutats llatinoamericanes.

Societat de la informació o del coneixement?

Les qüestions relatives a la informació i a la gestió urbana s'han elaborat en els recents anys dins el marc de la redefinició de les societats contemporànies com a societats del coneixement. Les ciutats ocupen una posició central en aquesta línia de pensament i acció. Es parla de *ciutats del coneixement* per referir-se a ciutats dissenyades amb la finalitat de propiciar un desenvolupament econòmic basat en el coneixement científic, les tecnologies avançades d'informació i una fluida interconnectivitat global o bé a parts d'urbs reestructurades per complir amb aquests ob-

jectius. Alguns dels trets d'aquestes ciutats són la utilització de la creació i de la innovació com a recursos clau per afegir valor a la producció i propiciar un desenvolupament accelerat, amb més competitivitat internacional; fomentar l'articulació entre universitats, empreses i creadors; facilitar l'accés de tots els ciutadans a les noves tecnologies comunicadores; orientar l'educació formal i informal per tal d'eleva el nivell educatiu de tota la població, especialment els aprenentatges de coneixements i insercions en xarxes que afavoreixin l'adquisició d'aquest tipus de capital social. Boston i Seattle als Estats Units, Cambridge i Manchester a la Gran Bretanya són alguns exemples d'aquesta rearticulació entre informació, coneixement, connectivitat, infraestructura urbana, educació i participació social en el desenvolupament.

El Fòrum Universal de les Cultures que va tenir lloc el 2004 a Barcelona ja va auspiciar una articulació entre el coneixement urbà i l'expansió del saber. La segona edició del Fòrum, desenvolupada a Monterrey a partir del setembre de 2007, explicità encara millor el vincle entre el desenvolupament cultural sostenible i els avenços científicotecnològics. "Monterrey, ciutat del coneixement" és el lema amb el qual es promou aquest esdeveniment internacional a la seu mexicana, la segona ciutat del país per volum de població i on la companyia siderúrgica més gran de l'Amèrica Llatina (entre d'altres moltes fàbriques) li va donar prestigi com a capital industrial. Això no obstant, quan la industrialització va disminuir el seu poder impulsor del desenvolupament davant l'avenç de la informatització tecnològica, els alts forns van tancar i els seus edificis transformats en Parque Fundidora es van reconvertir en una pinacoteca i una cinemateca. Ara —amb l'estímul del Fòrum— l'espai postfabril creix afegint museus i passeigs al voltant d'un canal de 2,5 km que comunica l'antiga zona industrial amb el centre històric de la ciutat.

Dues formes de coneixement: del saber que nodria el desenvolupament industrial expressat físicament en fàbriques i forns, "tan resis-

tents com el material que produïrien: l'acer" (segons una nota sobre el Fòrum publicada el 2007), passem al simbòlic rescat dels edificis buidats que es reconverteixen en un Museu de l'Acer, un planetari i centres d'exhibició d'art. En les conferències i taules del Fòrum, s'està debatent sobre les aportacions dels nous coneixements a la diversitat cultural i a un desenvolupament "sostenible" basat en la informació més que no pas en la producció material. Reconversió o eufemització?

Per contestar pot ser útil vincular aquestes transformacions urbanes amb els dubtes sobre si anomenar la societat actual com la de la informació o la del coneixement. A Monterrey i en altres fòrums s'insisteix a vincular la diversitat cultural amb els moviments considerats més avançats en el saber tecnològic d'origen occidental. Però, és legítim generalitzar el concepte de societat del coneixement a tot el món?

Una mirada antropològica sobre aquest debat ajuda a veure les dificultats d'incloure en aquesta fórmula els milers d'ètnies i desenes de nacions en les quals els sabers que prevalen no segueixen les estratègies cognitives d'Occident o de les ciències modernes. D'acord amb les investigacions de l'antropologia i la seva conceptualització, diversificada de les maneres de produir i transmetre el saber, totes les societats, en totes les èpoques, han estat societats de coneixement, és a dir, que tot grup humà ha disposat d'un conjunt de sabers apropiat al seu context i als seus reptes històrics. El consegüent qüestionament de les pretensions de superioritat europea o occidental va conduir al relativisme cultural. D'aquesta manera, es van voler resoldre les desigualtats reduint-les a diferències —sempre legítimes— entre cultures. Mentre que les nacions i moltes ètnies aconseguen gestionar amb autonomia dins dels seus territoris la major part dels seus processos econòmics, socials i culturals, la solució de valorar la independència de cada cultura amb coneixements propis, mantenia una certa consistència. En globalitzar-se els intercanvis econòmics, les migracions,

els mitjans d'informació i d'entreteniment, les condicions ecològiques i de desenvolupament sociocultural, es fa necessària una concepció que reconegui les diferències juntament amb les desigualtats. Les distàncies entre societats desenvolupades amb diferents formes de coneixement no només s'organitzen com a conseqüència de vies diverses d'elaboració cultural, sinó també en relacions asimètriques i disperses.

Ni la substitució evolucionista dels sabers tradicionals per les ciències, ni el reconeixement separat de la simple legitimitat de totes les formes de coneixement no resulten satisfactoris. El problema és identificar com es fa avui la construcció multicultural dels sabers i elaborar en aquesta trama els dilemes interculturals. L'increment formidable de coneixements pot, efectivament, comunicar (que no és el mateix que informar) si s'utilitza per construir noves formes de "cohabitació cultural" (Wolton, 2003, p. 12).

Amb aquesta òptica, la situació global del desenvolupament urbà es presenta més complexa que no pas la concebuda per les teleologies "progressistes" de la història o pel relativisme cultural. La creixent modernització de països orientals amb un ràpid desenvolupament, com la Xina, l'Índia i el Japó, ha acostat el disseny d'algunes ciutats a l'urbanisme occidental sense prescindir de la seva herència històrica. Mentrestant, a les societats llatinoamericanes amb una àmplia població indígena, la medicina tradicional, les pràctiques artesanals i les formes nadiues d'organització del coneixement coexisteixen amb les ciències. Tot i l'enorme desigualtat entre els coneixements científics i els tradicionals, i les tendències evolucionistes que tenen inclinació a desqualificar les cultures indígenes, els coneixements autòctons segueixen sent utilitzats per amplis sectors com a recursos per a la salut, l'educació bilingüe i les pràctiques camperoles i urbanes (sobretot a Bolívia, Guatemala i Mèxic).

A aquests canvis, s'hi ha d'afegir la vasta difusió de sabers tradicionals i no occidentals

a Europa i als Estats Units, així com en zones urbanes i, per descomptat, rurals, d'Àsia i Amèrica Llatina desenvolupades amb orientació moderna. Ja no sembla contradictori que recursos comunicadors moderns com la televisió i internet contribueixin a l'expansió de les medicines tradicionals o que grups indígenes facin servir programes d'ordinador per registrar i donar continuïtat als seus mites i cosmovisions. Hi ha una interacció, a vegades cooperativa, a vegades conflictiva, entre formes antigues i modernes, tradicionals i científiques, de coneixement.

Tenint en compte aquesta complexa coexistència entre sabers, modes de vida i comunicació, podem replantejar-nos si és més pertinent parlar de societat de la informació o del coneixement. El terme *societat de la informació* fa referència a un conjunt de processos tecnològics i socials que organitzen la utilització sistemàtica de la informació i el seu processament digital per reestructurar els processos productius, abaratir d'aquesta manera el cost de la producció i incrementar exponencialment la capacitat d'acumulació econòmica. Aleshores, aconseguir un desenvolupament social i cultural més equilibrat al món dependria que tots els països s'integressin a la revolució digital i d'informació, tots els sectors de cada societat accedissin a "treballs intel·ligents" a través de les noves habilitats i de la connexió amb les xarxes on s'obté informació estratègica. Se suposa que la tecnològització productiva, l'expansió dels mercats i la seva integració transnacional incrementaran els beneficis econòmics. En la mesura que s'aconsegueixi l'accés directe i simultani a la informació avançada, es democratitzarà l'educació i millorarà el benestar de la majoria. Pel que fa a la política, creixeran les oportunitats de participació i es descentralitzarà la presa de decisions.

Amb aquest esquema, com explicar la degradació de la vida social i política de les ciutats fins i tot d'aquelles que tenen un alt desenvolupament tecnològic? La concepció d'una *societat del coneixement* habilita, en canvi, per percebre i explicar diferències,

desigualtats i contradiccions que fan patents altres dinàmiques socials. Així, la sociologia de l'educació ha pogut mostrar que no hi ha una "simultaneïtat sistèmica" entre totes les dimensions del desenvolupament, perquè els educands no són tots iguals, no tenen idèntiques possibilitats d'aprendre ni s'interessen pels mateixos continguts. Una educació homogènia basada en una informació universal i estandarditzada no genera més igualtat ni més democratització participativa. Si parem esment a les múltiples formes de pertinença i cohesió social, escoltem una pluralitat de demandes. Calen "adaptacions programàtiques als grups específics" (per exemple, el bilingüisme en zones multiculturals), "buscar la pertinença curricular en funció de les realitats territorials en què es desenvolupa l'escola i assignar fons especials a les zones de més vulnerabilitat econòmica" (Hoppenhayn, 2002, p. 315-316).

Reduir el coneixement a la informació porta a reincidir, en aquesta nova etapa, en els problemes criticats al paradigma il·luminista, o sigui, veure l'educació com la imposició d'un tipus de racionalitat que asseguraria a priori la producció i transmissió de coneixements universals i vertaders. La desigualtat a l'interior de cada país i de cada ciutat pel que fa a les vies d'accés als mercats del saber i laborals, fins i tot per a aquells que disposen dels nous coneixements i habilitats, posa de manifest la intervenció d'altres variables no previstes pels models il·luministes o tecnocràtics. La varietat de compromisos identitaris, de simbolitzacions del sentit social palesen que els coneixements necessaris per situar-se significativament al món han d'adquirir-se tant a les xarxes tecnològiques globalitzades com en la transmissió i reelaboració dels patrimonis històrics de cada societat.

La ciutat intercultural

Una ciutat pot contribuir a educar per a un desenvolupament cultural a la vegada tecnològicament avançat i socialment integrador? La pregunta no només inclou, com fa anys,

la capacitat de renovar els seus equipaments incorporant les innovacions científicotecnològiques i atraient capitals que impulsin les formes més avançades de producció. A més, es tracta de combinar el coneixement historicoterritorial amb les comunicacions tecnològiques recents i, potser, amb el que queda d'etapes anteriors de desenvolupament urbà i industrial.

Quan parlem de multiculturalitat ja no ens referim només a la coexistència d'ètnies, llengües i maneres de conèixer i d'imaginar, com passava i encara passa en diferents regions geogràfiques d'una nació, sinó a la proximitat i la interculturalitat en una mateixa ciutat: la convivència de cristians, islàmics i no creients a Nova York, Londres, Berlín, París i moltes ciutats europees, nord-americanes, llatinoamericanes i asiàtiques. Les megalòpolis i també centenars de ciutats mitjanes i petites veuen alçar-se temples de diferents religions, fusionar-se músiques de cultures i èpoques diverses, arquitectures i maneres de fer servir la ciutat originades en distintes concepcions urbanístiques. Ens estem allunyant dels models homogeneïtzadors així com de les fantasies, reproduïdes especialment a les ciutats nord-americanes, que diuen que la segregació en diferents barris garantiria una multiculturalitat sense conflicte entre afroamericans, llatinoamericans, angloparlants i asiàtics.

A més a més de les noves dificultats que planteja la gestió de les formes històriques de diversitat (ètnica, nacional) que coexisteixen en una ciutat, el desenvolupament tecnològic i comunicador en genera d'altres. Els recursos audiovisuals i electrònics que en un altre temps eren vistos com amenaces homogeneïtzadores estan suscitant formes de multi i interculturalitat en posar a interactuar, en condicions de desigualtat, les cultures lletrades, audiovisuals i digitals. A les ciutats conviuen a pocs passos llibreries, teatres, cinemes, botigues de discos i de vídeos, negocis de videojocs i —sobretot en els països d'un menor nivell econòmic— cibercafès en els quals es democratitza l'accés a les xarxes digitals. Fins i tot en societats monolingües

les diferents maneres d'informar-se en llibres o pantalles, de conèixer música en concerts, vídeos i discos pirata, descàrregues gratuïtes o intercanvis electrònics van configurant diferències i distàncies entre grups i generacions. La noció d'espai públic urbà, que segeix presentant fractura entre barris més o menys qualificats, entre zones més o menys ben equipades, es complica per les prolongacions virtuals d'altres sistemes de comunicació, convivència o segregació.

Fa pocs anys, amb prou feines començat aquest segle, em va admirar veure com un GPS orientava amb seguretat el cotxe que em va portar de San Gimignano a Siena, tant en el recorregut per l'autopista com pels carrers de traçat medieval. Les novetats electròniques, digitals i de la informació que ens porten els avenços de l'anomenada societat del coneixement estan eixamplant notablement les vies d'accés al saber i faciliten relectures i usos de la societat i de la seva història. Combinen el que és tradicional amb el modern i l'hipermodern. Però són insuficients per construir formes adequades de gestió de les moltes maneres de conèixer i representar el que és social. Construir ciutat, educar en i amb la ciutat, necessita avui una articulació d'espais i de circuits que no es limita a l'escola i les institucions tradicionalment encarregades d'aquestes tasques. Amb prou feines comencem a entreveure què significa fer una ciutat del coneixement.

Bibliografia

- CASTELLS, Manuel. *La ciudad informacional*, Madrid, Alianza, 1995.
- DAVIS, Mike. *Ecology of fear. Los Angeles and the Imagination of Disaster*, Nova York, Metropolitan Books, 1998.
- GARCÍA CANCLINI, Néstor (coord.). "Las cuatro ciudades de México", *Cultura y comunicación en la ciudad de México, primera parte*, México, Grijalbo, Universidad Autónoma Metropolitana, 1998.

- HOPENHAYN, Martín. "Educación y cultura en Iberoamérica: situación, cruces y perspectivas", a Néstor GARCÍA CANCLINI (comp.). *Culturas de Iberoamérica. Diagnóstico y propuestas para su desarrollo*. Madrid, Santillana, 2005.
- KEANE, John. "Structural transformations of the public sphere" *The Communication Review*, 1 (1), San Diego, California, 1995.
- KOOLHAAS, Rem. "Junk-space", *October*, núm. 100, primavera 2002.
- MARTÍN-BARBERO, Jesús. *De los medios a las mediaciones*, Mèxic, Gustavo Gili, 1987.
- ORTIZ, Renato. *A moderna tradição brasileira. Cultura brasileira e indústria cultural*, São Paulo, Editora Brasilense, 1988.
- WINOCUR, Rosalía. *Ciudadanos mediáticos. La construcción de lo público en la radio*, Buenos Aires; Barcelona; Mèxic, Gedisa, 2002.
- WOLTON, Dominique. *L'autre mondialisation*. París, Flammarion, 2003.

A la deriva¹

Richard Sennett

Richard Sennett (Chicago, USA, 1941) és professor de sociologia de la London School of Economics and Political Science (LSE) i professor de ciències socials al Massachusetts Institute of Technology (MIT). A l'LSE imparteix classes al programa de Ciutats i dóna formació als estudiants de doctorat en sociologia de la cultura. És membre de l'American Academy of Arts and Sciences, la Royal Society of Literature, la Royal Society of the Arts i l'Acadèmia Europea. Ha estat president de l'American Council on Work i director del New York Institute for the Humanities.

Els seus tres llibres més recents són estudis sobre el capitalisme modern: *La cultura del nuevo capitalismo* (Anagrama, 2006), *El respeto* (Anagrama, 2003) i *La corrosión del carácter* (Anagrama, 2000). El seu últim llibre ja es pot trobar a les biblioteques: *The Craftsman [L'artesà]* (Allen Lane, 2008). El professor Sennett ha estat guardonat amb els premis Amalfi i Ebert de sociologia.

---

¹ Richard SENNETT, "Drift", a *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, Nova York, W. W. Norton, 1998, p. 15-31.

No fa gaire em vaig trobar amb una persona en un aeroport a qui no havia vist des de feia quinze anys. Havia entrevistat el pare d'en Rico (l'anomenaré així) feia vint-i-cinc anys, quan vaig escriure un llibre sobre la classe obrera americana titulat *The Hidden Injuries of Class*. L'Enrico, el seu pare, aleshores treballava com a porter i havia dipositat moltes esperances en el seu fill, el qual acabava d'entrar a l'adolescència, un noi brillant que destacava en esports. Quan vaig perdre el contacte amb l'Enrico al cap de deu anys, en Rico tot just havia acabat els estudis universitaris. A la sala d'espera, en Rico tenia l'aspecte d'haver acomplert els somnis del pare: portava un ordinador en una elegant cartera de pell, duïa un vestit que jo no em podia permetre i lluïa un anell de segell.

Quan ens vam conèixer, l'Enrico feia vint anys que treballava netejant lavabos i fregant terres d'un edifici d'oficines del centre. Ho feia sense queixar-se, però també sense cap il·lusió d'estar realitzant el somni americà. La seva feina tenia un únic objectiu a llarg termini: servir la família. Havia trigat quinze anys a estalviar els diners necessaris per a una casa, que va comprar en un barri residencial als afores de Boston. D'aquesta manera, trenca va amb els vincles que mantenia amb el barri italià on havia viscut; als afores els seus fills viurien més bé. La seva dona, la Flavia, va haver de posar-se a treballar com a planxadora en un centre de neteja en sec. Quan vaig conèixer l'Enrico, als anys setanta, ell i la seva dona estaven estalviant perquè els seus dos fills poguessin anar a la universitat.

El que més em va impressionar de l'Enrico i la seva generació va ser com n'era de lineal el temps a la seva vida: treballaven any rere any en feines que pràcticament eren idèntiques

dia rere dia. I al llarg d'aquesta línia temporal, les fites eren acumulatives: l'Enrico i la Flavia comprovaven cada setmana com augmentaven els seus estalvis i mesuraven la seva vida domèstica per les diverses millores i ampliacions que feien a casa seva. A més, l'època en què vivien era predictable. Els daltabaixos provocats per la Gran Depressió i la Segona Guerra Mundial eren cosa del passat i els sindicats protegien els llocs de treball; tot i que quan el vaig conèixer només tenia quaranta anys, l'Enrico sabia perfectament quan es jubilaria i quants diners tindria aleshores.

El temps és l'únic recurs gratis del qual poden disposar els qui pertanyen a la classe social baixa de la societat. Per tal d'acumular temps, l'Enrico necessitava el que el sociòleg Max Weber va anomenar una "capsa de ferro", una estructura burocràtica que racionalitzava l'ús del temps. En el cas de l'Enrico, la normativa sobre antiguitat del seu gremi que afectava el seu sou i la seva pensió estatal proporcionava aquesta carcassa. El fet d'afegir-hi autodisciplina va donar un resultat més que rendible.

L'Enrico es va forjar ell mateix un relat clar en el qual l'experiència s'acumulava materialment i psíquicament; la seva vida, per tant, adquiria sentit com a línia narrativa. Tot i que un esnob evitaria l'Enrico perquè el consideraria avorrit, ell passava els anys com si la vida fos una història dramàtica que avança reparació rere reparació, pagament d'interessos rere pagament d'interessos. El porter sentia que era l'autor de la seva pròpia vida i, encara que es trobava en un esgraó baix de la societat, el seu relat li proporcionava un sentiment de respecte envers ell mateix.

La història de la vida de l'Enrico era clara, però no pas senzilla. Em va sorprendre es-

pecialment com vivia a cavall entre dos mons: la seva antiga comunitat d'immigrants i la seva nova i neutral vida suburbana. Entre els nous veïns duia una vida tranquil·la i modesta, i quan tornava al seu antic barri era considerat un home que ha aconseguit reeixir a fora, una persona gran respectable que tornava cada diumenge per anar a missa, dinar, prendre cafè i fer petar la xerrada. Era admirat com una persona única pels qui el coneixien prou per entendre la seva història, i era respectat d'una manera molt més anònima pels seus nous veïns per fer el que tothom feia: tenir cura de casa seva i del jardí i viure sense incidents. L'espessa textura de la particular vida de l'Enrico residia en el fet que era reconegut de dues maneres, segons la comunitat en què es mogué: dues identitats que eren el resultat d'un mateix ús disciplinat del temps.

Si al món regnessin la felicitat i la justícia, els qui són respectats tornarien de la mateixa manera el respecte de què han gaudit. Fichte expressa aquesta idea a *The Foundations of National Law*, on parla de l'"efecte recíproc" del reconeixement. Però a la vida real no s'actua pas amb tanta generositat.

A l'Enrico no li agradaven els negres, tot i que havia treballat pacíficament durant molts anys amb altres porters que eren negres; tampoc no li agradaven els estrangers que no eren italians, com ara els irlandesos, tot i que el seu propi pare amb prou feines parlava anglès. No reconeixia lluites afins; no tenia aliats de classe. Ara bé, el que menys li agradava a l'Enrico era la gent de classe mitjana. Deia que el tractàvem com si fos invisible, com un "zero a l'esquerra"; el ressentiment del porter era complex per la por que, a causa de la seva manca d'educació i del seu baix estatus, tinguéssim un dret secret de fer-ho. A la seva capacitat de resistència, hi oposava l'autocompassió gemegosa dels negres, la intrusió sense escrúpols dels estrangers i els privilegis immerescuts de la burgesia.

Malgrat que l'Enrico sentia que havia assolit un cert reconeixement social, no volia de cap

manera que el seu fill repetís la seva història. El somni americà de mobilitat social ascendent per als fills afectava en gran manera la vida del meu amic. "No entenc ni una paraula del que diu", em deia sovint cofoi l'Enrico quan en Rico arribava de l'escola i es posava a fer els deures de matemàtiques. I també vaig sentir a dir a molts altres pares dels seus fills amb un to més sever alguna cosa com ara "No l'entenc", com si els fills els haguessin abandonat. Tots violem d'alguna manera el lloc que se'ns ha atorgat dins de la família, però la mobilitat social ascendent dóna a aquest fet un gir peculiar. En Rico i altres joves que van ascendir en l'escala social de vegades s'avergonyien de l'accent de classe treballadora i les maneres barroeres dels seus pares, però se sentien encara més aclaparats per la interminable estratègia de comptar fins a l'últim cèntim i calcular el temps a passos diminuts. Això feia que aquests nois i noies s'estimessin més viure existències menys rígides.

Al cap de molts anys, gràcies a la trobada de l'aeroport, vaig tenir l'oportunitat de veure com li havia anat al fill de l'Enrico. Haig de confessar que no em va agradar gaire el que vaig veure a la sala d'espera. En Rico potser duia aquell car vestit per exigències de la seva feina, però l'anell amb segell que lluïa al dit —signe que distingeix una família d'elit— semblava alhora una mentida i una traïció al pare. Sigui com vulgui, l'atzar va fer que en Rico i jo coincidíssim en un vol llarg. Ni ell ni jo no vam fer un d'aquells típics viatges americans en què un estrany t'obre el seu cor, recull l'equipatge quan l'avió aterra i desapareix per sempre. Vaig seure al costat d'en Rico sense que ningú no m'ho demanés i durant la primera hora del llarg viatge des de Nova York fins a Viena vaig haver d'arren-car-li la informació.

Em vaig assabentar que en Rico havia acomplert el somni del pare d'ascendir socialment, però que rebutjava el camí que havia seguit el seu pare. En Rico menysprea els "esclaus del temps" i els qui viuen atrapats en l'armadura de la burocràcia. Per contra, creu que

cal viure oberts al canvi i arriscar-se a la vida. Ha prosperat: mentre que el sou de l'Enrico se situava al final de l'escala salarial, el d'en Rico ha ascendit fins al cinc per cent superior. Tanmateix no tot han estat flors i violes.

Després de graduar-se en enginyeria elèctrica en una universitat local, en Rico va anar a una facultat d'empresarials de Nova York. Es va casar amb una estudiant, una noia protestant d'una família d'una classe social superior. La facultat va preparar la jove parella per traslladar-se i canviar de feina sovint, i així ho van fer. Des que es van graduar, en catorze anys en Rico s'ha traslladat quatre vegades.

En Rico va començar a treballar com a assessor tecnològic en una empresa de capital de risc de la Costa Oest, els primers i vertiginosos anys de la indústria informàtica a Silicon Valley. Després es va traslladar a Chicago, on també li va anar bé. Però el trasllat següent va ser per causa de la carrera de la seva dona. Si en Rico hagués estat un personatge mogut per l'ambició extret de les pàgines de Balzac, no ho hauria fet mai, ja que no implicava pas guanyar un sou més alt i suposava deixar una feina relacionada amb l'alta tecnologia més capdavantera per un parc d'oficines molt més retirat, per bé que amb arbres, a Missouri. L'Enrico havia sentit una mica de vergonya quan la Flavia va començar a treballar, mentre que en Rico considera la Jeannette, la seva dona, una col·lega d'igual a igual, i s'hi adapta si cal. Va ser aleshores, quan la carrera laboral de la Jeannette s'enlairava, que van començar a arribar els fills.

Al parc d'oficines de Missouri, la situació d'incertesa de la nova economia va afectar el lloc de treball d'en Rico. Mentre que la Jeannette era ascendida, en Rico es va veure afectat per una reducció de plantilla, ja que l'empresa en què treballava va ser absorbida per una altra de més gran que tenia els seus propis analistes. Així, doncs, la parella va fer un quart trasllat, i va fer cap a l'est, a un barri residencial als afores de Nova York. La Jeannette actualment dirigeix un important equip

de comptables i en Rico ha creat una petita consultoria.

Tot i ser una parella pròspera, el sùmmum de la capacitat d'adaptació, tot i donar-se suport mútuament, tant ell com ella sovint tenen por de trobar-se al caire de perdre el control sobre la seva vida. Aquest temor està construït sobre les seves històries laborals.

Pel que fa a en Rico, la por de perdre el control és fàcil d'entendre: té a veure amb la gestió del temps. Quan en Rico va dir als seus col·legues que obriria una consultoria, a la majoria els va semblar bé; crear una consultoria sembla que pot ser un camí cap a la independència. Però en començar es va sentir aclaparat per tasques de poca envergadura, com ara fer fotocòpies, que abans ni es plantejava. Es va sentir immers en el flux d'una xarxa de contactes: calia respondre a cada trucada, i calia perseguir totes les possibles relacions. Per trobar feina, ha de dependre de l'agenda de persones que no tenen l'obligació de respondre'l. Com altres assessors, vol treballar d'acord amb contractes que estableixin el que ha de fer. Però, segons en Rico, la majoria d'aquests contractes són lletra morta. Els assessors sovint s'han d'anar adaptant als desitjos i canvis d'idees dels qui paguen; en Rico no té cap paper fix que li permeti dir als altres: "Això és el que faig, d'això en sóc responsable."

La manca de control de la Jeannette és més subtil. El petit grup de comptables que dirigeix es divideix entre gent que treballa a casa, gent que normalment va al despatx i una falange d'empleats administratius de baix nivell que treballen a milers de quilòmetres connectats amb ella per ordinador. A l'empresa en què treballa actualment, unes regles estrictes i la vigilància de les converses telefòniques i del correu electrònic controlen la conducta dels comptables que treballen des de casa; per organitzar la feina administrativa a milers de quilòmetres, la Jeannette no pot prendre decisions cara a cara, sinó que ha de treballar seguint unes estrictes directrius escrites. No ha trobat menys burocràcia en

aquesta feina aparentment flexible i les seves decisions compten menys que quan supervisava els empleats que sempre treballaven junts a la mateixa oficina.

Com he dit, al principi no em pensava pas que aquesta parella que representava el somni americà em faria cap pena. Tanmateix, quan ens van servir el sopar i en Rico es va posar a parlar de coses més personals, vaig començar a empatitzar-hi més. La seva por de perdre el control és molt més intensa que la preocupació de perdre poder en la seva professió. Tem que les decisions que ha de prendre i la manera com ha de viure per sobreviure en l'economia moderna portin la seva vida íntima i emocional a la deriva.

En Rico em va explicar que la Jeannette i ell havien fet amistat sobretot amb gent de la feina, i que durant els trasllats al llarg de dotze anys havien perdut aquestes amistats, "tot i que seguim connectats". En Rico troba en les comunicacions electròniques el sentit de comunitat que l'Enrico trobava quan acudia a les assemblees del sindicat de porters, però el fill troba que les comunicacions *on-line* són curtes i precipitades: "És el mateix que passa amb els fills: quan no hi ets, te n'assabentes més tard".

En cada un dels seus quatre trasllats, els nous veïns d'en Rico han tractat la seva arribada com un fet que tanca capítols passats de la seva vida; li pregunten coses sobre Silicon Valley o el parc d'oficines de Missouri, però en Rico diu que "no tenen interès a veure altres llocs" perquè tenen la imaginació desconnectada. És una por molt americana. El barri residencial típicament americà abans era una ciutat dormitori, i en la darrera generació ha sorgit un altre tipus de barri residencial, més independent econòmicament del centre urbà, però que no és una ciutat o un poble de debò. Un lloc apareix gràcies al toc de la vareta màgica d'un promotor, floreix i després comença a decaure al cap d'una generació. Aquesta mena de comunitats no són totalment buides de sociabilitat o veïnatge, però ningú no es converteix en

testimoni a llarg termini de la vida d'una altra persona.

La qualitat fugissera de l'amistat i la comunitat local constitueix el fons de la preocupació íntima més important d'en Rico: la família. Com el seu pare, en Rico considera que la seva feina és al servei de la família; però, a diferència d'ell, en Rico troba que els requeriments de la feina interfereixen en la consecució de l'objectiu. Al principi em vaig pensar que parlava d'un conflicte que m'era molt familiar sobre conciliació de la vida laboral i personal: "Arribem a casa a les set, preparem el sopar, intentem trobar una hora per als deures dels nens i aleshores ens dediquem a la nostra paperassa". Quan la situació esdevé especialment dura a la consultoria durant mesos, "em fa la sensació que no conec els meus fills". Li preocupa la freqüent anarquia en la qual viu immersa la seva família així com no poder ocupar-se prou dels fills, les necessitats dels quals no es poden programar perquè s'adaptin als requeriments laborals.

En escoltar el que m'havia explicat, vaig provar de tranquil·litzar-lo: la meua dona, el meu fillastre i jo hem suportat una vida amb una pressió molt alta, similar a la seva, i ens n'hem sortit. Li vaig dir que no era just amb ell mateix, que "el fet que et preocupis tant vol dir que fas tot el que pots per la teua família". Encara que les meves paraules li van donar ànims, jo ho havia entès malament.

Jo ja sabia que de petit en Rico no suportava l'autoritat del seu pare; m'havia explicat que se sentia aclaparat per les estrictes normes tancades que governaven la vida del porter. Ara que ell mateix és pare, l'obsessiona la por de perdre la disciplina ètica, sobretot la por que els seus fills es converteixin en "rates de centre comercial" que deambulen a la tarda sense res a fer pels aparcaments dels centres comercials mentre els pares romanen aliens a l'oficina.

Així, doncs, en Rico vol ser per als seus fills un exemple de determinació i, segons que

diu, a més de dir als fills que siguin de tal manera, cal donar-ne un exemple. I l'exemple objectiu que ell podria posar és la seva mobilitat social ascendent, quelcom que ells donen per fet, una història d'un passat que ja no els pertany, que ha acabat. Però el que més el preocupa és no poder oferir l'essència de la seva vida professional als seus fills com a exemple de com haurien de comportar-se èticament. Les qualitats de la bona feina no són les mateixes qualitats del bon caràcter.

Com entendria més tard, la intensitat d'aquesta por procedeix de l'abisme generacional que separa l'Enrico i en Rico. Tant els líders de l'economia com els periodistes destaquen el mercat global i l'ús de les noves tecnologies com el tret distintiu del capitalisme d'avui dia. Per bé que això és cert, no tenen en compte una altra dimensió del canvi: noves maneres d'organitzar el temps, sobretot el temps laboral.

El signe més tangible d'aquest canvi podria ser el lema: "Res a llarg termini". A la feina, la carrera tradicional que progressa pas a pas a través dels passadissos d'una o dues institucions s'està debilitant, i passa el mateix amb el desenvolupament d'unes úniques habilitats al llarg de tota una vida laboral. Avui dia, un jove americà amb almenys dos anys de facultat pot esperar canviar de feina unes onze vegades i canviar la seva base de coneixements com a mínim unes tres vegades al llarg de quaranta anys de feina.

Un executiu d'ATT afirma que el lema "Res a llarg termini" està alterant el significat mateix del treball: "Dins d'ATT hem de promoure que el concepte de força de treball és contingent, tot i que la majoria dels treballadors contingents són dins l'empresa." Els "llocs de treball" són substituïts per "projectes" i "camps de treball".²

Les empreses encarreguen a petites empreses i empleats amb contractes temporals moltes feines que abans realitzaven al si de les mateixes empreses. Per posar un exemple, el sector laboral que creix més ràpidament als Estats Units és el format per persones que treballen per a empreses de treball temporal.³

"Les persones estan àvides de [canvi]", afirma James Champy, expert en gestió i direcció empresarial, perquè "el mercat pot conduir el consum com no ho ha fet mai al llarg de la història".⁴ El mercat, des d'aquest punt de vista, és massa dinàmic per permetre que les coses es facin de la mateixa manera any rere any, o que es faci el mateix. L'economista Bennett Harrison creu que la font d'aquesta avidesa pel canvi és "el capital impacient", el desig envers un rendiment ràpid. Per exemple, el temps mitjà de manteniment de les accions a les borses britànica i nord-americana ha baixat un 60% els darrers quinze anys. El mercat creu que el rendiment ràpid del mercat es genera millor si hi ha un canvi institucional ràpid.

Cal dir que l'ordre "a llarg termini que el nou règim vol destruir va ser en si mateix efímer: les dècades de mitjan segle xx. Al segle xix el capitalisme anava trontollant de desastre en desastre als mercats de valors i amb una inversió empresarial irracional; les brusques oscil·lacions del cycle empresarial proporcionaven als ciutadans poca seguretat. A la generació de l'Enrico, després de la Segona Guerra Mundial, aquest desordre fou controlat parcialment a la majoria de les economies avançades: uns sindicats potents, les garanties de la societat de benestar i les empreses a gran escala, tot plegat va donar com a resultat una situació de relativa estabilitat. Aquest període de trenta anys aproximadament defineix el "passat estable" que ara és amenaçat pel nou règim.

² *New York Times*, 13 de febrer de 1996, p. D1, D6.

³ Empreses com la firma Manpower van créixer un 240 % entre 1985 i 1995. Com he dit anteriorment, la firma Manpower, amb 600.000 empleats en plantilla, en comparació amb els 400.000 de la General Motors i els 350.000 d'IBM, avui dia és la principal empresa ocupadora dels Estats Units.

⁴ James CHAMPY, *Re-engineering Management*, Nova York, Harper-Business, 1995, p. 119, p. 39-40.

El canvi produït en l'estructura institucional actual ha anat acompanyat del treball de curta durada, amb contracte o bé temporal. Les empreses han mirat d'eliminar capes de burocràcia a fi d'esdevenir organitzacions més flexibles i horitzontals. En lloc d'organitzacions piramidals, l'empresa s'estima més concebre les organitzacions com a xarxes. Segons el sociòleg Walter Powell, "les estructures en forma de xarxa són més lleugeres de base" que no pas les jerarquies i "es poden desmuntar i redefinir més fàcilment que els actius fixos de les jerarquies."⁵ Això vol dir que els ascensos i els acomiadaments tendeixen a no basar-se en una normativa fixa i clara i que les tasques a realitzar tampoc no estan definides acuradament; la xarxa redefeix la seva estructura constantment.

Un executiu de la IBM va dir una vegada a Powell que l'empresa flexible "ha d'arribar a ser un arxipèlag d'activitats interrelacionades".⁶ L'arxipèlag és una imatge adequada per descriure les comunicacions en xarxa, les quals s'esdevenen a la manera de viatges entre illes, però a la velocitat de la llum, gràcies a les tecnologies modernes. L'ordinador s'ha convertit en la clau per substituir les comunicacions lentes i encallades de les cadenes de comandament tradicionals. El sector laboral amb un creixement més ràpid ofereix serveis informàtics i de processament de dades, l'àmbit en què treballen la Jeanette i en Rico. Avui dia la informàtica és utilitzada pràcticament en totes les feines, de moltes maneres i per treballadors de totes les categories professionals (vegeu les taules 1 i 2 de l'apèndix).

Per tot plegat, l'experiència de l'Enrico basada en el temps narratiu i a llarg termini en canals fixos ha esdevingut disfuncional. El que en Rico intentava explicar-me —i potser també a ell mateix— és que els canvis materials que implica el lema "res a llarg termini" també han esdevingut disfuncionals per

a ell, però com a guia del caràcter personal, especialment en relació amb la seva vida familiar.

Posem com a exemple la qüestió del compromís i la lleialtat. "Res a llarg termini" és un principi que va en contra de la confiança, la lleialtat i el compromís mutu. La confiança, sens dubte, pot ser una qüestió purament formal, com ara quan s'acorden tractes comercials o quan es confia que algú altre respectarà les regles del joc. Tanmateix sovint les experiències més profundes pel que fa a la confiança són més informals, com ara quan la gent apren en qui pot confiar quan es presenta una tasca molt difícil de dur a terme. Aquesta mena de vincles socials triguen a desenvolupar-se i arrelen lentament en les esclatxes i civelles de les institucions.

L'organització a curt termini de les institucions modernes limita l'arrelament de la confiança informal. Sovint es produeix una violació especialment flagrant del compromís mutu quan noves empreses són venudes per primer cop. A les empreses que comencen, s'exigeix als treballadors que realitzin un gran esforç i que dediquin moltes hores a la feina, i quan les empreses surten a la borsa per primera vegada —és a dir, quan les seves accions cotitzen en borsa— els fundadors tenen la possibilitat de vendre i cobrar i deixen els treballadors de menys categoria professional a banda. Si una organització, tant si és nova com antiga, opera com una estructura en xarxa flexible en lloc de fer-ho amb un comandament rígid dirigit des de dalt, la xarxa també pot debilitar els vincles socials. El sociòleg Mark Granovetter afirma que les xarxes institucionals modernes es caracteritzen per "la força dels vincles dèbils", i això vol dir, d'una banda, que les formes fugaces d'associació resulten més útils a les persones que les relacions a llarg termini i, d'altra banda, que els vincles socials forts com ara la lleialtat han deixat de

⁵ Walter POWELL i Laurel SMITH-DOERR, "Networks and Economic Life," a Neil SMELSER i Richard SWEDBERG, ed., *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton, Princeton University Press, 1994, p. 381.

⁶ *Ibidem*.

tenir pes.⁷ Aquests vincles dèbils estan integrats en el treball d'equip, en el qual l'equip va canviant de tasca i el personal canvia al llarg del procés.

Per contra, els vincles forts depenen d'associacions llargues. I, en un àmbit més personal, depenen de la voluntat d'establir compromisos amb els altres. Atesos els curts i dèbils vincles propis de les institucions actualment, John Kotter, professor de la Harvard Business School, aconsella als seus alumnes que treballin “des de fora [de les organitzacions] en lloc de fer-ho des de dins”. Defensa el treball de consultoria més que no pas “involucrar-se” en una feina de llarga durada; la lleialtat institucional és un parany en una economia on “els conceptes comercials, la creació de producte, l'estudi de la competència, l'equip de capital i tota mena de coneixements tenen una durada molt més breu”.⁸ Un consultor que va dirigir una reducció de plantilla a la IBM afirma que una vegada que els empleats “entenen [que no poden dependre de l'empresa] esdevenen comercialitzables.”⁹ La indiferència i la cooperació superficial són una armadura més adequada per bregar en el món laboral d'avui dia que no pas un comportament basat en els valors de la lleialtat i el servei.

És la dimensió temporal del nou capitalisme, més que no pas la transmissió de dades amb alta tecnologia, els mercats borsaris globals o el lliure comerç, el que afecta més directament la vida emocional de les persones fora del lloc de treball. Traslladat a l'àmbit familiar, “res a llarg termini” vol dir moure't contínuament, no comprometre't i no fer sacrificis. En Rico de sobte semblava que treia foc pels queixals: “No es pot imaginar que estúpido que em sento quan parlo de compromís als meus fills. Per a ells és una virtut abstracta; no la veuen enlloc”. Durant el sopar, de fet no vaig entendre a què treia cap aquest rampell, que semblava que no venia a tomb. Però ara en veig clarament el significat: era

una reflexió que es feia a ell mateix. El que vol dir és que els nens no veuen que els seus pares practiquin el compromís, ni la generació dels seus pares.

D'una manera semblant, a en Rico no li agrada gens ni mica el relleu que es dona al treball en equip i a les discussions obertes —que fan més intel·ligent i flexible l'àmbit laboral— traslladats a la intimitat, ja que considera que en l'àmbit familiar el treball en equip és destructiu i palesa una manca d'autoritat i d'orientació ferma en l'educació dels infants. En Rico em va dir que tant la Jeannette com ell han vist massa pares discutir fins a la sacietat per por de dir “no!”; pares que escolten massa, que són massa comprensius en lloc d'imposar-se, i n'han vist el resultat: massa nens desorientats.

“Les coses han de tenir la seva lògica,” em va dir en Rico. Novament, d'entrada no el vaig entendre, i aleshores me'n va fer una explicació posant-me l'exemple de mirar la televisió. D'una manera potser poc usual, en Rico i la Jeannette acostumen a parlar amb els seus dos fills sobre la relació entre les pel·lícules i les sèries que els nois veuen a la televisió i les notícies que surten als diaris. “Si no, tot es redueix a un poti-poti d'imatges”. Tanmateix la majoria de vegades aquestes connexions tenen a veure amb la violència i el sexe que els nens veuen a la televisió. L'Enrico sempre utilitzava paràboles senzilles per tractar a casa qüestions relacionades amb el caràcter; aquestes paràboles les extreia de la seva feina com a porter, com ara “Per més que no vulguis veure la brutícia, no desapareixerà”. Quan vaig conèixer en Rico quan era un adolescent, aquesta saviesa d'estar per casa li produïa un cert rebuig. De manera que li vaig demanar si ara ell també en feia, de paràboles, o extreia normes ètiques de la seva experiència laboral. D'entrada va evitar de respondre directament —“La televisió no en parla gaire, d'això”— i després va respondre: “Bé, no, jo no parlo així”.

⁷ Mark GRANOVETTER, “The Strength of Weak Ties”, *American Journal of Sociology*, núm. 78, 1973, p. 1360-1380.

⁸ John KOTTER, *The New Rules*, New York: Dutton, 1995, p. 81 i 159.

⁹ Anthony SAMPSON, *Company Man*, New York: Random House, 1995, p. 226-227.

El comportament que condueix a assolir l'èxit o, si més no, la supervivència a la feina tanmateix a en Rico no li serveix per exercir el paper modèlic de pare. De fet, per a aquesta parella moderna, el problema és justament el contrari: com protegir les relacions familiars de caure en un comportament a curt termini, en una actitud pròpia de les reunions de treball actuals i, sobretot, en un sentit feble de la lleialtat i el compromís, característic dels llocs de treball actuals. En lloc dels valors canviants de la nova economia, la família, segons en Rico, ha de centrar-se en virtuts duradores com ara el compromís, l'honoradesa, la responsabilitat i la finalitat.

Aquest conflicte entre família i treball planteja algunes qüestions sobre la mateixa experiència de la vida adulta. Com es poden aconseguir objectius a llarg termini en una societat caracteritzada a curt termini? Com s'hi poden mantenir relacions socials duradores? Com pot una persona desenvolupar un relat de la seva història vital i de la seva identitat en una societat formada per episodis i fragments? Les condicions de la nova economia s'alimenten d'una experiència que va a la deriva en el temps, d'un lloc a un altre, d'una feina a una altra. Si poguéssim descriure el dilema d'en Rico en termes més amplis, diria que el capitalisme a curt termini amenaça de corrompre el seu caràcter, sobretot aquelles qualitats que vinculen les persones les unes amb les altres i els proporcionen una sensació d'un "jo sostenible".

En acabar de sopar, en Rico i jo ens vam quedar pensívols. Feia un quart de segle m'havia pensat que el capitalisme tardà havia aconseguit alguna cosa semblant a una consumació final; tanmateix, tant si hi havia més llibertat de mercat com si no i menys control governamental, el "sistema" encara influïa en el dia a dia de la gent com ho havia fet sempre: a través dels èxits i els fracassos, la dominació i la submissió, l'alineació i el consum. Per a mi, les qüestions relatives a la cultura i el caràcter queien en aquestes categories conegudes, però avui dia cap persona jove no se sentiria atreta per aquests antics hàbits de pensament.

Evidentment, la conversa que havíem mantingut sobre la família d'en Rico el va fer pensar en els seus valors ètics. Quan ens vam retirar a fumar al darrere de la cabina de l'avió, em va comentar que abans era una persona lliberal, en el generós sentit americà de preocupar-se pels pobres i tractar bé les minories, com ara els negres i els homosexuals. La intolerància de l'Enrico envers els negres i els estrangers avergonyia el seu fill. Tanmateix, des que va començar a treballar, en Rico afirma que ha esdevingut un "conservador cultural". Igual que la majoria de la gent de la seva edat, detesta els paràsits socials, encarnats per a ell en la figura de la mare a càrrec de la beneficència que gasta els recursos estatals en alcohol i drogues. Així mateix, ha esdevingut un creient radical en les normes draconianes de comportament en comunitat, oposades a aquells valors propis de la "criança dels fills lliberal" que són l'anàleg a les reunions oberetes de feina. Com a exemple d'aquest ideal de vida en comunitat, en Rico em va dir que estava a favor de la proposta sorgida en certs cercles conservadors de prendre els fills als mals pares i tancar-los en orfenats.

Em vaig enfurismar i ens vam posar a discutir acaloradament, envoltats d'un núvol de fum. Parlàvem tots dos alhora sense escoltar-nos l'un a l'altre (i, després de revisar les meves notes, crec que en Rico en certa manera gaudia provocant-me). Ell sap que el seu conservadorisme cultural solament és això, una comunitat simbòlica idealitzada. No té cap desig real de tancar nens en orfenats. Segurament, té poca experiència com a adult en conservadorisme preservador del passat; per exemple, cada vegada que s'ha traslladat, d'altres americans l'han tractat com si la vida comencés de nou i el passat quedés en l'oblit. El conservadorisme cultural que subscriu constitueix un testament a la coherència que sent que manca a la seva vida.

Pel que fa a la família, els seus valors no són simplement una qüestió de nostàlgia. De fet, a en Rico li desagradava l'experiència real d'una norma paterna rígida com la que ell mateix va patir al seu dia sota l'autoritat de

l'Enrico. No tornaria al temps lineal que va guiar la vida de l'Enrico i la Flavia encara que pogués fer-ho, i em va mirar amb una certa desaprovació quan li vaig dir que com a professor de facultat tenia el lloc de treball assegurat de per vida. Ell considera la incertesa i el fet d'arriscar-se com a reptes laborals, i com a assessor ha après a ser un hàbil jugador en equip.

Aquestes formes de comportament flexible, però, no han servit a en Rico per exercir el seu paper com a pare o com a membre d'una comunitat; ell vol mantenir les relacions socials i oferir una orientació duradora. És contra els lligams trencats a la feina, l'amnèsia deliberada dels veïns i la por que els seus fills esdevinguin "rates de centre comercial" que fa valer la *idea* dels valors duradors. I, per això, en Rico ha caigut en una trampa.

Tots els valors concrets que va esmentar són normes rígides: un pare o una mare que diu que no, una comunitat que exigeix feina, la dependència és nefasta, etc. Els vaivens de la situació actual no formen part d'aquestes normes ètiques; al capdavant, és dels vaivens de l'atzar contra el que en Rico es vol defensar. Però és difícil dur a la pràctica aquestes normes intemporals.

Aquesta dificultat es palesa en el llenguatge que en Rico utilitza per descriure els trasllats que ha realitzat al llarg dels darrers catorze anys per tot el país. Tot i que molts d'aquests trasllats no els ha fet per desig propi, rarament fa servir la veu passiva per explicar els fets. Per exemple, no li agrada l'expressió "em van acomiadar en una reducció de plantilla", sinó que en referir-se a aquest fet que va esguerrar la seva vida al parc d'oficines de Missouri diu: "Vaig haver de fer front a una crisi i prendre una decisió". Sobre aquesta crisi va afirmar: "Vaig fer les meves pròpies eleccions; assumeixo tota la responsabilitat per haver-me traslladat tan sovint". Semblava que parlés el seu pare: "Sigues responsable de les teves pròpies accions" era la frase més important del lèxic de l'Enrico. Tanmateix en Rico no sabia com actuar-hi d'acord.

Vaig preguntar a en Rico: "Quan et van acomiadar a Missouri, per què no et vas queixar? Per què no vas lluitar?" I va respondre: "És clar que em vaig enfadar, però això no serveix de res. No hi havia res d'improcedent en el fet que l'empresa ajustés el seu marge d'operacions. Amb independència del que va passar, vaig haver de fer front a les conseqüències. Podia demanar a la Jeannette que ens traslladéssim un cop més per mi? Hauria estat negatiu tant per als nens com per a ella. Li ho podia demanar? A qui podia escriure una carta sobre això?"

No hi podia fer res. Tanmateix se sent responsable d'aquell fet que escapa del seu control; literalment se'l carrega a l'esquena, com qui porta un pes al damunt. Però, què vol dir "responsabilitzar-se"? Els seus fills accepten amb naturalitat el fet de traslladar-se, com quelcom normal a la vida, i la seva dona li està agraïda per haver acceptat traslladar-se per ella. Però l'afirmació "Em responsabilitzo per haver-me traslladat tan sovint" surt d'en Rico com un desafiament. En aquest punt del viatge, vaig entendre que l'última cosa que jo havia de respondre a aquest desafiament era: "Com vas poder responsabilitzar-te'n tu mateix?" Hauria estat una pregunta assenyada i un insult alhora: *tu*, de fet, no importes.

L'Enrico tenia una idea un xic antiquada i fatalista de les persones que han nascut en el si d'una classe amb unes condicions de vida determinades i fan tot el que poden dins d'aquests límits. A ell li van passar coses que escapaven del seu control, com ara els acomiadaments, i va haver de fer-hi front. Com queda clar gràcies a aquest exemple de persona combativa, el sentit de responsabilitat d'en Rico és en certa manera més absolut. Ell vol cridar l'atenció sobre la seva ferma voluntat de ser considerat una persona responsable, sobre aquesta qualitat del caràcter, en lloc de fer-ho sobre una manera d'actuar en particular. La flexibilitat l'ha empès a afirmar que l'autèntica força de voluntat és l'essència de la seva ètica.

Assumir la responsabilitat pels fets que escapen del nostre control ens pot semblar familiar: el sentiment de culpabilitat, però ens equivocaríem si intentéssim descriure en Rico basant-nos-hi, almenys des del meu punt de vista. Ell no s'acusa a si mateix indulgentment. Tampoc no ha perdut el valor davant d'una societat que li sembla fragmentada. Les regles que considera que una persona de bé hauria de complir ens podrien semblar simples o infantils, però de nou ens equivocaríem en descriure'l. En certa manera, en Rico és realista: efectivament, per a ell no tindria sentit escriure una carta als seus caps parlant-los de la confusió que havien causat dins la seva família. Així, doncs, en Rico se centra en la seva pura determinació de resistir: no perdrà el nord. Vol resistir, sobretot l'àcida erosió d'aquells aspectes del caràcter, com ara la lleialtat, el compromís, els objectius i la resolució, que són a llarg termini de mena. En Rico afirma que els valors intemporals que el caracteritzen són valors essencials i per sempre. La seva voluntat ha esdevingut estàtica; ha quedat atrapat en la mera afirmació dels valors.

El que manca entre aquests dos pols oposats, l'experiència a la deriva i l'asseveració estàtica, és un relat que organitzi la seva conducta. Els relats són alguna cosa més que una mera crònica de fets; donen forma a l'avenç del temps, mostren raons que expliquen per què les coses passen, n'ensenyen les conseqüències. L'Enrico tenia un relat per a la seva vida, lineal i acumulatiu, un relat que adquiria sentit en un món altament burocratitzat. En Rico, per contra, viu en un món marcat per la flexibilitat i el canvi a curt termini; aquest món no ofereix gaires coses, ni econòmicament ni socialment, per construir una narració. Les empreses es desintegren o es fusionen, les feines apareixen i desapareixen, com esdeveniments mancats de vincles. Segons Schumpeter, la destrucció creativa, el pensament empresarial, requereix gent que se senti còmoda sense calcular les conseqüències del canvi i sense saber què passarà després. La

majoria de persones, però, no se senten còmodes amb els canvis esdevinguts d'aquesta manera despreocupada i negligent.

De fet, en Rico no vol viure com un home *schumpeterià*, però en la implacable lluita per la supervivència se n'ha sortit prou bé. "Canvi" vol dir simplement "a la deriva"; a en Rico el preocupa que els seus fills vagin a la deriva èticament i emocionalment, però, com en el cas dels seus caps, no els pot escriure una carta que els serveixi de guia a través del temps. Les lliçons que els vol ensenyar són tan intemporals com el seu propi sentit de la determinació, la qual cosa vol dir aplicar el seus preceptes ètics a tots els casos. Les confusions i angoixes provocades pel canvi l'han conduït a l'extrem oposat; potser és per això que no pot explicar la seva pròpia vida als seus fills com si fos un relat exemplar, ja que, en escoltar-lo, no es té la sensació que el seu caràcter es forma ni que els seus ideals evolucionen.

He descrit aquesta trobada perquè les experiències d'en Rico amb el temps, el lloc i la feina no són úniques, ni tampoc pel que fa a la resposta emocional. Els condicionants temporals en el nou capitalisme han provocat un conflicte entre caràcter i experiència, l'experiència d'un temps inconnex que amenaça la capacitat de la gent de consolidar el seu caràcter en relats duradors.

A finals del segle xv, el poeta Thomas Hoccleve afirmava a *The Regiment of Princes*: "Ai! On és l'estabilitat d'aquest món?", un lament que també apareix a Homer o a Jeremies en l'Antic Testament.¹⁰ Al llarg de la història de la humanitat, la gent ha acceptat que la vida canvia de sobte a causa d'una guerra, de fam o d'altres desastres i que cal improvisar per tal de sobreviure. El 1940 els nostres pares i avis estaven aclaparats per l'angoixa després d'haver suportat el desastre de la Gran Depressió i d'haver fet front a l'amenaça d'una guerra mundial.

¹⁰ Ray PAHL, *After Success: Fin de Siecle Anxiety and Identity*, Cambridge, Gran Bretanya, Polity Press, 1995, p. 163-164.

El que té de particular la incertesa d'avui dia és el fet que existeix en absència de cap amenaça de desastre històric; apareix integrada en la quotidianitat d'un capitalisme vigorós. Es considera la inestabilitat com quelcom normal, l'empresari de Schumpeter serveix com a arquetip d'"home corrent" ideal. Tal vegada la corrosió del caràcter és una conseqüència inevitable. "Res a llarg termini" desorienta l'acció planificada, desfà els vincles

de confiança i compromís i separa la voluntat del comportament.

Crec que en Rico és conscient que és alhora un home d'èxit i un home confós. El comportament flexible que l'ha portat a l'èxit afebleix el seu propi caràcter d'una manera que no té cap solució pràctica. Si és un "home corrent" del nostre temps, la seva universalitat potser rau en aquest dilema.

Apèndix

Taules estadístiques

Taula 1. Ocupació per sector amb projeccions de 1975 a 2005

SECTOR	OCUPACIÓ (1.000)			RÀTIO ANUAL DE CREIXEMENT	
	1979	1992	2005 (Proj.)*	1979-92	1992-2005 (Proj.)*
Indústria manufacturera	21.040	18.040	17.523	-1,2	-0,2
Finances, assegurances, immobiliària	4.975	6.571	7.969	2,2	1,5
Serveis de subministrament de personal	508	1.649	2.581	9,5	3,5
Serveis d'informàtica i de tractament de dades	271	831	1.626	9,0	5,3
Govern federal	2.773	2.969	2.815	0,5	-0,4
Govern estatal i local	13.174	15.683	19.206	1,4	1,6

* Tenint en compte un creixement moderat.

Dades extretes de l'Oficina del Cens Nord-americana, Statistical Abstract of the United States, 1995 (Washington, D.C., 1995), p. 417.

Taula 2.¹¹ Treballadors que fan servir ordinador per realitzar tasques d'oficina, 1993

TIPUS D'APLICACIÓ*

Categoria	No fan servir ordinador (1.000)	Assentaments comptables / Inventari	Processament de textos	Comunicacions	Anàlisis/Fulls de càlcul	Bases de dades	Autoedició electrònica	Vendes i telemàrqueting
Sexe								
Home	24.414	41,1	45,2	39,4	35,2	25,3	18,1	40,7
Dona	26.692	31,6	44,8	38,1	33,8	19,6	14,5	47,8
Raça/Ètnia								
Blanc	43.020	37,2	45,8	39,3	35,2	23,0	16,7	45,9
Negre	4.016	27,5	38,3	37,3	31,2	16,8	12,9	35,5
Hispà	2.492	29,1	45,6	32,1	27,6	18,7	16,0	33,6
Altres	1.578	39,7	39,4	37,2	33,5	22,6	10,2	44,5
Titulació								
Educació secundària no acabada	1.190	19,1	54,4	20,4	22,2	9,9	20,6	16,0
Educació secundària acabada	13.307	23,7	52,5	29,4	25,8	13,3	17,6	30,8
Educació universitària sense titulació	11.548	33,5	49,5	38,5	33,9	20,6	18,0	40,9
Titulació universitària de primer cycle	5.274	37,5	47,0	39,7	34,7	21,7	14,9	41,6
Titulació universitària de segon cycle	13.162	46,9	40,0	45,1	41,5	28,8	17,0	54,8
Mestratge	4.628	47,9	29,3	48,5	41,9	35,3	10,4	63,8
Doctorat	1.999	42,8	27,9	45,9	39,2	28,3	5,2	66,5

*Una persona pot ser inclosa en més d'una aplicació.

Dades extretes de l'Oficina del Cens Nord-americana, *Statistical Abstract of the United States: 1995* (Washington, D.C., 1995), p. 430.

¹¹ Al llibre original taula estadística 7.

La biblioteca com a ciutat estat

Alberto Manguel

Alberto Manguel (Buenos Aires, Argentina, 1948) és un escriptor de nacionalitat canadenc i argentina que en l'actualitat viu a França. És conegut pels seus assajos i articles sobre literatura i cultura, així com per les columnes que publica en diferents diaris d'arreu del món (*Le Monde*, *El País*, *The Guardian*, *New York Times*, *Washington Post*, etc.). Va rebre el doctorat *honoris causa* per la Universitat de Lieja l'any 2007. Manguel també ha estat guardonat amb un seguit de premis, entre els quals hi ha el Premio Grinzane Cavour, el Prix Roger Caillois i el Canada's McKitterick Prize. Al llarg de la seva trajectòria, ha escrit molts llibres d'assaig i de ficció, com ara: *Diccionario de lugares imaginarios* (Alianza, 1993), *Una historia de la lectura* (Alianza, 1997), *Stevenson bajo las palmeras* (Alianza, 2004), *Diario de lecturas* (Alianza, 2004) i *La Librería de Noche* (Alianza, 2007).

La biblioteca com a ciutat estat

El meu punt de partida és una pregunta.

Més enllà de la teologia i de la literatura fantàstica, pocs poden dubtar que els trets principals del nostre univers són la seva escassetesa de significat i la manca d'un propòsit perceptible. I, tot i així, amb un optimisme desconcertant, continuem aplegant les porcions d'informació que podem recollir en manuscrits, en llibres i en xips, dins dels prestatges de les biblioteques, siguin materials, virtuals o de qualsevol altre tipus, intentant patèticament donar al món una aparença de sentit i d'ordre, al mateix temps que sabem perfectament que, per molt que ens agradi creure el contrari, els nostres esforços estan condemnats al fracàs.

I per què ho fem, llavors?

Les biblioteques, ja siguin privades o compartides amb un ampli públic lector, sempre m'han semblat uns llocs agradablement estranys, malgrat la seva aparença d'ordre i, fins on m'arriba la memòria, sempre m'han seduït amb la seva lògica laberíntica, la qual cosa em suggereix que la raó (si no l'art) impera sobre la disposició cacofònica dels llibres. Sé que les biblioteques també han allotjat altres objectes, però és la presència de les paraules el que em colpeix per damunt de tot. Sento el plaer de l'aventura quan em perdo entre les prestatgeries plenes de gom a gom, confiat supersticiosament que una jerarquia establerta de lletres o de nombres algun dia em conduirà a un destí promès. Lucà, el segle primer abans de Crist, al seu llibre sobre la guerra civil que havia tingut lloc feia un centenar d'anys, descrivia Juli Cèsar vagant per les ruïnes de Troia i explicava com cada sot i cada tros de fusta envellit li recordava els herois de les antigues llegendes homèriques. "Cada

pedra té una llegenda", deia Lucà, descrivint el viatge de Cèsar, ple d'històries. Les biblioteques participen d'aquesta qualitat fantasmagòrica. Els llibres d'una biblioteca contenen entre les tapes totes les històries mai conegudes i omplen l'espai que ens envolta amb veus noves i velles. Es diu que el Cèsar de Lucà caminava amb cura pel paisatge de Troia per tal de no trepitjar els fantasmes. A la biblioteca, els fantasmes poden parlar. "Una gran biblioteca" —deia Northrop Frye en un dels seus molts quaderns— "té en realitat el do de les llengües i de l'ampli potencial de la comunicació telepàtica."

Però l'amor per les biblioteques, com la majoria d'amors, s'ha d'aprendre. Ningú que entra per primer cop en un espai fet de paraules no sap instintivament com comportar-s'hi, què en pot esperar, què promet, què hi pot fer. Això és cert tant pel que fa a les biblioteques virtuals com quant a les reals. Pots sentir-te aclaparat per un sentiment de terror —davant el desordre o la vastitud, el silenci i la quietud, un record fugisser i sorneguer que no reconeixes, la sensació que et vigilen— i sentir-te atrapat per una mena de sensació angoixant, fins i tot un cop n'has après els rituals i les convencions, en coneixes la geografia, trobes amables els nadius i n'has comprès les lleis per arribar a fer-hi troballes.

Una biblioteca no és solament el lloc de l'ordre i del caos; és també el reialme de l'atzar: totes les biblioteques tenen un cert factor d'atzar, com uns encants. Els llibres en una biblioteca estan els uns al costat dels altres pel caprici de qui els va aplegar, pels avatars de la comunitat, pel pas de les guerres i del temps, a causa de la negligència, de la cura, de la imponderabilitat de la supervivència,

de l'elecció aleatòria d'un ferroveller, i poden passar segles abans que la seva unió prengui la forma identificable d'una biblioteca. Perquè els llibres, encara que hagin estat col·locats en un prestatge i amb un nombre, conserven un cert sentit de mobilitat. Deixats al seu aire, es poden unir en formacions inesperades; segueixen normes secretes de semblança, genealogies sense datar, interessos i temes comuns. Emmagatzemats en racons inesperats o apilats al costat del nostre llit, dins de caixes o de prestatgeries, esperant a ser classificats o catalogats algun dia després de tant de temps, dispersos per la quasi infinitat de la xarxa, els textos conservats a les nostres biblioteques s'apinyen al voltant del que Henry James va anomenar una "intenció general", que sovint s'escapa als lectors: "la corda en la qual s'enfilen les perles, el tresor enterrat, el dibuix a la catifa." Totes les llibreries —com va descobrir Dewey— han de tenir un ordre i no tots els ordres són els volguts o s'estructuren d'una manera lògica. Hi ha biblioteques que deuen la seva creació a la manca de gust, a donacions i troballes casuals, a somnis i a il·lusions. I, tot i així, totes les biblioteques, tant si són càdiques com si estan endreçades seguint un ordre molt estricte, tenen en comú el propòsit explícit de donar harmonia al nostre coneixement i a la nostra imaginació, d'agrupar i de classificar la informació, d'aplegar en un únic lloc la nostra experiència indirecta del món i d'excloure les experiències de molts altres lectors per mitjà de la parquedat, la ignorància i la facultat incapacitadora de la por.

Voldria detenir-me en aquest punt i prendre en consideració les aparentment contradictòries qualitats d'una biblioteca. Els intents per a la inclusió o per a l'exclusió són tan constants i tan transcendents que han arribat a tenir els seus emblemes literaris, dos monuments que es pot dir que signifiquen tot el que som. El primer, erigit per arribar al cel ben lluny de l'abast dels homes, ha sorgit del nostre desig de conquerir l'espai, un desig castigat per la multiplicitat de llengües que encara avui ens posa obstacles diàriament en el nostre intent de fer-nos entendre els uns

amb altres. El segon, construït per aplegar el que les llengües havien intentat deixar documentat d'arreu del món, va néixer del nostre desig de vèncer el temps i va acabar en un incendi llegendari que va consumir també el present. La Torre de Babel en l'espai i la Biblioteca d'Alexandria en el temps són els símbols bessons d'aquestes ambicions. En comparació amb elles, la meua biblioteca és un recordatori d'ambdós desitjos impossibles —el desig de contenir totes les llengües de Babel i la nostàlgia de posseir tots els volums d'Alexandria.

El capítol onzè del Gènesi ens explica la història de Babel. Després del Diluvi, els homes que habitaven la terra van sortir d'orient cap a la terra de Xinar, on van decidir de construir una ciutat amb una torre que arribés al cel. "El Senyor va baixar per veure la ciutat i la torre que construïen els homes, i es digué: Tots formen un sol poble i parlen una sola llengua. Si aquesta és la primera obra que emprenen, des d'ara cap dels seus projectes no estarà fora del seu abast. Baixem a posar confusió en el seu llenguatge perquè no s'entenguin entre ells." El Senyor, segons el que ens explica el relat, va inventar la multiplicitat de llengües per tal d'evitar que treballéssim plegats i així no superar les nostres capacitats. D'acord amb el Sanedrí, el lloc on tal vegada es va erigir la Torre no va perdre mai la seva particular característica i, encara avui, tothom que hi passa oblida el que sap. Fa anys em van mostrar un petit turó de ruïnes als afores de les muralles de Babilònia i em van explicar que era tot el que quedava del que fa temps havia estat Babel.

La Biblioteca d'Alexandria era un lloc d'aprenentatge fundat pels reis Ptolemeus a finals del segle III aC per seguir millor les doctrines d'Aristòtil. Segons el geògraf grec Estrabó (segle I aC), la Biblioteca allotjava els propis llibres del filòsof, que va deixar a un dels seus deixebles, Teofrast, el qual, al seu torn, els va cedir a Neleu d'Scepsis, que va estar involucrat en la fundació de la Biblioteca. Fins a la fundació de la Biblioteca d'Alexandria, les biblioteques del món antic eren col·leccions

privades de les lectures d'una persona o bé magatzems estatals on es conservaven els documents jurídics o literaris per a usos oficials. La fundació d'aquestes primeres biblioteques responia, més que a la curiositat, a una voluntat d'emmagatzemar el saber i es devia més a la necessitat de fer consultes específiques que al desig de voler-ho abraçar tot. La Biblioteca d'Alexandria va posar en relleu una nova creació de l'imaginari que va superar les biblioteques existents pel que fa a ambició i al camp d'activitats.

Un curiós document del segle II aC, la possiblement apòcrifa *Carta d'Arístees*, deixa constància d'una història sobre els orígens de la Biblioteca d'Alexandria, que és un símbol del seu somni colossal. La carta diu que, per tal de poder crear una biblioteca universal, el rei Ptolemeu I va escriure "a tots els sobirans i governants de la terra" demanant-los que li enviessin tots els llibres de qualsevol autor, "poetes i prosistes, retòrics i sofistes, metges i endevins, historiadors i també altres escriptors". Els savis del rei havien calculat que caldrien cinc-cents mil rotllos si volien guardar a Alexandria "tots els llibres de tots els pobles del món." (Amb el pas del temps, les nostres ambicions han crescut: el 2005 només la Biblioteca del Congrés havia rebut dues vegades més llibres a l'any, dels quals a penes n'hi van quedar quatre-cents mil.)

La Torre de Babel es va enfilem (mentre va estar dempeus) com a prova de la nostra creença en la unitat de l'univers. Segons el relat, a l'ombra de Babel la humanitat habitava en un món sense fronteres lingüístiques i amb la convicció que era més mereixedora del cel que de la terra. La Biblioteca d'Alexandria (assentada sobre un sòl potser més ferm que el de Babel) es va erigir per provar el contrari, que l'univers era d'una diversitat desconcertant i que aquesta diversitat posseïa un ordre secret. La primera reflectia la nostra intuïció d'una divinitat única, contínua i monolínigüe, les paraules de la qual es transmetien sempre de la terra al cel; la segona, la nostra creença que tots els llibres fets d'aquestes paraules constituïen el seu propi complex

cosmos, i que cadascun en la seva singularitat s'adreçava al conjunt de la creació. La Torre de Babel va caure en la prehistòria de la paraula escrita; la Biblioteca d'Alexandria es va aixecar quan els relats prenen la forma de llibres i s'esmerçaven a trobar una sintaxi que donés a cada paraula, a cada taula, a cada rotllo, el seu lloc necessari i esclaridor. Indistinta, majestuosa, eternament present, l'arquitectura tàcita d'aquesta biblioteca infinita segueix obsessionant els nostres somnis d'ordre universal. Mai més no s'ha aconseguit res de similar, encara que altres biblioteques (incloent-hi la xarxa) han mirat de copiar aquesta extraordinària ambició. És única en la història del món, ja que és l'única erigida per deixar constància de tot, passat i futur, que, a més, ha arribat a preveure i a emmagatzemar la crònica de la seva destrucció i resurrecció.

Dividida en àrees temàtiques que els seus bibliotecaris van organitzar en categories, la Biblioteca d'Alexandria va esdevenir un conjunt de biblioteques, cadascuna de les quals es dedicava a un aspecte del món. La Biblioteca —presumien els alexandrins— era un lloc on la memòria es mantenia viva, on cada escrit tenia cabuda, on cada lector podia fer-se el seu propi itinerari anant línia rere línia per llibres que potser no havien estat oberts mai, on l'univers mateix trobava la seva reflexió en paraules. Com a instrument per portar a terme la seva ambició, el rei Ptolemeu va decretar que tots els llibres que arribessin al port d'Alexandria havien de ser confiscats i copiats, amb la solemne promesa que es retornaria l'original (com tantes altres promeses reials, aquesta no sempre es mantenia, i sovint era la còpia allò que es restituïa al propietari). A causa d'aquesta despòtica mesura, els llibres compresos en aquesta biblioteca es van anomenar "la col·lecció dels vaixells".

Exaspera no poder descriure com era la Biblioteca d'Alexandria. Plens d'una mena d'orgull comprensible, tots els seus cronistes (tots aquells el testimoni dels quals ha arribat a nosaltres) van pensar que era superflu

fer-ne una descripció. El geògraf grec Estrabó, contemporani de Diodor, va descriure la ciutat d'Alexandria fil per randa; però, misteriosament, no va mencionar la seva Biblioteca. "Per què n'haig de parlar si es mantindrà sempre en la memòria de tota la humanitat?", va escriure Ateneu de Naucratis gairebé un segle i mig després de la seva destrucció. Així, la biblioteca que aspirava a ésser el magatzem de la memòria del món no va ser capaç de preservar la seva pròpia memòria per a nosaltres. Tot el que se'n sap, tot el que queda de la seva grandiositat, dels seus marbres i dels seus rotllos, són les seves diverses raons de ser.

Una d'aquestes raons va ser la recerca dels egipcis de la immortalitat. Si una sola imatge del cosmos pot ser obtinguda i preservada sota un únic sostre (com el rei Ptolemeu devia d'haver pensat), aleshores cada detall d'aquesta imatge —un gra de sorra, una gota d'aigua, el mateix rei— ha de tenir un lloc aquí, expressat en paraules per un poeta, per un narrador, per un historiador, per sempre més, o almenys mentre hi hagi lectors que un dia puguin obrir la pàgina en qüestió. Hi ha un vers en una poesia, una frase en una faula, una paraula en un assaig, amb la qual la meua existència està justificada; troba aquesta línia i la immortalitat està assegurada. Els herois de Virgili, de Herman Melville, de Joseph Conrad, de la major part de la literatura èpica, se sumen al pensament alexandrí. Per a ells, el món (com la Biblioteca) està fet d'una infinitat d'històries que condueixen per intricats laberints a un moment revelador creat solament per a ells —tant si en aquest últim moment la revelació mateixa és negada, com el pelegrí de Kafka intueix quan és a l'exterior de les Portes de la Llei (una estranya reminiscència de les portes de la biblioteca), i es troba en el moment de morir que "estaran tancades per a sempre, perquè estan fetes per a tu exclusivament." Els lectors, com els herois de l'èpica, no tenen garantida una epifania.

Avui dia, mancats de somnis èpics —que hem substituït per somnis de "pillatge"—, és

la tecnologia qui crea la il·lusió de la immortalitat. La xarxa, i la seva promesa d'una veu i d'un lloc per a tothom, és el nostre equivalent del *mare incognitum*, el mar desconegut que atreïa els antics viatgers amb la temptació de la descoberta. Immaterial com l'aigua, massa extensa perquè pugui ser assimilada per qualsevol mortal, les qualitats extraordinàries de la xarxa ens permeten confondre allò inabastable amb allò etern. Igual que el mar, la xarxa és volàtil: el setanta per cent de les seves comunicacions duren menys de quatre mesos. La seva virtut (la seva virtualitat) suposa un present constant —la qual cosa per als savis medievals era una de les definicions de l'infern. Alexandria i els seus savis, per contra, no van confondre mai la veritable natura del passat; sabien que era la font d'un present en constant canvi en el qual els nous lectors entraven en contacte amb els llibres vells que esdevenien nous durant el procés de lectura. L'existència de cada lector serveix per donar a alguns llibres una modesta immortalitat. En aquest sentit, la lectura és un ritual de renaixement.

Tanmateix la Biblioteca d'Alexandria va néixer per fer més que simplement donar la immortalitat. Servia per conservar tot el que havia estat conservat i podia estar conservat, i aquests documents serien conservats en documents posteriors, un camí sense fi de lectures i notes que crearia a la seva vegada noves lectures i noves notes. La Biblioteca d'Alexandria havia de ser un lloc de treball per als lectors i no únicament un lloc on emmagatzemar els llibres sense límit. Per garantir aquest ús, els Ptolemeus van convidar els savis més cèlebres de molts països —com ara Euclides i Arquímedes— perquè fixessin la seva residència a Alexandria, a canvi de pagar-los amb una generosa quantitat i de no exigir-los res a canvi, tret de fer ús dels tresors de la Biblioteca. Així, aquests lectors especialitzats podrien entrar en contacte amb gran quantitat de textos, llegir i resumir el que havien llegit i redactar recopilacions molt acurades per a futures generacions, que a la seva vegada reduirien aquests textos en recopilacions posteriors. Una sàtira del se-

gle III aC de Timó de Fliunt descriu aquests savis com a *charakitai*, “pedants tibats”, i diu que “en la poblada terra d’Egipte, molts grassonets *charakitai* fan gargots sobre el paper mentre es barallen sense parar a la gàbia de les Muses.”

Al segle segon, com a conseqüència dels compendis i acaraments dels documents de la Biblioteca d’Alexandria, es va establir amb fermesa una norma científica per a la lectura que consistia en el fet que “els textos més recents substituïen els textos anteriors, ja que se suposava que els primers ja estaven continguts en els segons.” D’acord amb aquesta explicació i més proper a l’actualitat, Stéphane Mallarmé va suggerir que “el món estava concebut per ser encabit en un extens llibre”, la qual cosa vol dir en un únic llibre, qualsevol llibre, una compilació del món que hauria d’abraçar tots els altres llibres. Aquest mètode es basava en l’anticipació que suposaven certs llibres, com ara *L’Odissea*, que anticipava les aventures de Jack Kerouac, i la història de Dido, que anticipava la de Madame Bovary; o en la repetició dels llibres, com ara les epopeies de Faulkner, que albergaven els destins de la Casa d’Atreu, i les peregrinacions de Bouvier, que homenatjaven els viatges d’Ibn Khaldun.

Però, més que qualsevol altra cosa, la Biblioteca d’Alexandria era un lloc de la memòria, d’una memòria forçosament imperfecta. El 1985 Joseph Brodsky va escriure que “el que tenen en comú la memòria i l’art és l’habilitat per a la selecció, el gust pel detall.” Aquesta apreciació pot semblar elogiosa per a l’art (el de la prosa, en concret), però per a la memòria podria semblar ofensiva. Tanmateix l’ofensa és ben merescuda. Precisament, la memòria conté detalls, no la totalitat de la imatge; destaca parts, si es vol, no pas la totalitat d’allò que es veu. La creença que en certa manera recordem les coses d’una manera global, la mateixa creença que permet a les espècies de prosperar, no té cap fonament. Abans que tot, la memòria sembla una biblioteca en desordre alfabètic en la qual ningú ha recopilat les obres.

En honor a aquesta remota fita d’Alexandria, totes les biblioteques posteriors s’han fet ressò d’aquesta funció mnemotècnica, per ambiciosa que fos. L’existència de qualsevol biblioteca dóna als lectors el sentit sobre la seva autèntica destresa: l’habilitat de lluitar contra les severitats del temps portant fragments del passat al present. Els proporciona una llampada, secreta o distant, que s’endinsa dins de la ment d’altres éssers humans permetent-los un cert coneixement de les seves condicions per mitjà de les històries que s’emmagatzemen per ser consultades. Sobretot revela als lectors que la seva habilitat consisteix en la capacitat de recordar, de forma activa, gràcies a la immediatesa de la pàgina, alguns moments escollits de l’experiència humana. Aquesta és, si fa no fa, la gran pràctica que va instituir la Biblioteca d’Alexandria. En aquest sentit, quan uns quants segles després es va proposar aixecar un monument per honorar les víctimes de l’Holocaust a Alemanya, la proposta més intel·ligent (malauradament no va ser l’opció escollida) va ser la construcció d’una biblioteca.

I amb tot, com a espai públic, la Biblioteca d’Alexandria era una paradoxa, un edifici apartat, destinat a una activitat essencialment privada (la lectura), que ara ocuparia un lloc per a la comunitat. Sota el sostre de la Biblioteca els savis compartien una il·lusió de llibertat, convençuts que tot el regne de la lectura era seu amb el sol fet de demanar-ho. En realitat, la seva tria patia diversos tipus de censura: la pròpia prestatgeria (oberta o tancada) en què el llibre estava dipositat; la part de la biblioteca en què havia estat catalogat; els coneixements privilegiats, les estances reservades o les col·leccions especials; les diferents generacions de bibliotecaris la moralitat i els gustos dels quals havien conformat la col·lecció; les directrius oficials basades en el que la societat ptolemaica considerava “apropiat” i “valuós”; les decisions burocràtiques les raons de les quals s’han perdut en la nit del temps; o consideracions de tipus presupostari, de grandària i de disponibilitat.

Els Ptolemeus i els seus bibliotecaris tenien la certesa que la memòria era poder. Heca-

teu d'Abdera, al seu llibre de viatges en part ficció i en part realitat, les *Egyptiaca*, havia dit que la cultura grega devia la seva existència a Egipte, la cultura del qual era més antiga i moralment molt més superior. La mera afirmació d'això no era suficient, i els bibliotecaris d'Alexandria van aplegar una vasta col·lecció d'obres gregues obedientment per confirmar el seu deute amb Egipte. I no solament gregues; amb la col·lecció de llibres de diferents orígens, els bibliotecaris esperaven oferir als seus lectors els sabers de totes les arrels i branques entrelaçades de la cultura humana, la qual cosa (com Simone Weil va afirmar molt després) es podria definir com "la formació de l'atenció". Amb aquest propòsit, s'ensinistraven per estar atents al món que ultrapassava les seves fronteres, reunint i interpretant informació, ordenant i catalogant tot tipus de llibres, cercant d'establir associacions entre diferents textos i transformant el pensament per associació.

En emmagatzemar tants llibres sota un únic sostre, els bibliotecaris d'Alexandria intentaven protegir-los del risc de destrucció que podia succeir si queien en el que es consideraven mans poc curoses (argument adoptat per molts museus i biblioteques occidentals avui dia, com el recent argument al voltant de l'anomenat *Evangelí de Judes*, l'autenticitat del qual ha estat provada recentment). Així, doncs, a més de ser un emblema del poder de l'home per actuar impulsat pel pensament, la Biblioteca va esdevenir un monument creat per vèncer la mort que, com ens diuen els poetes, és la fi de la memòria.

Amb tot, malgrat els esforços dels seus dirigents i dels seus bibliotecaris, la Biblioteca d'Alexandria va desaparèixer. I de la mateixa manera que no se sap gairebé res de la forma que tenia quan estava dempeus, tampoc no sabem res sobre la seva desaparició, gradual o sobtada. Són conegudes les diverses llegendes sobre la seva fi. Segons Plutarc, el 47 dC, durant l'estada de Juli Cèsar a Alexandria va esclatar un foc a l'arsenal que es va propagar i "va posar punt final a la gran Biblioteca", però el seu relat té llacunes. Al-

tres historiadors com Dió Cassi i Orosi van suggerir que el foc de Cèsar no va destruir la pròpia biblioteca, sinó uns quaranta mil volums emmagatzemats prop de l'arsenal, on possiblement estaven esperant per ser embarcats cap a Roma. Gairebé set segles després se'ns dóna una altra explicació sobre la seva fi. Una crònica cristiana, la *Crònica dels Homes Savis*, escrita per Ibn al-Kifti i avui dia mancada de credibilitat, adjudica la destrucció al general musulmà Amr Ibn al-As, el qual se suposa que, després d'haver entrat a Alexandria l'any 642 dC, va ordenar al califa Omar I cremar el contingut de la Biblioteca. Els llibres, sempre segons la versió del narrador cristià, es van utilitzar per alimentar els forns dels banys públics. Només les obres d'Aristòtil es van salvar.

Històricament, en honor a la veritat, la fi de la Biblioteca és tan desconeguda com ho era el seu veritable aspecte. Històricament, la Torre, si és que alguna vegada va existir, no va ser altra cosa que una obra arquitectònica ambiciosa sense èxit. Tanmateix, com a mites, a la llum de la nit i en la imaginació, la solidesa d'ambdues construccions és indiscutible. Podem admirar la mítica Torre aixecant-se visiblement per donar fe que val la pena provar l'impossible, no importa si el resultat és devastador. Podem observar-la fent la seva feina, el fruit d'una societat unida, amb vocació d'abraçar-ho tot, laboriosa. Som testimonis de la seva fi a través de la dispersió de la seva gent, cadascú immers en l'aïllament del seu cercle lingüístic. Podem vagar pels immensos prestatges de la Biblioteca d'Alexandria, on es concentraven tota la imaginació i tot el coneixement. Podem reconèixer en la seva destrucció l'avís que tot el que ens esforcem a aplegar pot esfondrar-se, però que al mateix temps tot això pot tornar a ser recopilat una altra vegada. Podem aprendre de la seva extraordinària ambició que el que va ser l'experiència d'un sol home pot convertir-se per mitjà de l'alquímia de les paraules en l'experiència de tothom, i com aquesta experiència, destil·lada una altra vegada en paraules, pot ser útil per a cada lector individual per a algun propòsit secret o particular.

El ben fonamentat mite d'Alexandria també ens ensenya que una biblioteca ha d'imposar-se els seus propis límits o decidir la seva pròpia mort. Una biblioteca en contínua expansió també requereix un marc físic en contínua expansió que pot arribar a tenir dimensions monstruoses. La llegenda explica que Sarah Winchester, la vídua del famós fabricant dels rifles amb els quals "es va conquerir l'oest", va sentir dir a un mèdiu que, mentre la construcció de la seva casa continués, els fantasmes dels indis assassinats amb el rifle del seu marit serien tinguts a ratlla. La seva casa va créixer sense parar, com en un somni, fins que les seves cent seixanta habitacions van ocupar gairebé dues hectàrees i mitja de terreny. Aquest monstre encara es pot veure en ple centre de Silicon Valley. Totes les biblioteques pateixen l'impuls de créixer per apaivagar els nostres fantasmes literaris, per estendre's i augmentar fins que un últim dia que ningú no pot esperar inclogui tots els volums escrits alguna vegada sobre tots els temes que ens puguem imaginar.

El gegantí aspecte del mite d'Alexandria ha donat lloc a moltes històries alligadores. Una càlida tarda de finals del segle XIX, Bouvard i Pécuchet, dos empleats d'oficina de mitjana edat, es van conèixer en un banc del Boulevard Bourdon de París i de seguida es van fer bons amics. Tots dos van descobrir amb la seva amistat que tenien un propòsit comú: la recerca del coneixement universal. Per tal d'aconseguir aquest objectiu tan ambiciós —en comparació, el dels Ptolemeus pot semblar modest—, es van disposar a llegir tot el que podien trobar de cadascuna de les branques del coneixement humà, i van agafar de les seves lectures les idees i els fets més importants. Aquesta empresa, naturalment, era inabastable. Com havia de ser, *Bouvard i Pécuchet* es va publicar sense acabar el 1880, un any després de la mort de Flaubert, però no abans que els dos valents exploradors haguessin llegit a la seva manera molts llibres d'agricultura, literatura, cria d'animals, medicina, arqueologia i política, sempre amb resultats decebedors. El que els dos personatges de Flaubert van descobrir és

el que moltes vegades hem sabut però poques vegades hem cregut: que l'acumulació de coneixement no és coneixement.

Gràcies a la xarxa, sens dubte, l'ambició de Bouvard i Pécuchet és avui dia quasi una realitat si considerem que tots els coneixements del món sembla que hi són, fent pampallugues darrere de l'encisadora pantalla. Borges, que una vegada va imaginar la biblioteca infinita de tots els llibres possibles, també va inventar un personatge de l'estil de Bouvard i Pécuchet que intentava compilar una enciclopèdia universal, tan completa que res del món no en quedés a fora. Al final, com els seus precursors francesos, fracassa en el seu intent, però no del tot. La tarda en què abandona el seu gran projecte lloga un cavall i una calessa i fa un tomb per la ciutat. Veu parets de totxo, gent corrent, cases, un riu, un mercat, i sent que d'alguna manera totes aquelles coses formen part del seu treball. S'adona que el seu treball no és impossible, sinó simplement redundant. L'enciclopèdia del món i la biblioteca universal existeixen, i són el propi món.

Tal com ens explica el mite d'Alexandria, aquesta ambició no és pas nova. Sempre hem volgut recordar més, i continuarem —crec— teixint xarxes per atrapar paraules amb l'esperança que, d'alguna manera, entre la quantitat d'expressions acumulades, en un llibre o en una pantalla, hi haurà un so, una frase o l'expressió d'un pensament que portarà el pes d'una resposta. Cada nova tecnologia aporta avantatges sobre l'antiga, però alhora s'hi troben a faltar qualitats de la seva predecessora. La familiaritat causa avorriment, però també comoditat; allò que no ens és familiar causa desconfiança. La meva àvia, que va néixer en un zona rural de Rússia a finals del segle XIX, tenia por d'usar el telèfon quan es va introduir per primera vegada al barri on vivia a Buenos Aires perquè, segons deia, no li deixava veure la cara de la persona amb qui estava parlant. "Em fa pensar en els fantasmes", explicava.

El text en format electrònic, que no requereix pàgines, pot conviure en harmonia amb la pà-

gina, que no requereix electricitat. Per ser-nos més útils, cal que convisquin sense excloure's l'un a l'altre. La imaginació humana ni és monògama ni necessita ser-ho, i en el futur nous instruments conviuran juntament amb els ordinadors, que ara conviuen amb els llibres ordinaris a la biblioteca multimèdia. No obstant això, hi ha una diferència. Si la Biblioteca d'Alexandria era l'emblema de la nostra ambició d'omnisciència, la xarxa és l'emblema de la nostra ambició d'omnipresència. La biblioteca que ho conté tot ha esdevingut ara la biblioteca que conté qualsevol cosa. Alexandria, modestament, es va considerar a si mateixa com el centre d'un cercle limitat pel món conegut. La xarxa, com la definició de Déu ideada per primera vegada al segle xx, es considera a si mateixa com el cercle el centre del qual és a tot arreu i la circumferència del qual no és enlloc. Avui dia, la nostra societat accepta el llibre com un do, però l'acte de llegir —un cop s'ha considerat important i útil, així com potencialment perillós i subversiu— passa a ser considerat amb condescendència com un passatemps, un passatemps lent i mancat d'eficiència que no contribueix al bé comú. Avui la lectura no és altra cosa que una activitat complementària, i el gran dipòsit de la nostra memòria i de la nostra experiència, que són les biblioteques, es considera un espai d'emmagatzematge més que no pas una entitat viva.

I, tot i així, malgrat que el llibre ja no representa el nucli simbòlic de la nostra societat, el nou sentiment d'infinitat que ha creat la xarxa no ha apaivagat l'antic sentiment d'infinitat que inspiraven les antigues biblioteques. El llibre ha llegat a la xarxa una mena d'intangibilitat tangible. Hi ha la possibilitat que s'imposi una nova tècnica de recopilar informació que faci que la recerca en la immensitat de la xarxa ens sembli quelcom d'habitual i de familiar, com en els vells edificis que fa temps albergaven les biblioteques nacionals a París, Buenos Aires, Beirut, Salamanca, Londres i Seül.

I, tot i així, les biblioteques de papers i fusta, així com les biblioteques de pantalles

que fan pampallugues fantasmagòricament, existeixen com a proves de la nostra creença subconscient en un ordre intemporal i transcendental que a penes intuïm o percebem. Durant la insurrecció txeca de maig de 1945 contra els nazis, quan les tropes russes estaven entrant a Praga, la bibliotecària Elena Sikorskaja, germana de Vladimir Nabokov, es va adonar que els oficials alemanys, que es disposaven a retirar-se, no havien retornat alguns dels llibres que havien demanat en préstec a la biblioteca en la qual treballava. Aleshores ella i una col·lega es van decidir a reclamar els llibres que no havien retornat sortint en missió de rescat pels carrers, que ja estaven sota el control dels carros russos. “Van arribar a casa d'un pilot alemany que va retornar els llibres sense perdre la calma” —va escriure al seu germà uns quants mesos després— “però en aquell moment havien prohibit travessar el carrer principal i hi havia alemanys pertot arreu amb metralladores.” La preservació de l'ordre de la biblioteca, almenys tant com fos possible, li va semblar quelcom important, enmig de la confusió i del caos.

Però hem d'estar alerta amb aquest tipus d'ordre, malgrat el seu atractiu. Per més que el somni d'un univers de paper al nostre abast i per més que un cosmos comprensible fet de paraules ens semblin atractius, una biblioteca, ni tan sols una que sigui de grans dimensions en volum i en ambició o infinita pel que fa als objectius, no ens pot oferir un món “real”, en el sentit que el món del dia a dia amb els seus patiments i les seves joies és real. En el seu lloc, ens ofereix una imatge vàlida d'aquell món real que (segons paraules de Jean Roudaut) “ens permet amablement concebre'l”, així com la *possibilitat* d'experiència, coneixement i memòria de quelcom que s'ha intuït per mitjà d'un conte o a què s'ha arribat a través d'una reflexió poètica o filosòfica.

Sant Joan, en un moment de confusió, ens diu que no hem d'estimar el món o les coses que hi ha al món perquè “tot el que hi ha al món, el desig de la carn, el desig dels ulls

i l'arrogància de la vida, no pertany a Déu, sinó que pertany al món". Aquesta advertència és, en el millor dels casos, una paradoxa. La nostra humil i meravellosa herència és el món i només el món, l'existència del qual posem a prova contínuament (i comprovem) explicant-nos a nosaltres mateixos històries sobre ell. La sospita que nosaltres i el món estem fets a la imatge de quelcom meravellosament i caòticament coherent lluny del nostre abast, de què, per cert, formem part; l'esperança que el nostre cosmos, producte d'una explosió, i nosaltres, la seva pols d'estels, tinguem un sentit i un mètode inefables; el plaer de tornar a explicar la vella metàfora del món com un llibre de lectura en el qual nosaltres mateixos som l'objecte de la lectura; i el concepte que tot el que podem conèixer de la realitat és imaginació feta a base de llenguatge, tot això té la seva manifestació material en l'autoretrat que anomenem biblioteca. I el nostre amor envers això, la nostra ànsia per veure-hi més i el sentiment d'orgull que experimentem quan reeixim en la nostra recerca en remenar les prestatgeries plenes de llibres que prometen més i més plaers, palesen emotivament que tenim una profunda fe en un mètode que ens dona més consol, i potser que ens compensa més, enmig de tanta bogeria, del que qualsevol gelosa deïtat desitjaria, malgrat totes les misèries i les penúries d'aquesta vida.

Però, tot això dona resposta a la meva pregunta: "I per què ho fem, llavors?". En part, només en part.

La Biblioteca d'Alexandria, citada en les memòries dels viatgers i en les cròniques dels historiadors i reinventada en obres de ficció i en faules, representa el misteri de la identitat humana, plantejant prestatge rere prestatge la qüestió de "Qui sóc?". A la novel·la d'Elias Canetti de 1935 *Die Blendung* (*L'enlluernament*), Peter Kien, el savi que a les últimes

pàgines es cala foc a si mateix i als seus llibres quan té el pressentiment que el món exterior s'ha tornat insosteniblement molest, encarna tots els hereus de la Biblioteca, com a lector que està totalment immers en els seus llibres i que, com un dels antics savis d'Alexandria, ha de morir la nit en què desapareix la biblioteca. En part, creem biblioteques per conèixer qui som.

Però això no és tot. Hi ha una segona qüestió.

Penelope Fitzgerald, a la seva novel·la *The Blue Flower*, diu: "Si una història comença amb un descobriment, ha d'acabar amb una recerca." Segurament, la història de qualsevol biblioteca comença amb un descobriment: trobar els llibres de qualsevol grandària o forma, rotllos, còdexs o discos, trobar el lloc on dipositar-los o trobar la manera de poder-hi treballar dins de l'espai establert. Però si la història ha d'acabar amb una recerca, la qüestió que es planteja hauria de ser: recerca de què?

Northrop Frye una vegada va comentar que, si hagués estat present en el naixement de Crist, creu que no hauria sentit el cant dels àngels. "La raó per què ho crec és perquè no els sento cantar ara, i no hi ha cap raó per pensar que hagin deixat de cantar". Per tant, en la fundació d'una biblioteca no anem a la recerca de revelacions de cap tipus, perquè qualsevol cosa que se'ns reveli està forçosament limitada pel que som capaços de sentir i de comprendre. Tampoc no anem a la recerca de coneixement més enllà del que ja tenim, d'alguna manera més o menys secreta, ni d'il·luminació, a la qual no podem aspirar, ni de l'experiència, perquè en última instància només podem ser conscients del que ja és entre nosaltres. Què busquem, doncs, en les nostres sempiternes biblioteques?

Consol, potser. Potser consol.

La ciutat com a arxiu: les transformacions urbanes contemporànies i les possibilitats de la política

---

Vyjayanthi Rao

Vyjayanthi Rao és professora adjunta d'antropologia i afers internacionals a The New School for Social Research (Nova Escola de Recerca Social). Va obtenir el doctorat en antropologia sociocultural a la Universitat de Chicago i va ser professora no numerària de postdoctorat a la Universitat de Yale abans d'arribar a The New School.

La seva recerca se centra en globalització, desenvolupament i ciutats, i particularment en temes relacionats amb infraestructures, violència, memòria i política cultural de la modernitat al sud de l'Àsia, tant en l'època colonial com en la contemporània. La seva recerca actual tracta sobre la infraestructura urbana contemporània de Bombai i l'impacte dels processos globals sobre el seu futur urbà. Ha publicat diversos articles basats en aquesta recerca en diferents diaris, com *Public Culture* i *Built Environment*, i actualment està escrivint l'obra titulada *Speculative Ethic: Space, Violence and Subjectivity in Post-Industrial Mumbai* (*La globalització i l'ètica especulativa: espai, violència i subjectivitat al Bombai postindustrial*).

La ciutat com a arxiu: les transformacions urbanes contemporànies i les possibilitats de la política

---

“Ara... imaginem que Roma no és un assentament humà, sinó una entitat física amb un passat igualment ric i llarg; una entitat, val a dir, en què no desapareixerà res que hagi existit alguna vegada i en què les primeres etapes de desenvolupament continuen existint al costat de l’última... Si volem representar la seqüència històrica en termes espacials, només ho podem fer per juxtaposició en l’espai: el mateix espai no pot tenir dos continguts diferents... Això ens mostra que estem lluny d’arribar a dominar les característiques de la vida mental representant-les en termes pictòrics.” Sigmund Freud, *El malestar de la cultura*.

Ciutats i arxius

Comprendre la relació entre la ciutat i l’arxiu planteja diverses paradoxes interessants, ja indicades per les reflexions de Freud sobre Roma. La qüestió que es plantejava més directament era la juxtaposició de diverses temporalitats i les possibilitats de representar aquestes temporalitats i les experiències històriques que indiquen en termes *espacials*. Al nivell més fonamental, els arxius tenen connexions profundes i històriques amb la memòria i en particular amb formes de memòria considerades com a autoritzades. Les característiques formals dels arxius donen lloc a llenguatges a través dels quals es constitueix la memòria per a diferents grups de persones. En aquest context, posicionar la ciutat com una forma d’arxiu planteja nombroses oportunitats filosòfiques i ètniques que tenen relació tant amb la forma com entenem la natura dels arxius com amb la forma com entenem la ciutat contemporània.

La ciutat moderna és fonamentalment un grup de desconeguts que excedeix els límits

de qualsevol forma singular d’identitat i pertinença. Així, doncs, la qüestió de quin tipus d’arxiu correspon a la ciutat com a espai demogràfic està essencialment connectada al problema de la pertinença dins la ciutat i al de l’establiment de drets a la ciutat. Però, a causa del fet que la ciutat reuneix grups dispars de gent, també cal considerar que la ciutat —entesa com a medi— podria servir com un arxiu que més aviat *produís* connexions de forma activa entre els seus residents en lloc de només reflectir-les. En aquest escrit consideraré ambdós aspectes, a través dels quals es pot elaborar la idea de “ciutat com a arxiu”. De fet, es troben íntimament connectats i tenen relació, com he suggerit anteriorment, tant amb la nostra interpretació sobre les ciutats contemporànies com amb la nostra interpretació sobre els arxius.

La metròpoli com a medi

És innegable que l’experiència urbana contemporània està profundament mediatitzada, condicionada, en particular, per la proliferació d’estímuls cinematogràfics i d’altres tipus d’estímuls sensorials i relacionats amb la imatge. L’article pioner de Georg Simmel “La metròpoli i la vida mental”, escrit a principis del segle xx, explora ja l’impacte sensorial de la ciutat sobre la percepció de l’espai, el temps i el sentit del jo del resident urbà. “Els fonaments psicològics, sobre els quals s’erigeix la individualitat metropolitana”, escriu Simmel, “són la intensificació de la vida emocional deguda al ràpid i continu canvi dels estímuls externs i interns”. La metròpoli és tant la causa com l’efecte de les formes que han pres les relacions socials en els temps moderns, principalment la transformació de les relacions socials en relacions de càlcul. Simmel

escriu que “les relacions i les preocupacions dels residents metropolitans típics són tan variades i complexes que, sobretot com a resultat de l’aglomeració de tantes persones amb interessos tan diferenciats, les seves relacions i activitats s’entrellacen les unes amb les altres en un organisme format per molts membres”. Per a Simmel, aquesta interpretació de la metròpoli com a medi és fonamental per a la seva teoria del desenvolupament del tipus de personalitat metropolitana.

La mateixa forma metropolitana correspon a l’economia monetària i, així, esdevé un tipus molt particular de medi dins del qual es negocien les relacions socials. “Una persona”, escriu Simmel, “no acaba en els límits del seu cos físic o en l’àrea en què la seva activitat física queda immediatament limitada, sinó que més aviat abraça la totalitat dels efectes significatius que n’emanen de forma temporal i espacial. De la mateixa manera, la ciutat tan sols existeix en la totalitat dels efectes que transcendeixen la seva esfera immediata”. Aquests efectes, connectats amb l’avançada divisió econòmica del treball, poden ser considerats com una forma d’arxiu a través del qual es constitueixen la metròpoli moderna i els seus residents. Els “estímul externs i interns” que provoca la metròpoli no tenen cap importància preestablerta com a tals, sinó que, en canvi, treballen per *produir* connexions entre els residents, per més transitòries i febles que puguin ser aquestes connexions. També afecten profundament la personalitat urbana. Fonamentalment, posen en dubte el paper de la memòria en el context de la identitat urbana. El que posa en relleu la interpretació de la metròpoli de Simmel és la idea que la ciutat és una forma de medi, que satura la vida dels seus residents. Aquest espai de saturació és de ràpids canvis i transformació dels estímul i, per tant, té relació amb formes d’interacció social i amb la reproducció de formes socioespacials dins la ciutat, millor entesa com a “lloc”.

En la majoria d’interpretacions assenyades, els arxius es relacionen directament amb la conservació de certes parts del passat, col-

lectivament considerades d’importància. En el cas de la metròpoli, basada en el problema de la novetat constant i les experiències temporals, així com en la temporalitat del lligam entre els residents urbans, aquesta idea d’arxiu és en si mateixa problemàtica. Encara més: sempre hi ha una lluita contra aquest sentit de temporalitat i transició engendrat per la “metròpoli com a medi”.

Aquesta lluita esdevé més evident en les controvèrsies sobre l’espai i la producció espacial o de formes socioespacials significatives, que porten a una idea diferent de la “ciutat com a arxiu”. Aquí, diferents actors desenvolupen la creació d’un arxiu a través d’actes deliberats de conservació i memorialització per tal d’assegurar el seu lloc dins el pols de la ciutat. També s’estan desenvolupant, cada cop més, actes deliberats de destrucció com a estratègies per crear arxius. A més, la preservació històrica també es pot veure com un acte de destrucció o bé com un acte de conservació, tal com explicaré més endavant. En la interpretació de la “metròpoli com a medi”, que engendra intercanvis socials, l’arxiu esdevé una idea emergent, més aviat un principi d’ordenació d’estímul sobre el qual s’imaginem i es fan presents futures negociacions, abans que una noció donada del passat que ha estat considerada important i objecte de conservació. Aquest sentit de la “ciutat com a arxiu” sempre entra en conflicte, de vegades productiu i de vegades corrosiu, amb el sentit de “ciutat com a arxiu” que sorgeix en els actes de conservació i les estratègies per introduir l’espai a les agendes polítiques i socials particulars. Em centraré ara en la forma construïda com un altre aspecte en què la ciutat emergeix com a arxiu.

Conservació i destrucció

Els entorns urbans sempre estan en transició, mitjançant ampliacions de les estructures construïdes, a causa de noves iniciatives en matèria d’infraestructures i, cada cop més, per modernització. Actualment, aquesta

transició significa vitalitat, mentre que la falta de canvi, de vegades fins i tot de canvis radicals, significa estancament. Així, doncs, les ciutats més “vitals” d’avui dia, com ara Dubai, Xangai i Pequín, estan en continu moviment, cobertes tant d’obres de construcció com, en el cas de Pequín i Xangai, també de llocs de demolició. En altres ciutats, com Beirut, repetidament destruïda per les guerres, el procés de reconstrucció suscita debats sobre qüestions de patrimoni i preservació. Tanmateix fins i tot si una ciutat no és objecte de dramàtiques transformacions degudes a guerres o inversions financeres, la preservació de les estructures històriques altera invariablement l’entorn construït de la ciutat en alterar la seva pròpia atmosfera i el seu significat. La conservació s’assumeix com un mitjà de creació de memòria col·lectiva en qualificar certs llocs com a importants.

És més, la importància de la conservació històrica al món contemporani és un tema obert a debat. Com ha argumentat el teòric cultural Ackbar Abbas en diversos articles sobre Xangai, la preservació històrica no funciona tant per forjar la memòria col·lectiva com per acomodar i naturalitzar els canvis. Així, doncs, polítics, planificadors i promotors venen als ciutadans i turistes la “ciutat imatge” creada per aquests actes de preservació com a font d’ingressos a partir del turisme de masses, festivals, lloguers, etc. En llocs com Bombai, on actualment s’estan portant a terme grans transformacions amb vista a convertir-la en una ciutat de “classe mundial”, el nou moviment per a la preservació del patrimoni continua dominat per ciutadans d’elit. A causa d’una legislació molt particular de control dels lloguers promulgada ara fa quasi sis dècades, una gran part dels barris més antics està en mal estat. La mateixa legislació, però, impedeix el desnonament d’inquilins antics que paguen lloguers a preus determinats als anys quaranta i, per tant, ha aturat efectivament la renovació d’aquests barris.

Mentre que promotors i polítics han trobat recentment vies per subvertir totes aquestes regulacions i enderrocar alguns edificis del

segle XIX i de principis del segle XX, la condició d’aquests barris també ha afavorit un vigorós debat sobre la qüestió de la preservació. Com a primers exemples d’intents arquitectònics autòctons, vernaculars i populistes en una ciutat colonial, aquests barris s’han convertit en la llar de generacions d’habitants de Bombai amb profundes arrels i connexions històriques a la ciutat. Tanmateix aquests ciutadans estan atrapats avui per la paradoxal situació d’ocupar algunes de les propietats més cares del món, molt properes al districte central de negocis de la ciutat, mentre que es troben, d’altra banda, ràpidament privats de fer valer la seva veu en l’ambiciós procés de renovació de l’antic port i la ciutat comercial en un *hub* global de serveis.

En aquest context, les pràctiques de conservació són equivalents al que Mustansir Dalvi, arquitecte de Bombai, ha anomenat evocativament com a “eugenèsia arquitectònica”, o la congelació de l’aspecte extern de les construccions per tal d’ajustar-se a una imatge considerada com a “objectivament autèntica”. Encara més, aquesta forma d’eugenèsia equival en gran manera a imposar una visió i una estètica particulars basades en reivindicacions d’autenticitat que són àmpliament discutibles i que no tenen en compte la història real d’aquests barris. Tractant l’aspecte extern dels edificis com una guia, els conservacionistes associen aquests barris amb unes comunitats determinades, fins i tot quan l’evidència empírica mostra la cohabitació en aquestes zones de múltiples comunitats. Així, doncs, les estratègies de preservació es converteixen algunes vegades en projectes de neteja ètnica i acaben per eliminar la contribució de certs grups a la producció de la ciutat. D’aquesta manera, es fan circular informes considerats autoritzats, basats en l’anomenada experiència històrica d’alguns especialistes concrets. Aquest procés representa una de les formes de consagrar el passat en el procés d’eliminació a través del recurs a informes considerats autoritzats. L’entorn construït esdevé un arxiu en què s’aconsegueix un silenciament efectiu dels passats múltiples i la diversitat.

Ciutats amb una població heterogènia com Bombai i Beirut es troben potser en una situació diferent quan es tracta de la producció de l'entorn construït com a arxiu si les comparem amb altres com Dubai, Xangai o Pequín, on les transformacions ràpides i massives de l'entorn construït són indicadors d'altres tipus de senyals. En aquestes últimes ciutats, l'arquitectura és sovint una eina monumental en un intent de donar resposta a un nou món, forjat per les forces de la globalització contemporània. Quins tipus de senyals transmeten aquests nous paisatges urbans monumentals? En el context de ràpids canvis fisonòmics que fan que, cada cop més, ciutats que són diferents s'assemblin en aparença, es posa en dubte l'especificitat cultural assenyalada per l'entorn construït.

Si els arxius s'associen a la producció i disseminació de formes particulars com a significants d'un passat absent, la manca d'especificitat cultural fisonòmicament assenyalada complica el projecte d'imaginar la ciutat com a arxiu, almenys quant a la forma construïda. Aquests nous paisatges urbans transmeten nous tipus de senyals sobre l'emergència, declaració i resistència a la integració cultural global. De fet, fins i tot seria possible argumentar que els projectes constructius monumentals, com els que actualment s'estan realitzant a Pequín per als Jocs Olímpics, palesen la intenció de recollir un nou tipus d'hermetisme cultural, tot utilitzant un llenguatge internacional de disseny i estil. Com pot emergir la ciutat com un arxiu —transmetent senyals culturals particulars— en contextos tan diferents com els de les ciutats asiàtiques de Bombai, Beirut, Xangai, Pequín i Dubai descrits en aquest apartat? Per respondre a aquesta pregunta, ens caldrà centrar-nos breument en una elaboració teòrica de la mateixa noció d'arxiu.

Buits de navegació

Els arxius no són formes universals ni institucions uniformes que recullen tipus d'informació particulars al servei de projectes

d'història particulars o universals. En comptes d'això, hauríem de veure els arxius com a *llenguatges*, les característiques formals dels quals constitueixen memòria de diverses maneres per a diferents grups de persones. Aquesta posició suposa que el passat en si mateix, com a absència, és inherentment inestable i es reconstitueix constantment com a memòria a través de formes actives de record i de formes institucionals, tals com els arxius. El problema de l'arxiu, com han apuntat nombrosos teòrics, és l'assumpció de la importància a priori de la informació recollida dins l'arxiu formal, que normalment es considera que reflecteix alguna cosa més, quelcom que és menys tangible, com el talent cultural o una veritat superior. De fet, l'autoritat de l'arxiu descansa sobre aquesta assumpció.

Als apartats anteriors he esbossat, per una banda, la naturalesa fonamentalment efímera dels fluxos que constitueixen l'espai urbà i, per l'altra, els problemes de localitzar qualsevol arxiu sobre el que sembla que és l'aspecte menys efímer de l'espai urbà, és a dir, l'entorn construït. En última instància, estem forçats a afrontar el fet que els entorns urbans estan constituïts per un procés continu i acumulatiu de subtracció i destrucció, que forma una capa crucial de la història de quasi totes les ciutats contemporànies. Fins i tot he suggerit que la preservació històrica acaba sent una forma de destrucció.

En considerar la relació entre ciutats i arxius, faríem bé d'explorar el mateix entorn construït com un arxiu de la ciutat. Però, atesa la complexitat tant de les ciutats com dels arxius com a formes històriques, suggereixo el concepte alternatiu de "ciutat com a arxiu" com a eina amb la qual explorar tant les complexitats de les ciutats contemporànies com les dels processos pels quals es constitueixen els arxius. Portant això una mica més enllà, el concepte de "ciutat com a arxiu" suggereix una relació analògica entre ciutats i arxius en termes de forma i planteja la qüestió dels límits de cada forma. En formular d'aquesta manera la relació entre ciutats i arxius, con-

sidero que estem en disposició de preguntar-nos tant pels límits dels principis pels quals es constitueixen els arxius com pel problema de pertinença pel qual es constitueix la ciutat com un espai demogràfic.

En concret, si considerem els arxius no solament com a formes institucionals, sinó també com a *processos*, aquesta relació analògica entre ciutats i arxius comença a prendre una forma que correspon a les condicions particulars de les ciutats contemporànies. La idea de la metròpoli com a medi connectada a fluxos d'informació i estímuls continus i efímers, examinada anteriorment, és un avís sobre el fet que ens caldria un procés d'interpretació de l'arxiu per tal de comprendre la naturalesa d'aquests fluxos. Com a principi d'ordre, l'arxiu proporciona una base sobre la qual tenen lloc la història, la memòria i el record. Aquesta memòria estructura relacions entre desconeguts, i produeix d'aquesta manera un sentit de localitat urbana i de lloc. Per tant, la relació entre ciutats i arxius i el concepte de "ciutat com a arxiu" té una repercussió significativa, especialment en el context de la globalització, la profunda i èpica transformació socioeconòmica que afronta actualment el món. En resum, crec que la forma urbana contemporània pot proporcionar una eina teòrica per investigar la constitució dels arxius i viceversa.

La ciutat més enllà dels mapes

Els mapes i el mapatge han proporcionat històricament importants eines funcionals per navegar per la relació entre la "realitat" i les seves abstraccions. Faig èmfasi específicament ens els aspectes *funcionals* dels mapes perquè el concepte mateix de "realitat" és àmpliament discutit i els debats filosòfics sobre la naturalesa de la "realitat" són llegendaris. En un cert sentit, els mapes proporcionen punts d'ancoratge per a la producció d'arxius, ja que reflecteixen les transformacions del món urbà. Com indiquen nombroses anàlisis recents, la transformació èpica de la societat en una societat de tipus urbà té lloc

actualment a escala planetària. També la funció dels plans arquitectònics de donar forma a l'urbanisme contemporani està més aviat disminuint que no pas augmentant. Com indica l'arquitecte Kazys Varnelis, el funcionament de l'economia contemporània, basada en la informació, obvia "la necessitat de plans arquitectònics" (Varnelis, 2005). D'aquesta manera, suggereix que ja ha aparegut una "ciutat més enllà dels mapes", una ciutat que no pot ser mapada pel que fa a la seva arquitectura i infraestructura visibles. Aquesta nova percepció, que podríem anomenar "urbanisme invisible", és també un fenomen que ha estat estudiat per antropòlegs, que reivindiquen que cal estudiar la ciutat no solament en els seus aspectes físics, sinó també posicionant la seva gent i la seva xarxa, que produeix activitats com les infraestructures que permeten que funcioni la ciutat (vegeu Simone, 2004).

La transformació física de les ciutats en el context de la globalització es veu de vegades acompanyada pel desplaçament massiu de persones —tant físicament, com en el cas de Bombai i Beirut, com intangiblement, com en el cas de les *banlieues* parisenques, els habitants de les quals es troben cada cop més privats de fer valer la seva veu i empresonats en el seu lloc de residència, desplaçats en haver quedat immòbils. Així, doncs, ara la "ciutat més enllà dels mapes" no solament inclou el moviment de les forces econòmiques globals, sinó també les capes d'informació aportades per la gent en ser desplaçada dels seus hàbitats familiars o bé d'hàbitats perillosos o provisionals, en el moment en què es poden moure. La ciutat mateixa presenta una nova relació amb la densitat, la relació característica entre la gent i l'entorn, que defineix la producció de localitat urbana. La densitat de base espacial es transforma en un valor físicament absurd que és recodificat en les històries que la gent hi porta a través dels àmbits urbans mentre lluiten per reconstituir el seu lloc dins la ciutat. Per a la recerca urbana, esdevé important trobar vies de mapar aquestes estructures invisibles i emergents d'informació urbana per

tal de comprendre els processos pels quals els residents són reallotjats, a través de diversos espais i escales geogràfiques, en noves xarxes d'intercanvi i interdependència. Aquests tipus de transformacions proporcionen una via per explorar la idea de "ciutat com a arxiu" amb una certa profunditat.

Per utilitzar un exemple, em centraré en algunes de les transformacions que actualment s'estan produint a Bombai com una forma d'examinar la utilitat de la "ciutat com a arxiu". Com tothom sap, s'estima que aproximadament la meitat de la població de Bombai viu en assentaments informals, amb serveis pobres i àmpliament desconectats de la xarxa d'infraestructures. Popularment coneguts com a barris de barraques, tant pels residents com pels planificadors, polítics i promotors, aquests assentaments ocupen tan sols un 8% de l'espai total de la ciutat dins els seus termes municipals. Tanmateix estan geogràficament repartits per tota la ciutat i sovint es troben molt a prop dels barris benestants, i constitueixen, doncs, la veritable antítesi del districte segregat i aïllat de l'apartheid, la *banlieue* parisenca contemporània o el gueto. Això, als barris més desenvolupats, ha significat una inflació dels valors nocionals de la propietat de les parcel·les de terra en què es troben construïdes les barraques, fins i tot encara que moltes d'aquestes parcel·les de terra només existeixin com a resultat d'una reclamació a consciència o estiguin situades a sobre d'instal·lacions d'infraestructures i siguin, per tant, mediambientalment precàries, o bé es tracti de terres la propietat de les quals sigui objecte de disputa i es trobi bloquejada. Com que el flux de capital de l'estat real ha estat liberalitzat i el desenvolupament ha estat privatitzat, aquests assentaments informals s'han convertit en objectius molt valorats des del moment en què obstaculitzen el maquilatge de la ciutat seguint les línies de Xangai o Dubai. En aquest context, ha pres forma una nova forma de lluita, diferent de la lluita per conservar els barris històrics de Bombai que he comentat anteriorment.

A mesura que les parcel·les de terra on es troben aquests assentaments informals són absorbides pel paisatge formal construït de la nova ciutat, amb les seves aspiracions d'esdevenir el pròxim Xangai, molts residents són desplaçats a nous blocs d'apartaments construïts en parcel·les de terra prèviament destinades a això, sovint a gran distància de les seves llars originals. La barraca, en un cert sentit, constitueix una expressió material de la densitat en l'espai. Però la mateixa densitat pot ser reconceptualitzada, no solament com l'ocupació espacial d'un indret per una població determinada, sinó també com una xarxa d'informació i relacions, que poden ser independents de l'espai. Així, doncs, també es pot veure el desplaçament d'aquests residents com una separació de la densitat de la seva infraestructura informal de relacions i xarxes del lloc en si. Tot i que moltes de les lluites actuals a la ciutat s'articulen al voltant de la idea de fer valer un dret per a la ciutat, aquestes lluites es porten a terme abans que res per produir una paralització política i mantenir l'*statu quo*. Mentrestant, el capital especulatiu continua prosperant i fins i tot traient profit d'aquestes lluites, amb apostes efectuades sobre la futura configuració de la ciutat i beneficis aconseguits en el moment actual, basant-se en un esquema d'anticipació.

En aquest context, el repte tant per a la planificació com per a la política és la identificació de noves formes d'interès general o comú. La normativa de planificació urbana pren les infraestructures com a punt de partida i com a punt final, i entén les condicions urbanes subjacents en relació amb les infraestructures existents. Es considera que les infraestructures fan d'element aglutinador per constituir una esfera pública de forma automàtica, així com una indicació exacta de les condicions existents, fins i tot les demogràfiques. Però aquesta forma d'interpretar la base per a l'acció política està clarament en perill a mesura que l'urbanisme avança, marxant sota la melodia d'una "ciutat més enllà dels mapes", una invisible arquitectura de forces. Aquí, es pot articular de forma útil un nou concepte de política urbana en

referència a la “ciutat com a arxiu”. Seguint la meua anàlisi anterior, els arxius poden ser tractats més aviat com a punts d’ancoratge en la reconstitució de les relacions socials abans que com a reflexos d’un conjunt ja existent de condicions subjacents. Encara més, si podem tractar la densitat més com el reflex d’una xarxa d’informació i relacions que no pas com un indicador demogràfic de la *qualitat* i naturalesa de l’experiència del lloc, llavors suggereixo que aquestes noves formes mòbils de la densitat poden ser elles mateixes posicionades com una forma d’arxiu. La nova ciutat, en tant que ho va sent, pot ser així interpretada com un arxiu, i les lluites polítiques urbanes es podrien reposicionar dins un esquema d’anticipació abans que en un esquema de nostàlgia.

La pedagogia de la qüestió urbana

Aquesta “ciutat com a arxiu”, que inclou la reconstitució de la densitat urbana com a factor clau, pot proporcionar un important contrapunt per entendre com s’han d’interpretar les relacions emergents dins la nova ciutat. En proporcionar un mitjà d’enregistrament i *incloure* les inestabilitats de la informalitat urbana com a *informació* vital, la “ciutat com a arxiu” proporciona una òptica per veure els fenòmens emergents, a més de catalogar les formes històriques. Abans he suggerit que, més que destacar la capacitat de l’arxiu per representar exactament un passat en concret, utilitzem la idea d’arxiu com a forma de navegar pels buits del present, com una pràctica per interpretar i intervenir en les estructures urbanes creades per aquests buits, no per interpretar les estructures urbanes com un cobrellit o un palimpsest de formes històriques, conservat dins l’arxiu. Aquests buits del present no es creen únicament per destrucció mediambiental, catàstrofes o actes de terrorisme, sinó també per les transformacions quotidianes de l’espai urbà fetes per polítics, promotors i planificadors. En una era marcada tant per la destrucció com pel foment de la memòria i les identitats, així com per la proliferació

massiva de dades i informació i per la seva recollida i la seva organització, ens cal repensar la noció d’arxiu per tal d’atènyer un sentit dinàmic de l’ordre i la interpretació, desamarrat de les polítiques de conservació i creació d’evidències per a la interpretació històrica.

En un context com el de Bombai, però també en molts altres contextos urbans contemporanis, no es pot valorar un plantejament com aquest, ja que apunta a les possibilitats d’una política basada en un esquema d’anticipació abans que una que estigui basada en formes conegudes de disposició espacial i demogràfica. La noció de “ciutat com a arxiu” permet la producció d’eines de disseny urbà que tenen una visió molt diferent de la densitat demogràfica i la seva relació amb la infraestructura urbana. En aquesta visió, la densitat seria vista més aviat com a part d’un paisatge infraestructural mòbil i canviant abans que com un indicador estàtic que es reajustarà a través de nous *inputs* infraestructurals. En altres paraules, el perfil demogràfic de la ciutat, vist a través de l’òptica de la “ciutat com a arxiu”, posa en relleu informació que té relació amb el futur abans que informació que simplement ha de ser reorganitzada i purgada o, dit d’una altra manera, informació que pertany a un arxiu que només dibuixa les transicions històriques en contenir informació com a prova. Així, doncs, tot començant pel simple fet de la centralitat de les transformacions espacials, deixem de considerar aquestes transformacions espacials com a proves d’arxiu en la interpretació de les estructures urbanes contemporànies i la seva política. En lloc d’això, defensem un nou moviment metodològic per tal de proposar la pròpia ciutat en transformació com un arxiu del procés, un model que tindrà una profunda relació amb la nostra interpretació del passat com a història del present.

Un plantejament com aquest té implicacions pedagògiques pràctiques, particularment per a les professions relacionades amb el disseny urbà, compromeses a utilitzar la creativitat per a la producció de futurs urbans. En un ni-

vell més ampli, ens permet repensar els tipus d'eines necessaris per als projectes de regeneració urbana, precisament una característica constant de les ciutats contemporànies. En proporcionar un aparell teòric per al mapatge de les relacions emergents, abans que aïllar i classificar certes formes, unes com a pertanyents al passat i d'altres com a pertanyents al present, la "ciutat com a arxiu" també serveix com a intervenció metodològica en la recreació de les relacions quotidianes. En aquest sentit, la "ciutat com a arxiu" és fonamentalment una eina pedagògica, que anima la creativitat conceptual com la base per a la transformació política. Sense aquesta creativitat conceptual, la base analítica per a l'acció política continua sent fonamentalment conservadora. Si el disseny com a activitat professional està fonamentalment connectat amb el fet d'imaginar i produir el futur, llavors el concepte particular d'arxiu tractat en aquesta exposició de la "ciutat com a arxiu" pot proporcionar la base d'aquesta creativitat. En altres paraules, la "ciutat com a arxiu" treballa fonamentalment com una eina que recrea la nostra pròpia relació amb el futur, a través del seu potencial per intervenir en l'educació dels dissenyadors urbans.

Conclusió

Tant les ciutats com els arxius juguen un paper central en la constitució de la nostra interpretació de la vida social. La metròpoli moderna com a medi actua constantment com a mediadora, produeix i manté les relacions entre desconeguts. D'una manera semblant, un cop ens alliberem de les restriccions dels arxius com a formes institucionals oficials o particulars, estarem en millor posició per entendre l'arxiu més enllà del seu paper com a dipòsit de fets provats sobre el passat, sempre dirigit cap a un futur putatiu. En comptes d'això, en prendre una visió més ecumènica sobre quins tipus d'informació o activitats podrien ser incloses en un arxiu, comencem a veure una relació analògica en-

tre ciutats i arxius. En el context de la ràpida transformació de les ciutats contemporànies, cal que ens apartem d'una interpretació inherentment conservadora i conservacionista dels arxius perquè una visió d'aquest tipus influencia inevitablement la forma com percebem la política urbana. En canvi, podem resultar beneficiats si prenem la interpretació de la metròpoli moderna com a medi en qualitat de prototip de la "ciutat com a arxiu", un mètode per navegar per les profundes transformacions socials del present sense sucumbir a una visió del passat com a successió de formes històriques, conservades dins un arxiu que està ell mateix desconnectat del present. En lloc d'això, suggereixo que la "ciutat com a arxiu" és una via d'incrustar el passat dins el present com un fenomen temporal absent però continu, que no tracta la ciutat com un palimpsest de formes històriques i no considera l'arxiu simplement com un dipòsit d'aquestes formes.

Bibliografia

- ABBAS, Ackbar (2000). "Cosmopolitan Descriptions: Shanghai and Hong Kong," *Public Culture*, vol. 12, núm. 3, p. 769-786.
- SIMMEL, Georg (1950). "Metropolis and Mental Life", a *The Sociology of Georg Simmel* (traducció de Kurt Wolff). Nova York, Free Press, p. 409-424 (original donat com a conferència el 1903).
- SIMONE, A. M. (2004). "People as Infrastructure: Intersecting Fragments in Johannesburg", *Public Culture*, vol. 16, núm. 3, p. 407-429.
- VARNELIS, Kazys (2005). "The City Beyond Maps: from Bonaventure to One Wilshire," accessible *online* a kazys.varnelis.net (originàriament publicat a *Pasajes de Arquitectura y Crítica*, setembre de 2003).

Escolaritzar i/o educar en la ciutat canviant

Maxine Greene

Maxine Greene: professora emèrita de filosofia de l'educació a l'Escola Superior de Professors de la Universitat de Columbia. Llicenciada al Barnard College i doctorada a la Universitat de Nova York. Doctora *honoris causa* per la Universitat de Lehigh, la Universitat Hofstra, la Universitat de Colorado (Denver), la Universitat d'Indiana, la Universitat McGill, la Universitat de Binghamton; l'Escola Superior d'Educació Bank Street, l'Escola Superior Goddard, la Universitat Misericòrdia, l'Escola Superior Nazareth i la Universitat Estatal de Montclair. Antiga presidenta de la Societat de Filosofia de l'Educació, l'Associació Nord-americana d'Estudis Pedagògics i l'Associació Nord-americana de Recerca Pedagògica. Filòsofa titular del Centre de les Arts en l'Educació de l'Institut Lincoln.

Entre els seus llibres destaquen: *The Release of Imagination*; *Teacher as Stranger*; *The Dialectic of Freedom*, *Variations on a Blue Guitar*.

Escolaritzar i/o educar en la ciutat canviant

A la darrerria del segle XIX, les institucions educatives van tenir un paper fonamental en unes comunitats en gran part homogènies. L'escolarització de llavors no solament consistia a transmetre uns coneixements bàsics d'alfabetització, sinó també a imposar un conjunt de valors i creences. Probablement, aquests valors i creences provenien de les lleis morals que aleshores es consideraven fixes i inalterables; per a molts, formaven la base de la mutualitat i la coherència que definia cada una d'aquelles comunitats principalment rurals. Només se'n podia garantir la continuïtat fent que els codis i els patrons de comportament (escrits o no) semblessin inqüestionables, i des de ben aviat s'inculcava als joves la necessitat i la seguretat de complir aquestes normes. En canvi, els trets diferencials individuals rebien molt poca atenció, si és que en rebien, i els interessos del nen o la nena rarament es tenien en compte. A cada escola i a cada classe s'establí una norma. Encara que compartien experiències d'acord amb els ritmes de la natura, es donava per fet que l'estructura mental de cada infant estava contraposada a les actituds acceptables del món exterior. Les matèries estretament relacionades amb la moral tenien com a objectiu aconseguir l'equilibri. Si un mestre detectava que un alumne tenia una inclinació "malaltissa" cap al dibuix o la música, se li inculcaven les matemàtiques o la lògica per tal d'equilibrar la seva tendència. Si un infant era simplement diferent, se l'estigmatitzava com a ximple, estrofolari i impossible d'ensenyar. El contingut del currículum se centrava en matèries i tasques fonamentals per a l'economia, com ara sembrar, collir, fabricar eines o teixir. Aquestes disciplines no es consideraven com a formació professional. Les habilitats i els coneixements bàsics d'alfabetització, als quals es donava més impor-

tància, formaven part d'una realitat que no es qüestionava i que definia la pròpia cultura. Les festes de la vila, les fires i l'Església contribuïen a la coherència comuna de les coses.

Però quan l'horitzó es va omplir de xemeies fumejants i tot d'una van sorgir noves professions de sota de les llambordes de les noves carreteres, els qui van veure amenaçada la seva pròpia subsistència no van tenir altre remei que carregar les pertinences i la prole en un carretó i anar a viure enmig de l'enrenou d'una ciutat en transformació. És tan important provar de fer-se una imatge mental d'aquella ciutat de llavors com imaginar les reaccions dels nouvinguts procedents de granges, camps de conreus i pastures que van haver d'abandonar. Calia trobar cabanes de fusta, fondes o cases austeres de lloguer mentre es buscava feina. Tot sovint, era inevitable enviar els nens a treballar. Karl Marx, entre d'altres, va donar compte del patiment dels més petits que treballaven als telers o a les tenebroses fàbriques de terrissa. Herman Melville va descriure la fragilitat de les nenes que feinejaven a les fàbriques papereres. Hi havia nens deseparats o dones solteres convivint amb gent desconeguda de la vila i ensenyant a les escoles que de mica en mica anaven creixent. Hi havia regiments de noies obreres treballant a les fàbriques de teixits de cotó, com les de Lenox, algunes segrestades de famílies de pagesos, a qui prometien una bona vida i anar a escola, i en canvi eren obligades a obeir i treballar sense descans.

Malgrat tot, gent de les contrades més llunyanes continuava arribant a unes ciutats que no disposaven dels equipaments adequats per allotjar-la, tenir-ne cura ni educar-la. Ells mateixos se sentien com a estrangers, nou-

vinguts destinats a viure amb l'altre. N'hi va haver que se'n van sortir gràcies a la seva capacitat per despreocupar-se'n, a l'experimentació d'una sensació de poder que emanava de la convicció de posseir una nova llibertat, per mirar cap endavant, per adaptar-se a les demandes del capitalisme. De fet, va ser el capitalisme, interessat només en l'explotació i l'obtenció de beneficis a favor de la classe benestant, el que va estratificar les vides dels rics i dels pobres. Però una vegada que les fixacions i les limitacions del passat s'havien "fos", l'energia humana va trobar múltiples maneres d'expressar-se. El comerç, la creativitat, l'experimentació social i científica, els esforços per establir reformes civils van progressar en diferents llocs a diferents èpoques. A mesura que els bancs, les empreses i els monopolis gegantins s'anaven desenvolupant en les seves formes diverses, disminuïa la probabilitat que apareguessin comunitats en el sentit tradicional. Determinats grups es van congregar en guetos i suburbis; hi havia associacions veïnals més o menys definides. També van començar a formar-se grups de teatre i centres d'art. Hi havia una quantitat mínima d'homogeneïtat fora de les esglésies i les sinagogues. Semblava que els dies dels valors compartits, més enllà dels límits de l'ortodòxia, havien desaparegut.

L'escolarització, considerada com una empresa destinada a modelar els joves des de fora per inculcar-los les normes i les pràctiques derivades dels acords i els valors compartits que definien una societat concreta, ja no semblava factible a les noves ciutats. Davant l'enorme varietat de tradicions, interessos i orientacions, l'estranya coherència i el consens de l'antiga comunitat només es podia concebre com a possibilitat de futur a l'empara de la democràcia. La democràcia s'ha descrit com una "comunitat en construcció", un estat que fan realitat uns éssers humans que també estan "en construcció", i que es realitzen amb la participació, la conversa i el diàleg.

Dins del desordre de la ciutat, l'educació exigeix mesures reflexionades i imaginatives

preses per persones obertes als altres, que afermin la seva pròpia capacitat per actuar, tot rebutjant les idees fixes i preconcebudes. L'educació sempre ha de ser inacabada, a punt per convertir la possibilitat en realitat, sempre en moviment, seguint el pols de la ciutat canviant.

Si hi ha hagut un moment a la història recent en què ha sorgit aquesta necessitat de concebre l'educació com a procés permanent de transformar la possibilitat en realitat, sens dubte van ser els temps posteriors a la tragèdia de l'11-S i els esdeveniments que es van succeir.

Primer, una topada sorda, res d'extraordinari entre els sons habituals de la ciutat; però, tot seguit, el silenci es va colar arreu com la boira sota les portes. Els qui eren massa lluny per poder veure el World Trade Center van dir als nens que continuessin traient els llibres i es prepararessin per llegir; els qui es trobaven més a prop de les torres van demanar amb calma que la classe s'allunyés de les finestres sense saber ben bé per què. I després, inexplicablement, una altra topada, i n'hi va haver que es van trobar a si mateixos corrent pels carrers, demanant als nens que s'agafessin les mans i que fessin una fila. D'altres van refugiar-se als soterranis; els pares van entrar-hi corrents; i no hi va haver manera d'esbrinar qui va trobar els seus fills i qui no. Més a prop del World Trade Center, alguns nens van veure que el que es pensaven que era brossa es transformava en persones amb corbata que queien volant; d'altres van divisar el que creien que eren ocells en flames. Enmig de la pols negra i la multitud, els professors van arrecerar els alumnes a l'altra banda d'un pont. Els alumnes de secundària, que van ser els que eren més a prop dels edificis ensorrats, van agafar vaixells i ferris per creuar el riu. Tota una confusió de mistatges, d'ordres. Ambulàncies buides, vidres trencats. Esclats de pànic: incertesa sobre on treballaven els familiars.

Avui, els professors recorden que estaven totalment concentrats a protegir els nens,

salvar-los, tranquil·litzar-los. N'hi va haver molts que es van refugiar en el llenguatge de cada dia, com si portar els nens al soterrani o aplegar-los en racons allunyats de les finestres fos una cosa ben normal. Però va continuar havent-hi experiències de fugides i de caminades esgotadores per manca de transport públic. El que més va desorientar la gent va ser la desaparició dels suports i marcs habituals. El sentit d'invulnerabilitat tot d'una es va esvair, en part perquè no hi havia cap explicació del que estava passant. Durant un temps, hi va haver una paraula que gradualment anava guanyant ressò: *terrorista*. Mentrestant, a les parets van aparèixer fotografies d'homes i dones desapareguts, la gent anava amunt i avall amb fotos dels familiars. Regnavia el buit. Semblava que algunes de les pors més grans dels nens s'haguessin fet realitat. L'abisme entre el que era normal i la sospita que a partir de llavors res no tornaria a ser segur es feia cada cop més fondo. Els més petits, enganxats a la televisió, pensaven que les torres s'ensorraven sense parar. Algunes de les preguntes dels menuts semblaven no tenir resposta. Hi va haver molts professors que van prohibir parlar de l'11-S, ja que consideraven que era un tema massa trasbalsador per als petits.

Sí, després es van produir moments en què persones desconegudes s'abraçaven pels carrers, en què gent de tota mena intentava trobar maneres de poder ajudar. Els nens i les nenes van portar poemes i menjar als parcs de bombers. Es van hissar banderes, en un intent de demostrar millor la unió entre les persones. Es van expressar sentiments de solidaritat. Alguns, que frisaven per fer alguna cosa, van provar de crear una comunitat que animava els membres que en formaven part a tenir cura dels malalts, a actuar davant la confusió, a ajudar les persones a superar el dolor, amb plena dedicació. Des de dalt, veus carregades de confiança recomanaven a qui escoltava de tornar a la seva vida normal. I, de cop i volta, una explicació: van donar tota la culpa a Saddam Hussein, un dictador, un assassí de milions de persones. Ossama Bin Laden, desafiant i jactant-se de

la seva participació a l'atemptat, seria perseguit i capturat, i al-Qaida seria esclafada. Tot seguit, davant la total falta de proves que l'Iraq ens amenaçava, es va iniciar una "guerra preventiva".

Envoltats de silenci, vam presenciar l'atac batejat com a *Shock and Awe* (commoció i por), les flames i el fum sobre les cúpules i les torres enfosquides sobre el cel. Ens van presentar Bagdad com una ciutat buida, una espècie de decorat de pel·lícula. No ens ensenyaven imatges de gent morta o ferida, de pares que duen a coll els fills malferits, buscant desesperadament ajuda. Fins a quin punt vam negar els fets? Amb quina facilitat ens vam empassar la idea que lluitàvem contra "l'eix del mal", que els esdeveniments s'han d'interpretar en clau de "o una cosa, o l'altra"? I com —i què— ensenyem als nens i nenes, als adolescents que tenim al nostre voltant? Les promeses d'una "resolució del conflicte" es van dissipar quan vam veure les imatges colpidores d'homes i dones segrestats demanant clemència per les seves vides i vam sentir notícies sobre les decapitacions que sovint s'esdevenen. Ho havíem d'entendre només en termes de diferència cultural? Aquells homes vestits de negre que posaven darrere les seves víctimes, eren d'alguna manera representants del poble iraqià o només es tractava d'una minoria radical islàmica? Però, llavors, van sortir a la llum les esfereïdores fotografies de soldats americans que vexaven i torturaven presoners iraquians, fotografies dels "detinguts" de Guantánamo. No existia la idea del valor de cada persona individual? En sabem prou per fer front a les preguntes crítiques? Una mostra de brutalitat en justifica una altra?

Llavors, la perplexitat que comportava el fet d'enfrontar-se amb allò que fins i tot els nens van sentir anunciat amb pompa: la "missió complerta"; les celebracions per haver assolit un avenç en la llibertat, la democràcia. En quin moment ens podem permetre de començar a dubtar dels líders de la nació? En l'actualitat, els mestres estan atrapats entre el propi escepticisme i els recordatoris ha-

bituals que haurien de seguir el programa, cenyir-se al marc del currículum, i no dir res que trenqui l'ordre tan desitjat a classe. Massa sovint s'oblida o es negligeix el que passa quan s'imposa als joves material irrellevant però "obligatori": una mena de tema que no té cap relació amb les preguntes ni els interessos dels estudiants. Avui dia, que els joves estan exposats a tantes coses, que abunden les preguntes sense resposta, sovint les converses entre els professors i els estudiants es bloquegen per la por dels mestres de dir el que creuen. A l'ombra de la llei d'educació *No Child Left Behind* (no deixar cap nen o nena enrere), amb l'exigència de fer proves i de la responsabilitat ben arrelada, és poc freqüent que els professors puguin parar atenció a les històries, els records i les pors dels joves. Es veuen obligats a complir, normalment en contra de la seva voluntat, amb la idea que els joves han de ser tractats com a recursos humans, que han de ser escolaritzats per cobrir les necessitats tecnològiques, econòmiques i militars de la nació. Tot això és complicat (tant per a la gent de l'escola com per a la resta) a causa dels canvis que ha provocat la globalització, les grans divisions de la cultura, les incerteses davant la immigració i la funció que triem de fer al món.

Davant l'augment de l'oposició a la guerra i a les maquinacions que van portar el país a declarar-la, cada cop hi ha més desassossec quan surt a la llum algun exemple de mentides i falsedats o de mala gestió. Tot i així, les preguntes sobre si la guerra val o va valer la pena tenint en compte les despeses i la pèrdua de vides humanes, sobre si hauríem de continuar endavant sense miraments —el famós *stay the course* (aguantar fins al final) de George W. Bush davant la guerra de l'Iraq— d'alguna manera s'eviten. L'abisme que hi ha entre el que la gent sap de veritat sobre la guerra i el que està disposada a fer en aquest respecte és cada cop més difícil d'entendre. El que està passant normalment es considera inacceptable i, tot i això, el vel del silenci roman. Només cal que recordem els dos mil morts que fa poc vam sentir a les notícies, els milers de ferits greus, els taüts carregats

als camions al camp de batalla, l'expressió de pertorbació dels rostres dels reservistes de dinou anys que mai no havien estat preparats per a allò que els esperava. I d'altra banda tenim les joves esposes, que esperen a casa, moltes amb nens que mai no han conegut el pare. I és igual de greu (tot i que rarament se'n sent a parlar) la mort de desenes de milers d'iraquians (homes, dones i nens), la majoria d'ells civils innocents.

Malgrat tota la inquietud que desperta en els joves el que veuen a la televisió, el que llegeixen a la premsa i el que senten, necessiten que se'ls donin les eines per aprendre a llegir i escriure. Probablement, no s'ha viscut mai en una època com aquesta, en què la gent jove està immersa en el mateix maremàgnum d'informació (i d'informació errònia) que els seus pares o en què hi ha una necessitat tan imperiosa de trobar un sentit a tot allò que s'absorbeix. Evidentment, hi ha moltes maneres de trobar un sentit a les coses: fent servir el sentit comú, l'empíric, el religiós, l'imaginatiu. No hi ha solament els significats implícits de la cultura imperant; també hi ha els significats que es desenvolupen en la cultura dels infants i dels adolescents. Potser es podria ajudar els estudiants a transformar la informació en coneixement si l'ensenyament s'esdevingués en un context de preguntes obertes, de preguntes que es poguessin expressar de maneres diferents segons l'edat de la persona que les fa i la seva situació vital. Certament, cal buscar relacions entre les terribles revelacions dels huracans i el cost de la guerra. Cal assolir coneixements factuais sobre control del nivell del mar i de les inundacions, tal com cal aplegar coneixements factuais sobre les eleccions a l'Iraq, la constitució i els interessos implicats. Però amb els fets només no n'hi ha prou. Cal posar en joc la imaginació si volem que els joves arribin a un reialme de possibilitats. Com seria Nova Orleans, com hauria de ser si s'hi aixequessin dics com cal, si es donés l'oportunitat a totes les franges de la societat de viure en terrenys elevats? Seria l'Iraq diferent si la gent jove conegués les característiques de la democràcia: el pensament crític,

la participació en la resolució de problemes, la coexistència de punts de vista divergents? En resum, com podem obrir espais per a l'ortodòxia i seguir tenint oberta la possibilitat d'una societat lliure?

És la idea de possibilitat el que continua sent important. Aquesta idea va acompanyada del fet de reconèixer l'existència de la incompletesa. Sempre hi ha preguntes que no es poden respondre i, com que en l'actualitat no es poden respondre, hi ha la necessitat de noves perspectives, mètodes acabats de forjar, l'ombra persistent del dubte, la improbabilitat d'una prova definitiva.

I el qüestionament continu, la vivacitat del diàleg. Adrienne Rich va escriure que la poesia comença amb el terror i acaba amb la possibilitat; això mateix podria aplicar-se a moltes formes artístiques. *Hamlet* comença amb fosc i sospita, amb la consciència que alguna cosa "fa pudor". Acaba que Hamlet, moribund, confessa a Horaci: "Aparta't una mica de la felicitat, i explica la meua història". Contar la història consisteix a buscar-ne el sentit sense estar segur del final. És imaginar el que hi podria haver més enllà del que ara no compremem, impedir que la torre caigui un cop i un altre, començar a construir de nou.

La ciutat i els seus trajectes educatius: escola, carrer i itineraris juvenils

---

Jaqueline Moll

Jaqueline Moll és pedagoga, especialista en alfabetització i educació popular. És mestra i doctora en educació per la Universitat Federal de Rio Grande do Sul i va realitzar part dels seus estudis a la Universitat de Barcelona.

És professora de la Facultat d'Educació i del Programa de Postgrau en Educació de la Universitat Federal de Rio Grande do Sul (Porto Alegre) i professora col·laboradora del Programa de Postgrau en Educació de la Universitat de Brasília.

Del 1993 al 2001, va compondre i coordinar els equips pedagògics de la Secretaria d'Educació de la ciutat de Porto Alegre i, des del 2005, treballa al Ministeri d'Educació del Govern Lula.

És autora i organitzadora de diversos llibres, com ara *Alfabetização possível: reinventando o ensinar e o aprender* (Alfabetització possible: reinventant com ensenyar i aprendre), Mediação, 1996; *Para além do fracasso escolar* (Més enllà del fracàs escolar), Papirus, 1997; *Por uma nova esfera pública: a experiência do orçamento participativo* (Per una nova esfera pública: l'experiència del pressupost participatiu), Vozes, 2000; *Histórias de vida, histórias de escola: elementos para uma pedagogia da cidade* (Històries de vida, històries d'escola: elements per a una pedagogia de la ciutat), Vozes, 2000; *Educação de Jovens e Adultos* (Educació de joves i adults), Mediação, 2005; a més de nombrosos articles.

La ciutat i els seus trajectes educatius: escola, carrer i itineraris juvenils

---

És possible comprendre el carrer com una “gran escola ignorada” o com una possibilitat d’“escola per als sense escola”? Pot el carrer formar part dels trajectes educatius pels quals transiten a l’actualitat homes i dones, sobretot les noves generacions?

Aquest text neix de reflexions entorn d’aquestes qüestions, de la comprensió que la ciutat és potencialment educadora, tant pel conjunt de relacions socials, polítiques i culturals que s’esdevenen en la vida quotidiana dels ciutadans i ciutadanes com per la densitat dels seus territoris físics —arquitectònics, històrics, naturals.

Tenint en compte el context d’un país com el Brasil, que només a finals dels anys noranta del segle passat va “universalitzar” l’accés a l’educació bàsica¹ per a nens i nenes de set a catorze anys, aquest debat planteja problemàtiques de dos tipus: d’una banda, el debat mateix sobre la institució escolar, com a *locus* social irrenunciable per als processos educatius de les noves generacions, i de l’altra, les que fan referència a les possibilitats dels trajectes educatius de la ciutat, entre els quals hi ha els seus carrers.

Des de la perspectiva del carrer, es pren com a pressupòsit la necessitat de “desromantitzar” el que es podria considerar que és un espai d’absoluta llibertat i aprenentatge continu: el carrer no és un espai educatiu per als “sense casa”, “sense família”, “sense escola”. Ben al contrari, per a aquests grups o individus, perduts i aïllats en el flux de les ciutats, el carrer —habitualment— represen-

ta inseguretat, violència i guetització. S’entén que el carrer pot ser educatiu quan és un mitjà per a accions col·lectives, intencionals i identitàries de grups que habiten i exploren de forma pedagògica, política i cultural la ciutat i els seus múltiples territoris.

Aquestes reflexions no van en la direcció de la desescolarització social o de la minimització dels efectes i possibilitats del treball escolar. Al contrari, proposen un enfocament que (re)situï la institució escolar a les xarxes educadores que es configuren a l’espai de la ciutat i a la mateixa ciutat com a espai educatiu; per tant, un enfocament que situï el carrer i l’escola com a territoris educatius complementaris. Com a teló de fons, la idea de la reconceptualització de l’esfera publico-governamental com a instància educadora.

Es proposa reflexionar sobre els trajectes educatius que els joves estableixen i desitgen en el context urbà. Els pressupòsits de la democràcia, la convivència i la diversitat es trobaran en l’horitzó de l’anàlisi com a elements, possiblement, estructuradors d’aprenentatges significatius per a la vida en societat i que desitjaríem que penetressin en les accions educatives a l’escola i al carrer.

Ciutat, contemporaneïtat i reinvençió de l’espai escolar

El context contemporani de massificació urbana creixent i d’una major complexitat dels problemes de la vida quotidiana esdevé irreductible, a poc a poc, a la linealitat i

---

¹ L’educació bàsica al Brasil es divideix en educació infantil (0 a 6 anys), educació fonamental (7 a 14 anys) i educació mitjana (15 a 17 anys).

les polaritzacions de les categories d'anàlisi, llocs i creences produïdes per la modernitat, disponibles fins al dia d'avui.

La institució escolar, com a espai privilegiat d'educació de les noves generacions, va perdre el seu monopoli. Cada vegada ens adonem més que els subjectes s'eduquen i són educats en diversos i diferents espais socials. L'escola forma part, fins i tot sense prendre això en consideració, d'una xarxa d'espais socials (institucionals i no institucionals) que construeix comportaments, judicis de valor, coneixements i formes de ser i estar al món. El "carrer", com a experiència de no-institucionalitat, forma part d'aquesta xarxa; una xarxa invisible a lectures que insisteixin en enquadraments rígids.

Com a *locus* creixent d'ocupació social, podem dir que la *ciutat* es constitueix com un *escenari* en què s'engendren aquestes xarxes. Val la pena mencionar que, al llarg del segle xx, prop del 70% de la població mundial ha passat a viure a les ciutats; a Llatinoamèrica, tres de cada quatre habitants viuen actualment a ciutats, i al Brasil la població urbana ha crescut del 30% al 81% des dels anys trenta fins als anys noranta.

Com a part d'un fort moviment de *revisió paradigmàtica del modus vivendi modern*, pensar la ciutat com a lloc d'educació, resituant l'escola amb la seva importància històrica i simbòlica, es presenta com una possibilitat que guanya pes en aspectes cada cop més concrets, a mesura que mundialment es discuteix el paper de les ciutats *com a actors socials i polítics fonamentals* en la resolució dels problemes socials i de convivència humana i en la construcció/consolidació d'identitats locals, enmig dels processos de globalització i creixent ampliació dels territoris urbans.

Pensant la ciutat com a espai de convivència humana, sota les seves diferents formes, fun-

cions i conceptes, es poden mencionar com a emblemàtics els papers històrics i funcions que ha desenvolupat:

- A la *polis grega*, com a espai de la democràcia naixent, de la paraula, de la plaça pública.
- A la *ciutat medieval* amb les seves muralles protectores en relació amb els "bàrbars" i, per tant, tots els "diferents".
- A la *ciutat moderna* forjada sota l'ègida de les demandes del capitalisme naixent, de la revolució industrial indiferenciadora dels individus, convertits tots (homes i dones, nens, joves i vells) en potencials treballadors operaris.

La ciutat (sobretot la ciutat moderna), un espai caracteritzat estructuralment per la diversitat —ètnica, lingüística, racial, religiosa, econòmica, generacional, sexual—, ha afavorit condicions per al floriment de les diversitats, entre altres factors, per l'anonimat propiciat per les multituds. Tanmateix a la vegada ha cercat "civilitzar la diversitat" a través d'accions institucionals forjades a partir d'ideals de cristiandat, escolaritat, maduresa, masculinitat, etc.

És en aquesta polarització (diversitat-homogeneïtzació) que resideix el que denomino "tensió fundadora de la ciutat contemporània,"² que, aguditzada per l'actual crisi civilitzadora, porta els qui viuen a la ciutat a construir noves identitats i noves formes de relació amb els seus territoris. Els joves, com a bàrbars en aquests territoris urbans, apareixen com els qui no parlen la llengua dels qui ja hi estan establerts, i són considerats per això *outsiders*; apareixen com els qui tracten de construir altres vies amb codis, roba, gustos, formes de ser que no arribem a entendre. Són els qui no s'adeqüen als patrons socials establerts.

² Jaqueline MOLL. *Histórias de Vida, Histórias de Escola: elementos para uma pedagogia da cidade*, Petrópolis, Vozes, 2000.

En aquesta perspectiva, la discussió de la democràcia i d'una nova esfera pública se situa com a *possibilitat* per a la reinvençió de la ciutat com a espai no d'igualtats i homogeneïtats, sinó com a escenari i decorat per a l'expressió i el reconeixement de les diversitats humanes. Diversos autors van més enllà d'aquest argument en considerar la democràcia no solament com a possibilitat, sinó com a *condició* perquè la humanitat segueixi existint. És el cas d'Alberto Melucci³ quan diu que "el factor crucial que canvia avui el significat de la democràcia és que, sense el reconeixement de les diferències i sense acord sobre els límits que s'hi han d'imposar, ja no hi haurà espai ni per a les diferències ni per a les decisions, sinó només per a la catàstrofe" (2001, p. 56).

Les comunitats, al gran escenari de les ciutats, constitueixen petits centres en què xarxes de relacions personals i socials tracen la vida quotidiana amb totes les seves demandes i tensions. A les comunitats es reproduïxen els moviments dels grans escenaris. La comunitat pot ser, per tant, en la perspectiva d'un *context policèntric*, un petit escenari on tenen lloc els assajos per a la vida ampliada a la ciutat. És des del carrer, des del barri, que podem esdevenir ciutadans del món, sempre que l'espai local possibiliti l'accés al món adult, no com a imposició, sinó com a possibilitat d'ampliació d'aquest diàleg vital que ens fa humans, com diria Bernard Charlot.⁴

A la manera de l'holograma proposat pel pensador francès Edgar Morin:⁵ als petits espais es reconfiguren els grans espais; en les

tiranies i intoleràncies quotidianes, com en un *joc de miralls*, es troben imaginàriament reflectides, en menor escala, les tiranies i intoleràncies dels fonamentalismes generadors dels genocidis que ens aterreixen. Per tant, la comunitat reflecteix la ciutat.

Pensar la ciutat en la perspectiva que es proposa aquí implica revisar esquemes de lectura del món, recórrer a utopies presents a la història de la pedagogia⁶ i projectar la ciutat com a espai diferent d'aquell que es presenta al sentit comú, diferent de la percepció generalitzada que la ciutat és un lloc cada cop més insegur, de por, de perills; un lloc en què l'única alternativa és aïllar-se en l'àmbit domèstic, com responnent a la tirania imaginària d'una forma de veure i viure el món.⁷ A la ciutat, hi caben moltes ciutats, amb els trets distintius que siguem capaços d'atribuir-li.

Joves i trajectes educatius a la ciutat

Dues recerques, realitzades fa poc, poden fornir elements per reflexionar sobre els trajectes urbans dels joves que viuen en regions perifèriques: l'una pretén escoltar joves de la ciutat de Porto Alegre sobre la seva inserció a la ciutat⁸ i l'altra aporta elements sobre el paper del poder públic municipal en relació amb la joventut urbana.⁹

Tot entenent els grups juvenils en territori urbà com a part d'un *univers outsider*¹⁰ que està instaurant noves formes de ser, expressar-se i viure, formes que amenacen i ate-

³ Alberto MELUCCI, *Vivência e convivência: teoria social para uma era da transformação*, Madrid, Trotta, 2001.

⁴ Bernard CHARLOT, *Da relação com o saber. Elementos para uma teoria*, Porto Alegre, Artmed, 2001.

⁵ Edgar MORIN, *Introdução ao pensamento complexo*, Lisboa, Instituto Piaget, 1991.

⁶ Referència a partir de Jaume TRILLA BERNET, *Ciudades Educadoras: bases conceptuales. Cidades Educadoras*, Curitiba, 1997.

⁷ Val la pena la lectura de l'obra de Francesco TONUCCI, *La città dei bambini* (Laterza, Roma-Bari, 1996).

⁸ Carmen BRUNEL, *A casa, a escola e a rua: espaços de múltiplas práticas no cotidiano de meninos e meninas que freqüentam três escolas públicas da periferia da cidade de Porto Alegre*, tesi doctoral, PPGEDU, UFRGS, 2005.

⁹ "Juventude, escolarização e poder local", recerca realitzada els anys 2004 i 2005, coordinada en l'àmbit nacional per Marília Spósito (USP) i Sergio Haddad (PUC-SP) i en l'àmbit local (Porto Alegre i àrea metropolitana) per Nilton Bueno Fischer i Jaqueline Moll (UFRGS).

¹⁰ Norbert ELIAS i John L. SCOTSON, *Os estabelecidos e os outsiders: sociologia das relações de poder a partir de uma pequena comunidade*, Rio de Janeiro, Jorge Zahar, 2000.

moreixen el que hi està establert, proposo pensar-los com a subjectes, possibles interlocutors l'originalitat dels quals, en termes de *modus vivendi i operandi*, pot col·laborar a la reinvençió institucional i social del present. Proposo que pensem els joves com a possibles articuladors d'un "nou" present.

Joves de la perifèria urbana i els seus trajectes

A la primera recerca, realitzada a la perifèria de la ciutat de Porto Alegre,¹¹ es va escoltar, per mitjà de qüestionaris, 266 joves —149 noies i 117 nois,¹² 160 d'ensenyament bàsic i 106 d'ensenyament mitjà, amb edats que anaven dels tretze als vint-i-quatre anys. Prop del 25% dels joves viu en famílies la renda de les quals és d'un salari mínim,¹³ mentre que 129, prop del 50% dels joves, viu en famílies la renda de les quals és de dos a cinc salaris mínims. Del conjunt d'aquests joves, 218 afirmen que els agrada el barri en què viuen, i el nombre de noies a les quals els agrada el barri és superior al nombre de nois. Tot i que refereixen diversos problemes al barri, tan sols 35 manifesten que no els agrada el barri. Com a problemes i necessitats del barri, 54 indiquen la manca de seguretat, 116 es queixen de la inexistència d'una instal·lació esportiva, 88 reclamen neteja, 53 demanen un camp de futbol i a 11 els agradaria que hi haguessin locals per a festes.

Crida l'atenció el sentiment de prohibició expressat per quasi dos-cents joves que afirmen que no es mouen per la ciutat perquè no tenen diners per pagar el bitllet de transport públic. Els espais pels quals es mouen són, en general, cases d'amics i familiars.

Prop de cinquanta joves, menys d'una cinquena part del total, manifesten que freqüen-

ten parcs, places i botigues, espais més enllà de casa seva i del carrer de casa seva. Entre les noies, és àmpliament majoritària l'afirmació que les cases d'amics i familiars són els llocs que més freqüenten, a més de la seva pròpia casa. Com a llocs on més els agrada estar, casa seva i la pròpia habitació apareixen com a espais prioritaris per a les noies, mentre que per als nois el gimnàs de l'escola és el lloc més apreciat, seguit de casa seva i els concerts. Tant per a les noies com per als nois, l'escola no es troba entre les seves preferències. Com a espais de menor preferència d'aquests joves hi ha l'església, seguida del camp de futbol per a les noies.

A l'escola, hi ha consens en què el lloc de preferència per a noies i nois és el pati, seguit del gimnàs per als nois de l'ensenyament bàsic; per tant, espais d'una major amplitud pel que fa a convivència i possibilitats esportives, recreatives i culturals.

Les respostes d'aquests joves ens remetent a la reflexió sobre quins trajectes educatius hi pot haver per a joves el poder adquisitiu dels quals no permet ni l'accés al transport públic. La ciutat per a aquests joves es presenta com a projecció d'un espai al qual no pertanyen. La vida es restringeix a casa, la seva rodalia i l'escola, espais de moviment quotidians, raonablement segurs, en què construeixen una identitat i la seva relació amb el món. En aquesta perspectiva, és possible afirmar que la presència del poder públic, a través de polítiques que visualitzin aquests joves i facultin el seu trànsit pels itineraris de la ciutat, és un element definidor de la seva inserció urbana.

En l'etapa següent d'aquesta recerca, es van investigar els recorreguts quotidians de deu d'aquests joves i es va palesar la riquesa dels "móns creats" en el context comunitari. A les

¹¹ Ciutat del sud del Brasil amb una població de prop d'1.350.000 habitants, coneguda internacionalment per les pràctiques de participació popular en la gestió pública municipal, governada pel Partit dels Treballadors del 1989 al 2004 i seu dels primers Fòrums Socials Mundials.

¹² Dos dels quals no van informar del seu nivell d'inserció escolar.

¹³ El salari mínim correspon a 147,28 euros.

“pedagogies practicades”¹⁴ per aquests joves, s’expressen trajectes educatius construïts a través de l’experiència de la seva participació a la ràdio comunitària, la creació d’un grup de rock, les històries, poesies i lletres de música escrites, els grups de música i dansa creats i l’esforç per accedir al món del futbol. L’escola és un dels principals espais per a l’articulació d’aquestes possibilitats.

El sentiment de prohibició expressat en relació amb la ciutat no impossibilita que fins i tot en aquest espai restringit de moviment i amb minsos recursos materials aquests joves creïn veritables universos de significat.

La veda de l’espai públic es veurà compensada d’alguna manera per l’esforç per configurar una esfera privada en què la vida pugui tenir sentit. Aquest quadre em remet a Hannah Arendt quan evoca la Grècia històrica:

“La principal característica del tirà era que privava el ciutadà de tenir accés a l’esfera pública, on aquest es podria mostrar, veure i ser vist, escoltar i ser escoltat, que prohibia l’espai de la *polis*, confinava els ciutadans a la privacitat de la vida de les seves llars... D’acord amb els grecs, ser desterrat a la privacitat de la llar era equivalent a trobar-se destituït de les potencialitats específicament humanes de la vida.”¹⁵

Partint d’aquest pensament, s’imposa reflexionar sobre els conceptes d’esfera pública i ciutadania i sobre la presència humana als espais que transcendeixen el món privat i que poden convertir aquests joves en ciutadans. Entenent-se el terme “ciutadà”, segons una de les accepcions corrents, com a *habitant de la ciutat*,¹⁶ cal preguntar-se: com esdevenim habitants de la ciutat? Com poden

els joves arribar a ser part de la ciutat, sobretot aquests, representats per milions, que no tenen accés ni a la possibilitat de mobilitat?

En el terreny dels debats proposats en aquest escrit, els elements de “realitat” trets a la llum indiquen l’absència d’una esfera pública estructurada que aculli i aixoplugui els joves que viuen en àrees perifèriques d’una ciutat llatinoamericana. Els desitjos apunten a la necessitat del recinte poliesportiu, el camp de futbol i l’espai per a la realització de festes. En una perspectiva de ciutat polièdrica, aquests llocs també haurien d’estar en aquestes àrees perifèriques, en què la casa, a l’abric del “carrer”, sembla que és l’espai prioritari de convivència i aprenentatge, sobretot per a les noies. Encara preval la por al “carrer” i la inseguretat en relació amb els espais públics. Per a aquests joves, l’escola continua sent el principal espai de socialització i aprenentatge, espai de convivència, espai de construcció identitària i espai amb la possibilitat de forjar noves visions del món. L’escola és, per a ells, el principal espai comunitari que reflecteix la ciutat.

Es pot inferir que, per als joves de les àrees perifèriques, l’escola ha de ser el pont amb l’univers urbà a partir de les seves múltiples possibilitats. Aquest lloc pont serà el resultat de tot un procés de reinvençió de les formes, temps i espais d’actuació de l’escola.¹⁷ El “carrer” com a possibilitat educadora solament és plausible en la mesura que eduqui els joves i porti a terme la seva inclusió en l’horitzó de la visió de qui viu i fa la ciutat. Entre els qui “fan” la ciutat hi ha el poder públic local, la visió i pràctiques del qual poden facilitar a aquests joves mobilitat, inserció i recreació dels propis territoris a partir de possibles trajectes educatius.

¹⁴ José Machado PAIS, *Vida cotidiana: enigmas e revelações*, São Paulo, Cortez, 2003.

¹⁵ Hannah ARENDT, *La condición humana*, Barcelona, Paidós, 2005.

¹⁶ Segons Aurélio Buarque Holanda FERREIRA. *Novo Dicionário Aurélio*. Rio de Janeiro: Nova Fronteira, 1986.

¹⁷ Com a referència sobre les diferents possibilitats d’aquest procés de reinvençió, es pot consultar la publicació *Bairro-Escola passo a passo*, editada al Brasil el 2007 per diferents autors del camp educatiu, entre els quals hi ha UNICEF, Moviment Tots per l’Educació, UNDIME, Ciutat-Escola Aprenent, Fundació Educar, Ministeri d’Educació.

El poder públic local i les seves vies per als joves

La segona recerca esmentada presenta resultats preliminars de l'estudi *Juventut, escolarització i poder local*, específicament en relació amb l'àrea metropolitana de Porto Alegre. Tenia com a objectiu central l'estudi de les polítiques d'educació de joves i adults i les polítiques de joventut dins el marc d'acció del poder públic municipal en nou àrees metropolitanes brasileres,¹⁸ i es va realitzar mitjançant entrevistes amb gestors locals i l'aplicació de qüestionaris sobre les accions desenvolupades els anys 2003 i 2004. En el cas de la ciutat de Porto Alegre, es van posar en marxa cent trenta-quatre projectes o accions a l'àrea de joventut.

El primer contacte amb gran part de les prefectures municipals provocava, moltes vegades, expressions de sorpresa en relació amb la recerca: "Polítiques de/per a joves? No, aquí no hi ha res d'específic", per sentir-se poc després: "Ah, però sí que hi ha alguna cosa a la Secretaria de Salut —projecte per a joves sobre DST/AIDS— o a la Secretaria de Medi Ambient, quelcom relacionat amb preservació..." Aquestes respostes mostraven els joves com un subjecte absent de l'agenda pública dels ajuntaments. Els joves apareixien diluïts en programes per a infants, en programes per a alumnes amb clares mancances en la seva escolarització o també en programes per a tota la comunitat, als quals els joves acudien en un nombre significatiu, sobretot als de diferents camps artístics, com teatre, música, dansa o arts plàstiques. Era també habitual la insistència en la categoria alumnes, ja que a l'escola es concentren les accions per als joves.

A gran part de les ciutats estudiades, els joves són percebuts com a grup social absent de les polítiques públiques o bé que comença a emergir i, en aquest darrer cas, se'ls reserva el paper de "receptors" d'accions del poder

públic. Destaca la no-participació dels joves com a promotors, col·laboradors o avaladors de les accions que els seran destinades. Una gran part d'aquestes accions, que tenen com a màxim dos anys de durada, no té valoració dels resultats o del seu abast social, cosa que apunta a la repetida discontinuïtat o al caràcter puntual i conjuntural d'aquestes pràctiques.

Malgrat les limitacions trobades, cal destacar que, a més de les àrees que es poden considerar "clàssiques" com salut i esports, es perceben *moviments* en termes de polítiques públiques que apunten en la direcció de les "diverses expressions" dels joves en el context contemporani de les ciutats. Es tracta de projectes i accions en el camp de les arts, com ara dansa contemporània, *hip-hop* i grafit, que es poden relacionar amb alternatives de generació de treball i renda, en una perspectiva d'autogestió, i que emergeixen com a novetats que resulten d'accions de sectors juvenils que forcen la relació amb el poder local. Projectes i accions relacionades amb temàtiques ambientals, sexualitat, producció gràfica i constitució de fòrums de debats diversos apunten possibilitats d'inserció a l'escenari urbà de grups juvenils habitualment apartats de la vida pública.

En aquesta perspectiva, l'ocupació del territori urbà —places, parcs, centres comunitaris, conjunts esportius i teatres— explicitada als projectes inventariats apunta a la visualització de *formes de ser i estar* que comencen a expressar els joves en la complexa escena de les ciutats, allargant l'escenari educatiu més enllà dels límits de l'escola. La significativa afirmació feta en el conjunt d'entrevistes i qüestionaris sobre l'ús pacífic dels espais comunitaris per part dels joves en aquests projectes mostra la necessitat de relectura del paper de violència o d'amenaça representat, en l'imaginari social, pels grups juvenils (sobretot dels joves que viuen en àrees perifèriques).

¹⁸ Àrees metropolitanes de João Pessoa (PB), Recife (PE), Goiânia (GO), Porto Alegre (RS), Florianópolis (SC), Vitória (ES), Belo Horizonte (MG), São Paulo (SP) i Rio de Janeiro (RJ).

A l'espai escolar, es realitzen poques activitats que transcendeixin el currículum clàssic, i, quan tenen lloc, estan relacionades amb temes ambientals o pràctiques esportives. Això apunta a la no-connexió entre escola, ciutat i les possibles vies educatives construïdes o desitjades pels joves, i ens permet deduir la distància real (i simbòlica) entre la institució escolar (amb el seus rituals, temporalitats i temes) i aquests nous territoris resultants de la confluència entre interessos juvenils i polítiques públiques locals.

Del carrer, la ciutat i els processos educatius

Les explicacions sobre ciutat i joventut presentades en aquestes reflexions, pensades des del punt de vista de l'emergència dels joves com a nous subjectes de l'escena urbana, es podran comprendre millor dins el marc de la intensa inestabilitat i profunda crisi dels canons sobre els quals es construeix l'estil de vida modern. Molts pensadors denominen el que estem vivint *trànsit paradigmàtic*, que caracteritzen en termes de revolucions quotidianes al món del treball, a l'univers de les relacions humanes, en el context de les relacions amb la natura i de la mateixa natura, en l'àmbit de la producció científica, en els canvis dels esquemes temps espai coneguts fins ara (produïts sobretot per les noves tecnologies de la informació), que qüestionen les formes d'organització que produïm, empenyent-nos a la construcció de visions que gosin i reinventin allò que "hi és", portant-nos a reflexionar sobre la historicitat i la transitorietat d'uns models presentats com a immutables fa molt temps.

El conjunt de pràctiques educatives realitzades en l'àmbit de l'escola viu l'impacte d'aquestes perplexitats i inestabilitats, tant en la relació amb les noves generacions com en el camp dels nous coneixements produïts. La responsabilitat amb el futur ens imposa com a tasca fonamental comprendre el que està succeint per tal de construir noves visions sobre les tensions, els reptes i els límits de les

nostres pràctiques i sobre el disseny d'altres possibilitats per a la vida a l'escola, la comunitat i la ciutat.

En aquest sentit, els conceptes de *ciutat educadora* o *ciutat com a pedagogia* poden ampliar la nostra comprensió d'educació, i permetre'ns reinventar l'escola dins el mateix moviment que cerca reinventar la ciutat i, amb ella, la comunitat com a llocs de convivència, diàleg i aprenentatge permanent, amb vista a l'aprofundiment de la democràcia i l'afirmació de les llibertats.

Aquests processos plantegen uns canvis que, tot i que també són metodològics, són de caràcter paradigmàtic i impliquen produir nous esquemes per llegir el món i per crear el que Paulo Freire anomenà "inèdits viables". Per tant, no se situen com a nova panacea, ni com un nou model, sinó com a canvis possibles, a mitjà i llarg termini, que només es poden construir a partir de nous pactes socials i educatius. En aquesta direcció, el poder públic local pot desenvolupar un important paper pedagògic com a:

- articulador de forces i subjectes socials;
- finançador d'accions que neixen de les necessitats i exigències d'aquest nou pacte, i
- mediador d'interessos no només diferents, sinó fins i tot antagònics, en relació amb l'ocupació de l'espai públic.

Des d'aquesta perspectiva, s'imposa una condició de diàleg *sine qua non*, amb i més enllà de les institucions escolars, sobre els nostres projectes educatius com a societat. Les nostres societats arriben a veure els joves? Si els arriben a veure, quines són les diferents visions en tant que subjectes socials (associacions de barri, grups ecològics, empresariat, clubs de servei, sindicats, partits polítics, poder públic local) que dirigeixen als joves? Quins grups juvenils viuen i es mouen per les nostres ciutats i comunitats? Quins espais ocupen? Com modificar visions que només perceben amenaces i problemes als grups ju-

venils i que acaben per regular moltes polítiques públiques? Com recuperar o constituir els joves com a actors del procés social amb les seves conviccions, creences, coneixements, experiències i, sobretot, amb la seva intensa capacitat creativa? Com oferir als joves l'espai públic i el territori de les ciutats amb les seves innombrables possibilitats educadores?

És en aquest aspecte, certament, que resideix una dificultat fonamental: no estem habituats al diàleg ni a l'aproximació a altres subjectes de l'escena social, i molt menys als joves, que, aplegats per trets identitaris en innombrables "tribus urbanes", desafien la nostra capacitat de comprendre'ls i acceptar-los. Aproximar subjectes socials, i entre ells els grups juvenils, per realitzar nous pactes educatius, pensant la ciutat en el seu conjunt, amb accions que impliquin l'aproximació de diferents institucions, l'ús dels espais urbans, la disponibilitat de temps per a les noves generacions i l'establiment de nous horitzons i compromisos comuns, són condicions per convertir la ciutat en un escenari educatiu. En aquesta perspectiva, tots els qui viuen a la ciutat esdevenen educadors.

Es tracta d'instaurar diàlegs en què l'"altre" sigui escoltat tant pel poder públic com pels altres subjectes socials "establerts". No tindrem canvis si les noves generacions segueixen confinades a l'espai domèstic, l'escola clàssica o la rogalia de casa seva.

La nostra condició civilitzadora ha de tenir en compte aquests joves actors de l'escena urbana contemporània. Contemplar-los, escoltar-los, incloure'ls com a subjectes plens de possibilitats, no com a portadors de problemes o necessitats que han de ser resolts o solucionats per nosaltres, s'imposa com a condició dels trajectes educatius que podem construir. Per tant, pensar en aquests trajectes implica pensar a ampliar la nostra visió sobre les ciutats i, fonamentalment, posar les estructures politicoadministratives de les ciu-

tats al servei d'un projecte educatiu que fixi el lloc de l'escola i el carrer.

En aquest sentit, cal que ens preguntem:

- Com ensenyem als joves les pràctiques democràtiques de la convivència i la diversitat si les nostres pràctiques quotidianes de convivència són limitadores pel que fa a acceptar l'altre, donar-los la paraula i escoltar el seu *modus vivendi*?
- Com podem pensar en trajectes educatius per a aquests joves si la ciutat els és vedada, si estan confinats als seus carrers i cases sense que cap dels dos àmbits —sobretot els carrers— es converteixin en possibilitats pedagògiques?
- És possible que la ciutat i la comunitat desenvolupin, a més de les seves tradicionals funcions econòmiques, socials, polítiques i de prestació de serveis, una funció educadora en el sentit de compromís col·lectiu i permanent per a la formació, la promoció i el desenvolupament de tots els seus habitants —infants, joves i adults?¹⁹ En altres paraules, és possible pensar la ciutat i la comunitat des de la perspectiva de l'educació?
- És possible pensar la ciutat i la comunitat com a espais de convivència cultural i generacional, com a espais d'aprenentatge de la diversitat humana i de superació de la intolerància —condicions per a la vida democràtica?
- És possible pensar l'escola com una institució menys tancada i més articulada amb les xarxes socials i l'escenari urbà que es troba al seu voltant?

Considerant aquestes qüestions, pensar la ciutat amb les seves vies educadores, i dins d'ella, la xarxa de possibilitats que inclou l'escola, implica:

¹⁹Aquí es converteix en indagació un postulat presentat a la introducció de la Carta de les Ciutats Educadores elaborada a Barcelona el 1990 i actualitzada el 1994 i el 2004.

- *reconceptualitzar la ciutat*, entenent-la, en el seu embull de carrers, avingudes, places i edificis, com un *territori de múltiples històries i cultures* i, per això, *d'incomptables possibilitats educatives*;
- discutir qui som, quines necessitats comunes i singulars tenim, *quin present i quin futur desitgem*, i
- assumir —governos, associacions de veïns, empresariat, moviments socials, grups de joves, esglésies, sindicats, universitats, com a diferents actors socials de l'escenari urbà— tasques educatives en el sentit *d'estudiar demandes i possibilitats formatives*, per tal d'oferir i construir amb el conjunt de la població *fets inèdits viables* que permetin fer de la vida alguna cosa més o convertir-la en una cosa diferent de la que és.

Aquesta reconceptualització implica comprendre la ciutat com una gran xarxa de vies educadores, en els seus espais pedagògics formals (escoles, llars d'infants, facultats, universitats, instituts) i informals (teatres, places, museus, biblioteques, mitjans de comunicació, oficines públiques, esglésies, a més del trànsit, els autobusos, el carrer), els carrers de la qual siguin ponts per a la convivència i l'aprenentatge i on la *intencionalitat de les accions desenvolupades pugui convertir la ciutat en un territori educatiu i fer de la ciutat pedagogia*.

En aquest sentit, els processos educatius que tenen lloc a la plaça pública, el carrer, l'autobús o l'escola poden ser la *clau* per a la convivència i, per tant, per a la democràcia, que pressuposa tant la comprensió i el respecte per les diferències ideològiques, d'edat, raça, gènere, classe social i forma de comprensió de la vida com l'enfrontament col·lectiu i concret dels problemes que ens afligeixen.

Aquests processos suposen que cada ciutadà i ciutadana, infant, jove o adult, sigui entès com a part de la ciutat i requereixen comprometre's amb el seu destí en un moviment pedagògic i cultural que ens permeti a tots, com a potencials educadors, la construcció de visions sobre aquest gran *mirall territori* amb els seus temes i problemes, per tal de, *tot reaprenent-lo, gosar reinventar-lo*.

La ciutat democràtica i educadora, espai de moltes vies, és, per tant, una utopia que ha de ser revifada, perquè, un cop més, ens remet als somnis col·lectius d'una vida feliç, sostenible i solidària en aquest planeta. Ens remet a la ciutat més enllà del que s'hi produeix materialment i, com diu l'historiador Jacques Le Goff,²⁰ revifa la idea de la "ciutat com a escenari d'igualtat i festa de l'intercanvi, com a espai del bé comú, la seguretat i l'urbanisme, com a invenció de bellesa —elements engendradores de l'imaginari de les ciutats del renaixement".

²⁰Jacques LE GOFF, *Por amor às cidades*. São Paulo, UNESP, 1998.

Educació i societat justa

Juan Carlos Tedesco

Juan Carlos Tedesco (argentí) va estudiar ciències de l'educació a la Universitat de Buenos Aires. Exercí com a professor universitari i com a funcionari de la UNESCO, on va dirigir l'Oficina Regional d'Educació per a Amèrica Llatina i el Carib (OREALC) a Santiago (Xile), l'Oficina Internacional d'Educació a Ginebra (Suïssa) i la seu regional de l'Institut Internacional de Planificació de l'Educació a Buenos Aires (Argentina). Actualment, és ministre d'Educació de la República Argentina.

Ha dictat cursos de postgrau en universitats de diversos països d'Amèrica Llatina i ha publicat nombrosos articles i llibres sobre les relacions entre educació i societat. En destaquen: *Educación y sociedad en Argentina: 1800-1945* (Buenos Aires, 1972); *El proyecto educativo autoritario: Argentina 1976-82* (Buenos Aires, 1983); *El Nuevo Pacto Educativo*, (Madrid, 1995) i *Educación en la sociedad del conocimiento* (Buenos Aires, 2000).

1. Introducció

Als darrers anys és freqüent que les anàlisis sobre la societat del coneixement i de la informació superin l'optimisme que expressaven els enfocaments inicials sobre les potencialitats democràtiques de la centralitat del coneixement a la societat. Aquests enfocaments associaven, amb diferents justificacions, la rellevància del coneixement amb un determinat sentit social, en el qual la democràcia i el creixement econòmic apareixien directament vinculats.¹ Ara, en canvi, és general posar l'èmfasi en les característiques excoents generadores d'incertesa i de risc que provoca l'ús intensiu de coneixements i d'informació en l'economia i en la societat. Amb la rapidesa que caracteritza els processos socials contemporanis, en poc temps, es va posar en relleu que la centralitat del coneixement provocava fortes tendències a privatitzar la seva producció i distribució. El capitalisme basat en l'ús intensiu d'informació i de coneixements podia ser més inequitatiu que el capitalisme industrial tradicional.²

En conseqüència, el debat va deixar de referir-se a l'educació i al coneixement en ells mateixos per traslladar-se al tipus de societat que volem construir a partir de la seva centralitat. En un sentit més específic, podríem mantenir que el concepte de *ciutat educativa* actualment s'enriqueix fent referència a quin

tipus de ciutat (o de societat) desitgem o projectem construir. En aquest text, assumim la idea de *construcció d'una societat justa* com el gran desafiament a què ens enfrontem com a civilització. A partir d'aquest postulat general, s'ofereixen algunes reflexions i hipòtesis dirigides fonamentalment al paper de l'educació i dels educadors en el procés de construcció de l'esmentada societat justa.

2. El dèficit de sentit

En primer lloc, cal referir-se al *dèficit de sentit* que caracteritza el nou capitalisme, en què la ruptura amb el passat i la incertesa sobre el futur condueixen en una forta concentració en el present. Richard Sennett ha insistit en aquest punt a partir, fonamentalment, de l'anàlisi dels canvis en l'organització del treball. Al seu clàssic estudi sobre el "caràcter" i al seu recent assaig sobre la cultura del nou capitalisme, Sennett manté que aquest capitalisme està basat en la idea de "res a llarg termini", la qual cosa té conseqüències molt significatives sobre la formació de les persones i sobre els processos de transmissió cultural, tant a les institucions públiques (l'escola, especialment) com a la família.³

En darrera instància, el "res a llarg termini" erosiona la possibilitat de construir vincles de confiança, de compromís mutu i de cohesió.

---

¹ La versió més popular d'aquest optimisme és l'Alvin Toffler. Vegeu, per exemple, A. TOFFLER, *El cambio del poder*, Barcelona, Plaza & Janés, 1990.

² D. COHEN. *Riqueza del mundo, pobreza de las naciones*, Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica, 1998. Últimament, fins i tot el Fons Monetari Internacional ha reconegut que està augmentant la desigualtat i la concentració de l'ingrés al món, associat al desenvolupament tecnològic. Vegeu Daniel MUCHNIK, "El FMI ahora preocupado por lo social", CLARÍN, Buenos Aires, 15 d'octubre del 2007.

³ R. SENNETT. *La Corrosión del carácter. Las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*, Barcelona, Anagrama, 2000. R. SENNETT. *La cultura del nuevo capitalismo*, Barcelona, Anagrama, 2006.

A les empreses, per exemple, els treballadors saben que és possible que es produeixin fusions, deslocalitzacions o transformacions que els poden deixar de banda sense cap tipus de compromís per part dels empresaris. Avui, s'aconsella treballar enfora de les empreses i, com diu Sennett, el desinterès i la cooperació superficial són molt més funcionals que la lleialtat i el servei. La capacitat de canviar és més valorada que l'experiència i la pràctica del consum s'escampa a totes les dimensions de la vida social i personal i no només a les mercaderies.

Quan aquest comportament s'estén a altres àrees de la vida social com la família o l'àmbit de la tasca política i ciutadana, les tensions i contradiccions són molt significatives. La família exigeix compromisos i lleialtats a mitjà i llarg termini que expressin la solidaritat intergeneracional. La tasca ciutadana també exigeix, cada vegada més, un fort sentit de responsabilitat i solidaritat col·lectiva que obliga a prendre decisions que demanen una visió de futur. Així mateix, planteja seriosos problemes a l'educació institucionalitzada, la raó de ser de la qual ha estat sempre la transmissió del patrimoni cultural de la societat i la preparació per a un determinat projecte de futur. Des d'aquest punt de vista, un dels problemes centrals de l'educació actual és com tractar la tensió que genera aquest dèficit de sentit, tant en els processos pedagògics i en els vincles d'ensenyament aprenentatge com en els processos polítics i institucionals amb els quals es manifesta l'activitat educativa.

3. El sentit de l'educació en la societat moderna

Recordem que els sistemes educatius moderns van néixer associats a la construcció dels estats nacionals. Si bé aquest no és el

lloc per a una llarga referència a la història de l'educació, cal recordar que, almenys en la nostra cultura, els principis d'educació universal i obligatòria van estar directament vinculats a la construcció de l'estat i amb vincles d'adhesió a un ordre determinat, per sobre de particularismes ètnics, religiosos, lingüístics o de qualsevol altre tipus. Aquest procés va tenir diferents manifestacions segons els contextos, però l'escola i els mestres van estar entre les institucions i els actors socials protagonistes del procés de construcció de la modernitat, tant en l'aspecte polític com en el cultural.

La literatura sobre el procés de modernització és molt àmplia i coneguda. Bauman, per citar un dels referents actuals més reconeguts, ha caracteritzat la visió típicament moderna del món com aquella que el considera una totalitat essencialment ordenada. El control és quasibé sinònim de l'acció ordenadora i l'efectivitat del control depèn de l'adequació del coneixement a l'ordre "natural". Aquest coneixement és, en principi, abastable i ascendir en la jerarquia de les pràctiques mesurades pel síndrome del control/coneixement significa també avançar cap a la universalitat i allunyar-se de les pràctiques "provincianes", "particularistes" i "localitzades".⁴

Ja sigui per necessitat de control o bé per desig genuí de difondre coneixements, l'educació, l'escola i els educadors van ser un producte de la modernitat directament associat a la necessitat de comptar amb personal especialitzat per transmetre i reproduir la nova cultura dominant.⁵ En aquest sentit, els sistemes educatius moderns van posar l'èmfasi en la transmissió de coneixements, valors i actituds vinculats a les normes socials que exigia el funcionament de la societat. L'aprenentatge d'aquests continguts exigia incorporar una forta càrrega afectiva al procés de transmissió. El més apropiat per a la forma-

⁴ Z. BAUMAN, *Legisladores e intérpretes. Sobre la modernidad, la postmodernidad y los intelectuales*, Buenos Aires, Universidad Nacional de Quilmas, 1997.

⁵ Z. BAUMAN, *op. cit.*

ció del ciutadà en el període de construcció i consolidació dels estats nacionals i la democràcia va ser posar l'èmfasi en els aspectes simbòlics, en els rituals i en l'autoritat amb la qual van ser revestits els actors i les institucions encarregades de difondre les pautes de *cohesió social*, és a dir, d'acceptació de les regles de la disciplina social.

L'explicació i justificació teòrica més exhaustiva d'aquest sistema la va donar Émile Durkheim als seus assaigs sobre educació, particularment sobre educació moral.⁶ Tota la seva anàlisi es basa en la preocupació per brindar a cadascú l'educació que li correspon pel seu lloc en l'escala social i en aconseguir l'acceptació d'una nova moral, la moral laica i republicana, que hauria de substituir la moral religiosa tradicional.

Aquesta és la raó per la qual les pràctiques escolars de l'època insistien tant en els elements rituals i atorgaven als responsables del procés d'ensenyament —els mestres i els professors— un estatus d'autoritat quasi religiosa o sagrada. Durkheim definia el treball dels sacerdots i dels mestres com una activitat "moral", com una activitat de mediació entre els valors generals i subjectes particulars, entre un tipus de societat i els individus que la formen. La vocació, l'apostolat, les gratificacions simbòliques per sobre de les materials han estat les característiques principals de la tasca docent dins el marc d'aquest "programa institucional" de l'escola.

En síntesi, la formació del ciutadà basada en les categories de democràcia i de nació va tenir un contingut específic, autors clau i un disseny institucional i curricular coherent. La fertilitat socialitzadora d'aquest projecte radicava en què era portador d'un *sentit*, entès en la triple dimensió del significat d'aquest terme: fonament, unitat i finalitat. El fonament de la proposta venia donat pel principi

de nació, democràcia i mercat com a eixos articuladors sobre els quals es basava el projecte col·lectiu; la unitat es fonamentava en el nivell significativament alt d'articulació de les "imatges del món" que brindava aquesta proposta ideològica on cadascú tenia el seu lloc en l'estructura social; a l'últim, la finalitat estava basada en la projecció de la possibilitat d'un futur sempre millor, d'una progressiva ampliació dels espais de participació, de llibertat i de justícia.⁷

L'evolució de l'acció educativa basada en aquest *sentit* no va estar lliure de contradiccions i de tensions. El saber i les pràctiques pedagògiques també van tendir a l'autonomia. Tant pels canvis en l'estructura social com per la pròpia cultura pedagògica, l'educació i els educadors van desenvolupar un fort contingut crític de la concepció moderna de l'educació, particularment dels seus aspectes reproductors, disciplinaris i autoritaris. Des dels pedagogs clàssics com Pestalozzi, Dewey, Freinet i el moviment de l'Escola Activa fins als més contemporanis com Paulo Freire, la cultura professional dels educadors va estar dominada, molt més que no pas les pràctiques educatives reals a l'escoles, per principis que posaven l'accent en les potencialitats llibertàries de l'educació. Però aquest pensament "crític" (i el *sentit* que brindava a les accions i a la identitat dels educadors) formava part del món de la modernitat. "Contra" la imposició d'un ordre únic, "contra" l'autoritarisme pedagògic, els educadors crítics construïen la seva identitat, tant individual com col·lectiva. En bona part, aquest pensament crític es va forjar a partir de la contradicció que es plantejava entre formar per al treball i formar per a l'exercici de la ciutadania i el desenvolupament integral de la personalitat. És aquest escenari el que canvia radicalment amb l'expansió del nou capitalisme.

⁶ Émile DURKHEIM, *L'éducation morale*, París, PUF, 1963.

⁷ Zakī LAÏDI, *Un monde privé de sens*, París, Fayard, 1964.

4. El sentit en el nou capitalisme: construcció d'una societat justa

La literatura sobre la postmodernitat, la societat del coneixement i el nou capitalisme és àmplia i ben coneguda. Si bé cadascuna d'aquestes denominacions es refereix a fenòmens diferents, la seva anàlisi contempla un procés de transformació que afecta totes les dimensions de la societat: l'organització del treball, l'organització política, els paradigmes culturals i els processos de construcció de les identitats personals. Són significatives i ben conegudes les tendències a la fragmentació. Estan vinculades a un doble fenomen: la desigualtat i l'exclusió social per una banda i l'explosió d'identitats i de demandes de reconeixement a la diversitat, per l'altra. Des del punt de vista cultural, la postmodernitat es caracteritza per la ruptura de la concepció segons la qual hi ha un sol ordre cultural vàlid i legítim al qual se subordinen tots els altres. Ara els particularismes no són sinònims de retard i de tradicionalisme, sinó que són reivindicats com a drets i la seva negació és un atemptat a la convivència democràtica i la justícia. Des del punt de vista socioeconòmic, són ben conegudes les tendències a la concentració de l'ingrés i a l'exclusió social d'amplis sectors de la població.⁸ Economia i societat tendeixen a dissociar-se i generen un escenari on el gran interrogant (i el repte) gira al voltant de les possibilitats de construir un sentit compartit, capaç de superar la cohesió fonamentalista autoritària i l'individualisme asocial.

La pregunta per la possibilitat de crear un sentit compartit és, en definitiva, la pregunta per la cohesió social. Quin tipus de cohesió és possible i necessària dins el marc d'aquest nou capitalisme postmodern? D'una banda, sabem que no és possible la cohesió dels moderns, basada en la imposició d'un ordre

únic, encara que sigui de caràcter racional i secular. Tampoc no és possible la cohesió adscriptiva, ètnica o religiosa, que exclou qui és diferent. D'altra banda, també sabem que la cohesió social exigeix nivells bàsics d'equitat social basats en el dret al treball i a una remuneració que garanteixi l'accés als béns i serveis propis d'una vida digna. En definitiva, estem davant del repte de construir una societat que enfronti la desigualtat i respecti la diversitat. El gran interrogant consisteix a saber si l'objectiu de construir una societat justa pot tenir la potencialitat suficient com per generar els nivells d'adhesió necessaris per contrarestar les tendències a la injustícia, que provenen del mercat i de les temptacions de dominació i de control cultural.⁹

L'adhesió a la construcció d'una societat justa és un tema que s'ha d'anàlitzar de manera contextualitzada. Això no obstant, i fent servir les aportacions d'A. Giddens, és possible postular que l'adhesió que necessita la construcció d'una societat justa és una adhesió *reflexiva*. El nou capitalisme té graus molt baixos de solidaritat orgànica i demana als ciutadans un comportament basat molt més en informació i en adhesió voluntària que no pas els que requereixen el capitalisme industrial o les societats tradicionals. Però reflexivitat no és sinònim de racionalitat ni tampoc de comportament basat exclusivament en el predomini de la dimensió cognitiva. L'adhesió a la justícia demana una reflexivitat en la qual hi hagi lloc per a l'emoció. No són pocs els esdeveniments històrics transcendentals que va provocar la lluita per la justícia que només s'expliquen per la forta adhesió emocional que aquesta lluita pot originar. Amb tot, el que és nou és la particular articulació que avui exigeix l'adhesió emocional i ètica a la justícia, amb el coneixement i la informació que aquesta exigeix per al seu desenvolupament.

⁸ Per a una anàlisi dels fenòmens de fragmentació social a les ciutats, vegeu Loïc WACQUANT, *Los condenados de la ciudad. Gueto, periferias y Estado*, Buenos Aires, Siglo Veintiuno Editores Argentina, 2007.

⁹ Una anàlisi completa del tema de la cohesió social referida als països d'Amèrica Llatina i el Carib pot veure's a CEPAL, *Cohesión social. Inclusión y sentido de pertenencia en América Latina y el Caribe*, Santiago de Chile, 2007.

Sobre aquest tema pot ser útil posar l'exemple de la reflexivitat que exigeix promoure el respecte a la diversitat. Avui, cadascú té dret a ser reconegut en la seva pròpia identitat. Però aquesta adhesió al que és propi, a la seva comunitat d'origen, no pot estar associada a la idea de creure que aquesta forma de pensament és l'única bona i legítima. Enfront d'aquesta visió limitada, cal promoure el "pensament ampliat" que permet distanciar-se d'un mateix per posar-se en el lloc de l'altre, no només per conèixer-lo i entendre'l millor, sinó per conèixer-se a un mateix més profundament.¹⁰

La veritat és que adherir-se a la idea de societat justa és avui molt més exigent en termes cognitius i emocionals que no pas en el passat. Sobre això resulta pertinent recuperar el plantejament de Habermas,¹¹ per al qual els ciutadans avui es veuen enfrontats a qüestions el pes moral de les quals supera àmpliament les qüestions polítiques tradicionals. Segons Habermas, estem davant de la necessitat de "moralitzar l'espècie humana". El repte a què ens enfrontem és el de preservar les condicions sobre les quals es basa el nostre reconeixement del fet que actuem com a persones autònomes, com a autors responsables de la nostra història i de la nostra vida.

Els nivells de responsabilitat que exigeixen aquestes decisions són inèdits i l'augment dels nivells de responsabilitat exigits a les decisions individuals i socials es produeix alhora que disminueix la possibilitat de promoure una moral absoluta, una moral basada en obligacions enfront d'exigències de tipus religiós o bé secular. Per utilitzar l'expressió de Gilles Lipovetsky, vivim una etapa de moral "emocional", una moral sense obligacions ni sancions, una moral indolora i no imperativa, adaptada als nous valors de l'autonomia individual.¹²

Davant d'aquests desafiaments, el repte que s'obre és el que fa referència a la formació d'una intel·ligència responsable que superi la idea d'una moral sense base científica i d'un desenvolupament científic sense control moral. La primera ens porta a la impotència mentre que la segona ens pot conduir al desastre. L'interrogant que obre aquesta definició és el que es pregunta pel paper de l'educació en el procés de formació d'aquest tipus d'intel·ligència i de les condicions socials que poden afavorir-ne el desenvolupament.

5. Societat justa i escola justa

En aquest context, la pregunta fonamental per a la política educativa és la que es refereix a: què és una escola justa? Sobre això, F. Dubet¹³ ens aporta algunes reflexions i hipòtesis molt il·lustratives per alimentar el debat i avançar en estratègies d'acció. D'entrada, Dubet aclareix que les seves reflexions no van dirigides a definir una escola justa, sinó a la "menys injusta possible", la qual cosa revela la dificultat i complexitat del problema. Habitualment, la justícia escolar s'associa a la igualtat d'oportunitats. Dubet polemitzava amb aquesta visió de la justícia, de dubtosa validesa particularment als nivells obligatoris i universals de l'educació. Segons el seu plantejament, la igualtat d'oportunitats pot ser d'una gran crueltat amb els perdedors d'una competència escolar encarregada de diferenciar els individus segons el seu mèrit. Una escola justa no pot limitar-se a seleccionar els qui tenen més mèrit, també ha de preocupar-se de la sort dels perdedors. La igualtat d'oportunitats en estat químicament pur no preserva necessàriament els perdedors de la humiliació del fracàs i del sentiment de mediocritat. La meritocràcia pot ser perfectament intolerable quan s'associa l'orgull dels

¹⁰Sobre aquesta diferència entre pensament limitat i pensament ampliat, vegeu Luc FERRY, *Aprender a vivir; filosofía para mentes jóvenes*, Buenos Aires, Taurus, 2007.

¹¹J. HABERMAS, *L'avenir de la nature humaine. Vers un eugénisme libéral?* París, Gallimard, 2002.

¹²GILLES LIPOVETSKY, *Le crépuscule du devoir. L'éthique indolore des nouveaux temps démocratiques*, París, Gallimard, 1992.

¹³François DUBET, *L'école des chances. Qu'est-ce qu'une école juste?* París, Seuil, 2004.

guanyadors al menyspreu envers els perdedors. L'exclusió i la violència d'un gran nombre d'alumnes ens mostren avui que aquest escenari no és una ficció.

El model d'igualtat d'oportunitats i de meritocràcia mai no ha pogut estar totalment vigent. En el cas francès, les diferències de resultats escolars entre categories socials continuen tan fortes com ho eren en èpoques en què l'accés no era universal o era socialment desigual. Aquest fenomen genera un estat de decepció que pot provocar temptacions reaccionàries de tornar enrere en estratègies democràtiques. Contra aquestes temptacions, Dubet proposa tres línies principals d'acció. La primera fa referència a polítiques de distribució més equitativa de l'oferta escolar, donant més als menys afavorits, incrementant la informació sobre l'oferta pedagògica i flexibilitzant la circulació dins del sistema educatiu. La segona línia es refereix a com respon el sistema educatiu a la sort dels més dèbils. En aquest sentit, l'educació obligatòria hauria d'estar regida per principis d'avaluació on no hi hauria proves de selecció per mèrit, sinó un principi de garantia d'accés a un bé comú. En l'educació obligatòria no hi pot haver guanyadors o perdedors, sinó un terreny comú d'aprenentatges els quals tothom té la garantia d'obtenir. Finalment, Dubet manté la necessitat d'assegurar la *igualtat individual* de les oportunitats. Això obliga a reflexionar sobre la *formació de subjectes*, sobre el mateix model educatiu i el lloc que l'esmentat model atorga als individus, als seus projectes, a la seva vida social i a la seva singularitat, independentment de les seves aptituds cognitives.

Aquesta última reflexió de Dubet ens indica que una escola justa no s'acaba en els processos institucionals de selecció, avaluació, finançament i trajectòries de formació. Una escola justa no pot ser neutral respecte dels

continguts culturals que ha de transmetre. En poques paraules, una escola justa ha de ser capaç de brindar a tothom una educació de bona qualitat en la qual l'adhesió a la justícia constitueixi un valor central. Aquest enfocament té conseqüències directes sobre la tasca dels educadors: és possible demanar que l'adhesió a la justícia sigui un requisit per a l'exercici de la professió docent. Així com a molts llocs els metges estan obligats al jurament hipocràtic de respecte a la vida, potser caldria introduir en la cultura professional dels docents un compromís molt més gran amb els resultats d'aprenentatge dels seus alumnes i amb els valors de justícia social, solidaritat i cohesió.¹⁴

6. A tall de conclusió

La construcció d'una societat justa col·loca els ciutadans davant de decisions d'una importància inèdita: incloure'ls a tots o no, manipular o no el nostre capital genètic, protegir el medi ambient i la natura, entre d'altres. Els nivells de reflexivitat que exigeixen aquestes decisions són també molt profunds i reclamen no només un fort desenvolupament cognitiu, sinó també ètic i moral. Quants d'aquests nivells de reflexivitat poden ser formats a través d'accions educatives intencionals i sistemàtiques? Quines formes institucionals seran les més apropiades per a aquesta funció? Quins seran els educadors d'aquests processos de formació? L'escola universal i obligatòria a càrrec de mestres formats professionalment a través d'institucions educatives especials va ser la resposta a la sol·licitud de formació del ciutadà per a l'estat nació. Serà aquesta la resposta a les demandes de formació del ciutadà reflexiu que requereix el segle XXI? Aquestes preguntes impliquen també un interrogant sobre la formació de les elits. Si bé en una societat democràtica la distinció entre els membres

¹⁴La idea d'estendre el jurament hipocràtic a d'altres sectors socials com, per exemple, els empresaris, pot veure's a Otfried HÖFFE, *Ciudadano económico, ciudadano del Estado, ciudadano del mundo. Ética política en la era de la globalización*, Buenos Aires, Katz, 2007.

de les elits dirigents i la resta de la ciutadania és una distinció dinàmica, la veritat és que la responsabilitat per les decisions és molt més gran en aquells que tracten àrees més sensibles des del punt de vista de les conseqüències de les seves decisions: els científics, els dirigents polítics, els dirigents empresarials.

Per acabar, aquestes decisions ja no podran limitar-se especialment a l'àmbit del territori local o nacional. La responsabilitat també correspondrà a una dimensió internacional i a nivell del gènere humà. Com tota etapa crucial de la història, obre sempre l'opció de la incertesa o de l'esperança.

Governança i educació

Joan Subirats

Joan Subirats és doctor en ciències econòmiques, catedràtic de ciència política i director de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques a la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha estat professor visitant a les universitats de Roma-La Sapienza, Berkeley-Califòrnia i Georgetown.

Editor de la *Revista Española de Ciencia Política* i membre de diversos consells editorials de revistes i centres d'investigació tant espanyols com internacionals.

És especialista en temes de governança, gestió pública i en l'anàlisi de polítiques públiques i exclusió social, així com en problemes d'innovació democràtica i societat civil.

Col·labora habitualment a *El País* i altres mitjans de comunicació.

Governance

Wikipedia

The term governance deals with the processes and systems by which an organization or society operates. Frequently a government is established to administer these processes and systems. The word derives from Latin origins that suggest the notion of “steering”. This sense of “steering” a society can be contrasted with the traditional “top-down” approach of governments “driving” society or the distinction between “power to” in contrast to governments “power over”.

Els anys setanta marquen l'inici d'una transició, encara no resolta, cap a paradigmes alternatius de regulació del conflicte social, responen així a la crisi de les formes tradicionals de govern. La ideologia neoliberal, en aquest context, començarà a construir un discurs alternatiu que, a cavall de les pressions del capitalisme financer als anys setanta (crisi fiscal, “vaga de capitals”...) pressiona els governs perquè redueixin i redimensionin la seva capacitat de regulació i taxació sobre els fluxos de capital. És en aquest context que es qüestiona la capacitat real que tenen els governs per dirigir i controlar el canvi social (crisi de governabilitat), proposant al seu torn el retorn al mercat com l'única forma plausible, eficient i efectiva de regulació de les necessitats socials.

La crisi de governabilitat a la qual ens referim conté una doble dimensió, i afecta tant els fonaments de la legitimitat democràtica

dels estats com la seva capacitat per donar respostes eficients i eficaces a noves demandes i nous reptes socials. Davant d'aquesta realitat es parla de *Governance*¹ com una nova forma de regulació del conflicte, caracteritzat per la interacció i la cooperació de múltiples actors articulats en xarxa per al desenvolupament de projectes col·lectius.

No és estrany que tractem del tema de la governança en un context de debat sobre el futur de l'educació. Avui més que mai parlar del futur de l'educació és parlar del futur de les societats en què vivim, i de com afrontar els reptes i els conflictes col·lectius. Fins i tot podríem plantejar la hipòtesi que, a un desenvolupament educatiu més gran, més insuficients seran els paràmetres tradicionals de govern que es basaven en elements com jerarquia i especialització, i caldrà buscar fórmules de conveniència social que generin capacitats col·lectives de govern. I segurament, tot i que resulta ambigu parlar avui de governança i del seu ús i abús per part de molts actors, la pràctica dels quals és més aviat jeràrquica, el que és esperançador del terme és precisament aquesta connexió que genera la idea de govern col·lectiu en una societat educada i cohesionada.

1. Governança

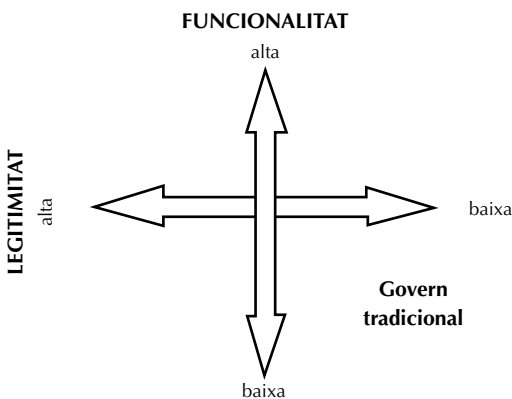
Pot semblar curiós que en moments en què la democràcia representativa s'ha anat expandint i consolidant com a sistema de regulació política per tot el món, sigui justament

---

¹ En la llengua anglesa, el concepte de *Governance* (governança) ha anat adquirint significat per contraposició al terme *Government* (govern) entès en aquest cas com govern tradicional. En diverses llengües s'ha traduït el terme *Governance*, però en altres casos s'utilitzen com a sinònims *govern en xarxa* o *govern relacional*.

ara quan hi ha més percepció i consciència dels seus límits i de les seves insuficiències. És precisament al voltant d'aquests símptomes preocupants d'esgotament des d'on sorgeixen noves perspectives de govern i de participació social. Les democràcies occidentals han experimentat els darrers anys un continuat augment de l'abstenció electoral i un descens significatiu de les taxes d'afiliació als partits polítics i als grups d'interès. El desinterès, l'escepticisme i l'allunyament de la ciutadania respecte de la política tradicional, basada en la participació a través dels partits, les grans organitzacions corporatives i les eleccions apunten a un cert estancament del model democràtic predominant. La deriva delegativa de les nostres democràcies comença a ser qüestionada en un nou context cultural marcat pel predomini de nous valors postmaterialistes o per l'emergència d'una societat més educada i reflexiva, en la qual els individus es mostren cada vegada menys disposats a jugar rols passius i reivindiquen un paper més actiu i protagonista en els processos polítics.

Figura 1. Crisi del govern democràtic tradicional (elaboració pròpia)

Tal com tracta de reflectir la figura 1, el govern democràtic tradicional es troba avui amb dificultats creixents per reaccionar de manera eficaç i eficient davant d'un entorn cada vegada més complex, incert i dinàmic, i la legitimitat democràtica de les institucions públiques es va deteriorant davant d'una ciu-

tadania amb més capacitat crítica, amb nous valors, que no està satisfeta amb la simple provisió tecnocràtica de serveis públics.

Un punt comú en la literatura sobre governança és remarcar la complexitat i l'elevat grau d'ambigüitat del mateix concepte. En paraules de R A W. Rhodes, el concepte de la governança ha vingut a definir "un nou procés de govern, una condició diferent de regulació social; un nou mètode a través del qual la societat és governada". Això no obstant, una vegada acordada aquesta definició bàsica, la confusió conceptual, l'ambigüitat i la controvèrsia teòrica comencen a regnar en la literatura existent. La governança ha tingut accepcions molt diverses: com a nova gestió pública, com un nou sistema d'interdependència internacional, com a sistema sociocibernètic de govern o com a xarxes de política. També alguns autors, com Hirsch, identifiquen el govern en xarxa amb la innovació democràtica: "totes aquelles noves pràctiques de coordinació a través de xarxes, *partnerships* i fòrums deliberatius que neixen de les ruïnes de la representació centralitzada, jeràrquica i corporativa dels anys setanta".

Per tal de posar una mica d'ordre dins el marc d'aquesta diversitat de criteris, presentem tres propostes, directament interrelacionades entre elles, que entenem que constitueixen el nucli conceptual del nou paradigma:

a) *La governança implica el reconeixement, l'acceptació i la integració de la complexitat com un element intrínsec al procés polític.*

El motiu d'aquesta complexitat és la *diversitat* implícita en l'existència de múltiples actors que incorporen al procés polític una multiplicitat de valors, objectius i preferències. I en segon lloc, per la *incertesa* que provoca el canvi permanent, l'erosió de les certituds cognitives i la inestabilitat del coneixement. Governar no pot seguir sent la tasca d'uns pocs experts aplicant coneixements contrastats, sinó que ha de ser concebut com un procés d'aprenentat-

ge social en el qual múltiples actors aporten el seus coneixements, les seves pròpies percepcions de la realitat i miren d'arribar a definicions compartides dels problemes. I això és cert tant en una perspectiva general com en polítiques específiques com l'educativa, sotmesa a aquests darrers temps a pressions molt significatives.

b) *La governança implica un sistema de govern a través de la participació de diversos actors dins el marc de xarxes plurals.*

En aquest escenari, el coneixement es troba dispers entre una multiplicitat d'actors amb les seves pròpies definicions dels problemes. L'autoritat és un concepte difús que només pot desenvolupar-se dins un marc de negociació permanent. Els recursos per a l'eficàcia desenvolupament de les polítiques estan distribuïts entre múltiples subjectes. I, finalment, les intervencions públiques provoquen una sèrie d'efectes difícils de preveure. Més concretament, la diversitat d'actors susceptibles de participar dins el marc d'aquestes xarxes respon a una triple dinàmica de fragmentació de responsabilitats i capacitats de govern:

1. El govern multinivell, entenent com a tal "un sistema en el qual els diferents nivells institucionals comparteixen decisions sobre àmplies àrees competencials en lloc de monopolitzar-les".
2. La transversalitat en tant que sistema organitzatiu del sector públic que interrelaciona diferents àrees temàtiques, departaments i organitzacions públiques dins el marc de projectes compartits.
3. La participació social, és a dir, enfront de la concepció tradicional que situava la societat com l'objecte de l'acció de govern i els poders públics com el subjecte, la governança remarca el caràcter confús i ambigu de la separació entre l'esfera pública i la privada i, alhora, reassigna les responsabilitats col·lectives en un espai compartit entre aquelles dues esferes.

També en aquest punt l'educació ens ofereix un bon escenari en el qual podem exemplificar el que hem comentat. Una política educativa sotmesa a intervencions des de múltiples esferes de govern, una política educativa que requereix abordatges transversals per afrontar els nous reptes. Una política educativa el desplegament universalista de la qual, així com la seva ampliació dels 0 i més enllà dels 25 anys, l'ha portat a combinar protagonismes d'ordre molt divers amb actors públics, privats, entitats i col·lectius.

c) *La governança comporta una nova posició dels poders públics en els processos de govern, l'adopció de nous rols i la utilització de nous instruments de govern.*

La resultant de la governança o del govern en xarxa no pot ser atribuïda a "l'executiu", sinó que és més aviat el producte espontani i, en certa manera imprevis, d'una complexa interacció entre múltiples actors de naturalesa molt diversa. Mentre que el paradigma tradicional establia una clara separació entre l'esfera pública i l'esfera privada, entenia que els subjectes únics de l'acció del govern eren els poders públics i concebia l'esfera privada com l'objecte passiu de l'acció de govern; la governança apunta cap a un escenari on es difumina la frontera entre les dues esferes, la responsabilitat envers el que és col·lectiu es distribueix entre múltiples actors i el poder polític està absolutament dispers entre una gran diversitat de subjectes.

Si treballem amb una perspectiva educativa que no es circumscriu a l'àmbit escolar, i entenem que educació i vida estan lligades, és evident que la nostra concepció sobre la política educativa s'ampliarà radicalment i exigirà un plantejament molt més obert, més plural i amb molts més actors institucionals o presents en el seu desenvolupament. Si ja resulta difícil imaginar l'abordatge dels problemes escolars des d'una perspectiva tradicional de govern basada en la jerarquia i en l'especialització, ho és molt més si participem d'aquesta concepció oberta i transversal de l'educació al llarg de tota la vida.

2. Interrogants

Malgrat el que s'ha dit i precisament per l'ambigüitat que envolta el terme governança, podríem apuntar diversos interrogants pel que fa a la capacitat de produir polítiques democràtiques a través d'aquest nou paradigma:

- a) El govern en xarxa implica una relativització de la legitimitat de les institucions representatives com a subjectes responsables de l'acció de govern.
- b) Si els processos de govern es desenvolupen ara dins el marc de xarxes formades per múltiples i diversos actors, on queden ara els principis de transparència, responsabilitat i *accountability* democràtiques? Com s'han pres les decisions, qui és ara el responsable i qui ha de retre comptes als ciutadans?
- c) La presència i el poder que en aquest escenari es confereixen a actors com les organitzacions lucratives ens porten a preguntar-nos quins tipus d'interessos es defensen dins el marc de les xarxes, sota quins criteris es prenen les decisions públiques, qui està representat i com podem garantir que l'interès general sigui el criteri conductor de la presa de decisions públiques.
- d) Fins a quin punt les xarxes són inevitablement espais horitzontals d'intercanvi i de negociació o, per contra, són espais reproductors de les desigualtats i de les jerarquies que hi ha en la realitat.

Tots aquests interrogants tenen una dimensió teòrica bàsica, però també empírica. En definitiva, la governança o govern en xarxa no és un model simple i inequívoc que es reflecteixi de forma mimètica en qualsevol situació. Les noves dinàmiques de govern en xarxa prenen formes molt diferents segons el context en el qual es desenvolupin, dels actors implicats i dels valors, els interessos i els objectius que orientin la configuració dels nous marcs organitzatius. El que és innegable és

que l'escenari deixa prou espai per avançar cap a una *governança* de proximitat, obrint nous escenaris de radicalitat i aprofundiment democràtic. I això és especialment significatiu quan comprovem que les noves lògiques de govern relacional i de transversalitat en les polítiques condueixen, quasi inevitablement, a reforçar els governs locals i les dinàmiques territorials com les úniques capaces d'articular proximitat, integralitat de resposta i implicació col·lectiva basades en elements d'identitat amb la comunitat local.

3. Educació i governança

Si ens referim més específicament a l'àmbit educatiu, hem de reconèixer que som en temps de canvi. I l'educació acostuma a situar-se al centre mateix de les tensions que tot procés de transformació comporta. Són molts els elements que propicien aquesta nova centralitat educativa en l'agenda pública. Com ja sabem, estem vivint canvis molt profunds en els aspectes fonamentals que va fixar la societat industrial avançada del segle xx. I aquest canvi d'època posa potes enlaire els diferents models de societat amb els quals hem anat actuant i també el paper que hi jugava l'educació. No és estrany que les tensions i conflictes apareguin amb profusió als nostres centres educatius, ja que s'hi reflecteixen les inseguretats i les pors davant de la nova realitat. Però el debat s'ha traslladat als espais públics i es discuteix de civisme, de convivència. I en aquest context de comunitat, de barri o de ciutat els temes d'educació també apareixen barrejats amb els temes de ciutadania. No és estrany a tot això la significativa presència de col·lectius de persones que acaben d'arribar, que transporten amb elles hàbits, pautes d'interacció, costums sobre usos d'espais públics i maneres i temps de divertir-se o de practicar la religió, que xoquen amb allò que d'una manera o altra es considera "correcte", *mainstream* fixat any rere any a les nostres societats.

Per tant, torna a tenir ple sentit preguntar-se: quina educació per a quina concepció de

societat? Com relacionem educació i ciutadania? Com “governem” les polítiques educatives? S’ha considerat tradicionalment que els tres grans àmbits de socialització eren la família, l’escola i el treball. En aquests moments, els impactes de la nova situació són molt perceptibles en les esferes productiva, social i familiar i no ens ha d’estranyar que això afecti, en més o menys grau, l’educació en el seu conjunt i les pautes de convivència i interacció social.

Sabem que en el camp productiu, els grans impactes d’un ràpid canvi tecnològic han modificat de dalt a baix les coordenades de l’industrialisme. Termes com flexibilització, adaptabilitat o mobilitat han suplert especialització, estabilitat o continuïtat. El treball ha deixat de ser alguna cosa unida a la trajectòria vital de cadascú i tampoc funciona com a predictor dels vincles o les relacions socials. Tot això genera múltiples impactes en una gran varietat de direccions. És evident que s’han obert noves possibilitats. El destí de les persones està menys escrit i definit que abans. Però, alhora, les persones amb menys possibilitats de sortida, amb pitjors condicions per competir, pateixen molt més el fet de “caminar més sols per la vida”, de comptar amb menys “acompanyaments vitals” en els quals trobar suport. La major part dels perdedors històrics de la lliure interacció i competitivitat capitalista segueixen sent-ho, i ara són més vulnerables i acumulen més riscos. Això genera processos d’exclusió que es concreten en noves realitats connectades a l’esfera laboral: nou tipus d’atur juvenil, estructural i adult de llarga durada; feines de baixa qualitat sense vessant formativa i ocupacions amb salaris molt baixos i sense cobertura per conveni col·lectiu.

No és més petit l’impacte en les estructures socials. La vella societat industrial ens havia acostumat a entendre la divisió de classes com un fet notablement estable i previsible. Ara tenim una ràpida conversió de l’ordre classista i estratificat a una realitat social (desordenada) en la qual trobem una significativa multiplicitat dels eixos de desigualtat.

Tenim grans agregats i importants continuïtats i avui tenim un mosaic, cada vegada més fragmentat, de situacions de pobresa i de riquesa, de fracàs i d’èxit. El panorama està més individualitzat, amb proliferació de riscos i d’interrogants, la qual cosa provoca moltes vegades que, els que puguin, busquin espais territorials o institucionals on trobar-se segurs amb els “seus”, tancant les portes “als altres”.

Quina societat se’ns apareix? En primer lloc, destacaríem una clara transició cap a una estructura social molt més complexa i, tal com dèiem, fragmentada. Amb cotes més grans de diversificació ètnica, amb gran alteració de la piràmide d’edats (amb els subsegüents increments de les taxes de dependència demogràfica) i amb una gran pluralitat de fórmules de convivència familiar. La incorporació de les dones al món laboral augmenta sense parar, tot i les evidents discriminacions que es mantenen. Però, al costat de com són de molt positius aquests canvis per retornar a les dones tota la seva dignitat personal, la veritat és que els rols a l’interior de la llar amb prou feines s’han modificat, ja que les dones segueixen concentrant el gran pes de les funcions d’atenció i reproducció. Creixen les tensions per la doble jornada laboral de les dones, s’incrementen les separacions i també augmenten les famílies en les quals és només la dona qui té cura dels fills. I amb tot això es provoquen noves inestabilitats socials, nous filons d’exclusió en què la variable gènere resulta determinant. Mentrestant, i per un altre costat, segueixen sense obtenir una adequada valoració treballs socialment imprescindibles com els relacionats amb l’atenció, l’afecte, que es consideren elements propis de “l’amor familiar” o del treball informal, poc o mal retribuït.

I què passa amb les polítiques públiques? Quins efectes té tot plegat en les polítiques educatives? Les polítiques públiques desplegadas a mitjan segle passat a tot Europa van concretar la filosofia de l’estat del benestar: intervencionisme redistribuïdor a canvi de llibertat de mercat. Aquest acord, més o menys

explícit, ha anat acumulant elements de conflicte. D'una banda, hi ha menys consens sobre les seves bases normatives. De l'altra, les polítiques desplegadas s'han anat tornant poc operatives, poc capaces d'incorporar les noves demandes, les noves sensibilitats. Les polítiques de benestar es van construir des de la lògica de resposta a demandes que se suposaven homogènies i diferenciades i es van gestionar de manera rígida i burocràtica. Mentre que avui tenim un escenari en el qual les demandes, per les raons que s'han apuntat més amunt, són cada vegada més heterogènies i, alhora, amb molta multiplicitat en la seva forma de presentar-se, i només poden ser abordades des de lògiques polítiques de nova ciutadania i amb formes de gestió flexibles i desburocratitzades.

Per descomptat, la fragmentació de la societat, l'impacte sobre l'esfera laboral de l'economia postindustrial i els dèficits d'inclusivitat de les polítiques clàssiques de benestar no actuen aïlladament entre si. S'interrelacionen i, sovint, es potencien mútuament. De fet, les dinàmiques d'exclusió social es desenvolupen a l'empària d'aquestes interrelacions. Certs col·lectius immigrants, per exemple, no només ocupen les posicions més marginals en la divisió ètnica del treball, sinó que també tenen dificultats d'accés als sistemes de protecció social, acumulen més fracàs escolar i són molt vulnerables a la discriminació en el mercat de l'habitatge. Sectors de població dependent, d'edat avançada, amb facilitat queden exclosos d'uns serveis socials amb taxes de cobertura molt baixes. O bé comunitats que viuen en barris perifèrics segregats pateixen amb més intensitat l'atur de llarga durada, la precària inserció laboral o, també, més fracàs escolar. En definitiva, es concreta en la realitat el caràcter multifactorial i multidimensional de l'exclusió i de les erosions a una concepció de la ciutadania que, per formal i desfasada, ens ha anat quedant obsoleta.

Podríem afirmar que en mancar un sentit col·lectiu de projecte compartit des del punt de vista social i en insistir-se, des de

posicions neoconservadores, que el que és important és aprofitar les oportunitats que hi ha i que la desigualtat no té bases socials, sinó que depèn de l'esforç que cadascú realitzi, això es trasllada a les famílies com un "campi qui pugui".

En aquest escenari, l'educació apareix com a garantia de millors oportunitats individuals i reforça el potencial segmentador i gens equitatiu que sol tenir. Per tant, la política educativa augmenta la seva visibilitat i la pressió social a la qual estan sotmesos els diferents agents educatius en convertir-se, com ja hem avançat, en un element central de la capacitat individual i col·lectiva per afrontar les accelerades dinàmiques de canvis en les esferes productiva, social i familiar. Però l'escola i els diversos col·lectius professionals vinculats directament amb els itineraris formatius poden assumir la gran allau de demandes que se'ls dirigeix des de la societat? Poden fer-ho sols? Fa temps que aquestes preguntes van donant voltes i es van plantejant directament o indirecta en moltes de les reflexions i els neguits que envolten el nostre entorn educatiu.

En conseqüència, l'educació ha vist estendre la seva influència molt més enllà del que era habitual, però això implica, per una part, emprendre el camí cap al que s'ha anat anomenant la "societat del coneixement", en la qual tots els aspectes vitals i les activitats socials tenen components formatius i acaben generant coneixement (amb les conseqüències que comporta en generar la sensació que qualsevol aspecte vital pot ser objecte d'aprenentatge formal i de superació d'incompetències prèvies). I, per altra part, la idea que ja que qualsevol carència personal o social acaba tenint una connexió o altra amb una real o potencial activitat formativa, tot acaba sent "culpa" de l'educació, que d'aquesta manera es va convertint en un gran contenidor on abocar tot el que no acaba de funcionar, sobretot quan els agents de socialització que l'acompanyaven en aquesta tasca estan *missing* o són molt vulnerables.

Si parlem d'educació i de governança, hem de defensar un concepte de l'educació més vinculat a la seva concepció de servei públic. És a dir, tractar de connectar millor educació (i no només escola) amb el conjunt de serveis i polítiques que busquen la millora de les condicions de vida de la ciutadania i el reforçament del seu paper actiu en la renovació democràtica i participativa de les tradicionals polítiques de benestar. I, per tant, amb una visió del treball educatiu més vinculada al treball en xarxa, a la col·laboració entre professionals de diversos serveis, a la implicació ciutadana en una educació "del bressol a la tomba", un esforç col·lectiu davant de problemes de caràcter integral que necessiten també respostes integrals.

Tots eduquem i ho fem més amb el nostre "s-roll" (amb la nostra actitud, amb els nostres actes) que no pas amb les nostres paraules. En un volum dedicat a l'experiència de les "ciutats educadores", hem de defensar perspectives que busquin la implicació del conjunt de la ciutadania en la "qüestió educativa", anant més enllà del que és la comunitat educativa en sentit estricte i, per tant, plantejant els debats nuclears que vinculen educació i societat, educació i ciutadania. En aquest context, hauríem de ser capaços de reflexionar sobre què entendre per participació ciutadana i, molt especialment, sobre quins elements seria convenient tenir en compte per a una reconstrucció pràctica de l'ideal democràtic, reconstrucció basada en l'impuls de la participació i de l'educació.

4. Participació, educació, ciutat

Aquest conjunt de canvis als quals hem alludit ràpidament genera segons alguns autors (Bauman, Sennett, Castel...) processos de desvinculació, de desafiliació que, a diferents nivells, afecten bona part dels ciutadans i col·lectius de les anomenades societats avançades. El que entra en crisi són els mateixos fonaments de l'experiència de viure en comunitat, entesa com un col·lectiu de persones "estretament lligades" (Bauman) en

base a biografies compartides i compromeses durant una llarga història i una expectativa encara més llarga d'interacció freqüent i significativa. No és estrany que, dins aquest marc, la comunitat sigui representada fins i tot com una "amença", com un fenomen que suposa la pèrdua d'autenticitat o un perill per a la pròpia individualitat. Però, com sabem, d'altres individus pateixen aquest aïllament i tenen anhels de comunitat, anhels diferents i dispars en funció de quina sigui la seva trajectòria biogràfica i la seva posició en l'estructura social.

Si entrem més en les relacions d'educació i participació dins aquest marc d'individualització i de comunitat, sabem que des de fa temps es considera que les estructures de govern a les democràcies representatives, més enllà de les corresponents cites electorals, estan desproveïdes de mecanismes que permetin als governs conèixer i tenir presents els interessos o les preferències dels ciutadans. Els sentiments d'insatisfacció, impotència o frustració ciutadana davant la passivitat o ineficàcia dels seus governants desemboquen, per un costat, en el distanciament dels ciutadans respecte de les vies de participació política convencionals (eleccions, partits polítics, grups de pressió...) i, per l'altre costat, en la recerca de noves formes d'expressió que acostumen a agrupar-se sota la denominació genèrica de "moviments socials".

Davant d'aquesta situació, sembla evident la necessitat de vehicular el desig de participació a través de nous mecanismes que permetin que la democràcia tradicional, la democràcia representativa, resolgui aquelles distàncies entre ciutadania i afers públics. Es tracta de recuperar la política com a *res publica* corresponsabilitzant el ciutadà de les decisions que es prenen al seu entorn, sense limitar la seva participació a l'elecció dels seus representants polítics. Alhora, comença a percebre's que la participació i la implicació dels receptors de les polítiques en el seu mateix disseny, execució i avaluació passa a convertir-se no ja en una opció, sinó en una necessitat.

La veritat és que els darrers anys, des de la segona meitat dels noranta, han proliferat les anàlisis sobre les virtuts (i límits) de la participació ciutadana. Experiències, llibres, articles, cursos de formació, noves professions... situen aquest àmbit com un dels centres de més interès en el món de les ciències socials i l'estratègia política.

D'entrada, sembla que hi ha consens a contextualitzar l'actual reivindicació a favor de la participació ciutadana dins el marc de la crisi d'alguns elements d'aquella governabilitat que ha guiat l'acció del govern tradicional (democràcia representativa), així com dins el marc de l'emergència d'un nou context en el qual esdevé necessari tendir cap a noves formes de gestió del conflicte, més horitzontals i complexes. Dins de les dinàmiques de governança que ja hem presentat, s'ha posat de manifest el requeriment de comptar amb la implicació de la ciutadania a l'hora de prendre decisions, gestionar i donar resposta als reptes col·lectius plantejats. Així, parlar de participació implica referir-se a qualsevol tipus d'activitat destinada a influir, de forma més o menys directa, en la presa de decisions polítiques.

Però més enllà d'aquest valor, la participació és també central si parlem d'estructurar relacions i de construir identitats. La participació crea connexió i sentiment de pertinença. Precisament, un dels problemes que l'actual evolució del mercat i de les formes d'articulació social contemporànies mostren és que l'autonomia individual pot convertir-se moltes vegades en aïllament i individualització insolidària. Efectivament, hi ha moltes "veus" no escoltades, moltes "veus invisibles" que convé fer emergir i considerar. Per tant, cal ser capaços de construir noves maneres d'entendre la política i la convivència social permetent processos d'identitat col·lectiva a través del diàleg, la formació cívica, la recerca d'equilibris entre interessos individuals, pertinences particulars i reconeixement de vincles de reciprocitat més amplis. Això exigeix activar els valors de la ciutadania. Activar la participació ciutadana en els seus

diferents aspectes pot resultar clau per avançar en aquesta línia.

Tot això ens porta a reconsiderar la relació públic-privat. Convé evitar caure en la trampa de confondre "públic" amb l'àmbit propi dels "poders públics". El repte passa per fomentar el creixement dels espais públics a les nostres comunitats i el seu ús quotidià en clau de convivència i reconeixement, sense que això representi incrementar el protagonisme dels governs. Des d'aquest punt de vista, l'objectiu seria aconseguir una corresponsabilització col·lectiva més gran respecte dels problemes que genera la convivència social. "Reinventar" la política implica, per tant, saber construir noves formes d'acció col·lectiva i noves formes de gestió institucional que puguin recollir i fer valdre la riquesa educativa, cultural, humana i relacional de la vida social generant responsabilitats i compromisos més fermes pel que fa als problemes col·lectius. I en aquest context, la participació com a mecanisme de responsabilització i implicació col·lectives, com a instrument que permet la incorporació del conjunt dels membres d'una comunitat a la condició de ciutadans, es converteix en peça central.

Si acceptem que en la fase actual d'evolució de les nostres comunitats locals el funcionament de la democràcia necessita una dosi més gran de participació popular, hauríem de considerar quin paper juguen en tot això experiències de desenvolupament i educació comunitària (entesa en sentit ampli). Dit d'una altra manera, si entenem l'espai públic com un escenari de restabliment de vincles entre persones, col·lectius, activitats i entorn mitjançant el coneixement i el reconeixement, la consciència sobre el significat de les interaccions i sobre els valors que permeten la vida en comú des d'una perspectiva de progrés i millora per a tothom, la reformulació participativa de la democràcia representativa, sobretot a nivell local, hauria d'ocupar un rol prioritari. Dins aquest marc, per tant, les experiències de desenvolupament comunitari representen un paper clau.

Fins i tot a risc de simplificar, podem agrupar les diferents concepcions de la participació ciutadana en dos grans epígrafs: “model Participació” i “model Participacions”. El quadre explicatiu 1 resumeix aquests contrastos.

Quadre 1. Diferents concepcions de la Participació

Model Participació	Model Participacions
Participació: parlar i decidir (reunió – moment)	Participació: fer i transformar (quotidià – pràctica)
Participació: deliberar i consensuar	Participació: compromisos assumits
Participació: instrument consultiu	Participació: instrument vinculant
Participació: opció	Participació: necessitat
Participació: curt termini (ad hoc)	Participació: mitjà i llarg termini
Participació: moment	Participació: procés
Participació: puntual i aïllada (“neutra”)	Participació: en el context d’un projecte ideològic i polític
Participació: com a mitjà	Participació: com a finalitat en ella mateixa
Participació: sacrífic	Participació: oportunitat social, de relació, etc.

Font: elaboració pròpia a partir de DIBA-IGOP (2006): *Els Projectes Educatius de Ciutat: Anàlisi de l'experiència acumulada i Nova proposta metodològica*, Diputació de Barcelona, col·l. “Guies Metodològiques” 7, p. 18.

Òbviament, el foment de la participació ha de partir d’una clara vinculació amb el territori, des d’un enfocament de proximitat obert a les seves necessitats i sentits particulars. És a dir, tot procés participatiu ha de complir dues condicions necessàries. En primer lloc, cal que s’estableixi en base a criteris de *significativitat*: els agents participants han d’entendre i compartir el sentit de la seva participació. En segon lloc, el procés no pot oblidar raons d’*utilitat*: els agents participants han de conèixer i tenir garanties que la seva implicació col·lectiva servirà.

Senzillament, l’exercici de la transversalitat, de la participació, de la corresponsabilització no és només una qüestió sentimental o ideològica; és també un instrument pràctic per a la visualització, discussió i harmonització d’un conjunt d’interessos particulars (moltes vegades en conflicte). És per això que els valors de *proximitat* i *transparència* han de ser principis bàsics de tot procés participatiu.

Als darrers temps, en el context europeu, les noves dinàmiques socials han tendit a obrir noves perspectives en relació amb l’educació. En termes generals, l’objecte de treball i de reflexió s’ha anat movent “de *l’ensenyament* en sentit estricte” a “*l’educació* en sentit ampli”. És evident que el canvi de perspectiva apuntat suposa alguna cosa més que una simple modificació nominal (per exemple, en la designació d’àrees institucionals o governamentals ara denominades “d’educació” i abans “d’ensenyament”). Aquí es podria fer referència a la proliferació de l’oferta de formació continuada que hi ha hagut els darrers anys o bé a l’espectacular increment del nombre d’alumnes inscrits en programes de màster, postgrau i cursos d’especialització. Podríem parlar també de la cada vegada més necessària adequació dels programes i cursos que formen part de la genericaament denominada “educació de persones adultes”. En definitiva, el procés educatiu s’eixampla en un *sentit longitudinal*: cada vegada és més necessari formar-se al llarg de tota la vida.

Però al mateix temps convindria significar la transcendència d’una ampliació diferent, d’una obertura de mires que podríem entendre que també es produeix en *sentit transversal*. També en termes genèrics es concep que l’educació és alguna cosa més enllà de l’escola, alguna cosa més que allò que té lloc en un context d’ensenyament aprenentatge formal i reglat amb objectius pedagògics i curriculars seqüenciats amb vista a l’adquisició de titulacions oficialment reconegudes. Molt sintèticament, el marc actual ens situa

davant de tots aquells aprenentatges (continguts, habilitats, valors...) que permeten a les persones disposar d'instruments i competències per entendre el món on viuen i saber-s'hi moure.

Pel que fa al sentit d'aquest trànsit —de l'ensenyament a l'educació—, en les agendes polítiques i acadèmiques apareix com un tòpic la conveniència d'incloure-hi com objecte del debat educatiu el conjunt d'actors que d'una manera o altra generen *educació*. Si educació no és només ensenyament (s'entén aquí ensenyament escolar), aleshores és possible establir instruments que permetin visualitzar i harmonitzar el paper que desenvolupa la totalitat dels *agents educatius* imaginables, entre els quals el mateix espai públic. I és en aquest context que l'experiència de les Ciutats Educadores sorgida l'any 1990 a Barcelona resulta tan significativa. Tal com expressa la seva Carta:

“La ciutat serà educadora quan reconegui, exerciti i desenvolupi a més a més de les seves funcions tradicionals —econòmica, social, política i de prestació de serveis— també una funció educadora en el sentit que assumeixi una intencionalitat i una responsabilitat amb l'objectiu de la formació, la promoció i el desenvolupament de tots els seus habitants, començant per nens i joves.” (Carta de Ciutats Educadores, 1990.)

A partir del treball i l'aprofundiment dels conceptes de proximitat i educació vinculats a un tercer element clau, la participació (vegeu el punt anterior), va sorgint un nou enfocament que desborda, en les seves coordenades d'espai i de temps, el significat del que és educatiu. L'aportació del debat sobre la Ciutat Educadora és un exponent clar d'aquest nou paradigma.

Al quadre 2 se sintetitzen els principals canvis en la concepció d'educació que ha comportat aquest paradigma.

Quadre 2. Canvis en la concepció de l'educació

Concepció Tradicional: Educació	Nova Concepció: Educacions
Educació és escola (espai)	“Educacions”, perquè tot educa (espais)
Educació de nens i joves (temps delimitat)	Educació al llarg de la vida (temps no delimitat)
Llunyania	Proximitat
Sectorialització	Transversalitat
Model <i>top-down</i>	Participació
Centralització	Territorialització

Font: elaboració pròpia a partir de DIBA / IGOP (2006), *Els Projectes Educatius de Ciutat: Anàlisi de l'experiència acumulada i Nova proposta metodològica*, Diputació de Barcelona, col·l. “Guies Metodològiques” 7 p. 16.

Aquestes transformacions arriben a posar en qüestió la pròpia pertinença de la tradicional categorització de les diferents formes d'educació —educació formal, no formal i informal. Per exemple, a l'última actualització de la Carta (novembre 2004) es pot observar l'abast de l'esmentada reelaboració conceptual:

“El seu objectiu constant serà aprendre, intercanviar, compartir i, per tant, enriquir la vida dels seus habitants. La ciutat educadora ha d'exercitar i desenvolupar aquesta funció de manera paral·lela a les tradicionals (econòmica, social, política i de prestació de serveis), amb una atenció especial a la formació, la promoció i el desenvolupament de tots els seus habitants. Atendrà sobretot els infants i els joves, però amb voluntat decidida d'incorporació de persones de totes les edats a la formació al llarg de la vida.”

A partir de la nova Carta i de diferents aportacions dels camps acadèmic i polític durant els últims anys sembla replantejar-se en diverses direccions què implica l'educació del segle XXI dins el marc de la ciutat i de l'espai públic. Podríem sintetitzar la profunditat d'aquests replantejaments utilitzant els

critèris següents: *espai, temps, context social i quotidianitat*. Plasmem aquest exercici al següent quadre explicatiu:

Quadre 3. Els nous àmbits de l'educació

Criteri	Concreció educativa (Model Educacions)
Espai	Ciutat (urbs)
Temps	Educació permanent (tota la vida)
Context social	Ciutat (<i>civitas</i>), relacions socials, espai públic
Quotidianitat	Educació com a procés constant i quotidià

Font: elaboració pròpia.

En resum, la ciutat, l'espai públic, no són només actors i territoris educatius. L'èmfasi recau en el ciutadà i en el seu procés d'agència i recepció educativa. Ens eduquem exercint de ciutadans, participant de compromisos col·lectius, responsabilitzant-nos amb allò que passa més enllà de la nostra esfera privada. Aquest és el missatge final d'un text en el qual hem tractat d'articular i relacionar les reflexions sobre el canvi d'època que estem travessant amb les noves dimensions de la participació i de la governança, tractant de veure quin paper juga en tot això l'educació des d'una concepció vital i transversal dels seus continguts i impactes.

L'educació permanent: una elecció política

Conversa amb Philippe Meirieu per Joan Manuel del Pozo

Philippe Meirieu (Alès, França, 1949) és professor universitari de ciències de l'educació després d'una extensa carrera com a professor de secundària. En l'àmbit professional, va ser responsable pedagògic d'un col·legi experimental, redactor en cap dels *Cahiers Pédagogiques*, director de l'Institut National de Recerca Pedagògica (INRP) i de l'Institut Universitari de Formació de Mestres de Lió.

Actualment, és director de la col·lecció "Pédagogies" i responsable pedagògic de la cadena educativa CAP CANAL amb base a Lió. Ha publicat una trentena d'obres com: *La escuela, modo de empleo: de los métodos activos a la pedagogía diferenciada* (Octaedro, 1997), *Aprender sí. Pero ¿cómo?* (Octaedro, 1992), *La opción de educar: ética y pedagogía* (Octaedro, 2004), *Frankenstein pedagogo* (Laertes, 1998), *En la Escuela hoy* (Octaedro, 2004), *Carta a un joven profesor. ¿Por qué enseñar hoy?* (Grao, 2006), *Pédagogie : le devoir de résister* (ESF éditeur, 2007). La seva última obra ha estat publicada l'octubre de 2007: *Une autre télévision est possible* (Chronique sociale).

L'educació permanent: una elecció política

“Ningú no educa ningú.
Els homes s'eduquen junts
per la intermediació del món.”
(Paulo Freire)

Comentari previ

L'educació permanent de la ciutadania ha estat, i ho és sempre, una de les qüestions fonamentals per a l'Associació Internacional de Ciutats Educadores. Avui, tota classe de feina sembla necessitar una contínua posada al dia dels coneixements adquirits. Però també és veritat que l'accés, aparentment fàcil i generalitzat, a les fonts d'informació amaga i fins i tot alguna vegada priva l'accés al coneixement. En realitat, ens cal tornar a examinar les apostes de l'educació permanent en el context d'avui i, particularment, identificar millor el rol que podrien tenir les ciutats educadores en aquest terreny. Per reflexionar sobre aquesta qüestió, hem demanat la col·laboració de Philippe Meirieu i de Joan Manuel del Pozo.

(Pilar Figueras, secretària general de l'AICE)

Philippe Meirieu

Abans de començar, em sembla que cal aclarir una ambigüitat semàntica al voltant de l'expressió *educació permanent*. Efectivament, pot referir-se a realitats molt diferents, relacionades o no amb la formació professional i, sobretot, no es pot reduir a aquesta darrera... A més, em pregunto dins del debat ideològic actual, sobre l'oportunitat de fer servir la paraula *educació* quan es tracta d'adults. Filòsofs com Hannah Arendt consideren que el que caracteritza l'adult és que pot continuar aprenent, però que no se'l pot educar

més. Perquè, per ella, l'educació consisteix a definir allò que una altra persona ha d'aprendre, que és el cas específic de la infància. Hannah Arendt va fins i tot més lluny perquè subratlla que si un estat es vol educador és totalitari o bé portador d'un perill de totalitarisme. Per a Hannah Arendt, el pas a l'edat adulta té lloc quan, justament, el subjecte decideix què és el que ha d'aprendre. És per això que, quan ella diu que hi ha incompatibilitat entre l'educació dels adults i la democràcia, apunta un problema polític que no és gens insignificant... És la raó per la qual en la comissió de la UNESCO on he treballat, jo havia proposat fer servir el concepte *d'aprenentatge permanent* o *d'aprenentatge durant tota la vida*. Això permet subratllar que en cap cas nosaltres estem en la perspectiva de decidir sobre el que els adults han d'aprendre. Ben al contrari, tenim la convicció que ells es formen en tant que adults, implicant-se en l'elecció dels seus aprenentatges i de la seva formació... i aquesta implicació és, a la vegada, el reconeixement i la promoció del seu estatus de ciutadà.

Joan Manuel del Pozo

És cert que sigui quin sigui el terme associat a la responsabilitat del poder públic sobre el que hauria d'aprendre cada persona, no es tracta d'agafar la direcció d'una *educació formació permanent* de tipus autoritari. Això no obstant, en les nostres dues llengües, el castellà i el català, la paraula *educació* no està necessàriament carregada de connotacions autoritàries. La paraula *formació* és acceptable perquè és compatible amb el respecte a l'autonomia de l'individu. D'altra banda, la paraula *aprenentatge* té un caràcter extremament instrumental i, per això, s'associa directament a la formació professional.

P. M.

En l'anàlisi de Hannah Arendt, que avui dia han reprès la majoria dels teòrics de la democràcia, es defineix un règim totalitari com aquell que confon els rols. És a dir, un règim que pren els infants per adults i els adults per infants. Per a Hannah Arendt, cal respectar la frontera necessària entre el moment en el qual l'infant, no essent capaç d'escollir per ell mateix, ha de ser educat per aquells que han de decidir "pel seu bé" i el moment en què l'adult ha de poder, en tant que ciutadà, ser reconegut a la vegada com actor en la seva vida i en la ciutat... Fins i tot si la distinció que ella proposa és pedagògicament discutible —per part meva jo crec que precisament la pedagogia és planificació de les necessàries transicions—, em sembla que val més evitar de fer veure que nosaltres concebem la formació permanent com una empresa de catequització d'una població menor d'edat. En el debat que tenim avui a França —amb un augment molt fort del pensament autoritarista— ens basem molt en el pensament de Hannah Arendt per desacreditar totes les formes de formació per a l'autonomia de l'educació de l'infant. Només faltaria que també ens baséssim en ella per desacreditar la formació dels adults.

J. M. P.

Nosaltres partim de l'educació permanent, en el sentit liberal de la paraula, i no pas d'una educació programada per l'estat per al control dels ciutadans. Es tracta d'una educació com a impuls de l'autonomia. Em sembla, per tant, que es pot parlar indistintament d'*educació* o de *formació*.

P. M.

No obstant això, cal recordar sempre que la democràcia, com ho explica molt bé Claude Lefort, és un règim en el qual el lloc de poder és buit. És un espai que ningú està habilitat per ocupar: el col·lectiu en debat exerceix el poder i ningú pot pretendre encarnar-lo. Però no és pas cert que la democràcia estigui definitivament instal·lada. Un dels problemes del segle XXI és que les teocràcies, en el sentit geopolític del terme, són terriblement

poderoses al planeta. I als estats que es consideren democràtics, la nostàlgia teocràtica continua sent molt forta. És la temptació natural de les persones que han de decidir el seu futur, però que trobarien més confortable delegar en algú que decidís en el seu lloc. El lloc del poder, que ha de quedar buit, queda molt ambicionat i, sobre això, estem cridats a exercir una vigilància constant... fins i tot respecte de nosaltres mateixos. És per això que cal reafirmar constantment que la formació permanent està fonamentalment inscrita, per a nosaltres, en una perspectiva democràtica. Són els "usuaris" —aquesta paraula és aquí particularment impròpia— els qui han de decidir i no qualsevol clero o tecnocràcia.

J. M. P.

En aquest context, què s'entén avui per "coneixement pertinent" en matèria de formació permanent?

P. M.

Actualment, ningú no dubta que l'educació permanent sigui una necessitat ineludible. Qualsevol feina requereix, es diu, una actualització contínua dels coneixements adquirits. Però, és veritat això? És possible que la nostra societat encara pugui continuar vivint i inclús desenvolupar-se mantenint una part de la població en formes subalternes de treball, sense cap exigència de comprensió dels mecanismes i dels reptes. I, precisament per això, la necessitat de la formació permanent no emergeix pas d'entrada d'una necessitat econòmica, sinó d'un projecte democràtic... Si s'examinen els pronòstics contradictoris dels economistes, no s'exclou que l'economia dels països occidentals pugui desenvolupar-se sense grans problemes mantenint del 15 al 20% de la població en un nivell de qualificació molt baix i en tasques de mera execució. A les nostres economies occidentals, contràriament al que diuen alguns, hi ha encara moltes tasques que es poden dur a terme sense una veritable cultura, sense qualificació ni formació... o per a les quals la formació costaria més del que aportaria. En aquestes condicions, afirmar que totes les

classes de treball requereixen una contínua posada al dia del coneixement adquirit, és evidentment fer l'elecció d'una societat en la qual cadascú en el seu treball es beneficia de l'evolució col·lectiva i adquireix els mitjans de comprendre i dominar el món. És una aposta, una voluntat política i no ens hem d'estranyar que trobi resistències.

En realitat, si les nostres societats tinguessin realment necessitat d'una elevació general del nivell cultural, intel·lectual i conceptual dels ciutadans, si les nostres economies no poguessin sobreviure sense aquesta elevació, no tindríem la televisió que avui tenim a Occident. D'altra banda, els nostres sistemes escolars deixarien de funcionar enviant a l'ensenyament professional els alumnes amb més dificultats, no escurçaríem sistemàticament els estudis que condueixen a oficis dits "manuais", etc. No és pas segur que les nostres societats, en l'actual configuració liberal, no tinguin necessitat de mantenir la distinció entre aquells que treballen sense comprendre i els qui comprenen sense "treballar"... sense "treballar" en la producció, s'entén, ni embrutar-se les mans en tasques manuals, fins i tot en la seva vida personal. Res no ens garanteix, per tant, que les nostres economies exigiran la formació a un alt nivell de tota la població. A França, per exemple, hem creat un batxillerat professional que afecta una tercera part dels joves del país. I tothom troba normal que no se'ls ensenyi filosofia. O més ben dit, es troba normal que un terç dels joves batxillers francesos, perquè faran un ofici manual, no tingui el dret de reflexionar sobre l'amor, la mort, el desig, la justícia, la veritat i totes les qüestions essencials i polítiques de la vida. Així, hi ha gent que considera que els qui seran ferreters o mecànics no tenen necessitat d'estudiar filosofia! És per això que estic convençut que el desenvolupament de la formació permanent en el sentit més exigent de la paraula no és realment inevitable: una autèntica formació permanent per a tothom és una elecció política, una elecció de societat... No ens podem creuar de braços i esperar que això passi. És un combat que cal conduir.

J. M. P.

Per a mi, l'educació permanent és un dret.

P. M.

Efectivament, aquesta és una formulació amb la qual coincideixo plenament. Parlar de dret és treure el paradigma de l'oferiment, és considerar que perquè això funcioni no n'hi ha prou d'oferir la formació. Fins i tot podem afirmar que la multiplicitat d'oferetes no és automàticament democratitzadora. És el que ens demostra Bordieu als anys seixanta, a propòsit del desenvolupament de les ofertes culturals. Ell subratlla que la multiplicació de les propostes no porta pas més gent a comprar entrades per al teatre o a anar més al museu. En realitat, són *els mateixos* que compren *més entrades*. Quan les ofertes de béns culturals augmenten, també ho fan les desigualtats. Es pot fer la comparació amb la formació. Avui dia a tots els països el consum de formació permanent és proporcional al nivell de formació inicial. Com més formació inicial s'ha tingut, més s'accedeix a la formació permanent. I, recíprocament, com menys formació inicial té la gent, menys és beneficiària de la formació permanent. El nostre problema més gran és invertir la tendència i garantir una formació inicial mínima, per tal d'evitar que aquesta constitueixi un impediment per aprofitar les possibilitats de la formació permanent. El drama i la raó del rancor que alguns poden tenir respecte de les nostres propostes estan en aquesta paradoxa: és una segona oportunitat que no poden aprofitar més que aquells que s'han beneficiat de la primera a l'escola... de la qual sabem que és lluny de ser democràtica! En lloc de disminuir les diferències, els nostres polítics de formació permanent tendeixen a augmentar-les.

J. M. P.

D'aquí ve el rol fonamental de les ciutats educadores: buscar accions que permetin compensar aquesta tendència perquè les persones es beneficiïn d'una formació més gran. Per fer això, cal endegar un encreuament de polítiques i articular de forma transversal els diferents serveis i departaments que regulen la vida de les ciutats.

P. M.

Evidentment, és essencial. Ens cal permetre crear el col·lectiu allà on regna l'enclausament. Així, Bertrand Schwartz, creador i director de l'Institut Nacional de Formació d'Adults de Nancy proposava treballar en la formació barrejant, almenys una part del temps, els nivells de responsabilitat. Ha instaurat un mètode basat en l'anàlisi dels disfuncionaments: treballant conjuntament per aclarir els disfuncionaments i les dificultats trobades als processos globals de treball, ha creat una dinàmica en la qual cadascú s'implica en la comprensió dels problemes, intercanvia amb altres, descobreix nous horitzons, noves necessitats i nous desitjos de formació. Schwartz precisava que l'aparició de qualsevol disfuncionament és el moment oportú per fer reflexionar la gent sobre la manera de resoldre junts els problemes, i de tenir en compte i de desenvolupar la creativitat de tots. És un bon exemple del que pot aportar la reflexió col·lectiva, plural i transversal, al desenvolupament de la formació.

Però la formació permanent no es limita només a la formació professional i jo atribueixo molta importància a la formació per a la paternitat. Els països del nord d'Europa han començat a tractar aquest problema, però al meu parer s'han centrat massa en la psicologia i la psicoteràpia. Ara bé, cal veure que les dificultats dels pares augmenten avui per raó d'un dèficit de reflexió pedagògica sobre nous problemes: pares en dificultat perquè el seu fill té una addicció als jocs de vídeo no són necessàriament malalts que cal curar, sinó persones amb les quals cal reflexionar sobre activitats alternatives i sobre els mitjans de proposar-les als adolescents. Quan una societat reenvia a la sanitat o a la medicina tots els problemes educatius és que, en realitat, ha renunciat a l'educació...

Ningú no pot negar les dificultats de molts pares d'avui dia i més que estigmatitzar-los o tractar-los de dimissionaris, més que curar sistemàticament els infants amb productes farmacèutics o amb programes de rehabilitació del comportament —per fer-los “aguantar”

tranquils— valdria més tenir autèntics llocs de formació. Aquests llocs han de ser oberts, sense culpabilitzacions, per tal d'ajudar els pares a fer front a les preguntes que els plantegin els seus fills i sobre les quals no hi ha una resposta predeterminada... simplement perquè aquests problemes no existien quan ells mateixos eren nens i no poden buscar-les en l'herència educativa dels seus pares.

J. M. P.

A la Carta de Ciutats Educadores es parla de la formació dels pares. És un punt essencial pel que fa a la persona i a la família. Es pot educar en la complexitat, però s'ha d'evitar una educació fonamentada en solucions automàtiques.

P. M.

És perquè la formació per a la paternitat sempre ha de mobilitzar professionals de diversos camps, amb diversos coneixements. Aquesta formació ha de tractar problemes psicològics, però també d'altres qüestions com l'accés a l'escrit on sabem que l'entorn familiar juga un paper determinant. I, evidentment, cal treballar amb els pares sobre la formació per a la ciutadania, la construcció de regles, la identificació de les autoritats legítimes, etc.

J. M. P.

Fins i tot els homes i dones polítics han de ser formadors. Han de proposar programes de formació permanent. La creixent complexitat del coneixement sembla reclamar que en la formació permanent cap coneixement no s'ha d'ensenyar de manera aïllada.

P. M.

És essencial. El perill de la nostra societat és posar els ciutadans davant de decisions tècniques presentades com inevitables per experts molt especialitzats en el seu terreny. Reintroduir la complexitat és introduir la llibertat. És mostrar que es poden fer tries diferents segons la palanca que s'accioni i els escenaris que es privilegiïn. Introduir la complexitat és donar ales a la inventiva: enfront d'una situació complexa, les solucions no es dedueixen pas, s'inventen.

J. M. P.

Aquí cal denunciar el recurs a la màgia: *la màgia de la tècnica*. La tècnica és la màgia de la nostra època. Es mobilitza per justificar o amagar la ineptitud política, la mala voluntat política, l'autoritarisme o el paternalisme, és a dir, les diferents maneres de fugir del diàleg democràtic. És una paradoxa: normalment se suposa que la tècnica és la negació de la màgia. La tècnica permet, en principi, tractar els problemes de manera rigorosa i exclou la màgia. Però, en realitat, es presenta com la solució davant de la qual ningú no pot dir res. En termes filosòfics és el que s'anomena la *tecnociència* de la nostra època, una ciència que envairà les responsabilitats i les finalitats de la vida i que deixa de ser ciència per convertir-se en tècnica.

P. M.

És per això, i en el sentit que s'acaba de citar, que amb el meu equip hem adoptat un mètode de formació que anomenem *el mètode dels escenaris*. Partim d'un problema d'ordre familiar, professional o polític i treballem amb les persones afectades sobre les diferents parts del problema; tractem de veure sobre què podem discutir, de comprendre què produiria el fet d'actuar d'aquesta manera més que no pas d'aquesta altra; imaginem totes les eleccions a considerar i construïm tots els escenaris possibles; analitzem les conseqüències a curt, mitjà i llarg termini. Fins i tot he fet servir aquesta tècnica amb consells municipals d'infants, intentant fer-los comprendre que no hi ha solucions que s'imposin màgicament, però que hi ha opcions, possibilitats que, cada vegada, impliquen conseqüències diferents i per tant depenen de la tria de valors, de visions diferents del futur.

Penso que un dels rols de la formació permanent és el de desmitificar els *això va sol*, cau pel seu propi pes; de desmitificar les solucions màgiques, els automatismes, d'imaginar altres possibilitats: i si això es fes d'una altra manera? I si es fessin unes altres tries? I si es possessin els diners en un altre lloc? I si no hi hagués cap fatalitat en això? Per exemple,

quan jo feia formació contínua amb els professors, plantejava preguntes del tipus: quant costen a l'institut i a l'Estat les repeticions de curs al vostre centre? I si es decidís fer servir aquests diners d'una altra manera? És important, en la societat actual, que la formació ajudi les persones a entendre que hi ha altres eleccions possibles, tant en la utilització dels diners públics com en l'organització social que se'ls proposa i que les decisions no s'imposen pas, ben al contrari del que passa en les teocràcies o les tecnocràcies.

No és pas casualitat si avui Harry Potter té tant d'èxit; és perquè estem obsessionats per la màgia. Som en un món que voldria resoldre tots els problemes apel·lant a solucions tècniques que han estat elaborades, per descomptat, gràcies a la intel·ligència d'alguns, però que curtcircuiten, en realitat, l'exercici de la intel·ligència dels altres. La tècnica tot-poderosa esdevé així l'instrument de la nostra regressió infantil, individual i col·lectiva, de la temptació de dirigir-ho tot pel poder de la nostra paraula o de la nostra mirada. Somiem un món on el debat col·lectiu hagi desaparegut, on les contradiccions hagin estat esborrades, on no hi haurà tensions, un món on cadascun de nosaltres estaria en la situació de Déu. Però aquest món seria una terrible i bàrbara regressió: els déus es degollen els uns als altres. Els ciutadans, ells, saben que no són pas déus, és per això que poden i han de discutir. És per això que han de desnaturalitzar i desmitificar els problemes: per ensenyar els reptes i escollir. La formació contínua és essencial per reintroduir l'home en el món de la modernitat, per reintroduir la llibertat, la responsabilitat, la temporalitat.

J. M. P.

El problema de la nostra civilització és ser una civilització de mitjans que no coneixen les seves finalitats. La nostra civilització és la primera a la història de la humanitat que té tants mitjans refinats al servei de finalitats tan confuses. Tenim molts *com* però no sabem massa *per a què* fer.

P. M.

A més, la confusió és tanta que es confonen les *modalitats* amb les *finalitats*. A partir d'un cert moment, com que no hi ha finalitats clares, només ens agafem a les modalitats. A l'escola, per exemple, l'organització en forma de classe és una modalitat que ha estat eficaç i útil, que ha fet progressar considerablement, en un moment determinat de la seva història, el sistema educatiu. Però això, no és més que una modalitat. A partir d'un cert moment la gent imagina que és aquesta la finalitat: no reflexiona més sobre les finalitats de l'escola —aprendre i aprendre junts—, es conforma amb preguntar-se com fer funcionar les classes amb les obligacions i la utilització del temps... Oblida les finalitats perquè es totemitzen les modalitats. Al meu entendre, la formació permanent té el deure d'interrogar les modalitats en nom de les finalitats. També ens pot obrir perspectives, alliberar-nos de la influència de l'organització i de la simple gestió, permetre'ns d'obrir el futur en lloc de quedar tancats en la crispada reproducció del passat.

J. M. P.

Per a mi, això vol dir que no cal pas ensenyar només el coneixement, sinó més aviat el gust pel coneixement, el gust del saber i de la veritat, el gust de l'exigència.

P. M.

És veritat, i a tots els nivells. Els infants tenen dret a la perfecció en les coses més senzilles. Perquè el nivell d'exigència ha de ser el màxim, sigui quin sigui el nivell taxonòmic. El nen té dret a què se li exigeixi la perfecció en cada un dels seus actes, té dret a què se l'ajudi a arribar a aquesta perfecció. No és pas perquè es faci una cosa aparentment banal que hagi de ser mediocre, pot ser inclús perfecta, d'una puresa absoluta. La calligrafia xinesa, que aconsegueix fer una lletra d'una simplicitat total arriba a la perfecció, com l'ebenista o l'enginyer, com el pagès o el cirurgià... Tots els gestos humans poden accedir a la perfecció, tots han de fer-se amb aquesta idea. A la nostra societat s'ha confós, desgraciadament, la perfecció amb el nivell

social de la tasca, l'exigència amb l'elitisme.

Sobre aquest punt, la formació permanent té un rol essencial: extreure, de l'interior, l'exigència que hi ha en tota activitat —de la cuina a la creació artística, de la fabricació artesana a l'acció política...— per tal de permetre a cadascú de no desentendre-se'n i de comprometre's en un treball que el porti a posar en joc coneixements cada vegada més elaborats, de plantejar-se reptes i superar-se, de desenvolupar-se personalment i sempre d'aportar més al col·lectiu. Si no es té aquesta exigència des de la infància i durant tota la formació, tindrem sempre una relació amb els coneixements de tipus utilitari i "econòmic" en el sentit estricte d'Adam Smith: el mínim d'esforç possible per al màxim de resultats útils. El veritable humà s'ofereix només en aquesta relació particular amb l'acció, cosa que fa que més enllà de l'eficàcia material i tècnica, alguna cosa es juga sobre un altre pla, en el simbòlic...

P. F.

Quan la consciència educativa de les ciutats es fa més visible, quins són els possibles canvis que es poden esperar de la vida col·lectiva?

P. M.

La política de les ciutats en matèria de formació ha consistit sovint a obrir espais de trobada, de mobilització i d'intercanvis. Jo sóc molt sensible a un moviment que es desenvolupa a França, una mica marginalment, que s'anomena *xarxes d'intercanvis recíprocs dels coneixements*. És un moviment que s'inspira per una banda en Paulo Freire o en Ivan Illich i, per una altra, en les dinàmiques locals —el moviment va néixer a Orly, al costat de París. Permet a les ciutats teixir xarxes de formació entre les persones. Això no és pas difícil de fer, sobretot tenint com tenim logístiques com *Els arbres de coneixements*, programa que han creat el filòsof francès Michel Serres i els seus col·laboradors. Es tracta d'una eina informàtica que permet identificar els coneixements i les capacitats i intercanviar-les entre diferents

persones, sense haver de passar forçosament per estructures institucionals ni comprometre costos prohibitius. Les ciutats podrien ser, encara més, instàncies que estimulessin els intercanvis de coneixements, de coneixences, de capacitats i que ho fessin de forma que persones de diferents cultures, diferents sensibilitats, diferents professions, d'edats diferents també, es poguessin conèixer i enriquir-se recíprocament d'una manera seriosa, aprofundida, per crear noves solidaritats a través de la formació. Hem de ser capaços de posar en contacte gent que tingui capacitats i que estiguin disponibles amb aquells altres que puguin necessitar-los. Hem de ser capaços de promoure trobades, fins i tot improbables, en matèria d'interformació. No hi ha dubte que és una de les tasques més importants de les ciutats educadores: contribuir a desenvolupar la formació mitjançant l'intercanvi entre els ciutadans.

J. M. P.

M'agradaria introduir altres aspectes, els de l'esperit cooperatiu i el de la solidaritat, aspectes que tenen un valor molt significatiu des d'un punt de vista democràtic. Ens porten a excloure el paternalisme i consisteixen a buscar la igualtat per aprendre i intercanviar... En aquest sentit, els treballadors que són convidats a seguir una formació no haurien de tenir mai el risc de perdre la feina. La formació els hauria de garantir que trobaran sempre un lloc, en funció de les noves competències que hauran adquirit.

P. M.

Heus aquí una de les grans apostes de la formació permanent: permetre la mobilitat de les persones en l'espai econòmic i social. Massa sovint les societats humanes adjudiquen als individus llocs definitius. Les societats inhumanes tanquen els individus en aquests llocs. La formació és la possibilitat d'escapar al tancament, d'evitar la fatalitat de l'herència sociocultural, d'impedir que la pertinença ètnica no paralitzi els individus de manera que els faci radicalment incapaços de veure's d'una altra manera o de

ser "algú altre". Les nostres societats modernes, contràriament a les velles utopies dels segles XIX i XX, han de ser les societats de la mobilitat assumida... Al meu entendre, una societat que progressa és una societat en la qual els llocs no són pas inevitables, és a dir, una societat en la qual els individus poden projectar-se diferents del que són en un moment donat. No estan condemnats a quedar-se sempre allà on són.

Això ens porta a un lloc comú: d'aquí en endavant canviarem de professió diverses vegades durant la nostra vida. Però no ho hem de considerar com la senzilla obediència a un avís de les grans empreses que necessiten més flexibilitat de la seva mà d'obra. Això pot ser, també, el dret d'una persona de reconvertir-se professionalment quan ho vulgui i pensi que pot realitzar-se en altres activitats. Quan jo era director de l'Institut Universitari de Formació de Mestres (IUFM) de Lió vaig desplegar un dispositiu de reconversió per a les persones que venien de tots els oficis i que volien ser mestres. Aquest dispositiu ha donat excel·lents resultats: gent molt motivada, amb una experiència personal i professional molt rica, que decideix ser mestra dóna a l'escola un dinamisme complementari. Canviar de feina és, aquí, una manera de realitzar-se i d'ajudar la institució pública a complir millor la seva missió.

De fet, hem de refusar destinar qualsevol a quedar-se en la seva identitat professional. Hem de refusar d'entrar en la lògica mortal d'una societat que classifica, selecciona, posa les persones en calaixos, amb etiquetes de les quals no es poden desfer. Nosaltres els diem que és possible ser una altra cosa i actuar d'una altra manera. Més enllà de les qüestions tècniques de gestió dels llocs de treball, una societat de progrés és una societat en la qual la persona, en la seva globalitat, pot projectar-se i no està destinada a reproduir el projecte que els altres hagin fet per a ella. I l'hem d'ajudar a fer-se un projecte i a donar-li els mitjans per poder fer-ho. Política-ment, aquest enfocament és al mateix centre de la dinàmica democràtica.

J. M. P.

Hi estic totalment d'acord. No obstant això, es podria completar el concepte de ciutadania amb l'aspecte polític, és a dir, que la persona no té només el dret al seu propi projecte, autònom, sinó que té el dret i el deure de participar lliurement en projectes col·lectius. És un altre aspecte sobre el qual la nostra societat té problemes. Coneixem les crítiques que les nostres democràcies occidentals reben des de fa temps sobre la manca d'esperit de participació. Sobre això, molts ciutadans donen una resposta curiosa: se senten incompetents, diuen, per participar en l'espai públic. Al costat del discurs habitual sobre els homes i les dones polítics —“els polítics estan corromputs, allunyats del poble, etc.”— hi ha un aspecte d'aquest problema que afecta directament la formació permanent: els ciutadans diuen que no comprenen la política, que no se senten capaços de participar en els debats públics. És una qüestió que cal tenir en compte perquè aquí hi ha una petició amagada de sentir-se socialment apte. Si dialoguem amb aquestes persones descobrirem que, de fet, estan interessades i que plantegen les preguntes fonamentals. I si, com a polítics, no treballem sobre la “capacitat ciutadana”, la gent no anirà a votar. El problema rau a saber com elaborar un programa de formació de persones que els permeti comprometre's lúcidament amb la col·lectivitat.

P. F.

Sobre aquest aspecte tenim una carència fonamental: ens manca una pedagogia de la política. Sembla que hi hagi una incapacitat per explicar als ciutadans el que s'ha fet i el que es farà. És responsabilitat dels homes i les dones polítics explicar als ciutadans els motius pels quals es decideixen les polítiques i les actuacions. És un tema elemental en la perspectiva de les ciutats educadores.

J. M. P.

Precisament és un programa de formació permanent el que permet als homes i a les dones polítics explicar la seva tasca quotidiana. Es fa en alguns casos, però encara és insuficient.

Perquè les persones entenguin els processos col·lectius, perquè estiguin motivades per participar-hi, cal fer molt més... Però, per a això, els polítics també haurien de tenir més proximitat amb els ciutadans, per tal d'explicar-los les alternatives que adoptaran.

P. M.

S'ha d'apostar per la intel·ligència dels individus. Fa uns anys vaig treballar en programes de televisió sobre la utilització dels impostos. Vaig comparar el que costava la construcció d'un centre escolar amb, per exemple, un quilòmetre d'autopista. I també vaig explicar el que costava un educador i el que costava un pres: un pres costa una vegada i mitja el sou d'un educador! Caldria tractar afers tècnics com els impostos i la utilització del diner públic, d'una manera animada i que impliqués, ressaltant els nostres marges de moviment. Cal posar al dia les qüestions financeres i sortir d'aquesta opacitat desmobilitzadora perquè els ciutadans compreguin el cost de les coses, el cost social a mitjà i llarg termini. Un dels problemes més grans és, efectivament, que els polítics no expliquen mai els costos socials, els costos amb les conseqüències que es deriven de les seves opcions. Víctor Hugo deia: “Cada vegada que obrim una escola, tanquem una presó”. Actualment, a França suprimim massivament totes les ajudes a les associacions —especialment a les associacions que s'ocupen dels joves delinqüents— per invertir aquests diners en la construcció de centres educatius tancats, que són presons per a adolescents. És una opció, però és una opció que planteja molts problemes.

J. M. P.

Hi ha un lloc per a una educació humanista progressista? Se sap que la filosofia grega associa l'humanisme a l'elitisme: els homes realment cultivats no poden pas ser gaires... Molta gent pensa encara que perquè algú parla bé, que és una persona cultivada, és elitista. Si es diu, per exemple, que els nostres alumnes han de parlar bé alguns diuen que fem un programa humanista elitista. Jo crec que una de les grans finalitats de la vida

és conèixer, reconèixer i gaudir de la bellesa, a la qual, desgraciadament, molta gent no ha pogut accedir. Crec que aquest aspecte s'hauria d'incorporar a la formació durant tota la vida, que tots hauríem de conèixer millor les diferents formes d'expressió artística i d'utilitzar-les en la nostra vida.

P. M.

No estic del tot d'acord amb la idea segons la qual l'exigència de cultura seria intrínsecament elitista. És una antiga creença que demana que si es difon la cultura, es democratitza, es dissol i esdevé mediocre. Com si el petit nombre d'escollits garantís la beatitud al paradís! Com si, compartint-se, els sabers perdessin la seva qualitat! Ara bé, el coneixement té aquesta característica extraordinària: com més es comparteix més se'n té i el que es dóna es domina encara millor. Com més compartits són els coneixements, més exigents seran. I, en especial, l'exigència lligada a la llengua, a l'exactitud, a la precisió i a la bellesa de l'expressió és una exigència constitutiva i constructiva de l'home. El meu treball pedagògic ha estat sempre centrat en l'exigència; sempre m'he preguntat: com ser exigent i fer de manera que l'altre s'apropriï aquesta exigència per progressar... Sóc molt sensible a la manera en què l'humanisme ens ha ofert aquest ideal de perfecció que ens permet superar-nos. Si lluito a les es-

coles és en nom d'aquest ideal de perfecció de les nostres accions i de nosaltres mateixos. Nosaltres contribuïm a la perfectibilitat de nosaltres mateixos i de la humanitat amb el treball que fem.

Dic sovint que la cultura és el que relliga l'íntim a l'universal, o a l'universalitzable, si es vol ser més modest... La mitologia grecollatina parla de coses que em són infinitament personals i íntimes —la meva relació amb la vida i la mort, la meva relació amb els altres, la por de ser devorat per ells i el meu desig de devorar-los jo mateix—, i Hesíode o Ovidi aconseguen donar una forma a tot això, una bellesa lingüística i simbòlica que ens pot interpel·lar a tots. Totes les cultures —occidental i africana, oriental i ameríndia... però també la cultura científica, la cultura literària i l'acadèmica— ens poden ajudar a construir-nos i a descobrir *la humanitat* que ens fa profundament solidaris.

J. M. P.

Som animals simbòlics. És pel símbol que es construeix la persona.

P. F.

També en aquesta perspectiva, cal analitzar el que pot ser el futur rol de l'Associació de Ciutats Educadores. Desitjo que continuem fent el camí junts.

3

Ciutats Educadores: 20 anys

Ciutats Educadores. Congressos internacionals

Eulàlia Bosch i Secretariat de l'AICE

El I Congrés Internacional de Ciutats Educadores va tenir lloc a Barcelona el novembre de 1990. Seixanta-tres ciutats de vint-i-un països del món es van reunir per discutir la importància de l'educació en el bon govern de la vida urbana. Aquesta primera reunió internacional va estar encapçalada per la ferma voluntat de l'alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall (1982-1997), de fer visible davant la ciutadania la capacitat educativa inherent a la vida de les ciutats contemporànies.

Les ponències presentades en aquest I Congrés van fer aparèixer alguns aspectes de la vida urbana que, de tan propers a la quotidianitat, sovint passaven desapercebuts no només a un bon nombre de representants del poder local, sinó fins i tot a molts professionals de l'educació. La discussió que va tenir lloc sobre "La ciutat com a escenari educatiu" suscitada per les presentacions de Saskia Sassen, Fiorenzo Alfieri i Roland Castro va ser un bon exemple del canvi d'enfocament que aquest nou fòrum educatiu es proposava. En paraules de Saskia Sassen:

"Parlar de la ciutat com d'un paisatge o com d'un escenari significa haver de parlar sobre els processos econòmics, polítics i culturals que constitueixen la ciutat i que adopten formes visuals diferents. El barri cèntric dels negocis dominat per edificis d'oficines d'empreses, els espais reservats a la cultura organitzada amb els seus teatres i museus, els barris on viu la classe treballadora. Aquestes formes visuals se'ns mostren, ens contenen una història bastant real. Però si volem cenyir-nos al tema del Congrés —la ciutat com a educadora— aleshores haurem d'explicar alguna cosa més que les simples descripcions de les manifestacions visuals. Aleshores haurem de descobrir el que la ciutat ens diu

sobre la més vasta història dels seus paisatges i dels seus diferents espais edificats [...]. Els diferents espais urbans que se'ns representen com desconnectats els uns dels altres són una part d'una dinàmica comuna, una dinàmica que esdevé més difícil de veure i, doncs, de recobrar en el nivell dels processos politico-culturals a través dels quals la ciutat ens educa". (*Primer Congrés Internacional de Ciutats Educadores. Documents finals*. Barcelona, Espanya, novembre 1990, p. 56 i 74).

L'espai públic urbà es va presentar com a lloc de memòria, com a punt de trobada i com a plataforma de transformació urbana. La complexitat de relacions humanes implícites en aquesta concepció tan multifacètica de la ciutat contemporània va posar l'èmfasi en la necessària participació de nens i joves els quals, en aquell moment, eren grups socials amb poca veu en els afers públics.

Així, doncs, el missatge que es llançava en aquesta primera reunió internacional era que l'Administració local havia d'impulsar decididament la identificació i el reconeixement d'altres actors i d'altres espais com agents educatius, a més a més de la família i de l'escola. Això implicava obrir vies de participació a la totalitat de la ciutadania, alhora que es convidava els educadors a considerar la ciutat com el gran centre de recursos a la seva disposició.

El I Congrés es va tancar amb l'aprovació de la Carta Fundacional de Ciutats Educadores que establia els principis i valors que les ciutats participants es comprometien a impulsar en llurs actuacions polítiques. Com a llaç permanent entre les ciutats es va crear un Banc Internacional d'Experiències Educadores gestionat per la ciutat de Barcelona.

Les ciutats presents al I Congrés van expressar la voluntat de desenvolupar els continguts de la Carta de Ciutats Educadores i van acordar citar-se dos anys més tard a Göteborg. Alhora, es va crear un Comitè Permanent Intercongressos integrat per Barcelona, Berlín, Birmingham, Ginebra, Göteborg, Montpeller, Rotterdam i Torí. El rol principal d'aquest comitè va ser decidir la freqüència i la seu dels següents congressos, col·laborar amb la ciutat organitzadora i estudiar la conveniència de crear una organització que promogués la comunicació entre les ciutats i que potenciés actuacions solidàries en base als principis de la Carta de Ciutats Educadores.

Al període 1990-1992 el Comitè Permanent va intervenir activament en el disseny dels continguts del Congrés de Göteborg i la Secretaria de Barcelona va col·laborar durant els dos anys de preparatius, aportant criteris i experiències. Paral·lelament, la Secretaria va treballar amb les ciutats que van assistir al primer Congrés i amb altres per tal de difondre la Carta, alimentar el Banc d'Experiències i incorporar noves ciutats al moviment que s'havia creat.

Aquesta Comissió va funcionar fins a l'any 1994, moment en què es creà l'Associació Internacional de Ciutats Educadores.

Del 25 al 27 de novembre de 1992, 900 participants que representaven 130 ciutats de 43 països diferents es van citar a Göteborg amb motiu del II Congrés Internacional. Aquest II Congrés va posar en relleu des del principi que havia assumit les tesis expressades a la Carta i va optar per un tema central que situava l'educació més enllà dels centres educatius tradicionals: "La formació permanent a les ciutats educadores". L'elecció d'aquest tema tenia com a objectiu allargar l'educació de nens i joves cap a una formació que s'estengués durant tota la vida. Com en l'edició anterior, es va oferir un programa que, juntament amb les ponències marc, presentava experiències que poguessin servir de referent a les ciutats participants —es van explicar 75 experiències durant el Congrés. Un dels as-

pectes importants d'aquest Congrés va ser la implicació de diferents agents de la ciutat en la seva organització.

Un dels ponents convidats va ser Paulo Freire, que en la seva conferència va parlar de la importància que la justícia i la igualtat d'oportunitats impregnessin les polítiques d'una ciutat al servei de les persones.

"És important afirmar que no n'hi ha prou de reconèixer que la ciutat educa, ho vulguem o no. La ciutat esdevé educadora de la necessitat d'educar, d'aprendre, d'ensenyar, de saber, de crear, d'imaginar. Tots, homes i dones, impregnem els seus camps, les seves muntanyes, les seves valls i els seus rius; impregnem els seus carrers, places, cases, fonts, edificis i deixem l'empremta d'un temps determinat, l'estil i el gust de cada època. La ciutat és cultura, és creativitat no només pel que hi fem i en fem, pel que creem en ella i amb ella sinó també per l'aspecte estètic pròpiament dit o pels horrors sense solta ni volta que hi fem. La ciutat és el que som nosaltres i nosaltres som la ciutat. Però no podem oblidar que en el que som hi ha alguna cosa del que vam ser. Alguna cosa que ens arriba d'una continuïtat històrica que no podem defugir —encara que hi puguem actuar— i de les peculiaritats culturals que hem heretat.

"La ciutat s'educa educant. Gran part de la seva tasca com educadora depèn de la nostra posició política i, òbviament, de com hi exercim el poder i del somni i de la utopia que la impregnen, de qui i què servim: la despesa pública, l'educació i la cultura, la sanitat, el transport i el lleure. Fins i tot depèn de les mesures polítiques relacionades amb la part de la memòria de la ciutat que decidim valorar, ja que és a través d'aquesta memòria que la ciutat exerceix el paper d'educadora. En això també poden interferir les nostres decisions polítiques [...].

"Atès que no hi ha educació possible si no hi ha una política educativa que estableixi les prioritats, els objectius, els continguts i

els mitjans, una política inspirada en els nostres somnis i utopies, no crec que pugui fer mal a ningú somiar una mica. Siguem una mica atrevits i arrisquem-nos a pensar en aquells valors concrets que podríem incorporar als nostres desitjos, els desitjos de les ciutats educadores, en aquest final de segle que estem vivint, que és també el final d'un mil·lenni.

“Un dels somnis pels quals val la pena lluitar per fer-los realitat i, en aquest cas, fer-lo realitat demana per part d'aquells que s'hi lliurin coherència, valor, tenacitat, sentit de la justícia i força per lluitar. És el somni d'un món més bonic, en el qual hi hagi menys desigualtat i en què la discriminació per raons de raça, sexe i classe deixi de ser un motiu d'orgull o de queixa contínua i buida per ser només un motiu de vergonya.

“Aquest és un somni essencial. Si no aconseguim fer-lo realitat, aquesta democràcia de què parlem tant, especialment en aquests moments, no serà més que un engany.

“¿Quina mena de democràcia és la que dóna motius d'ordre climàtic o d'incompetència genètica per explicar el patiment dels milions de persones que moren de fam, que són rebutjades, a les quals es prohibeix llegir la paraula i que amb prou feines saben llegir el seu món?

“Un altre somni fonamental que hem d'incorporar als ensenyaments de la ciutat educadora és el dret a ser diferent —un dret que ha d'existir en tota democràcia veritable— i la seva prolongació: que aquesta diferència sigui respectada”. (FARRINGTON, FREIRE, REVANS, SAPP, *Four of the main speakers at the 2nd International Congress of Educating Cities*, Göteborg, Suècia, novembre 1992, p. 18-19).

Per a molts dels participants quedava clar que el mateix concepte de *Ciutat Educadora* es transformava en un instrument al servei d'una millor comprensió del fenomen urbà, sense cap exclusió, i dels seus mecanismes de gestió i de reproducció.

En aquest sentit, va ser fonamental la intervenció de la regidora d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona, Marta Mata (1987-1995), que transcrivim a continuació:

“Els amics organitzadors del II Congrés de les Ciutats Educadores a Göteborg han demanat a la delegació de Barcelona una aportació sobre els objectius comuns a totes elles, potser per ajudar a aclarir el caràcter d'aquesta criatura que va néixer, que vam fer néixer entre tots, fa només dos anys al I Congrés de Barcelona, la Ciutat Educadora; aquesta concepció de ciutat que ara comença a caminar, fermament i ràpida.

“Cap a on? Què vol? Quin objectiu té? Els amics de Göteborg han fet la pregunta en un doble plural: quins són els objectius comuns, no l'objectiu, i no de la Ciutat Educadora com a idea abstracta, sinó de les Ciutats Educadores, concretes i en plural; els objectius comuns a totes les Ciutats Educadores, les que ens vam reunir per primera vegada a Barcelona, les reunides a Göteborg, les que van prendre el compromís ferm i públic de ser Ciutats Educadores, les que d'aquí a dos anys ens trobarem al III Congrés, les que any darrere any s'aniran definint com a Ciutats Educadores.

“I és bo preguntar-se des del primer moment pels objectius comuns a les Ciutats Educadores, perquè precisament els objectius són l'únic que han de tenir en comú. Les ciutats reunides amb el desig de compartir experiències en el llarg camí de l'educació són diferents, potser molt diferents, poden ser i encara es diria que ho han de ser molt, precisament perquè tenen l'ampli i complex objectiu comú de ser Educadores.

“Perquè de la mateixa manera que el caràcter propi, la personalitat pròpia de cada mestre i dels diferents mestres posats al servei de l'educació dels alumnes, és un factor de gran força, imprescindible en l'educació —educació que és sempre relació entre persones—, de la mateixa manera el caràcter propi de cada ciutat —i com més caracte-

rístic és, més ho podem notar— influeix en la formació i el caràcter dels seus ciutadans, adults, joves i nens.

“Són diferències que es noten fins i tot entre persones d’un mateix país i nivell social; així, per exemple, els ciutadans de Göteborg es consideren diferents dels d’Estocolm. Són diferències que podem comprovar en general simplement fent l’exercici de llegir la llista de comunicacions de les ciutats ordenades segons l’alfabet que es presenten al Congrés de Göteborg.

“L’exercici de pensar què significa haver nascut, viure, educar-se, treballar a Adelaida o a Barcelona, o a Berlín, o a Bolonya, o a Budapest o a Cerdanyola del Vallès —la petita, activa i lluitadora ciutat veïna de Barcelona—, és un exercici que permet veure quant profundament la ciutat, amb els seus elements característics, imprimeix caràcter en els seus ciutadans.

“Són molts els elements de diversitat entre les ciutats: la seva història més o menys remota o recent, els monuments i documents vius d’aquesta història, els ritmes d’evolució, els canvis, a vegades sorprenents, sense ritme o bé amb un ritme sincopat, la situació, l’urbanisme, les festes, els serveis, la situació geogràfica en aquest o en aquell continent, a la costa o a la plana, dalt d’una muntanya, el clima. Coneixem i apreciem millor els ciutadans de Göteborg ara que sabem com n’és de diferent el seu clima, els seus dies i les seves nits!

“I encara més importants són les diferències entre llengües perquè són aquestes les que codifiquen totes les altres diferències per marcar el caràcter de les persones, com ens deia Paulo Freire. Fins i tot en educació hi ha grans diferències entre ciutats. Per exemple, entre la seu del I Congrés, Barcelona, que no té competències en el propi sistema escolar i ha construït molt poques escoles, i Göteborg, que és totalment responsable del seu i l’ha construït i gestionat des de fa més d’un segle.

“Moltes diferències possibles, moltes llengües, moltes ciutats diferents, però confluiran totes en un sol amor, com deia el poeta català Salvador Espriu. Un sol amor. O dos amors? La ciutat, sí, i també l’educació, la formació de les persones, la humanitat. O és el mateix? La humanitat, la comunitat humana, la ciutat com a formadora d’humanitats.

“Les Ciutats Educadores partim d’aquesta doble realitat que s’unifica en una sola concepció. Quina concepció? Intentem contestar en primer lloc amb deu premisses que defineixen aquesta creació de l’home i per a l’home, aquesta formació social a la qual anomenem ciutat.

1. La ciutat reuneix la gent en l’espai, és una oferta més o menys rica i anivellada, d’habitatge a prop l’un de l’altre, amb la intimitat preservada, serveis comuns i amb veïns dels quals rebre i als quals donar ajuda i, sobretot, amb qui dialogar.
2. La ciutat és una oferta, més o menys generosa o mesquina en la seva planificació, d’espais comuns, públics, de carrers, places i parcs, de comunicació, de comunicació física i de comunicació personal.
3. Una ciutat és una oferta ascendent o descendent de treball, una oferta plural i variada, complementària del treball que cadascú vulgui i pugui escollir segons la seva inclinació i les pròpies necessitats, i que produirà serveis i béns d’utilitat mútua.
4. Una ciutat és una oferta de recursos de sanitat, d’atenció acurada, sofisticada, a la malaltia, i ha de ser una oferta de salut, amb la recuperació del seu equilibri ecològic.
5. Una ciutat és una oferta de cultura, més rica o més escassa, més popular o més elitista, més plural o més unitària; una oferta de música en els seus concerts, d’arts plàstiques en els seus museus, de teatre, d’esports i també de costums de vida, de cultura profunda i, naturalment, d’educa-

ció. A l'educació es dedicarà després una llista especial.

6. Una ciutat és una oferta més o menys rica, més o menys personal i delicada de serveis socials de compensació del que pot mancar a la persona sola, o a determinades persones, una oferta de solidaritat i de seguretat.
7. Una ciutat és una oferta de diàleg organitzat entre persones amb unes mateixes aficions o situacions i que s'associen per cultivar aquestes aficions, parlar-ne i tenir una veu col·lectiva per afavorir el diàleg amb altres veus de la ciutat, el diàleg ciutadà.
8. Una ciutat és també una oferta d'organització més o menys democràtica, més o menys participativa; i a partir del diàleg entre col·lectius i entre persones defineix els seus objectius, tria els seus governants, construeix el seu futur.
9. Una ciutat està situada en un territori i ha d'afavorir-ne l'equilibri ecològic i la relació amb la població dels nuclis veïns, amb els seus fluxos diaris de comunicació i d'aportació en tots els camps i sentits, aportant nova ciutadania al seu laboratori. Les ciutats són els centres neuràlgics dels països, donen forma, caràcter, a les nacions.
10. I, finalment, una ciutat és una veu concreta, elaborada amb les veus de tots els seus ciutadans, tant els que hi han nascut com els que hi han vingut; una veu concreta en el concert col·lectiu mundial. No pot viure ella sola, no pot ser ella sola, necessita d'aquest diàleg en pau amb les altres ciutats per arribar a ser ella mateixa, diferent de les altres; oferint el seu propi tapís, teixit amb fibres comunes però amb disseny i disseny propis.

“Una part d'aquests dissenys, la corresponent a educació, és la que estem veient a la fira de les ciutats que volen ser educadores.

“Però per ser ciutat educadora no només cal ser ciutat, amb la base de les ofertes que acabem d'enumerar, com més positives, millor. Per ser ciutat educadora cal complir, avançar en el compliment d'unes condicions que en la nostra primera trobada a Barcelona vam discutir i definir en una Carta, la Carta de Ciutats Educadores.

“Els vint punts de la Carta de Ciutats Educadores expliquen i contenen deu compromisos de fons sobre un compromís bàsic que la senyora Farrington ens recordava el primer dia: construir la persona, construir humanitat; la persona, la humanitat, que són el cim de la naturalesa, la base de la societat. I això exigeix un compromís públic de la ciutat que ha de passar de ser “educativa” com ho són totes a “educadora” com ho són les que ho volen ser. Es recalca aquí no tant un problema de vocabulari entre els termes “educativa” i “educadora”, que cada llengua haurà de solucionar, sinó un problema de fons: la ciutat influeix inexorablement en l'educació i, per tant, hi ha el perill que imposi aquesta tendència. Perquè sigui realment educadora la influència ha de ser clarament definida com a tal i lliurement acceptada.

“La ciutat, com la persona, és educadora quan té l'objectiu d'alliberar, de treure de l'interior de l'alumne, d'ex *ducere*, de permetre que es perfilin les seves capacitats de formar la seva llibertat. I això s'ha fet sense fórmules concretes però amb la voluntat d'un gran estil: “es fa camí en caminar”, caminant amb “el sí al cor” com es diu en català, amb un “ai”, un murmuri de temença, d'emoció en el “cor” de qui educa.

“Perquè inspira temença la tasca d'aconseguir que cada individu, acabat de néixer o acabat de conèixer, o acabat d'arribar sigui al costat nostre persona humana, soni amb la seva pròpia melodia i el seu propi ritme, arribi a ser protagonista de la seva història, solidari de la història dels seus, dels seus semblants i també dels diferents, dels allunyats, en un cercle cada vegada més ampli que té com a primer horitzó la ciutat, el radi de la ciutat.

“Així, per ser Ciutat Educadora:

1. La ciutat ha de garantir a tots els seus ciutadans el dret a l'educació, el dret a prendre possessió activa de l'herència humana segons l'edat, les circumstàncies personals i els processos educatius vigents, que avui dia són diversos.

Per a això, ha de promoure els serveis obligatoris, l'escola, el sistema formal de l'educació, però també estimular les institucions i accions educatives per a escolars extra o no formals, no pertanyents al sistema escolar formal, però que possiblement es poden relacionar i ha d'apartar els obstacles, les influències negatives per a l'educació en la vida de la ciutat perquè tota la seva riquesa, la seva dinàmica social siguin també font informal d'educació.

I sobretot ha de coordinar aquestes fonts d'influència sobre els ciutadans per passar de ser una ciutat educativa sense voluntat de ser-ho a ser una ciutat educadora, amb voluntat i mitjans de ser-ho.

En aquest primer manament de la coordinació pública de les influències educatives a la ciutat educadora hi ha implícita la seva definició. Però convé explicitar-la.

2. El segon manament és el de donar informació clara i general dels recursos educatius de tot nivell i caràcter que té la ciutat. Una informació que ha d'arribar adequadament a tots els racons, nivells i sectors de la ciutat.
3. El tercer manament és, precisament, el d'ordenar la ciutat a través de l'urbanisme, de tal manera que no es formin o que es desintegren els guetos, que s'eviti la marginació de minories i de majories, que s'ofereixi espai físic i social per a la trobada de persones, el diàleg i la col·laboració entre generacions.
4. Promoure i realitzar, si cal, l'oferta de formació específica als pares per a l'educació dels

seus fills. Oferir noves perspectives, nous horitzons del món canviant als joves que encara no han entrat a la vida adulta, perspectives que ni la família ni l'escola no els poden oferir, ni el jove es pot formar tot sol.

Explicava el primer dia el senyor Bengtson, de l'OCDE, sobre el seu estudi del *Lifelong Learning* en diferents ciutats, com funciona en els adults el triangle escola-treball-ambient ciutadà i de quina manera aquest ambient crea el desig de participar en la pròpia formació per tancar el triangle.

5. Estimular la reunió humana, l'associacionisme de què hem parlat i promoure'l en els sectors i en els temes on sigui més escàs, encara que sempre és necessari, per tal que totes les formes de vida, tots els temes vitals i tots els ciutadans formin part del concert de la ciutat i hi participin.

Això és el que ha de promoure, estimular, facilitar la ciutat educadora entre els ciutadans adults capaços de participar en pla d'igualtat, i el que ha d'ajudar a formar en els nens forçant, en el bon sentit de la paraula, donant força, alimentant, la capacitat de participació humana.

6. Perquè els corrents de participació, de diàleg, s'estableixin i siguin fluids, la ciutat educadora ha de procurar la formació dels seus ciutadans en tots i cadascun dels llenguatges que travessen el seu univers, el seu espai social.

Històricament, l'escola va néixer per ensenyar el llenguatge escrit, condició de la història i de la societat moderna, i no només va ensenyar a llegir, sinó també a escriure i fins i tot es va constatar que la millor manera d'aprendre a llegir era aprendre a escriure. Avui dia, quan la ciutat està creuada per nous llenguatges, que emet i rep i que sovint l'individu només sap rebre, no podem deixar els nostres ciutadans sense armes, rendir-se amb obediència cega a la força dels nous missatges.

Des del llenguatge de la circulació al de la imatge, passant pel de la màquina, reaprenent el llenguatge musical que ara envaeix les nostres vides i descobrint el codi del llenguatge de les arts plàstiques, de l'arquitectura, de l'urbanisme, els nostres ciutadans han de saber no només com es llegeixen, sinó també com s'escriuen.

En realitat, no podem llegir lliurement, críticament, creativament, si no coneixem l'art i el que costa escriure cadascun dels llenguatges.

7. D'una manera especial, una ciutat educadora ha de ser respectuosa, ha de respectar abans que tota altra cosa els portadors de nous llenguatges, de noves formes d'humanitat, com són les persones que vénen i es queden a la ciutat. Cal afavorir el seu llenguatge, trencar les seves pors i el seu silenci perquè amb les diverses aportacions construeixin la ciutat, obliguin la ciutat a romandre activa, a integrar, a fer-se més sencera, més ella, més completa i, alhora, més oberta.
8. Una ciutat educadora no només ha de tenir la seva pròpia identitat històrica, plàsticament guardada als seus museus, biblioteques i urbanisme, sinó que també ha d'estar oberta al seu propi canvi, la seva pròpia creació i recreació com a ciutat, enllaçant els llenguatges antics amb els nous, recreant-se amb la participació dels seus ciutadans en el coneixement del que és antic, del que ja està elaborat i del que es crea i en el coneixement del que és desconegut, que ahir Paulo Freire ens predicava.

Una ciutat educadora és conscient del seu assentament geogràfic, de la seva història que està present en el seu present, però que sobretot està anant cap al futur, construint el seu futur, la seva personalitat, la seva forma de ser en el context mundial.

9. Totes aquestes funcions i aquests objectius comuns de les ciutats educadores han de tenir a cada ciutat un responsable concret.

Responsable de:

1. la coordinació dels estímuls educatius, en una concepció d'educació permanent,
2. la informació,
3. l'ordenació urbana, l'urbanisme,
4. la formació específica dels educadors no professionals,
5. l'associacionisme,
6. la comprensió dels llenguatges urbans,
7. l'acollida dels immigrants,
8. la pròpia identitat.

El responsable de complir tots els objectius, els que converteixen la ciutat educativa en ciutat educadora, no pot ser més que el responsable de la ciutat, el govern de la ciutat, l'únic que té accés a tots els impulsos, millors o pitjors però impulsos, que mouen la ciutat.

Aquests impulsos poden ser-ho de mecanismes propis o aliens: propis del govern de la ciutat com l'urbanisme o el transport ciutadà o la neteja, sempre; propis del govern de la nació, de la regió o de la ciutat segons els països, la sanitat i l'educació, la seguretat; de la iniciativa privada, més o menys social, més o menys mercantil, més o menys mixta. Però els impulsos, els comandaments de coordinació o els controls finals han d'estar en mans de la ciutat, en mans del govern de la Ciutat Educadora, per complir els seus objectius, per coordinar la realització dels objectius comuns de les Ciutats Educadores.

És per això que demanem el compromís final del govern de la ciutat, la signatura del govern en l'acceptació de la Carta.

Els qui tinguin interès en el fet que la seva ciutat sigui educadora i no siguin responsables del seu govern, tenen un doble camp o un camp i una via d'accés: l'elaboració de projectes complexos en el camp de l'educació a la ciutat i l'anar avançant en la línia, en la via d'aconseguir que el govern de la ciutat, l'únic que pot

fer-ho en la seva totalitat, assumeixi i signi la responsabilitat de ser ciutat educadora, de complir tots els objectius comuns a les Ciutats Educadores.

10. Per arrodonir el decàleg i perquè la història segueixi oberta, hem d'afegir alguna cosa a la Carta de les Ciutats Educadores, i no un petit afegitó sinó alguna cosa molt important: les ciutats que volem ser Ciutats Educadores hem de construir un marc que contingui el treball fet, continuar treballant i obrir una porta per donar a conèixer i oferir aquesta concepció a totes les altres ciutats que s'hi interessin, oferir-los experiències i idees i acollir-les, avalar-les i integrar-les en un procés obert de *feed back*, de retroalimentació, d'enriquiment.

“És d'aquí d'on neix la proposta d'associar-nos en l'Associació Internacional de Ciutats Educadores per tal de tenir un punt de referència constant per a les Ciutats Educadores i un procés establert d'alimentació del foc de l'educació i de pas de la torxa entre unes Ciutats Educadores i unes altres.

“Les dues feines d'aquesta Associació són extraordinàriament importants. Totes les ciutats de tots els països del món amb els objectius comuns de la Ciutat Educadora volem associar-nos, agrupar-nos, perquè tenim la convicció que estem fent història, història del món, de la humanitat, amb la nostra doctrina i el nostre treball. I també volem assegurar que la torxa portadora d'aquest foc, d'aquesta llum, arribi successivament a tots els racons del món, a tota la geografia física, a tots els vessants i a tots els problemes de la humanitat, de tota la geografia humana.

“A Barcelona, una Barcelona que es preparava per viure la festa mundial i històrica dels Jocs Olímpics en pau i llibertat, va néixer la idea de definir-nos com a Ciutats Educadores.

“A Göteborg s'ha començat a caminar en aquest clima laboriós de ciutat profundament afectada pel treball en la línia de mai acabar, del *lifelong learning* a favor de la formació de

l'home complet, amb el seu treball, el seu lleure, la seva personalitat.

“Bolonya ens oferirà aprofundir en l'obertura de la Ciutat Educadora, en la renovació de la Ciutat Educadora, a partir del seu treball entre antigues i noves cultures, entre cultura establerta i cultura aportada, amb els seus problemes segurs i les possibles i meravelloses solucions.

“Però no les avancem. Quedem citats allà. Afegirem les noves visions a la Carta de Ciutats Educadores. Mentrestant, la nostra organització farà el seu rodatge. Repetim-ho: és una organització de ciutats sota la responsabilitat dels seus governants democràticament elegits. Però una ciutat està formada per ciutadans i és per això que hem presentat avui aquesta comunicació perquè tots vostès, si ho desitgen, siguin portadors a la seva pròpia ciutat de la llum de la torxa superadora de Babel, de la Ciutat Educadora, i que aquesta torxa torni en forma de decisió assumida amb tota responsabilitat.

A les ciutats agermanades per aquests objectius comuns, les esperem”. (*Formació Permanent a les Ciutats Educadores. II Congrés de Ciutats Educadores Göteborg, Suècia, novembre 1992, p. 93-97*).

*

La proposta de creació de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores presentada pel Comitè Permanent Intercongressos va ser rebuda amb entusiasme per part dels representants oficials de les ciutats reunides a Göteborg.

Entre 1992 i 1994, el Comitè Permanent es va dir Comitè Executiu i es van registrar alguns canvis en la seva composició. Va quedar integrat pels representants oficials de Barcelona, Birmingham, Bolonya, Chicago, Ginebra, Göteborg, Lilongwe, Rennes i Torí.

Durant aquest període, el Comitè va treballar en la redacció dels Estatuts i va col·laborar

amb la ciutat de Bolonya en l'organització del III Congrés Internacional. Els congressos es van anar configurant com un espai de trobada entre ciutats per intercanviar i contrastar experiències sobre un tema determinat, així com per estimular la reflexió i el debat a l'entorn de la Ciutat Educadora, amb la col·laboració d'experts.

El 1994, a la Sala del Consiglio Comunale de Bolonya, es va celebrar una nova Assemblea General de Ciutats, en la qual es van presentar els Estatuts de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE) que van donar lloc a la creació d'aquesta organització que reuneix governs locals compromesos amb la Carta de Ciutats Educadores. De les 63 ciutats que van col·laborar en la redacció de la Carta el 1990, 40 van entrar a formar part de l'Associació. Amb el pas dels anys, a aquestes 40, s'hi han afegit més de 300 ciutats. El temps ha demostrat que una associació de ciutats tenia raons suficients per assentar-se, desenvolupar-se i enfortir-se.

Per assegurar el bon funcionament de l'Associació, aquesta té tres òrgans constitutius: l'Assemblea General (màxim òrgan rector format per totes les ciutats associades); el Comitè Executiu (encarregat de la direcció, la gestió, l'execució i la representació) i el Secretariat, que s'encarrega del compliment del pla d'acció aprovat per l'Assemblea General, del funcionament quotidià i de l'administració. L'Assemblea va acordar que la Secretaria i la Presidència de l'organització fossin a Barcelona, ciutat impulsora del moviment.

El III Congrés Internacional de Ciutats Educadores es va celebrar el novembre de 1994 a la ciutat de Bolonya amb el lema: "Reconèixer-se: per a una nova geografia de les identitats". L'increment generalitzat de processos migratoris era una nova realitat que començava a ser reconeguda com a tret fonamental dels canvis implícits en la modernització de la vida urbana.

Per tant, a Bolonya es va presentar a debat un tema encara molt nou en aquell moment: la

multiculturalitat com a fenomen urbà emergent. Aquest va ser el motiu d'ampliar una altra vegada el marc del Congrés, que ja tenia un àmbit teòric i un espai de presentació d'experiències educatives, convidant a prendre-hi part les associacions i grups de voluntaris relacionats amb el món de la immigració.

Amb les iniciatives i activitats col·laterals organitzades igual que en les altres dues edicions anteriors, els llocs i la vida diària de la ciutat organitzadora passaven a ser també un aspecte de referència per als assistents a la reunió internacional. La ciutat de Bolonya va posar a disposició de l'organització del Congrés alguns dels seus edificis i serveis municipals més emblemàtics per a la celebració de les reunions i conferències. La idea latent era acostar el Congrés a la ciutadania i posar de manifest que en la ciutat hi ha escrita la seva història, el sistema econòmic, les relacions socials, la política, etc. Es pretenia activar la relació entre l'educació i el patrimoni cultural existent, tant en l'entorn immediat (el carrer, el barri i el districte) com en museus, biblioteques i altres institucions metropolitanes.

Potser va ser aquesta multiplicitat de veus que es volien presents en el Congrés el que va portar a substituir la lliçó inaugural per una taula rodona en la qual Umberto Eco proposava als participants pensar en veu alta sobre el procés de transformació d'Europa dient: "Europa es convertirà, cada vegada més, en una federació de ciutats en què potser es produeixin contactes entre urbs de llengües diferents i es creïn eixos comercials i culturals que travessaran les fronteres tradicionals, per la qual cosa potser calgui preparar també les ciutats per a aquest tipus de trobada".

Curiosament, aquesta taula rodona va arribar a la mateixa conclusió a què havia arribat Paulo Freire a Göteborg: que la tolerància és la gran virtut que les ciutats han de practicar i que l'Associació Internacional de Ciutats Educadores ha d'impulsar. Sense tolerància, no es pot avançar en la democràcia.

En l'obertura del Congrés hi eren presents més de dues-centes ciutats. Totes van sentir i discutir el text amb el qual Franco Frabboni intentava concretar el concepte central de la trobada: la ciutat multicultural.

"La meua missió és la de reflectir en aquesta assemblea plenària que tanca el tercer Congrés Internacional de les Ciutats Educadores els materials d'anàlisi discutits i elaborats per la comissió de treball titulada Funció de les agències socioeducatives públiques i privades en una realitat multicultural.

"Una comissió de treball que ha alternat sis informes, que ha gaudit d'una barreja de codis orals, icònics, vídeo... i d'una àmplia discussió a tall de conclusió.

"Els materials de reflexió científica i projectes socioculturals produïts pel grup H han estat condensats i destil·lats en un manifest, en un decàleg de deu tesis, una espècie d'inventari de problemes tal com ha estat definit abans per Furio Colombo.

"Són les deu lletres de l'alfabet del que és públic i del que és privat en una ciutat que hem definit ciutat projecte, en una ciutat multi i intercultural.

"Es tracta de deu tesis que aborden objectes socioculturals de naturalesa superestructural i que necessiten la resolució, en instàncies superiors, dels problemes estructurals d'una ciutat que pretén definir-se multicultural, és a dir, els grans problemes de la feina, l'habitatge, la salut i altres.

"Heus aquí les deu tesis:

1a tesi: La ciutat multicultural està cridada a combatre les patologies socials (aïllament, separació, soledat), les patologies culturals (la doble homologació tant en els codis dels mitjans de comunicació de masses —quan l'èter està monopolitzat— com en els localismes antropològics) i les patologies existencials (la jerarquització i la conflictualitat entre les edats generacio-

nals i les diferències de gènere, de classe i d'ètnia), patologies generades per la ciutat monocultural, per la "ciutat monstre" desorganitzada, consumista, liberal, productora, per tant, de marginalitat i submissió dels grups socials més dèbils i de baix risc (immigrants, aturats, discapacitats).

2a tesi: La ciutat multicultural està cridada a perseguir un perfil d'ecosistema que sigui producte d'interconnexions culturals difuses a partir del pacte aliança entre el sistema formalitzat, l'escola i el sistema no formalitzat dels ens amb intenció educativa (les famílies, els ens locals, el sector privat social, les esglésies) en la perspectiva d'un sistema formatiu integrat, alimentat per la idea d'educació permanent.

3a tesi: La ciutat multicultural està cridada a enfrontar-se al repte "estel·lar" dels serveis i les ofertes socioculturals, a través del qual no només és possible respondre de forma capil·lar a les demandes d'un col·lectiu, sinó també crear noves i diferents demandes socials, culturals i axiològiques.

4a tesi: La ciutat multicultural demana a l'escola pública el pluralisme en el coneixement, els valors i els codis culturals. Això vol dir no només transmetre i elaborar cultura, sinó també la recerca i el retrobament amb altres cultures.

5a tesi: La ciutat multicultural requereix de les famílies la multiplicació de la presència, la solidaritat, la responsabilitat.

A més, demana als pares la tasca de sensibilitzar els fills per tal que puguin acollir en ells mateixos les diferències de què són portadors, com a primer alfabet ineludible per saber escriure més endavant les diferències dels altres.

6a tesi: La ciutat multicultural reclama dels ens locals, ajuntaments, províncies, regions, una triple funció politicoinstitucional:

a) La de governar la ciutat a través de la funció de coordinació de macroprojec-

tes de finançament, prèviament difosa, pública i privada.

- b) La de gestionar directament serveis i ofertes socioculturals quan els subterris de la ciutat (barris, zones perifèriques) no en tinguin.
- c) La d'elaborar nous projectes i experimentar "metaserveis", aquests últims dirigits no directament als usuaris, sinó a les agències, institucions públiques i privades que subministren serveis.

7a tesi: La ciutat multicultural demana al sector privat associatiu, tercer sector sense ànim de lucre, la construcció d'una xarxa orgànica i interconnectada de micropojectes urbans propers a les necessitats immediates de la col·lectivitat i directament gestionats pels usuaris, a partir d'aquells grups que tenen elevats índexs de marginalitat, diversitat i exclusió.

8a tesi: La ciutat multicultural, per tant, té la tasca de promoure una elevada qualitat de vida, a través d'un pla regulador de la convivència, la solidaritat social i civil que estigui en condicions de transformar la multiculturalitat, entesa com a suma de cultures, en *interculturalitat*, és a dir, concebuda com a diàleg i interacció entre cultures.

9a tesi: La ciutat intercultural demana als homes i dones que hi viuen la capacitat de "descentralitzar-se", de sortir per tornar al seu propi pensament després d'haver dialogat amb altres pensaments, amb altres lògiques, amb altres escriptures, de manera que el propi pensament es relativitzi i s'obri a altres perspectives, a altres esperances, a altres utopies, de forma que es converteixi en pensament nòmada, pensament migratori.

10a tesi: La ciutat intercultural requereix tots els ciutadans i, per tant, els permet que es converteixin en actors protagonistes de les decisions i modificacions de les seves múltiples morfologies a partir del ciutadà nen i de la ciutadana nena, prototips per-

manents, potser, d'autèntica diversitat." (*Reconèixer-se: per a una nova geografia de les identitats*. III Congrès Internacional de Ciutats Educadores. Bolonya, novembre 1994, p. 328-329).

*

La ciutat de Chicago va organitzar el IV Congrès Internacional de Ciutats Educadores l'any 1996. L'organització es desplaçava, per tant, al continent americà. El tema escollit va ser: "Les arts i les humanitats com agents de canvi social."

Des del 1990, data del I Congrès, les ciutats impulsores de l'Associació Internacional havien desenvolupat un gran treball per despertar en molts governs locals l'interès per un concepte d'educació d'ampli i llarg abast. La novetat que suposava el IV Congrès era començar a establir vincles clarament visibles entre les estructures polítiques i la vida cultural de la ciutadania.

El músic i compositor Wynton Marsalis va ser convidat a inaugurar el Congrès i part de les sessions es van fer fora de la seu central de la trobada: a l'Art Institute of Chicago i al Chicago Cultural Center.

Wynton Marsalis en el seu discurs d'obertura es va referir al paper que les arts i, especialment la poesia i la música, juguen en la comprensió de la condició humana.

"Ens agrada llegir la versió que ens ofereix Shakespeare del que li va passar a Juli Cèsar perquè sabem que Marc Antoni ens va dir allò tan poètic. Impossible que ho digués. Probablement el que va dir fou "S'ha acabat". Però el fet poètic l'engrandí tant que hom vol creure que això és el que va dir. Va dir el que Shakespeare va dir que va dir.

"Aquí és on entra l'art, perquè l'art és representació. La primera persona que va tocar la trompeta possiblement ho va fer després de recollir un ullal d'elefant. El va observar i va veure que tenia un forat. O potser havia sentit com entrava l'aire i sonava en sortir

(Marsalis toca una nota en la seva trompeta). I aleshores el va sentir algú. I va agafar aquest ullal d'elefant i va dir: "Vull tocar amb aquest ullal tal com tocava el vell Ulu, així que tocaré d'aquesta manera (Marsalis toca la trompeta). La realitat és que aquest so no s'assemblava en res al d'Ulu, però això no és més que un exemple de fet poètic en contrast amb el fet, sense més, pur i dur.

"Louis Armstrong va sentir tocar Buddy Bolden. Doncs bé, ningú té una gravació de Buddy Bolden, però sabem que li agradava tocar en si bemoll, de manera que possiblement tocava alguna cosa semblant a aquesta (Marsalis toca la trompeta). Louis Armstrong l'escolta i per a ell sona d'aquesta manera (Marsalis toca la trompeta). I Armstrong diria: "Bé, intento tocar igual que Buddy Bolden". Hem d'adonar-nos que el fet poètic perdura perquè agafa un fenomen i l'engrandeix. Converteix el simple fet de fer un pastís per a algú en un acte majestuós, espiritual.

"I hem de diferenciar sempre el fet poètic de la mentida perquè es poden confondre. La mentida necessita un munt d'energia per ressonar. No és harmònica amb l'entorn, mentre que el fet poètic sí que ho és. És en harmonia amb les veritats de la naturalesa humana, i per això ressona. I com que ressona té un eco i dura per sempre més. I aquesta és la importància de l'art. És a dir, la importància de la representació, que constitueix el cor de l'art. El record del fet poètic: això és el que ens fa qui som". (*Les Arts i les Humanitats com agents de canvi social*. IV Congrés Internacional de Ciutats Educadores, Chicago, Estats Units, setembre 1996, p. 7).

A Chicago, el Congrés de Ciutats Educadores, una estructura ja consolidada, va ampliar una vegada més el seu espectre, sumant exposicions d'art a les presentacions d'experiències i a les conferències. D'aquesta manera, els espais intercongressuals tenien un registre molt ampli i les ciutats disposaven d'exemples suficients per portar projectes específics que després podrien ser compar-

tats internacionalment a través del Banc de Documents i, de forma presencial, als Congressos organitzats cada dos anys.

*

El segle xx es va tancar per a l'Associació Internacional de Ciutats Educadores a la ciutat de Jerusalem, seu del V Congrés, que va tenir lloc el mes de març de 1999. El tema central va ser: "Portar el llegat i la història al futur".

Així com a Xicago l'elecció dels llocs concrets on es presentarien les diferents ponències va tenir una particular significació —museus, centres culturals i auditoris van respondre amb entusiasme a la invitació d'obrir les portes a les ciutats participants—, el 1999 va ser especialment rellevant el fet que el Congrés es reunís a la ciutat de Jerusalem per intercanviar experiències i propostes de futur sobre el llegat patrimonial i la història.

Dos nous elements entraven en joc: la importància dels llegats materials i immaterials i la presència urbana de les religions.

Un dels aspectes importants dins el marc d'aquest Congrés, que va reorientar la trajectòria de l'AICE, va ser el decàleg aprovat per l'Assemblea General de l'AICE i en el qual s'afirmava:

"L'Associació confia en la vigència del seu missatge i en la utilitat del concepte Ciutat Educadora com un servei als ciutadans i les ciutadanes.

L'Associació farà tots els esforços necessaris per implantar-se al cor de totes les cultures universals.

L'Associació defensa un concepte global d'educació que impregni el conjunt de la vida de la ciutat i que afecti tots els ciutadans i les ciutadanes.

Cal que els alcaldes liderin les accions educatives en la mesura en què són ells els qui tenen la visió global.

Les ciutats educadores no poden ni han de renunciar a cap de les oportunitats de diàleg educador per millorar les condicions de convivència i de qualitat de vida.

El compliment dels principis de la Carta de Ciutats Educadores mereix una aplicació de polítiques globals, de les accions de les quals es derivin les millors estratègies.

L'intercanvi i avaluació d'experiències constitueixen un actiu valuós del moviment de Ciutats Educadores.

Els principis de la Carta i els Estatuts de l'Associació s'analitzaran i si escau es revisaran en vista dels canvis socials i del nou mil·lenni.

Les reflexions de les ciutats han de ser la principal font d'actualització del principis que fonamenten el moviment de Ciutats Educadores.

Els valors educatius que neixen de les diferents formes de cooperació entre ciutats han de ser recollits per Ciutats Educadores com una font d'actualització, sense oblidar mai que la ciutat té una responsabilitat primordial en el desenvolupament dels habitants dins un marc de convivència i progrés personal i col·lectiu."

*

El VI Congrés de Ciutats Educadores es va celebrar el novembre de l'any 2000 a la ciutat de Lisboa. Circumstàncies de diversa índole van motivar el retard del Congrés de Jerusalem respecte de les dates previstes i, per tant, el Congrés de Lisboa va tenir lloc pocs mesos després del de Jerusalem.

Sota el lema "La ciutat, espai educatiu en el nou mil·lenni", la trobada de Lisboa va recollir una bona part dels temes que els anteriors Congressos havien anat assenyalant com a fonamentals. El seu programa va quedar subdividit en cinc grans àmbits:

1. L'apropiació de l'espai de la ciutat per les persones: planificació i pràctiques.

2. Memòria i identitat de la ciutat.

3. Desenvolupament local, solidaritat i interdependències.

4. La diversitat com a recurs educatiu per a la ciutat i per a l'escola: nous models de participació i ciutadania.

5. Educació, formació, ocupació i lleure: el paper estratègic de la ciutat

En aquest Congrés, la intervenció de Raül Pont, alcalde de Porto Alegre entre 1997 i 2001, va deixar constància de la importància en una Ciutat Educadora de la participació de la ciutadania en les qüestions públiques.

"Com disminuir al màxim la delegació del poder? Per a nosaltres, aquesta és la qüestió principal, central, que ha de preocupar els educadors, els militants polítics que intervenen en la construcció d'una ciutat que educa, que construeix, que produeix ciutadania. Reprendre aquest tema de la disminució de la delegació significa procurar superar aquesta falta de legitimitat creixent en les democràcies representatives i crear mecanismes de democràcia participativa en la qual els ciutadans puguin, efectivament, construir el seu present, construir a cada moment el seu futur. Els elements que ens agradaria destacar en aquesta reflexió són fonamentalment tres: primer, la necessitat de la participació popular efectiva; és impossible construir una ciutat que produeixi, construeixi ciutadania sense que hi hagi una efectiva participació popular, una participació dels ciutadans. Els ciutadans han de tenir un espai per discutir el pressupost. Per exemple, la nostra experiència després d'uns quants anys de Pressupost Participatiu, de discussió del pressupost de la ciutat, no hi va haver cap dificultat per arribar a l'escola, a través dels Consells Escolars que impliquen els pares dels alumnes, la comunitat, els professors i funcionaris de l'escola i, com a conseqüència del que la ciutat ja feia, es va establir una experiència riquíssima que és el Pressupost Participatiu a l'escola. Quan els recursos destinats al manteniment,

a petites reformes que gestionen les mateixes escoles, passen també a ser debatuts per professors, alumnes, pares, per la comunitat, perquè d'aquesta manera s'integrin encara més en la gestió de l'escola, aquesta conseqüència que es pot establir per a l'escola també és vàlida per a les polítiques d'assistència social, per a un conjunt d'altres mecanismes i, per a nosaltres, la participació popular és decisiva, essencial, en qualsevol procés de transformació de la ciutat que educa, que construeix, efectivament, la ciutadania.

“És per això que diem que la segona característica, el segon element fonamental és l'acció pràctica; les persones han d'implicar-se en aquest projecte, és impossible formar ciutadans sense que ells tinguin la possibilitat d'exercir directament aquest dret. Parlar en públic, fer servir el micròfon, la majoria dels ciutadans mai no ha viscut l'experiència d'organitzar una reunió de la comunitat, mai no ha tingut l'oportunitat de decidir democràticament, de crear mecanismes per a què les decisions puguin ser alhora col·lectives i democràtiques. Tot això és un procés d'aprenentatge que és insubstituïble. No és la Prefectura, no és el Govern Municipal, no són els partits els que són capaços de donar compte d'aquest procés; les persones han de ser estimulades pel govern, pels partits, però han de tenir els mecanismes i la possibilitat d'exercir directament aquest dret.

“La nostra experiència ens permet dir que és emocionant veure com aquestes persones, el ciutadà comú, quan té l'oportunitat, quan té accés al micròfon, quan té accés a la reunió col·lectiva, sap expressar les seves necessitats, sap defensar els seus interessos i també sap ser solidari; és capaç de prendre decisions que no només són guiades pel seu problema personal, pel problema específic de casa seva, del seu carrer. Aquest procés fa que les persones creixin i comprenguin la complexitat de la vida moderna. Puc citar com a exemple una experiència que vam dur a terme i que consistia a fer que el debat, la discussió sobre el Pla Director de Desenvolupament Urbà de la Ciutat, fos discutit públicament,

no només per tècnics, no només per especialistes, sinó també per la població. Per a això, amb l'aprovació del poder legislatiu del municipi, vam alterar força el que hi havia anteriorment sobre el Pla Director de la Ciutat afegint-hi un nou component que abans era desconegut: la integració, el dret de les persones per barris, per regions de la ciutat, a exercir la seva participació directa en l'acompanyament al Consell Municipal que gestiona les realitzacions d'aquest pla director, amb la participació directa, permanent, de la població a través de fòrums regionals en els quals els ciutadans podien fer valdre les seves reivindicacions específiques relatives al planejament del barri, de la regió on vivien i també de la ciutat. Aquest és un procés que la pràctica ha demostrat que és viable, que és possible i perfectament factible en un context democràtic.

“La tercera característica, el tercer element que marca la nostra experiència és exactament el respecte per l'autoorganització de les persones. Aquests mecanismes, des del nostre punt de vista, han d'enfortir l'autoorganització. Respectar-la. Estimular l'autoorganització de les comunitats perquè puguin tenir el poder de decisió, la possibilitat d'acció. Els nostres programes d'alfabetització per a adults, per a persones que no han tingut l'oportunitat d'anar a l'escola o els nostres programes d'acompanyament garantint a tothom el dret a l'ensenyament fonamental, independentment de l'edat, essencialment tenen en compte la reivindicació i la decisió dels propis interessats i no pas el pensament, la idea, el coneixement del cap de govern. A partir del moment en què permetem a les persones expressar-se i els transferim el poder de decisió, les nostres escoles regulars han passat a incorporar cada vegada més i en els buits dels horaris, després de les classes normals, els cursos d'educació de joves i adults exactament perquè aquestes persones han vist en el debat, en la discussió en la seva regió, l'oportunitat de reivindicar i d'exigir del poder públic aquest tipus de servei al qual anteriorment mai no havien tingut accés.

“Aquesta forma d’autoorganització significa atribuir poders a les persones, poders de fet que els permetin discutir el pressupost, decidir polítiques públiques, establir consells municipals sectorials per temes com l’educació, la salut, el trànsit, els drets del nen i de l’adolescent. Mecanismes com aquests creen fortes organitzacions de base social, independents dels partits, que exerceixen una pressió molt forta sobre els governs, una capacitat de decisió i de permanent pressió sobre els governs els quals acaben redirigint els recursos i reorientant el pressupost públic en benefici de la població” (*La ciutat, espai educatiu en el nou mil·lenni*. VI Congrés Internacional de Ciutats Educadores, Lisboa, Portugal, novembre 2000, p. 34-36).

*

Va ser la ciutat finlandesa de Tampere la que va organitzar el VII Congrés l’any 2002. El seu tema d’estudi va ser: “El futur de l’educació. El paper de la ciutat en un món globalitzat.”

Al llarg de la història de l’Associació Internacional de Ciutats Educadores, canvis molt significatius estaven transformant la vida de les persones i, en conseqüència, la de les ciutats en què viuen. En aquest període 1990-2002, dues paraules van aparèixer al món sencer: *globalització* i *internet*.

No sembla casual, per tant, que fos una ciutat de Finlàndia, país destacat en l’ús de la tecnologia punta tant en la producció de béns de consum com en els mètodes d’aprenentatge, la que assumís l’organització d’aquest Congrés. I tampoc resulta avui estrany que a l’entrada de l’edifici on es va celebrar hi hagués disponible un autobús amb ordinadors i connexions permanents a internet per a l’ús privat i professional dels assistents. Aquest autobús conegut amb el nom de *Netty-Nyssa*, que circula per tota la ciutat, forma part d’un projecte més ampli anomenat *eTampere* desenvolupat conjuntament per l’Ajuntament, diverses empreses i les universitats de la ciutat amb l’objectiu de promoure el coneixement, els negocis, els

serveis digitals públics i l’adquisició, per part de la ciutadania, de les habilitats necessàries en la societat del coneixement.

En aquest Congrés, es va presentar el projecte *La Ciutat Educadora Virtual* (www.edcities.org), un nou portal dissenyat amb l’objectiu d’afavorir l’intercanvi i l’aprenentatge mutu entre ciutats. Aquest portal, que funciona actualment, és format per una pàgina central en la qual el Secretariat publica periòdicament notícies d’interès general, però també on cada ciutat associada, xarxa temàtica o territorial, pot disposar d’una pàgina web en què donar a conèixer les seves actuacions. Així, el portal ofereix informació sobre la vida general de l’Associació, però també del que passa a les ciutats associades i a les xarxes, a més de poder consultar en línia el Banc de Documents.

Les comunicacions es van agrupar en cinc àmbits molt diferents dels que s’havien examinat a Lisboa:

1. El paper de la ciutat en la creació i manteniment de sistemes educatius.
2. Entorns moderns d’ensenyament: xarxes locals i globals.
3. Valors: aspectes ètics i ètnics de l’ensenyament.
4. Igualtat, desigualtat i marginalització.
5. Ensenyament i treball.

A Tampere, seguir parlant de Ciutats Educadores exigia ja una nova terminologia. Noves paraules, nous conceptes per poder designar noves realitats. El Congrés va parlar de l’educació com un conjunt de sistemes educatius en un moment en què el món havia incorporat amb extraordinària rapidesa la idea d’una xarxa informàtica que sostingués el mercat mundial únic.

Per descomptat, aquest plantejament no va ser exclusiu del Congrés. Ja feia uns quants

anys que es respirava una nova concepció del món que estava obligant tots els sectors socials a reconsiderar els seus plantejaments i formes de desenvolupament. Això no obstant, resulta molt significatiu el fet que el Congrés plantegés, simultàniament i amb la mateixa intensitat, els aspectes filosòfics que convenia redefinir en funció d'aquests canvis: els valors ètics i ètnics de l'ensenyament, la igualtat, la desigualtat i la marginalització.

En combinar la transformació que s'estava produint a nivell mundial amb les repercussions socials que generava, l'Associació Internacional de Ciutats Educadores aportava una perspectiva necessària per conduir responsablement la vida urbana en aquesta nova etapa d'unes formes de canvi ja clarament perceptibles. El professor Manuel Castells ho sintetitzava així:

“Els canvis de mentalitat sempre depenen de la transformació de les estructures socials bàsiques i, en particular, de les estructures de producció. Aquesta flexibilitat, aquesta cultura de la llibertat o aquest projecte individual, es digui com es vulgui, està basat en la transformació del món: en l'emergència d'un mercat laboral flexible i d'una relació individualitzada entre el treballador i la patronal; en l'aparició d'organitzacions que funcionen en xarxa i, per tant, constitueixen xarxes d'individus en lloc d'estructures verticals; en un sistema de comunicació que és global i local alhora (global pel que fa a producció dels mitjans de comunicació, però local en relació amb la seva adaptació a les necessitats i els valors de les persones a les quals s'adrecen). Així mateix, el projecte individual és el resultat de la crisi dels sistemes ideològics tradicionals com l'Església o els partits polítics; i de la crisi de la família patriarcal i de les formes tradicionals de la família nuclear. D'aquest procés de canvi material del món on vivim n'ergeixen els individus i els projectes individuals com una forma de reconstrucció de la societat. Aquest és el material amb el qual s'ha de treballar en el procés d'aprenentatge.

“Aquest canvi cultural i socioeconòmic utilitza i desenvolupa un nou entorn tecnològic caracteritzat per internet. No es tracta només d'una tecnologia: és la tecnologia la que organitza el metaparadigma. El paper que avui tenen internet i les xarxes d'ordinadors en general equival al que va tenir l'electricitat en la societat industrial. No és una manera de fer les coses, sinó l'eina, l'instrument gràcies al qual es desenvolupa aquest individualisme organitzat en xarxa, aquesta societat basada en el projecte individual. En altres paraules, internet no és un instrument d'aïllament i d'individualització, sinó l'instrument que permet connectar i treballar en xarxa a partir de projectes individuals d'interès. Novament, això té conseqüències important per al procés d'aprenentatge.

“En termes generals, quan pensem en la societat en el seu conjunt, el problema rau, per una part, en com impulsar la creativitat, la productivitat i la innovació i, per l'altra, en com gestionar aquest procés de canvi constant per tal que no es desintegri ni la societat ni els individus. Cada vegada es fan més necessaris els sistemes flexibles, adequats a la personalitat de cada individu, prou innovadors perquè aquest pugui adaptar-se contínuament a un entorn canviant i, alhora, prou forts perquè no es desintegri en aquest procés de canvi constant, en el qual ha de redefinir els paràmetres de la seva vida i reconstruir la seva forma de comportar-se.

“Necessitem innovació i al mateix temps necessitem valors, no gaires, perquè massa valors ens paralitzen, però sí uns valors bons, fermes i sòlids que quedin quan tota la resta canvia: la relació entre una personalitat flexible que combini l'adaptabilitat permanent a un entorn en constant canvi amb l'habilitat de definir els rols en base als seus valors. La innovació és més efectiva quan, a la vegada, és competitiva i cooperativa, i aquesta cooperació constitueix la dimensió social o l'estructura de la innovació.

“Quines són les transformacions que observem a l'escola i a la ciutat com entorns

d'aprenentatge, dins el marc d'aquest nou tipus de paradigma sociotècnic? El que és més important és una escola adaptada a aquest tipus de societat i d'economia. No serà una escola que transmeti coneixement, sinó una escola en la qual el model essencial ha de ser el "d'aprendre a aprendre"; una escola que inculqui a la persona la capacitat d'aprendre a aprendre durant tota la vida, la capacitat autònoma de reprogramar-se en el món i en la seva vida privada. Ja no hi ha models d'ensenyament i, per tant, sempre hi ha el risc de la innovació; hi ha llibertat, però es tracta d'una llibertat que s'ha de desenvolupar, que no es limita al moment d'obrir el camí. Molt senzill, el coneixement que es va transmetre fa deu anys avui és inútil si no es reprograma constantment; i el coneixement que es va transmetre sense una adaptació de les capacitats és un coneixement que està bloquejant el desenvolupament de coses noves. No només és inútil, sinó que a més és perjudicial." (*Ciutats i aprenentatge en la Societat Xarxa*. VII Congrés Internacional de Ciutats Educadores, Tampere, Finlàndia, juny 2002).

El VIII Congrés de Ciutats Educadores va tenir lloc a Gènova, Itàlia, l'any 2004 amb el lema: "Una altra ciutat és possible. El futur de la ciutat com a projecte col·lectiu."

El Congrés de Tampere havia situat el debat de les ciutats adherides a l'Associació Internacional en un nou registre que havia de ser estudiat detalladament. Aquells aspectes de la vida urbana que les ciutats aportaven als fòrums de debat dels congressos havien adquirit ara nous senyals d'identitat. La facilitat que ja suposava l'ús de les noves tecnologies acostava de forma sorprenent àrees geogràficament molt allunyades. Molts dels temes i problemes que en el passat es restringien a l'àmbit local ara eren objecte d'atenció globalitzada.

El programa final del Congrés advertia: "Un projecte educatiu i cultural de la ciutat que sigui fortament compartit és un pilar fonamental de qualsevol hipòtesi de desenvolupament

local sostenible que sàpiga conjugar positivament la societat local amb els estímuls —però també les potencials desestructuracions— que provenen de la globalització".

El medi ambient i la sostenibilitat, la identitat de les ciutats sotmeses a una forta competència internacional, l'educació permanent tenyida pel canvi constant en els sistemes de producció i distribució, les noves necessitats sanitàries i els programes de prevenció i protecció de la salut, la necessitat de pactes com a forma de gestionar la vida pública... Tots aquests temes no eren nous per a l'Associació de Ciutats Educadores, però s'havien de revisar en vista d'una situació present a la qual cada ciutat estava accedint de forma desigual.

Revisar la vida urbana des d'un concepte d'educació que, sense oblidar els sistemes escolars, anava introduint-se en les institucions ciutadanes a través de totes les formes de permeabilitat que possibiliten les xarxes internacionals de comunicació, era un dels objectius centrals d'aquest Congrés de Gènova que va desembocar en el concepte de *ciutat compartida*.

El procés participatiu és la base mateixa de la *ciutat compartida*, de la democràcia contemporània que aspira a un futur sostenible per a tothom. A les estances del Congrés ressonava altra vegada la idea, ja present en els primers congressos del moviment, en els quals es defensava amb afany la tolerància com a valor indiscutible de les ciutats educadores.

Per als congressistes reunits a Gènova, la tolerància havia d'enfortir-se en la mateixa mesura amb què s'havien intensificat i generalitzat els processos migratoris i les escoles i centres culturals havien de començar a considerar temes propis les condicions polítiques, lingüístiques, religioses i socials del públic al qual dirigien la seva proposta educativa i cultural.

La ciutat ja no podia comptar només amb la iniciativa de les forces polítiques que la dirigien, sinó que havia de buscar formes de

participació ciutadana que aportessin noves dosis de pensament creatiu des de les quals entendre els nous fenòmens socials. Si els ciutadans sentissin la importància i el pes de la seva pròpia veu en el desenvolupament de la vida urbana, ells mateixos es considerarien agents de canvi i la vida local no s'esmicolaria davant dels assalts de la globalització. En la cerimònia d'obertura del Congrés l'alcalde de Gènova, Giuseppe Pericu, ho expressava així:

“La societat d'avui està cada vegada més atomitzada; vivim de forma molt més individual en comparació amb el passat i cada vegada més condicionats pels productes de massa que provenen de móns diferents. Tendim de forma inexorable a perdre la nostra pròpia identitat cultural; la comunitat no es forma sinó que es disgrega en els individus particulars. Cal, i és una profunda exigència, reconstruir, en tant que sigui possible, una sèrie de mecanismes comunitaris; aquests poden basar-se únicament en el conèixer i compartir la realitat, així com en els objectius, grans i petits, proposats en cada moment per la majoria de ciutadans”.

El caràcter militant de la formulació del tema central del Congrés, *Una altra ciutat és possible*, concordava clarament amb els objectius que es proposava assolir.

Dins el marc d'aquest Congrés, es va presentar l'actualització de la Carta de Ciutats Educadores, fruit d'un procés participatiu en el qual s'havia convidat totes les ciutats associades a prendre-hi part. Aquesta actualització responia a la necessitat d'adaptar la Carta als canvis urbans, educatius i socials que experimentaven les ciutats, però mantenint l'esperit inicial de la Declaració de Barcelona.

La nova Carta s'organitza en un preàmbul i tres seccions: El Dret a la Ciutat Educadora, El Compromís de la Ciutat i Al Servei Integral de les Persones. S'hi incorporen temes com la formació al llarg de la vida, l'accés a tots els serveis, edificis i equipaments urbans de totes les persones, en especial d'aquelles que

tenen discapacitats funcionals o dependències per qualsevol circumstància, l'accés i la formació en tecnologies de la informació i la comunicació, el desenvolupament sostenible, etc.

*

L'any 2006 va ser Lió la ciutat que va acollir el IX Congrés de Ciutats Educadores. Els diversos aspectes oberts a la reunió de Gènova ara es volien analitzar com a elements essencials d'un nou humanisme que s'havia de començar a dibuixar. El IX Congrés es va proposar discutir sobre “El lloc de les persones a la ciutat.”

Per descomptat, es tractava d'un objectiu massa ambiciós per ser aclarit en pocs dies, però la intenció era obrir una reflexió col·lectiva sobre les condicions del desenvolupament intern de les ciutats, considerades individualment, i sobre les capacitats de desenvolupament compartit, possibles entre les ciutats associades.

L'educació formal establint llaços de connexió amb l'educació permanent en l'àmbit urbà, les xarxes locals mantenint un nivell acceptable d'atenció sanitària, la sostenibilitat de la vida diària i les seves implicacions en els programes escolars, l'obertura dels centres educatius i artístics al conjunt de la població, sense exclusions de cap tipus, la utilització dels espais públics com a llocs de trobada i de convivència... eren els temes que es van proposar en un intent d'aprofundir en el concepte de *democràcia participativa*, subratllat al Congrés de Gènova.

En aquest catàleg d'aspectes específics que cada ciutat podria fer-se seu, el Congrés de Lió hi va afegir un nou apartat que consistia a analitzar les formes disponibles de compartir objectius i de cooperar entre ciutats.

En aquest Congrés les intervencions van girar a l'entorn de quatre eixos temàtics:

- L'educació durant tota la vida: educació formal i no formal.

- Relacions humanes a la ciutat: viure junts, democràcia i igualtat.
- Els espais urbans i els temps socials.
- La cooperació entre ciutats.

La *solidaritat digital* es va proposar com a resposta a les desigualtats creades per i per a la xarxa. “La lluita contra les fractures digitals passa pel desenvolupament de les infraestructures destinades a teixir la xarxa perquè la interactivitat s’ampliï a la creació de continguts en línia, més enllà del comerç electrònic. La inserció digital a les xarxes d’agents socials passa per la formació en les noves eines i per una diversitat cultural i lingüística dels continguts”.

L’intent de reunir tots els aspectes revisats en el Congrés en una nova concepció de l’humanisme va posar en primer terme un concepte realment malparat al món contemporani: la pau. En aquest Congrés, es va posar de manifest que nombroses administracions senten la responsabilitat i perceben els avantatges de contribuir al desenvolupament democràtic en altres llocs del món, per la qual cosa participen en projectes de cooperació internacional i descentralització amb administracions d’altres països. Igualment, es va evidenciar que les ciutats decideixen treballar en l’àmbit de les relacions internacionals per poder influir en els processos de regionalització i en les polítiques internacionals des de l’enfocament de les ciutats i els ciutadans.

La diplomàcia entre ciutats és l’eina de què disposen les administracions locals per contribuir a crear situacions d’estabilitat en les quals la ciutadania pugui conviure en un entorn de pau, democràcia i prosperitat. En aquest sentit, són moltes les iniciatives que es duen a terme en l’àmbit municipal: els agermanaments i vinculacions entre ciutats de diferents països, l’assistència tècnica, l’assessorament en el desenvolupament de la política municipal, la cooperació amb la ciutadania i les organitzacions de la societat ci-

vil, les activitats de sensibilització, el foment de la comprensió mútua en l’àmbit local, els programes de capacitatció, la solidaritat internacional, la creació de coalicions o l’acció coordinada, etc.

Educar en i per a la pau es perfilava com un eix des del qual revisar actuacions i projectes de futur. Potser, de la mateixa manera que Ciutats Educadores va proposar als governs locals pensar en l’educació com un component de les seves actuacions més que no pas mantenir-la només com un sector en ell mateix, integrant-la en els diferents departaments que configuren el cartipàs municipal. Al seu torn, la Carta de Ciutats Educadores constitueix per ella mateixa una aposta per la pau.

El tema central del pròxim Congrés que va tenir lloc a la ciutat de São Paulo el mes d’abril de 2008 “Construcció de ciutadania en les societats multiculturals” recupera aquest desig i compromís de pau.

Allà es van trobar ciutats de l’Associació que inverteixen en la formació integral de cada persona i en la del conjunt de la ciutadania amb la finalitat de combatre l’exclusió, conscients que l’educació redueix desigualtats i és un element fonamental per a la cohesió social. Les conferències i l’intercanvi d’experiències dins el marc d’aquest Congrés van aportar reflexions i idees sobre com avançar i afrontar els reptes que planteja la convivència entre diferents cultures.

El nou protagonisme i revaloració de què gaudeixen les ciutats, tant a nivell polític com social i econòmic, fa que els seus governs locals estiguin convençuts que tasques com la renovació i reconversió de la base productiva, la generació i manteniment de la infraestructura urbana, el manteniment d’acceptables nivells de qualitat de vida i l’articulació de mecanismes d’integració social es considerin fites que les ciutats no poden resoldre aïlladament. És per això que ciutats de tot el món recorren a la cooperació internacional a la recerca de solucions a

les seves demandes de desenvolupament local i també de solucions compartides i coordinades per enfrontar-se a problemes que els són comuns. És per això que els congressos que organitza l'AICE tenen bona acceptació tant entre les ciutats associades com entre les noves que s'hi van incorporant gradualment.

****

Carta de Ciutats Educadores

Les ciutats amb representació al I Congrés Internacional de Ciutats Educadores, celebrat a Barcelona l'any 1990, van recollir a la Carta inicial els principis bàsics per a l'impuls educatiu de la ciutat. Partien del convenciment que el desenvolupament dels seus habitants no es pot deixar a l'atzar. La Carta es va revisar al III Congrés Internacional (Bolonya, 1994) i al VIII Congrés (Gènova, 2004), per adaptar els seus plantejaments als nous reptes i necessitats socials.

Aquesta Carta es fonamenta en la Declaració Universal de Drets Humans (1948), en el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966), en la Convenció sobre els Drets de la Infància (1989), en la Declaració Mundial sobre Educació per a Tothom (1990) i en la Declaració Universal sobre la Diversitat Cultural (2001).

Preàmbul

Avui més que mai, la ciutat, gran o petita, disposa d'incomptables possibilitats educadores, però també poden incidir-hi forces i inèrcies deseducadores. D'una manera o d'una altra, la ciutat presenta elements importants per una formació integral, és un sistema complex i, alhora, un agent educatiu permanent, plural i polièdric, capaç de contrarestar els factors deseducatius.

La ciutat educadora té personalitat pròpia, integrada al país on s'ubica. Per tant, la seva

identitat és interdependent amb la del territori del qual forma part. És també una ciutat que es relaciona amb el seu entorn, amb d'altres nuclis urbans del seu territori i amb ciutats d'altres països. El seu objectiu constant serà aprendre, intercanviar, compartir i, per tant, enriquir la vida dels seus habitants.

La ciutat educadora ha d'exercitar i desenvolupar aquesta funció de manera paral·lela a les tradicionals (econòmica, social, política i de prestació de serveis), amb una atenció especial a la formació, la promoció i el desenvolupament de tots els seus habitants. Atendrà sobretot els infants i els joves, però amb voluntat decidida d'incorporació de persones de totes les edats a la formació al llarg de la vida.

Les raons que justifiquen aquesta funció són d'ordre social, econòmic i polític, orientades sobretot a un projecte d'ordre cultural i formatiu eficient i convivencial. Aquests són els grans reptes del segle XXI: en primer lloc, "invertir" en l'educació, en cada persona, de manera que aquesta persona sigui cada cop més capaç d'expressar, afirmar i desenvolupar el seu propi potencial humà amb la seva singularitat, creativitat i responsabilitat. En segon lloc, promoure condicions de plena igualtat perquè tots puguin sentir-se respectats i ser respectuosos, capaços de dialogar. I en tercer lloc, conjujar tots els factors possibles perquè es pugui construir, ciutat a ciutat, una veritable societat del coneixement sense exclusions, per la qual cosa cal preveure, entre d'altres necessitats, un accés fàcil de tota la població a les tecnologies de la informació i de les comunicacions que permeten el seu desenvolupament.

Les ciutats educadores amb les seves institucions educatives formals i intervencions no formals (amb intencionalitat educativa fora de l'educació reglada) i informals (no intencionades ni planificades) col·laboraran, de forma bilateral o multilateral, per fer realitat l'intercanvi d'experiències. Amb esperit de cooperació, donaran suport mutu als projectes d'estudi i d'inversió, sigui en forma de

cooperació directa o col·laborant amb organismes internacionals.

La humanitat no està vivint només una etapa de canvis, sinó un veritable canvi d'etapa. Les persones han de formar-se per la seva adaptació crítica i la seva participació activa en els reptes i possibilitats que s'obren amb la globalització dels processos econòmics i socials; per la seva intervenció des del món local en la complexitat mundial i per mantenir la pròpia autonomia enfront d'una informació desbordant i controlada des de centres de poder econòmic i polític.

D'altra banda, l'infant i el jove han deixat de ser protagonistes passius de la vida social i, per tant, de la ciutat. La Convenció de les Nacions Unides del 20 de novembre de 1989, que desenvolupa i considera vinculants els principis de la Declaració Universal de 1959, els ha convertit en ciutadans i ciutadanes de ple dret en atorgar-los drets civils i polítics. Poden, per tant, associar-se i participar d'acord al seu grau de maduresa.

La protecció de l'infant i del jove a la ciutat no consisteix únicament a privilegiar la seva condició. És important trobar el lloc que en realitat els correspon al costat d'uns adults que posseeixin com a virtut ciutadana la satisfacció que ha de presidir la convivència entre generacions. Infants i adults apareixen, a primers del segle XXI, igualment necessitats d'una educació al llarg de la vida, d'una formació sempre renovada.

La ciutadania global es va configurant sense que existeixi encara un espai global democràtic, sense que molts països hagin assolit una democràcia efectiva i al mateix temps respectuosa amb els seus genuïns patrons socials i culturals i sense que les democràcies amb més tradició puguin sentir-se satisfetes amb la qualitat dels seus sistemes. En aquest context, les ciutats de tots els països han d'actuar, des de la seva dimensió local, com a plataformes

d'experimentació i consolidació d'una ciutadania democràtica plena, promotores d'una convivència pacífica mitjançant la formació en valors ètics i cívics, el respecte a la pluralitat de les diverses formes possibles de govern i l'estímul d'uns mecanismes representatius i participatius de qualitat.

La diversitat és inherent a les ciutats actuals i se'n preveu un major increment en el futur. Per això, un dels reptes de la ciutat educadora és promoure l'equilibri i l'harmonia entre identitat i diversitat, tenint present les aportacions de les comunitats que la integren i el dret de totes les persones que hi conviuen a sentir-se reconegudes des de la seva pròpia identitat cultural.

Vivim en un món d'incertesa que dona la màxima importància a la recerca de seguretat, la qual sovint s'expressa com a negació de l'altre i amb malfiança mútua. La ciutat educadora n'és conscient, no busca solucions unilaterals simples; accepta la contradicció i proposa processos de coneixement, diàleg i participació com a camí idoni per conèixer i amb la incertesa.

S'afirma, doncs, el dret a la ciutat educadora, que s'ha d'entendre com una extensió efectiva del dret fonamental a l'educació. S'ha de produir una veritable fusió, en l'etapa educativa formal i en la vida adulta, dels recursos i la potència formativa de la ciutat amb el desenvolupament ordinari del sistema educatiu, laboral i social.

El dret a la ciutat educadora ha de ser una garantia rellevant dels principis d'igualtat entre totes les persones, de justícia social i d'equilibri territorial.

Tot això accentua la responsabilitat dels governs locals en el sentit de desenvolupar totes les potencialitats educatives que acull la ciutat, tot incorporant al seu projecte polític els principis de la ciutat educadora.

Principis

1. EL DRET A LA CIUTAT EDUCADORA

-1-

Tots els habitants d'una ciutat tindran el dret de gaudir en condicions de llibertat i d'igualtat, dels mitjans i oportunitats de formació, entreteniment i desenvolupament personal que la pròpia ciutat ofereix. El dret a la ciutat educadora es proposa com una extensió del dret fonamental de totes les persones a l'educació. La ciutat educadora renova de manera permanent el seu compromís amb la formació dels seus habitants al llarg de la vida en els aspectes més diversos. I perquè això sigui possible haurà de tenir en compte tots els grups, amb les seves necessitats particulars.

En la planificació i govern d'una ciutat es prendran les mesures adients per eliminar els obstacles de qualsevol mena, incloent-hi les barreres físiques, que impedeixin l'exercici del dret a la igualtat. En seran responsables tant l'Administració municipal com d'altres administracions que incideixen a la ciutat, i hi estaran compromesos també els mateixos habitants, tant a nivell personal com a través de les diverses formes d'associació a les quals pertanyin.

-2-

La ciutat promourà l'educació en la diversitat per a la comprensió, la cooperació solidària internacional i la pau al món. Una educació que combati qualsevol forma de discriminació. Afavorirà la llibertat d'expressió, la diversitat cultural i el diàleg en condicions d'igualtat. Acollirà tant les iniciatives d'avantguarda com les de cultura popular, sigui quin sigui el seu origen. Contribuirà a corregir les desigualtats que aflorin en la promoció cultural fruit de criteris exclusivament mercantils.

-3-

Una ciutat educadora fomentará el diàleg entre les generacions, no únicament com a

fórmula de convivència pacífica, sinó com a cerca de projectes comuns i compartits entre grups de persones d'edats diferents. Aquests projectes s'haurien d'orientar a la realització d'iniciatives i accions cíviques, el valor de les quals sigui precisament el seu caràcter intergeneracional i l'aprofitament de les respectives capacitats i valors propis de les diferents edats.

-4-

Les polítiques municipals de caràcter educatiu s'entendran sempre referides a un context més ampli inspirat en els principis de la justícia social, el civisme democràtic, la qualitat de vida i la promoció dels seus habitants.

-5-

Els ajuntaments exerciran amb eficàcia les competències que els corresponguin en matèria d'educació. Sigui quin sigui l'abast d'aquestes competències, hauran de plantejar una política educativa àmplia i de caràcter transversal i innovador i incloure totes les modalitats d'educació formal, no formal i informal i les diverses manifestacions culturals, fonts d'informació i vies de descobriment de la realitat que es produeixen a la ciutat.

El paper de l'Administració municipal és establir les polítiques locals que es considerin possibles i avaluar-ne l'eficàcia i, a més, obtenir els pronunciaments legislatius oportuns d'altres administracions, estatals o regionals.

-6-

Amb la finalitat de realitzar una actuació adient, les persones responsables de la política municipal d'una ciutat hauran de tenir informació precisa sobre la situació i les necessitats dels seus habitants. En aquest sentit, duran a terme estudis que mantindran actualitzats i faran públics i establiran canals permanents oberts a individus i col·lectius que permetin formular propostes concretes i de política general.

Tanmateix el municipi, en el procés de presa de decisions en qualsevol dels àmbits de la seva responsabilitat, tindrà present l'impacte educatiu i formatiu d'aquestes decisions.

2. EL COMPROMÍS DE LA CIUTAT

-7-

La ciutat ha de saber trobar, preservar i presentar la seva pròpia i complexa identitat. Això la farà única i serà la base per a un diàleg productiu al seu si i amb altres ciutats. La valoració dels seus costums i dels seus orígens ha de ser compatible amb les formes de vida internacionals. D'aquesta manera, podrà oferir una imatge atractiva sense desvirtuar el seu entorn natural i social.

A més, promourà el coneixement, l'aprenentatge i l'ús de les llengües presents a la ciutat com a element integrador i factor de cohesió entre les persones.

-8-

La transformació i el creixement d'una ciutat hauran d'estar presidits per l'harmonia entre les noves necessitats i la perpetuació de construccions i símbols que constitueixen referents clars del seu passat i de la seva existència. La planificació urbana haurà de tenir en compte el gran impacte de l'entorn urbà en el desenvolupament de tots els individus, en la integració de les seves aspiracions personals i socials i haurà d'actuar contra la segregació de generacions i de persones de diferents cultures, les quals poden aprendre molt les unes de les altres.

L'ordenació de l'espai físic urbà atindrà les necessitats d'accessibilitat, trobada, relació, joc i esbarjo i un major apropament a la natura. La ciutat educadora atorgarà una cura especial a les necessitats de les persones amb dependència, en la planificació urbanística i d'equipaments i serveis, amb la finalitat de garantir-los un entorn amable i respectuós amb les limitacions que puguin presentar, sense que hagin de renunciar a la màxima autonomia possible.

-9-

La ciutat educadora fomentarà la participació ciutadana des d'una perspectiva crítica i corresponsable. Per a això, el govern local facilitarà la informació necessària i promourà, des de la transversalitat, orientacions i activitats de formació en valors ètics i cívics.

Estimularà també la participació ciutadana en el projecte col·lectiu a partir de les institucions i organitzacions civils i socials, tenint present les iniciatives privades i altres formes de participació espontània.

-10-

El govern municipal haurà de dotar la ciutat dels espais, equipaments i serveis públics adients al desenvolupament personal, social, moral i cultural de tots els seus habitants, amb atenció especial a la infància i la joventut.

-11-

La ciutat haurà de garantir la qualitat de vida de tots els seus habitants. Això suposa l'equilibri amb l'entorn natural i el dret a un medi ambient saludable, a més del dret a l'habitatge, al treball, a l'esbarjo i al transport públic, entre d'altres. Al mateix temps, promourà de manera activa l'educació per a la salut i la participació de tots els seus habitants en bones pràctiques de desenvolupament sostenible.

-12-

El projecte educatiu explícit i l'implícit en l'estructura i el règim de la ciutat, els valors que aquesta ciutat fomenti, la qualitat de vida que ofereixi, les celebracions que organitzi, les campanyes o projectes de qualsevol mena que prepari, han de ser objecte de reflexió i participació, amb els instruments que calgui per ajudar les persones a créixer personalment i col·lectivament.

3. AL SERVEI INTEGRAL DE LES PERSONES

-13-

L'Ajuntament avaluarà l'impacte de les propostes culturals, de lleure, informatives, publicitàries i de qualsevol altra mena, així com les de les realitats que els infants i els joves reben sense cap mediació. Arribat el cas, emprendre, sense dirigismes, accions que donin lloc a una explicació o a una interpretació raonables. Procurarà que s'estableixi un equilibri entre la necessitat de protecció i l'autonomia pel descobriment. De la mateixa manera, proporcionarà àmbits de formació i debat que incloguin l'intercanvi entre ciutats amb la finalitat que tots els seus habitants puguin assumir plenament les novetats que les ciutats generen.

-14-

La ciutat procurarà que les famílies rebin la formació que els permeti ajudar els seus fills a créixer i a fer ús de la ciutat, dins l'esperit de respecte mutu. En aquest mateix sentit, desenvoluparà propostes de formació per als educadors en general i per a les persones (particulars o personal de serveis públics) que a la ciutat compleixen, sovint sense ser-ne conscients, funcions educatives. Així mateix, s'encarregarà que els cossos de seguretat i de protecció civil que depenen directament del municipi actuïn d'acord amb aquestes propostes.

-15-

La ciutat haurà d'oferir als seus habitants la perspectiva d'ocupar un lloc a la societat; els facilitarà l'assessorament necessari per a l'orientació personal i vocacional i possibilitarà la seva participació en activitats socials. En el terreny específic de la relació educació-treball, és important assenyalar l'estreta relació que haurà d'existir entre la planificació educativa i les necessitats del mercat del treball.

En aquest sentit, les ciutats definiran estratègies de formació que tinguin en compte la

demanda social i cooperaran amb les organitzacions sindicals i empresarials en la creació de llocs de treball i en activitats formatives de caràcter formal i no formal al llarg de la vida.

-16-

Les ciutats han de ser conscients dels mecanismes d'exclusió i marginació que les afecten i de les modalitats que revesteixen i desenvoluparan les polítiques d'acció afirmativa necessàries. Atendran d'una manera especial les persones nouvingudes, immigrants o refugiades, que tenen dret a sentir amb llibertat la ciutat com a pròpia. Dedicaran esforços a fomentar la cohesió social entre els barris i els seus habitants de tota condició.

-17-

Les intervencions encaminades a resoldre les desigualtats poden adquirir múltiples formes, però hauran de partir d'una visió global de la persona, configurada pels interessos de cada una i pel conjunt de drets que incumbeixen a tothom. Qualsevol intervenció significativa ha de garantir la coordinació entre les administracions implicades i els seus serveis. Es fomentarà també la cooperació de les administracions amb la societat civil organitzada de manera lliure i democràtica en institucions de l'anomenat tercer sector, organitzacions no governamentals i associacions anàlogues.

-18-

La ciutat estimularà l'associacionisme com a forma de participació i coresponsabilitat cívica, amb la finalitat de canalitzar actuacions al servei de la comunitat i d'obtenir i difondre informació, materials i idees per al desenvolupament social, moral i cultural de les persones. Al mateix temps, contribuirà a la formació per a la participació en els processos de presa de decisions, de planificació i de gestió que comporta la vida associativa.

-19-

El municipi haurà de garantir informació suficient i comprensible i incentivar els seus habitants a informar-se. Tot considerant el valor que suposa seleccionar, entendre i tractar el gran cabdal d'informació actualment disponible, la ciutat educadora facilitarà recursos a l'abast de tothom. El municipi identificarà els col·lectius que necessitin una atenció singularitzada i posarà a la seva disposició punts especialitzats d'informació, orientació i acompanyament.

A més, establirà programes formatius en tecnologies de la informació i les comunicacions per a totes les edats i grups socials, amb la finalitat de combatre noves formes d'exclusió.

-20-

La ciutat educadora ha d'oferir a tots els seus habitants, com a objectiu cada cop més necessari per a la comunitat, formació en valors i pràctiques de ciutadania democràtica: el respecte, la tolerància, la participació, la responsabilitat i l'interès per la cosa pública, pels seus programes, els seus béns i els seus serveis.

*****

Aquesta Carta expressa el compromís de les ciutats que la subscriuen amb tots els valors i principis que s'hi manifesten. Es defineix com oberta a la seva pròpia reforma i s'haurà d'ampliar amb els aspectes que la ràpida evolució social demani en el futur.

Testimonis

Trobareu aquí reunits diferents testimonis d'alcaldes de ciutats membres de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores. Aquests testimonis ens permeten entendre de quina manera la Carta de Ciutats Educadores es concreta en llocs diferents i llunyans com Belo Horizonte (Brasil), Budapest (Hongria), Còrdova (Espanya), Dakar (Senegal), Gènova (Itàlia), Lomé (Togo), Montevideo (Uruguai), Rennes (França), São Paulo (Brasil) i Vallenar (Xile). Ens permeten conèixer la pràctica diària de ciutats compromeses amb l'educació com a eix transversal dels seus projectes polítics, preocupades com estan per millorar la qualitat de vida, individual i col·lectiva, de tots els ciutadans. Aquestes ciutats, i moltes d'altres, troben en l'AICE una plataforma de diàleg, d'intercanvi i d'actuació, plataforma on poder compartir els seus problemes i els seus èxits quotidians.

Belo Horizonte: ciutat que educa!

Fernando Damata Pimentel

Alcalde de Belo Horizonte

L'educació en una ciutat no és una tasca senzilla. Representa, de fet, el repte de transformar la metròpoli en un objecte d'educació en si mateix i fer que tots els seus espais públics puguin proporcionar experiències educadores als seus habitants. És un repte que no s'acaba; és permanent, i requereix intencionalitat política per part dels governants, que serà el que farà finalment la diferència quant a concepció i execució de polítiques públiques en diverses instàncies.

A Belo Horizonte, ciutat coordinadora de la Xarxa Territorial Brasileira de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores, podríem citar diverses polítiques que il·lustren el nostre esforç, les quals expliquem a continuació.

En matèria d'educació, el Programa Escola Integrada beneficia ja prop de catorze mil alumnes entre sis i catorze anys de cinquanta escoles de la xarxa municipal. Aquests alumnes tenen l'opció de realitzar activitats en temps integral, cosa que permet un aprenentatge ampli, de qualitat. Nens i adolescents ocupen el temps que estarien fora de l'escola en activitats culturals i educatives, participant en projectes artísticoculturals, pràctiques esportives i ecològicambientals i classes de llengües. A les activitats no participen únicament les escoles, sinó també ONG, universitats i la mateixa comunitat. Amb l'escola integrada, els diferents espais de la ciutat, com museus, cinemes, teatres, parcs, biblioteques i centres culturals, es transformen en centres educatius.

De fet, el Programa Primera Escola ja ha construït i manté quaranta-quatre Unitats Municipals d'Educació Infantil (UMEI), on més de tretze mil nens i nenes passen el dia.

La majoria són fills de mares que no tenen amb qui deixar els nens. A més de les unitats pròpies, més de vint mil infants de fins a sis anys són atesos a les cent noranta-una llars d'infants concertades amb l'Ajuntament. El Programa Primera Escola de l'Ajuntament és una referència nacional en infraestructura de qualitat per a l'atenció de nens i nenes de fins a cinc anys i mig.

Pel que fa a salut, tenim diverses iniciatives, entre les quals destaca el Programa BH Vida, l'eix principal del qual és la gestió de l'atenció bàsica a través del Programa Salut de la Família i l'organització de les línies d'atenció a l'usuari en tots els nivells de l'assistència prestada a la salut pública, a partir de les següents directrius fonamentals: garantia d'accés, tractant de garantir, a totes les persones que recorrin a la unitat de salut, una atenció adequada i la millor orientació del seu cas; vincle i responsabilització, per mitjà de la construcció d'un vincle entre els equips de salut i les famílies ateses, a través de relacions de confiança i responsabilització mútues; integritat i capacitat de resolució de l'assistència, ja que els equips de salut de la família han de tractar sempre de resoldre els problemes de salut dels seus usuaris, donant-los l'orientació més correcta i adequada per a cada cas; treball en equip i intersectorial, ja que l'abast dels objectius dels programes BH Vida i Salut Integral en les accions en defensa de la vida depèn de l'acció conjunta i articulada de tots els membres de l'equip; *autonomització* de l'usuari, que vol dir fer que guanyi autonomia i també que es coresponsabilitzi de la seva atenció; i finalment la participació popular en la planificació i el desenvolupament de les accions intersectorials, integrant govern i societat civil en les tasques de salut.

En l'àrea urbana, es pot citar Vila Viva, un programa urbanístic, social i ambiental que està transformant la vida dels quaranta-sis mil habitants de l'Aglomerado da Serra, el major conjunt de viles de Belo Horizonte, que ocupa una àrea de més d'1,4 milions de metres quadrats. El programa proporciona condicions de vida ciutadana als habitants, per mitjà de la urbanització de carrers, construcció d'unitats d'habitatges, eradicació d'àrees de risc, implantació de parcs amb equipaments per a la pràctica d'esports i realització d'activitats de lleure i recuperació de fonts, a més d'accions de desenvolupament comunitari, educació sanitària i ambiental i qualificació professional. Les intervencions permeten que aquestes persones tinguin accés a serveis bàsics com transport col·lectiu, aigua tractada, recollida d'escombraries i clavegueram. El punt de partida del programa va ser un estudi en profunditat de la vida dels habitants, el Pla Global Específic de l'Aglomerado da Serra, que es va realitzar en tres etapes: recollida de dades, elaboració d'un diagnòstic dels principals problemes i definició de les prioritats i les accions necessàries per atendre les persones. Una de les bases en què es fonamenta el programa és la implicació de la comunitat, aconseguida a través de la promoció de cursos de capacitat de líders comunitaris que esdevenen multiplicadors del Vila Viva, tot donant a la resta d'habitants consells sobre educació ambiental i sobre com millorar la vida en comunitat. Entre les principals orientacions, hi ha la forma correcta de recollir les escombraries, l'ús racional de l'aigua i el manteniment d'àrees públiques.

Un altre vessant del programa és el suport a la generació d'ocupació i renda, que compta amb la participació del Nucli d'Estudis de Treball Humà de la Universitat Federal de Minas Gerais (UFMG). Un exemple d'aquesta participació és la Cooperativa de les Costureres, que està confeccionant els uniformes dels treballadors que executen les obres. Un altre exemple és el fet que el 80% dels 450 treballadors de les obres són habitants del mateix Aglomerado da Serra.

Les polítiques socials de l'Ajuntament també es troben presents al programa mitjançant la construcció d'equipaments públics com l'Espai BH Ciutadania, Unitats Municipals d'Educació Infantil i Centres de Salut.

Tanmateix, perquè una ciutat sigui realment educadora, ha de compartir responsabilitats i decisions. A Belo Horizonte, no solament el govern municipal, sinó també la societat civil, el sector privat i altres instàncies de govern tenen una parcel·la de responsabilitat i tasques clares en la construcció permanent d'un compromís amb la ciutadania. En aquest model, tant el govern com la societat sumen, adquireixen responsabilitats i comparteixen solucions. Incentivar els propis ciutadans a participar en les decisions que van transformant la realitat de la ciutat és un bon camí. És l'exercici de la democràcia i l'incentiu a la convivència amb la diversitat, aliats amb un fort estímulo pel coneixement de la pròpia història i cultura local, allò que probablement diferencia millor una ciutat educadora d'una ciutat. L'estímul a la participació popular és, potser, l'instrument més gran de transformació i fonamentació dels principis d'una ciutat educadora: transparència, diàleg amb la ciutat, formació de ciutadans conscients dels seus drets i deures. En aquest aspecte, Belo Horizonte està destacant. Aquí, les accions de govern es discuteixen amb la població de diverses maneres. S'implica els ciutadans en el procés de presa de decisions a través de diversos instruments formals, com els consells municipals, i informals, quan el poder públic cerca la comunitat per dialogar-hi i implicar-la en diferents fases de les polítiques públiques: concepció i identificació de les principals necessitats, planificació i execució. El pressupost participatiu és un dels exponentes d'aquesta pràctica, que permet que el ciutadà intervingui en les decisions sobre la destinació dels recursos públics. El 2006 vam innovar en ampliar aquest procés i donar-li viabilitat per primer cop en format digital. El resultat va ser la participació de més de dos-cents mil ciutadans.

Per tant, ser una ciutat educadora no és simplement crear polítiques educatives eficients. És molt més que això. És permetre l'aprofundiment de la democràcia, és permetre que la població formi part de les acci-

ons públiques i en sigui l'objectiu final i és compartir la responsabilitat i el poder amb aquells que són, al cap i a la fi, els principals educadors en l'àmbit quotidià: els ciutadans.

Un districte educador de Budapest

Gábor Demszky
Alcalde de Budapest
György Alföldi
Arquitecte

Benvolgut lector/Benvolguda lectora,

Vull donar-vos la benvinguda de part dels ciutadans de Budapest. Fa uns quants anys que la nostra ciutat és membre de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores i m'omple de satisfacció que Budapest sigui el centre regional de la Xarxa d'Europa Central i Oriental.

Els objectius de l'AICE són universals, i estic convençut que les ciutats membres que en formen part poden treure molt de profit de les experiències les unes de les altres. Per això, em plau presentar-vos una breu descripció d'un dels projectes més destacats de la nostra ciutat: el programa de renovació urbana del barri de Magdolna. Espero que la lectura d'aquesta presentació us porti una informació útil que pugueu aprofitar per a la vostra ciutat.

Barri de Magdolna, districte de Józsefváros (Budapest)

El Programa del Barri de Magdolna (Józsefváros-Budapest) es va endegar a Hongria l'any 2005. Es tracta d'un projecte pioner que té com a objectiu la renovació d'un districte urbà desafavorit amb la participació dels propis veïns. Es basa en un programa que abraça aspectes socials, culturals i tècnics.

El districte de Józsefváros —districte VIII de Budapest— fa trenta-quatre hectàrees d'ex-

tensió i té una població aproximada de 12.000 habitants. El barri és l'àrea metropolitana pobra més gran de Budapest.

Programes de regeneració urbana a Budapest

L'estructura administrativa de la capital determina la manera com s'ha de desenvolupar la ciutat i com aquest desenvolupament afecta la vida dels seus habitants. Un sistema administratiu de dos nivells garanteix que la majoria de les tasques es duguin a terme. A més a més, l'Ajuntament de Budapest disposa de vint-i-tres consells de districte que treballen a la capital. Aquests consells tenen veu a l'hora de decidir sobre les polítiques de desenvolupament a escala municipal, però encara queda molt a fer per acabar d'afinar aquesta tasca cooperativa.

L'any 2004, l'Ajuntament de Budapest i el Govern local de Józsefváros van arribar a un acord sobre la renovació social urbana integrada amb la creació d'un consorci: Rév8-Józsefváros Rehabilitation and Urban Development Ltd. Aquest consorci va desenvolupar el Programa del Barri de Magdolna¹ com a projecte de renovació a mitjà termini en un període de quinze anys. El 2005 la ciutat de Budapest va decidir d'endegar tota una sèrie de projectes pilot de renovació urbana basats en aspectes culturals i socials en diverses zones de la ciutat. Durant els anys 2005-2008 l'atenció es va concentrar en tres

---

¹ REV8 "Regeneration Program in Budapest – Józsefváros, Magdolna Quarter Program 2007", disponible a http://www.rev8.hu/csatolmanyok/eng_dokok/eng_dokok_2.pdf.

zones de renovació urbana de Budapest: Ferencváros (districte IX); l'anomenat Dzsombuj prop de la Illatos út, Köbánya (districte X), i Bihari út, Józsefváros (districte VIII), el barri de Magdolna.

Estat del barri de Magdolna

Al barri de Magdolna hi viu un gran nombre de famílies desfavorides, la majoria d'ètnia gitana. La taxa d'atur és la més alta de tot Budapest i del districte, i la proporció de població ocupada és la més baixa de la ciutat. Les estadístiques sobre educació també parlen per si mateixes: la proporció de persones sense escolarització primària és elevada i el nombre de persones amb estudis superiors és baix. És una de les zones més deprimides de Józsefváros pel que fa a la situació econòmica i a l'índex de desocupació. La taxa de criminalitat és elevada malgrat la millora de la seguretat pública. Un altre dels problemes greus és el consum i el tràfic de drogues, a més d'un llarg historial de prostitució al barri, que gairebé ha desaparegut a les zones públiques.

El programa model de renovació

L'objectiu general del programa consisteix a endegar un pla de renovació urbana en el qual tots els elements es desenvolupin amb la participació activa dels veïns del barri. Es pretén que actui com a catalitzador d'altres programes públics i desenvolupi una part única i molt atractiva de la ciutat mitjançant la creació de nous espais públics i culturals i renovant els equipaments que ja existeixen.

L'objectiu social consisteix a millorar el nivell de vida general facilitant unes condicions de vida adequades de les tres maneres següents: fer que els veïns del barri participin activament en el programa, reforçar la unitat de la comunitat local i mantenir la diversitat social.

La finalitat econòmica és augmentar la generació d'ingressos i l'autosuficiència de la zona mitjançant el desenvolupament del mercat laboral local i reduint l'atur crònic.

L'objectiu mediambiental consisteix a ampliar les zones públiques i verdes pel que fa a extensió i qualitat. Per aconseguir aquesta fita, es crearà un entorn de convivència sostenible mitjançant la millora continuada dels edificis. Aquesta mesura es durà a terme en petits passos, salvaguardant els edificis de valor arquitectònic i construint nous habitatges.

Els nostres programes inclouen: 1) renovació dels edificis amb la participació dels propietaris; 2) renovació de l'espai públic amb Greenkeys;² 3) centre comunitari; 4) programa educatiu; 5) prevenció de la criminalitat; 6) programa d'ocupació i per a emprenedors; 7) programa de desenvolupament de la comunitat i 8) programa "Pati vivent".

El centre comunitari i el programa educatiu

Es crearà un complex a l'antiga fàbrica de guants abandonada per acollir programes culturals i de formació alternatius i un espai cultural públic per al veïnat. Una de les característiques més destacables de l'edifici són la seva accessibilitat i la seva multifuncionalitat.

Un dels principals objectius del centre comunitari, a més de centrar-se en el desenvolupament de la comunitat i de proporcionar serveis de consulta, consisteix a donar suport al programa educatiu de l'escola de primària Erdélyi oferint cursos especials que pretenen fomentar la creativitat i la conscienciació de nens i nenes de diferents orígens socials i culturals que van a l'escola i, al mateix temps, donar-los l'oportunitat perquè experimentin ells mateixos, i juguin i aprenguin plegats.

² Vegeu la pàgina web de Greenkeys (Urban Green as a Key for Sustainable Cities): <http://www.greenkeys-project.net/hu/home.html>

És fonamental que els infants que viuen en una situació desfavorida puguin superar els esculls acumulats durant generacions mitjançant el desenvolupament dels seus coneixements i habilitats. A més de l'educació tradicional, caldria donar més importància a la creativitat, la llibertat i l'amplitud de mires. El programa proposat d'expressió artística i visual digital, a més de beneficiar l'escola, podria ser una bona opció per als joves interessats en el vídeo, la fotografia i altres mitjans, i per a altres joves de dins o de fora del barri.

Els esdeveniments culturals estan pensats per aplegar gent de diferents orígens culturals i fomentar l'acceptació mitjançant l'ampli abast i el caire lúdic de les activitats. La varietat dels programes organitzats permet que tothom triï la seva activitat preferida. Fins ara no hi ha hagut cap espai d'organització institucional al districte, ni cultural ni de cap altra mena, en què es pogués passar el temps de lleure. En aquest edifici també s'instal·laran les oficines de gestió de la renovació urbana local del barri. El programa educatiu és un element clau en la renovació del barri. Com a part d'aquest programa, es renovarà l'escola de primària Erdélyi, es crearà una institució amb noves tasques educatives (centre comunitari) i es posarà l'èmfasi en l'educació preescolar.

La renovació de l'escola de primària i secundària Erdélyi és fonamental, tant o més que disposar d'un centre educatiu obert que proporcioni una educació de qualitat i també oportunitats de formació contínua i cursos per a adults. El principal efecte de la reorganització institucional serà la inclusió de l'escola primària —actualment amb un 100% aproximadament d'alumnat d'ètnia gitana— i la creació d'oportunitats perquè joves (i adults) del barri en situació desfavorida puguin acabar l'educació primària i obtenir un certificat: un requisit indispensable per optar a moltes feines qualificades.

L'obertura i el funcionament d'aquesta escola reformada, que també ofereix educació ar-

tística, podrien afavorir l'assoliment del canvi que es persegueix a llarg termini, perquè ajuden a apreciar el valor de l'aprenentatge i el treball, i la utilitat de tots dos.

El fet de traslladar nens i nenes a l'escola secundària "obriria" l'escola als veïns del barri, ja que els oferiria nous programes d'ampli abast i fomentaria el desenvolupament dels programes del centre comunitari.

El programa d'educació artística i creativa Digital Childhood (Infància Digital) de Kid Pix es va iniciar l'any 2006. Un cop a la setmana, es reserva un període de quatre hores per a la formació del professorat i es dedica un període de dues hores als nens i les nenes. En el projecte, hi participen quinze infants i vint mestres. Com que el programa educatiu es realitza principalment amb ordinadors, calia que l'escola dugués a terme la renovació i actualització de les sales d'informàtica, que van finalitzar a l'octubre.

L'any 2006 es va posar en marxa un projecte pilot educatiu suec, el Tricky Fox, amb el patrocini de l'Ambaixada de Suècia i l'Institut Suec. El projecte setmanal ofereix una activitat interessant bisetmanal de dues hores de durada per a alumnes de primer fins a quart curs de primària. Al programa, hi participen quinze nens i nenes. Al desembre, es va elaborar un petit llibre amb l'ajuda dels infants. El programa preveu una col·laboració estreta amb les biblioteques.

Es pretén que la feina de realització d'aquest projecte es coordini amb el programa educatiu de l'escola de primària i de secundària Erdélyi, donant suport a alumnes desfavorits per tal de facilitar la transició d'aquests nens i nenes de la llar d'infants a l'escola primària. En l'actualitat, la representació d'ètnia gitana a les dues llars d'infants del barri no arriba al nivell de segregació de l'escola primària. També caldria que les llars d'infants estiguessin relacionades amb els programes de l'escola primària i secundària i amb els del centre comunitari.

El centre comunitari i l'escola organitzen plegats els programes Pla de Renovació de Zones Públiques i Ocupació i Formació.

Un districte educador

L'objectiu principal del nostre programa és reconstruir un teixit social força malmès. Tenint en compte aquesta finalitat, ens hem marcat com a prioritat —a banda de millorar les condicions d'habitatge— reconstruir la xarxa social: proporcionar els mitjans perquè diferents estrats socials i culturals tinguin veu pròpia, representin els seus propis interessos i estableixin els contactes socials adients. La renovació del programa educatiu de l'escola és el primer pas per ajudar generacions de veïns a adquirir aquestes habilitats i motivar els nens i nenes perquè aprenguin. El segon pas consisteix a desenvolupar un sistema d'aprenentatge continu, ja que els adults que viuen al barri van perdre l'oportunitat d'acomplir aquesta fase de les seves vides;

cal atreure'ls cap a l'escola perquè puguin millorar les seves habilitats socials (per tal d'establir nous contactes) i desenvolupar la seva competitivitat en el mercat laboral. D'aquesta manera, podran ser responsables del seu propi futur. Els programes del centre comunitari tindran com a objectiu centrar-se en els alumnes que abandonen l'escola per causes socials. Així, doncs, aquest programa s'endinsa en un territori desconegut, no solament a Hongria, sinó a tota l'Europa de l'Est. Vam elaborar el nostre programa d'acord amb l'exemple presentat pel programa de les Ciutats Educadores i altres programes de la Unió Europea, però actualment no hi ha pautes que permetin mesurar les nostres fites. Per aquest motiu, vam desenvolupar un mètode entenedor, constructiu i flexible que ens permetés de comprovar —any rere any— si anem pel bon camí. Per tal d'assolir l'èxit, hem d'aprendre contínuament i seguir pel camí que hem triat: aquesta és la tercera fase del nostre projecte de districte educador.

Còrdova, ciutat educadora

Rosa Aguilar Rivero
Alcaldessa de Còrdova

Després de vint anys, gairebé consecutius, d'una política basada en la igualtat, la justícia social i la llibertat, podem dir que Còrdova, fidel a les seves arrels històriques, s'ha consolidat com a ciutat educadora.

Per aconseguir-ho, ha calgut partir de les premisses següents:

- el dret a l'educació,
- l'educació com a eina de transformació social, i
- la ciutat educa.

L'acció de govern repercuteix en la vida present i en la futura de la ciutadania, en la seva qualitat de vida i en la identitat de la ciutat.

Els principis que conté la Carta de Ciutats Educadores han estat, des del 1990, els que ens han servit com a referent per construir el nostre propi model identitari.

Mantenir-se ferm i coherent amb els esmentats principis en una societat competitiva, consumista i utilitarista com la nostra no ha estat, ni està, exempt de dificultats. La feina del dia a dia i una tasca de planificació integrada, basada en la coherència, la coordinació de les diferents àrees municipals, la participació ciutadana, la transparència i la informació han estat les nostres eines de govern.

Tot el que hem dit ho explicitem al quadre següent, en el qual els principis i els objectius s'han materialitzat en actuacions concretes:

COMPROMÍS DE LA CIUTAT (principis de la Carta de Ciutats Educadores)	ACTUACIONS MUNICIPALS
Art. 8: "La planificació urbana haurà de tenir en compte el gran impacte de l'entorn urbà en el desenvolupament de tots els individus."	Dos plans Generals d'Ordenació Urbana VIMCORSA, empresa municipal de promoció d'habitatges socials. Dos Plans Estratègics de la ciutat. Pla d'Accessibilitat.
Art. 9: "La ciutat educadora fomentarà la participació ciutadana des d'una perspectiva crítica i corresponsable."	Procés de Pressupostos Participatius. Reglament de Participació Ciutadana. Programa de Subvencions per a col·lectius ciutadans.
Art. 10: "El govern municipal haurà de dotar la ciutat dels espais, equipaments i serveis públics adients al desenvolupament personal, social, moral i cultural de tots els seus habitants, amb atenció especial a la infància i la joventut."	Xarxa de Centres Cívics (deu a tota la ciutat). Xarxa d'instal·lacions esportives. Xarxa de biblioteques. Xarxa de Centres de Serveis Socials. Centre d'Educació Vial. Parc La Ciudad de los niños. Zoològic de Còrdova Instal·lacions infantils a totes les places i parcs de la ciutat Museu Julio Romero de Torres, Alcàsser Los Reyes Cristianos, Museu Arqueològic

COMPROMÍS DE LA CIUTAT (principis de la Carta de Ciutats Educadores)	ACTUACIONS MUNICIPALS
Art. 11: "Equilibri amb l'entorn natural i el dret a un medi ambient saludable..."	Fundació del Jardí Botànic. Programa de Compliment de l'Agenda 21. Programa de recuperació del riu.
Art. 12: "El projecte educatiu de la ciutat, els valors que aquesta ciutat fomenti, la qualitat de vida que ofereixi, les celebracions que organitzi... han de ser objecte de reflexió i participació..."	Celebració dels Dies Internacionals de: drets de la infància, dia de la discapacitat, dia per la pau i la no-violència, dia de la no-discriminació racial, entre d'altres. Festa per l'Escola Pública. Festival de la Guitarra. Concurs Nacional d'Art Flamenc. Biennals d'Arts Plàstiques i de Fotografia. Cosmopoètica. Celebració dels Patis cordovesos, reixes i balcons.
Art. 14: "La ciutat procurarà que les famílies rebin la formació que els permeti ajudar els seus fills a créixer..."	Escola de pares i mares. Servei d'Orientació a les Famílies. Programa de suport a les AMPA. Col·laboració amb la Universitat, Sindicats i Col·lectius de Renovació Pedagògica i amb el Centre de Formació del Professorat en jornades, seminaris, trobades, etc. de formació en l'educació.
Art. 15: "La ciutat haurà d'oferir als seus habitants la perspectiva d'ocupar un lloc a la societat..."	Institut Municipal de Desenvolupament Econòmic i Ocupació. Programes de Garantia Social.
Art. 16: "Les ciutats han de ser conscients dels mecanismes d'exclusió i marginació que les afecten..."	Consell Local de la Immigració. I Pla d'Immigració. Unitat d'Intervenció Social de carrer per a la prevenció de la mendicitat infantil.
Art. 17: "Es fomentarà també la cooperació de les administracions amb la societat civil organitzada de manera lliure i democràtica en institucions de l'anomenat tercer sector..."	Consell Local de Cooperació Social. I Pla de Cooperació Social.
Art. 18: "La ciutat estimularà l'associacionisme com a forma de participació i coresponsabilitat cívica, amb la finalitat de canalitzar actuacions al servei de la comunitat..."	Procés de Pressupostos Participatius. II Reglament de Participació Ciutadana. Creació dels Consells de Districte i Junes Locals de Districte. Membre de la Comissió d'Autoritats Locals per a la Inclusió Social i Democràcia Participativa. Membre del Fòrum Social Mundial. Participant en el Programa URB-AL.
Art. 20: "La ciutat educadora ha d'oferir a tots els seus habitants, com a objectiu cada cop més necessari per a la comunitat, formació en valors i pràctiques de ciutadania democràtica: el respecte, la tolerància, la participació, la responsabilitat i l'interès per la cosa pública..."	Programa Educatiu "Educar per a la Pau, la Convivència i la Solidaritat" (infantil i primària). Programa Educatiu "La Solidaritat, tasca de tots". Programa "Escola de Pares i Mares".

Finalment, no em puc estar de manifestar que el projecte cordovès és fruit i reflex d'un treball col·lectiu; de la força que els ciutadans,

els tècnics i els polítics tenen per aconseguir transformar les idees en projectes i aquests, en realitats.

El sector de l'educació té un interès important per a totes les societats humanes, més particularment per als països en vies de desenvolupament i, d'una manera especial, per a les seves col·lectivitats locals.

Avui dia, en la majoria dels nostres països, el camp del desenvolupament local experimenta canvis profunds. És el cas del Senegal on, segons la Llei 96/07 del 22 de març de 1996, l'educació forma part de les competències transferides a les col·lectivitats locals, consagrant d'aquesta manera, cada vegada més, l'existència i el reconeixement d'un poder local.

En aquest context, la construcció d'un espai urbà desenvolupat, harmoniós i sostenible exigeix que el model de gestió de les nostres col·lectivitats integri de manera creixent i sostinguda la dimensió de formació i d'educació dels actors socials a la consciència cívica i ciutadana, amb una visió compartida dels valors, les relacions, la manera de viure, etc.

En aquest terreny, la política de la ciutat de Dakar queda lligada a la que defineix l'Estat de Senegal, la finalitat de la qual és el desenvolupament sostenible, la integració harmoniosa i la participació de tothom en la vida de la nació.

La nostra estratègia es basa essencialment en la disponibilitat, en escoltar, en la cooperació i en la comunicació per tal d'arribar a una veritable adhesió popular a les nostres gestions, factor indiscutible de cohesió social.

És aquesta la raó de l'interès i l'autèntic mòbil de la creació de la Ràdio Municipal de Dakar,

predeterminada a servir d'enllaç entre les autoritats municipals i els ciutadans.

Nosaltres sensibilitzem, informem, definim i contribuïm a l'educació de la població, particularment de les capes juvenils, per fer-ne ciutadans modèlics, però també defensors de la cohabitació pacífica entre individus vinguts d'horitzons, d'ètnies, de cultures o de religions diferents.

Suport sense restriccions als esforços nacionals

Les necessitats i les aspiracions de les minories són sistemàticament identificades i preses en consideració per evitar frustracions o oposicions radicals caracteritzades per les lluites de poder, les revolucions o les guerres civils.

En l'àmbit rigorós del coneixement, fora de la nostra agosarada i voluntarista política que té com objectiu l'educació universal i incideix especialment en l'escolarització de les noies, hem orientat els nostres esforços a la Direcció de l'Educació i la Cultura (DEC), a la realització d'un teixit infraestructural modern i adequat, que es tradueix per l'existència d'un mapa escolar digne de respecte —ràtio nombre d'infraestructures/població per escolaritzar— així com per accions meritòries destinades a obtenir resultats.

Nosaltres donem suport al Govern, que dedica el 40% del pressupost nacional a l'educació, mentre que a l'Àfrica l'objectiu és arribar al 20%. Una política que s'ha traduït en la democratització de l'ensenyament sobretot en l'etapa infantil, amb el model universal de "la casa dels més petits", una iniciativa

del cap de l'Estat de Senegal, acceptada com a tal per la Unesco.

A més, afavorim l'accés dels ciutadans a les tecnologies de la informació i de la comunicació (TIC) a través de la formació i de la inserció socioprofessional. Aquest programa està dirigit tant als qui surten abans d'hora del sistema escolar com als alumnes i als estudiants, així com a les mestresses de casa i als joves sense feina.

Pacte de cooperació

D'altra banda, vista la forta implicació de la població en el desenvolupament de la ciutat, estem elaborant un pacte de cooperació fecund i amistós entre l'administració municipal i els actors del desenvolupament, pacte en el qual tindran el seu lloc la sensibilització i la mobilització al voltant de les qüestions educatives i de formació.

Aquest pacte afecta dues grans federacions del moviment associatiu: el Col·lectiu dels Comitès de Desenvolupament Local (CCDL) i

l'Entesa de Moviments i Associacions de Desenvolupament (EMAD), que són els marcs de reflexió, de concertació i d'acció a l'interior dels quals poden evolucionar totes les categories d'actors —populars i institucionals.

L'experiència de la municipalitat de Dakar és certament modesta, però confirma el nostre optimisme en la proposta d'una nova cultura urbana més productiva i promocionadora de ciutadania a través d'una gestió de cooperació de la ciutat.

Aquesta proposta afavoreix el compromís de tots els integrants de la ciutat i dóna vida a diverses iniciatives i projectes ciutadans destinats tots a situar la nostra ciutat entre les ciutats educadores i dirigint decididament l'emergència d'una ciutat del coneixement.

Això no obstant, aquesta experiència dakariana com, d'altra banda, les altres experiències dels països pobres per expandir-se i mantenir el rumb, necessitarà el suport d'organitzacions com la nostra, també dels socis per al desenvolupament.

De la dimensió educativa de les polítiques del govern local a Gènova

---

Marta Vincenzi

Alcaldessa de Gènova

Participar “en què”, participar “com”?

El projecte Gènova Ciutat Educadora ha fet vuit anys. Un període de temps potser massa breu per poder valorar-ne els encerts i els resultats tangibles, però prou llarg per permetre analitzar el camí recorregut i imaginar-ne de futurs.

L'anàlisi i la revisió de la seva història, realitzades principalment durant l'any 2005, han fet palesa una necessitat: relligar els fils d'aquest projecte amb la trama dels canvis, polítics i socials, globals i locals, esdevinguts en aquests anys i que es plasmen en nous intents, altres instruments i diferents objectius.

L'exigència d'una reactualització per a Gènova de la Carta de Ciutats Educadores és una qüestió oberta reclamada, d'una banda, pel creixement de la demanda democràtica de participació efectiva, i de l'altra, per la recerca d'espai per part de les polítiques públiques en contextos educatius ampliat.

La proposta inicial del desembre de 1999 es va caracteritzar expressament per l'amplitud del compromís i pel contingut filosòfic i abordava la qüestió de la construcció col·lectiva d'un projecte educatiu de ciutat. Es pot afirmar que va ser un projecte cultural encaminat a compartir una visió: la idea d'una ciutat atenta a les persones i, sobretot, a les seves relacions. L'Ajuntament va optar per la possibilitat que les competències pròpies i les dels ciutadans implicats, de forma individual o organitzats, interaccionessin dins d'espais adients de reciprocitat per dibuixar plegats la qualitat de la vida a la ciutat.

L'evolució d'aquella idea originària va conduir més tard, a través d'un procés participa-

tiu que es va anar desenvolupant en tres anys, al seu perfeccionament, el qual es va traduir en una reflexió de tipus politicoinstitucional que va aconseguir centrar-se en el nou paper dels governs locals en el desenvolupament local dels territoris, en sintonia amb els estímuls procedents del debat internacional, passant per les connexions amb models i experiències de transformacions urbanes i socials que altres ciutats estaven realitzant i/o experimentant com a autèntics i veritables laboratoris. La realització del X Congrés de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores, celebrat a Gènova el novembre de 2004, també tenia aquest objectiu. Potser no es van trobar ni es van fer servir totes les respostes i solucions possibles; però, de fet, es va aconseguir evitar el risc del replegament sobre el propi territori local.

La proposta inicial plantejava conceptes com ara govern, governabilitat o representació al costat d'altres com ara esfera pública, decisions col·lectives i descentralització. Les seves iniciatives, seminaris i debats van servir per ampliar l'àrea de contrast i les posicions dins una platea formada tant pels moviments, grups i subjectes que als anys setanta havien viscut la primera gran època de participació del nostre país com per aquells que entrellaçaven els propis interessos professionals amb els del compromís cívic i fins i tot per aquells que entraven a la vida pública per primera vegada.

Aquest debat es va anar erosionant progressivament a causa de la confrontació entre les formes del poder i la demanda de participació en les decisions sobre els béns comuns. Coexistien i s'enfrontaven visions, temes i llenguatges diversos: des dels poders més forts fins als líders polítics il·luminats, des

d'experiències de convivència civil sorgides "des de sota" fins als projectes promoguts per l'Ajuntament, des de les lògiques de Govern central fins a les relacions amb el territori.

La qüestió de la dialèctica inherent entre poder i participació s'inscriu dins la complexa discussió vinculada al significat postmodern de democràcia i a la temptativa, encara en curs, de conjuminar les transformacions dels sistemes democràtics occidentals amb la presència d'una noció de poder plural i canviant.

Els arguments d'aquesta discussió troben avui dia en algunes "bones praxis locals" èxits delimitats i respostes a-illa-des, de qualitat per a la nostra ciutat, que, tanmateix, se situen del costat dels cors de denúncies contra les mancances i les incapacitats de les formes de la política tradicional per proporcionar idees i instruments. És cert que es tracta d'experiències que potser encara necessiten temps per poder ser llegides, interpretades i compreses profundament.

En realitat, el debat sobre aquests aspectes no es va produir ni es produeix de forma indolora, perquè ha tingut lloc en l'àmbit dels conflictes sorgits com a conseqüència de la crisi dels models de *welfare*. Les divergències, les distonies i els abandonaments que s'han anat succeint no es poden resoldre per mitjà de l'enginyeria jurídica del concepte de subsidiarietat, extret del dret europeu i avui principi constitucional. Les pràctiques polítiques impregnades d'arguments com ara la cohesió social, la responsabilitat pública o la ciutadania resten, en realitat, profundament hipotecades per l'accidentalitat i precarietat de dos fronts, el de la recerca de noves relacions entre l'àmbit públic i el privat sota la forma de partenariat i el d'una profunda re-orientació dels recursos públics.

La proposta "eugènica" (del nom del projecte genovès Pacte d'Eugeni@) ha tingut, de fet, el mèrit de revelar, afrontar i relançar les qüestions sobre el futur de la ciutat per mitjà d'una lent interpretativa que ha ensenyat a anar més enllà dels enfocaments de gestió, administra-

tius i burocràtics, palesant la riquesa i el caràcter ineludible d'altres enfocaments.

Simbòlicament, ha representat un lloc on promoure, posar a prova i contrastar posicions, sabers i expectatives amb l'única finalitat de crear relacions, de fer un exercici de diversitat i de tenir cura de la confiança creada. S'ha centrat en els individus confiant en la superació de pertinences i individualismes mitjançant un concepte de participació que s'ha de desenvolupar seguint el rastre d'una recerca basada en els valors, les idealitats i les passions i que els grups i les organitzacions han de promoure com a motor de la cohesió social. Ha escollit parlar de pactes, avançant-se a modes posteriors, com a formes sostenibles de recomposició col·lectiva pel fet d'estar impregnades del capital fiduciari i allunyades dels components merament econòmics de les dinàmiques socials. La identitat "eugènica" es compon de tots aquests trets.

La convicció profunda que l'ha afavorida és que no n'hi ha prou amb una *actuació* d'emergència, desestructurada, acèfala, sinó que també cal temps per reflexionar i distanciament de la quotidianitat per incorporar nous punts de vista, albirar altres horitzons i orientar les complexitats. La proposta d'aquesta participació ha estat una aposta carregada d'utopia, perquè ha intentat premiar la qualitat de la ciutadania reconeixent l'existència d'una multiplicitat de formes d'accés a la vida pública a través de les quals intentar esdevenir persones/ciutadans/col·lectivitats actius i conscients.

Per aquesta raó, avui, amb un distanciament d'una dècada des de l'experiència del Pacte d'Eugeni@, després d'haver superat l'etapa de reflexió sobre els serveis i la fase d'afirmació d'altres actors en la societat i d'haver posat en marxa, l'any 2004, un procés de planificació social de la ciutat amb mesures i recursos relacionats amb l'activació de la ciutadania, l'Administració local segueix incloent com a primer punt de la seva agenda política la participació com a mètode i essència de govern.

Perquè la participació continua sent una qüestió política que està relacionada amb la demanda creixent de democràcia i amb l'exigència dels ciutadans de participar en les decisions que es caracteritzen per tenir un fort impacte en la vida quotidiana del barri i dels territoris. Sovint es tracta de decisions anomenades "públiques" des del punt de vista administratiu i de procediment, però que són percebudes com a "privades" des del punt de vista dels processos i polític en sentit ampli, i que, de fet, estan lluny de reconèixer i acreditar una esfera pública compartida.

El treball que l'Administració local vol portar a terme, omplint de sentit les paraules de la Carta de les Ciutats Educadores —"La ciutat educadora estimularà la participació ciutadana des d'una perspectiva crítica i corresponsable"—, se centra avui en l'anàlisi dels instruments de participació existents i dels que s'han d'anar construint. Cal promoure amb més afany i convicció la participació "tècnica, reglamentaria, administrativa" sense minvar-ne el significat i la força: els ciutadans han de saber utilitzar els instruments que la normativa posa a la seva disposició. Entre els instruments que cal valorar destaca també el "Urban Center", que en aplicació de la "Resolució sobre la qualitat arquitectònica en l'entorn urbà i rural", aprovada pel Consell de la Unió Europea el 2001, contribueix a l'afirmació de la democràcia urbana com a "mitjà d'articulació entre l'Administració municipal i la ciutadania". De fet, ha arrelat la convicció que la regeneració urbana i la cohesió social no solament impulsen la qualitat de vida de les nostres ciutats, sinó que també ens ajuden a enfrontar-nos a exclusions i marginalitats. Gènova, com altres ciutats que han instituït aquests centres, també pretén endegar i mantenir oberts el diàleg i el debat amb els ciutadans sobre els grans processos de desenvolupament urbà, divulgant-los i discontint-los mitjançant un pla d'escolta que girarà entorn de la paraula "responsabilitat"

o, més ben dit, "coresponsabilitat" de les decisions.

Les diverses visions de la realitat han de ser propositives, dictar premisses del raonament, construir condicions del discurs a través del qual l'ampliació de l'espai públic es defineixi per obertures i no per violacions, per intercanvis i no per atacs, per conflictes i no per destruccions.

Quant a les relacions amb l'exterior, el projecte de redacció del Balanç Social de Gènova segueix el rastre de la regulació i de la planificació social de la ciutat que ja s'han posat en marxa. La mesura de l'impacte de les polítiques de govern local en el *welfare* ciutadà constitueix tant una fita important per una administració com un punt de partida fonamental per a la difusió de pràctiques i instruments de l'escolta i de l'actuar col·lectiu.

D'altra banda, tots aquests objectius tenen una finalitat representada per un salt qualitatiu, la construcció d'un vertader i propi projecte per a Gènova que, tot i que sigui promogut per l'administració municipal, no pot ser portat a terme per ella sola. L'esperit d'aquesta tensió projectual s'ha d'expressar per mitjà de les idees de futur que els joves voldran i sabran introduir-hi i de la capacitat d'atracció que la ciutat sabrà i voldrà oferir-los. La nostra idea de Gènova Ciutat Educadora segueix sent conscient que les ciutats requereixen una formulació nova del paper de la política, com a pràctica que no pot prescindir d'enfocaments de coneixement i apropiacions de la realitat en clau purament fenomenològica, però que mai no han d'interrompre el *continuum* de l'exercici de l'atenció, del veïnatge, del respecte.

Esperem que tots els esforços que un govern local desplega per interceptar fenòmens de recomposició de la comunitat cap a la societat permetin veure sota una altra llum la zona grisa, cada vegada més consistent, de les relacions entre institucions i societat.

En quina mesura Lomé és una ciutat educadora?

Lodé Aouissi

Alcalde de Lomé

Ciutat capital, costanera i milionària, Lomé assegura a Togo i a la subregió oest africana un paper motor important en el desenvolupament social, econòmic i cultural d'altres ciutats de Togo i dels països del sud del Sàhara, que no tenen façana marítima.

Lomé és una ciutat que ofereix als joves, als infants i als mateixos adults totes les oportunitats de formació per mitjà dels nombrosos centres escolars de tots els nivells, els centres de perfeccionament i d'alfabetització, els centres de formació professional, etc.

Aquestes estructures, del sector privat o bé del públic, estan obertes a tots els habitants de la ciutat, que gaudeixen d'un entorn cultural molt favorable, amb diversos centres culturals i nombroses infraestructures esportives, sociosanitàries, econòmiques i de comunicació. Els mitjans d'informació —premsa escrita, ràdio, televisió, etc.— es van desenvolupant. L'accés a internet està garantit per una gran densificació dels espais *ciber* en l'àmbit urbà.

La ciutat és marcada per places i monuments que recorden als habitants i als visitants els símbols importants, com la rotonda de la Coloma de la Pau, per exemple. És una "ciutat missatgera de la pau", una ciutat educadora per la pau. En efecte, Lomé és considerada com un recés de pau.

Viure a Lomé implica una vida ciutadana diferent, que permet trencar amb l'aïllament i buscar la pertinença a una comunitat lligada

a la religió, a activitats, al barri, a un esport, al lleure...

Pel seu cosmopolitisme de fet, Lomé és una ciutat àmpliament oberta al món. Educa cada ciutadà en la lluita contra les discriminacions racials; a favor de l'esperit de tolerància i l'acceptació de l'altre. Els barris de la ciutat faciliten sense cap mena de marginació la cohabitació de les diferents capes socials —rics i pobres. La cultura del respecte es manté viva i testimonia la riquesa dels valors tradicionals, els quals tenen una especial consideració amb les persones grans, els infants i els joves. La vida familiar educa per fer-se càrrec dels segments d'edat que són vulnerables.

La ciutat educa en un entorn sa i s'organitzen accions col·lectives per a la salubritat urbana: és l'operació Lomé, ciutat neta. Efectivament, la municipalitat convida cada ciutadà a participar en la neteja de la seva ciutat.

La ciutat educa en el civisme i la prevenció —seguretat a la carretera, sanitària, etc.— a través dels moviments associatius que serveixen de vectors per a l'educació popular. L'existència de llocs de trobades és un avantatge per a Lomé, que es considera abans que tota altra cosa un important centre de trànsit, una cruïlla de trobades i d'intercanvis interculturals.

Lomé crea, per al conjunt dels seus habitants, espais propicis per a les accions ciutadanes, per a la realització de debats i d'activitats orientades cap a una democràcia local.

Montevideo: un espai d'aprenentatges

Ricardo Ehrlich

Alcalde de Montevideo

La ciutat és el primer espai d'exploració que s'obre més enllà de l'àmbit familiar i que està cridat a ser el referent més important per a tota la vida, per damunt de temps i de distàncies, quan l'individu arriba als elements que generen pertinença, que generen identitats i que s'associen als afectes. Referents que l'individu aprèn a estimar, contextos en els quals se sent estimat i que generen aquest vincle primari de pertinença, amb els sons d'una llengua, els perfils i els colors d'un paisatge, les olors, els sabors i els sons que es descobreixen a l'espai públic.

Els espais urbans que s'obren generosament a la gent continuen durant tota la vida i creen referents: per a tots aquells que han nascut en el seu si, per als qui en una o altra etapa els han adoptat, per a aquells que els visiten i els descobreixen. Però no són suficients la seva bellesa, cultura, història o riquesa material si no s'hi arriba a produir aquest subtil vincle de pertinença.

La cura dels espais de dimensió humana confereixen a la ciutat aquesta qualitat i són elements clau per a la creació de convivència i de cohesió social. Però això vol dir, també i molt especialment, assumir plenament el rol de ciutat com un espai d'aprenentatges. Més enllà del vincle amb el sistema educatiu formal i els seus diferents nivells, que a cada ciutat poden tenir un caire i unes responsa-

bilitats particulars, l'espai urbà és un espai educatiu per ell mateix. La ciutat es llegeix, tal com es llegeix la naturalesa: es llegeix un edifici, es llegeix un espai públic, es llegeix el disseny dels serveis públics. A vegades els missatges són limitats, a vegades expressen calidesa i poesia.

Una ciutat, un espai local, ha d'obrir portes i camins per recórrer, per explorar. Recorreguts que portin a descobriments personals i únics, recorreguts que es repeteixin una vegada i una altra, com els contes infantils que tornen a explicar-se moltes vegades i que generen seguretat i confiança. Però aquestes portes i camins, a més, han de donar pas a aprenentatges i al descobriment de capacitats, perquè aquestes no únicament s'han de desenvolupar en els àmbits de l'ensenyament formal i no només estan destinades a donar suport a aquests ensenyaments.

La ciutat ha de ser, per a tothom, des dels primers passos d'un nen o una nena i durant tota la vida, un àmbit on aprendre, la qual cosa dóna qualitat i dignitat de vida. Construeix ciutat i societat. La prioritització de les urgències i de la lluita contra l'exclusió no han de fer postergar la construcció d'àmbits d'aprenentatge, capacitació i descobriment de capacitats, ans al contrari, ja que tot això cal per a la construcció d'una societat cohesionada i afirmada en els principis d'equitat.

L'educació no formal, un projecte per als habitants de Rennes

---

Edmond Hervé
Alcalde de Rennes

Em sembla que l'alcalde d'una ciutat educadora té necessàriament una concepció voluntariosa i global de la seva acció.

1. La constatació

Hem de construir "una nova igualtat": la igualtat en els coneixements. La civilització i la societat del coneixement ens esperen. A nosaltres ens correspon d'identificar les desigualtats socials, econòmiques, financeres, però també culturals, educatives, científiques, que hi ha. Ens correspon identificar la fractura territorial en què s'inscriuen les desigualtats. Disposant d'aquests diagnòstics d'una manera precisa, facilitarem la tria i la mobilització dels mitjans que poden reduir les esmentades desigualtats.

Segon element de la nostra constatació: ja no hi ha més un "temps educatiu" limitat a la primera etapa de la vida. El temps educatiu ens acompanya durant tots els nostres anys. L'educació al llarg de tota la vida, sobre totes les facetes de la vida, heus aquí el repte modern que hem de superar.

Tercera observació: l'escola pública ha estat posada a França contra la societat per tal d'imposar els valors de la República —llibertat, igualtat, fraternitat. Aquesta "escola santuari" ha tingut les seves raons i els seus èxits, però avui dia veiem que ens cal fer-la viure en termes d'obertura.

2. Respostes

Les respostes tenen a la vegada uns principis, un mètode, una ètica, una organització.

A. Principis

Alguns actuen a les nostres societats promovent "l'educació no formal", una educació sortida del món del treball, de la ciutat, de les associacions, dels sindicats, dels partits polítics, de les organitzacions que treballen amb els centres escolars. Cada coneixement exigeix compartició i utilitat. L'educació no formal no s'oposa pas a l'educació formal, és a dir, acadèmica i contínua, qualificadora. És convenient trobar l'articulació que les uneixi, que faciliti la seva complementarietat. Aquesta recerca no es refereix només al camp de l'educació. Governar la relació que hi ha d'haver entre les nostres institucions i la societat i descansa sobre la responsabilitat institucional i la solidaritat de la societat.

La democràcia i l'eficàcia imposen un diàleg a la societat i no només simplement social, acostant empresaris i treballadors. En reconèixer la ciutat educadora consagrem aquest diàleg de la societat. Efectivament, aquestes expressions designen la mobilització de tots els membres de la ciutat en benefici de la constitució i compartiment del coneixement. Parlar de ciutat educadora suggereix modèstia —cal reconèixer els límits de la institució escolar— i exigència perquè cal fer funcionar un sistema complex, produir una coeducació, deixar la unilateralitat d'ahir.

B. Un exemple de mètodes

Penso que cada col·lectivitat, cada establiment públic, en funció de les seves competències i coordinadament, ha de dotar-se d'un projecte educatiu.

A títol d'exemple, com a president del Consell d'Administració del Centre Hospitalari Universitari de Rennes, he volgut que hi hagués, dins el marc del projecte del Centre, una "finestreta d'educació per a la salut", amb una part interna i una altra part externa.

Expressant-me com a alcalde, quines són les característiques d'un projecte educatiu municipal? Ha de ser cooperatiu, global, prospectiu, concret, segur, obert i públic. Un projecte com aquest serveix per mobilitzar, informar, regular.

C. Una ètica

Un projecte com aquest ha de ser interdisciplinari i pluralista, afectar l'educació, la instrucció, la formació i la ciutadania.

D. Una organització

La confiança l'ha de presidir, no la suspicàcia (el principi de precaució no deriva d'aquella?).

Per a una bona economia convindria que finalment ens remetéssim a la llei, que en ella mateixa comporta sentit i eficàcia.

La primacia de la comunicació, l'excessiva sensibilitat respecte dels *medias* i de l'opinió alimenten els canvis d'orientació, desorienten l'Administració.

Una bona organització demana bones relacions entre l'esglaió descentralitzat de l'Estat i les entitats descentralitzades; a França: regió, departament, ciutat. Referint-nos a la ciutat, assenyalem la importància de la intermunicipalitat, nivell de percepció perfectament legítim en el moment en què es desenvolupa la pertinença multiterritorial.

Més concretament, en la construcció de l'educació no formal veiem l'aportació de tres entitats essencials: la ciutat, el moviment associatiu i l'empresa.

- La ciutat és un centre de recursos proper i ric. Imaginem els coneixements que es poden extreure del sanejament, de l'ordenació, del transport, dels agermanaments, del consum energètic, de la història, de la demografia, de la democràcia local, etc.
- El moviment associatiu, independentment dels reptes que constantment ha de superar —renovació dels actors, professionalització, ampliació dels territoris, demanda de proximitat, limitació dels mitjans, etc.—, completa la representació de la societat, aglutina competències, disposa d'una capacitat d'adaptació, fa servir la democràcia, fa viure el durable i l'efímer, l'institucional i el social. Dóna vida a la diferència.
- L'empresa té tot un paper en el tema que ens interessa. Viu del coneixement, l'actualitza i l'anticipa. Vegem l'exemple d'una empresa de la construcció: ha de tenir un coneixement dels materials, protegir l'entorn, prestar atenció als veïns, a la seguretat, a la salut dels seus treballadors, ha de calcular, avaluar, etc. Exactament igual que la ciutat i l'associació, l'empresa necessita formació, formal i informal.

3. Conclusió

Les gestions de l'educació no formal serveixen la democràcia en benefici dels valors d'igualtat, de llibertat i de fraternitat. Cal que guanyem la batalla de la seva necessitat i de la seva significació. Per a això, cal que la ciutat educadora reinstauri en la consciència col·lectiva cívica la idea d'esdevenidor, de futur. Enllaçar amb aquest sentit, amb el futur, passa per una filosofia que, simplement, s'anomena laïcitat. La laïcitat no es limita només a una sola relació amb la religió o l'escola. Afecta el conjunt de la societat perquè consisteix a alliberar-se dels clericalismes, tant si es tracta del clericalisme religiós com del financer, el tecnòcrata, el partidista, el mediàtic o el de l'instant i de l'efímer. Aquesta laïcitat inspira un comportament al servei de la persona i de la societat que exclou qualsevol instrumentalització.

São Paulo, ciutat educadora

Gilberto Kassab

Alcalde de São Paulo

Integrant de la xarxa de Ciutats Educadores des del 2004, São Paulo va néixer el 1554 per educar i des d'aquell moment així s'ha mantingut. Fa més de quatre segles els jesuïtes portuguesos van pujar a la Sierra del Mar i quan van arribar a la Meseta de Piratininga es van adonar que el lloc era perfecte per implantar-hi un col·legi. Des d'aleshores, aquell lloc —el de la fundació de la ciutat de São Paulo— és conegut com el Patio del Colegio.

Actualment, un dels principals programes de l'Administració de la ciutat que porta el nom de São Paulo és una Escola. Per mitjà d'aquest programa, la permanència dels alumnes s'amplia i se'ls ofereixen activitats extracurriculars de caire cultural, esportiu, de creació i d'artesanía, entre d'altres. Els espais de moltes escoles s'utilitzen en la seva totalitat —i en període integral— per a diversos tallers i activitats.

No es tracta només de treure els joves del carrer, objectiu comú i meritori de tants projectes destinats a la joventut. A més, el programa São Paulo és una Escola que consolida el reconeixement del dret d'usufructuar activitats que enriqueixen el capital social de professors i alumnes, a més de donar continuïtat a l'esperit educador de la capital paulista. D'altra banda, la preocupació per la continuïtat constitueix una característica de l'actual Administració, que tracta de perfeccionar —en lloc d'abandonar— iniciatives d'administracions anteriors.

Això va ser el que va passar, per exemple, amb els Centres d'Educació Unificats (CEU). Es va mantenir la proposta socioeducativa de l'adversari polític mentre s'hi introduïen canvis destinats a millorar la funcionalitat de l'equipament. D'aquesta manera, els nens de les guarderies i d'educació infantil van continuar a la planta baixa i no es van haver d'instal·lar als pisos superiors, tal com es preveia en el projecte original, cosa que dificultava la circulació de treballadors i de mares, especialment amb nadons.

Tenir cura de l'educació és part de la història i la tradició de São Paulo. Des dels primers anys de la seva fundació “es va barrejar el colonitzador portuguès amb l'indi, cosa que va donar origen a un tipus original de societat, que va fer que São Paulo fos considerada la més brasilera de les ciutats i va crear un nou patró, integrat pel portuguès, el negre i l'indi.”¹

La interculturalitat és un aspecte constitutiu de la naturalesa d'aquesta ciutat. Per tenir una idea de l'antiguitat d'aquesta característica, les dades del cens que es va fer el 1893 mostren que “dels 130.775 habitants de la ciutat, només 59.307 eren brasilers; la resta, 71.468 eren estrangers: italians (35% del total), portuguesos (11%), espanyols (4%) i alemanys (2%)”.²

A São Paulo, des de sempre, hi conviuen diverses races, cultures, idiomes, valors, creences. Brasilers de tots els estats troben aquí la

¹ Roberto Pompeu de TOLEDO, *A capital da solidão, uma história de São Paulo, das origens a 1900*, Objetiva, Rio de Janeiro, 2003.

² *Ibidem*.

seva segona terra natal. Immigrants de tots els continents formen aquí les seves famílies, en perfecta pau, sense el més petit indici de les ancestrals enemistats que els esvalotaven la vida a les seves regions d'origen.

Com a alcalde, i dins el marc de l'esperit del dret a la ciutat, a la fruïció estètica i als nous espais que creen possibilitats de noves sociabilitzacions, en aquest moment emprenem una difícil batalla per recuperar el paisatge urbà. El projecte Ciutat Neta intenta recuperar la identitat arquitectònica, l'harmonia i la història dels edificis i monuments que integren el patrimoni de la ciutat. El projecte consisteix a reglamentar la col·locació d'*outdoors* i plaques d'identificació i propaganda, el descontrol i abús de les quals van amagar la ciutat real als habitants i van crear un ambient caòtic que era imprescindible liquidar.

El projecte Ciutat Neta és vigent, té un ampli suport de la població i genera un impacte sorprenent. Com si es tractés d'un treball arqueològic, revela una ciutat que prop de tres generacions no havien vist mai. Molts joves es van sorprendre descobrint, finalment, als carrers i avingudes pels quals sempre havien caminat, la ciutat que esmentaven els relats i mostraven les fotografies dels seus avis i besavis.

A més, en l'àmbit de la influència del medi ambient en la qualitat de vida, per fi controlarem l'emissió de contaminants a través de la reglamentació de tots els vehicles de motor. En funció de la topografia de la ciutat, que cada hivern s'enfronta a enormes dificultats per dispersar les substàncies que degraden l'aire, ja no podem postergar més aquesta mesura de control mediambiental. Aquesta és una acció educativa que formarà ciutadans més conscients dels seus deures amb la ciutat on viuen i respiren.

Aquesta administració municipal també es va adherir a la Carta de la Terra i al conjunt de mesures proposades per l'ONU per preservar el medi ambient del planeta. Els diversos òrgans de l'Alcaldia implementaran dife-

rents accions com la construcció d'escoles segons determinats patrons ecològics, l'ús de materials no contaminants, l'incentiu per a la reducció del consum d'aigua i de llum, entre d'altres.

El projecte Comunitat Protegida, acabat d'endegar, prioritza les persones i el medi ambient i no els vehicles. Mitjançant aquesta mesura, els barris típicament residencials han de romandre tal qual sense ser envaïts per fluxos alternatius de vehicles que tracten d'escapar dels embussos. La mesura encara està en fase d'experiència pilot, però no hi ha dubte que l'augment de l'espai de les voreres, de l'arborització i dels punts de trobada estimularan una nova relació dels habitants amb el seu barri i la seva ciutat.

A São Paulo s'estimula la formació de noves generacions sense prejudicis, acostumades a conviure i a dialogar amb els contrastos i amb el que és diferent. En aquest sentit, es destaca el suport de l'Alcaldia a la Parada de l'Orgull Gai, que en l'edició del 2007 va reunir més de tres milions de persones a l'avinguda paulista. D'altra banda, aquesta és una iniciativa que ve d'administracions anteriors.

El caràcter intrínsecament educador de la ciutat també es manifesta quan urbanitzem faveles com les de Paraisópolis i Heliópolis. A totes les faveles en procés d'urbanització, les millores de les condicions físiques i ambientals causen un fort impacte en la sociabilitat i en l'autoestima dels seus habitants. A totes s'hi van crear consells integrats per representants dels habitants, dels poders públics i de les organitzacions socials que desenvolupen allí la seva tasca.

Quan promovem programes d'assistència a les persones que viuen al carrer i mantenim treballadors capacitats per oferir a aquestes persones un recer digne, la ciutat també educa. Aquest és un tema controvertit i polèmic. Això no obstant, si entenem que el dret a la ciutat pressuposa regles de convivència i límits que respectin l'espai públic, serà més fàcil que ajuntem esforços per trobar solu-

cions que respectin necessitats i desitjos i dignifiquin les persones que es troben en aquesta situació.

Així mateix, entre tants d'altres exemples de com São Paulo articula les seves polítiques públiques i les accions sectorials a partir del concepte de ciutat que educa, tenim la Virada cultural. En l'edició del 5 al 6 de maig de 2007, 3,5 milions d'habitants de la capital paulista van poder assistir gratuïtament a 350 esdeveniments en vuitanta llocs diferents de la ciutat durant 24 hores ininterrompudes.

Teatre, dansa, música, shows, cinema, cant coral, saraus, concerts populars i conferències erudites, etc. Tot això es va oferir des de l'Alcaldia als habitants de São Paulo que ja tenen la Virada cultural al seu calendari com un esdeveniment obligatori.

D'aquesta manera, en intentar formar ciutadans millors, més sensibles, més capaços, l'actual Administració de la capital paulista preserva el llegat dels educadors que van fundar São Paulo.

Vallenar, ciutat educadora, un repte permanent

Juan Horacio Santana Álvarez
Alcalde de la municipalitat de Vallenar

El 8 de juliol de 1998, per iniciativa del senyor alcalde Juan Horacio Santana Álvarez i a través d'un acord unànimе del Consell Municipal, la nostra ciutat es va integrar formalment a l'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE). Amb aquesta acció, s'inicià a Vallenar un important procés la finalitat del qual era orientar el desenvolupament de la nostra ciutat, agafant com a eix principal l'educació. D'aquesta manera, començà una recerca de camins que ens han permès la construcció d'aquest somni de forma conjunta amb la comunitat.

Es va formar aleshores una mesa de treball per trobar la millor manera de desenvolupar aquesta iniciativa. Ben aviat, el municipi crea un departament encarregat de coordinar accions amb la comunitat i amb les escoles. Des del govern local es promou, a través de les diferents direccions municipals, la realització d'accions que ens acostin paulatinament a l'objectiu, tenint ben clar que la mirada és àmplia i integradora cap a la comunitat. Per tant, cal obrir espais transversals de participació i d'innovació.

A poc a poc sorgeixen noves mirades. Des del punt de vista urbà, calia recuperar un sector de la ciutat molt degradat, la zona per la qual passa el riu Huasco. Es va projectar la seva urbanització i la instal·lació de diverses àrees verdes i infraestructures esportives i comunitàries, que han generat espais multifuncionals que ofereixen la possibilitat de fer activitats a l'aire lliure i tenir espais de trobada i de participació, que afavoreixin la qualitat de vida dels habitants.

El projecte encara està en via de desenvolupament, atès que per la seva extensió i cost ha calgut dur-lo a terme en successives eta-

pes. La visió futura del projecte, que pretén que la ciutat no doni l'esquena al seu riu, inclou la incorporació, en els seus dos extrems, de centres educatius d'alt nivell: la seu de la Universitat d'Atacama i un centre tecnològic mediambiental. Amb aquestes actuacions, s'espera avançar definitivament en la incorporació d'aquest espai urbà a la ciutat i permetre també que la inversió privada generi nous pols d'activitat cultural, de lleure, comercial, etc.

Per part seva, els departaments de la municipalitat han generat diverses accions. El Departament de Trànsit ha creat una campanya educativa, amb un personatge anomenat Transitín, el propòsit del qual és crear consciència en l'àmbit de l'educació vial: es fan activitats amb les escoles i es formen grups de nens com inspectors de trànsit que transmeten als seus pares i familiars aquesta consciència de la responsabilitat davant del trànsit.

Des del punt de vista de la salut, s'assumeixen campanyes de promoció en una mesa comunal anomenada Comissió Comunal Vallenar Ciutat Educadora, que es va iniciar amb l'objectiu de millorar alguns indicadors de salut, amb una àmplia mirada que busca generar un canvi de conductes que beneficiïn la qualitat de vida. La seva característica més important és ser participativa, associativa, formativa, intersectorial i formar una xarxa heterogènia.

D'altra banda, des del punt de vista de la participació de les organitzacions, es va crear un concurs els fons del qual es van destinar a finançar iniciatives orientades als principis d'una ciutat educadora. D'entre els projectes finançats, destaquen els de tipus patrimoni-

al, artístic i mediambiental en els quals sobresurten principis com la participació, el treball associatiu, la llibertat d'expressió, el diàleg entre generacions, la qualitat de vida, la transversalitat en l'educació i innovació, la valoració de la identitat i els orígens, etc. Aquesta iniciativa és de gran valor per a nosaltres, perquè permet que les organitzacions planifiquin, desenvolupin i executin accions pensades des de la construcció de la ciutat educadora amb la suficient autonomia, de manera que garanteixi nous espais d'innovació desenvolupats per la mateixa comunitat.

També es treballen iniciatives de tipus solidari, juntament amb la comunitat. Així, en el context d'una època de dificultats econòmiques, es va crear una campanya anomenada "Vallendar, bon cor", la qual pretenia assegurar el lliurament afectuós dels elements necessaris per a un digne sopar de Nadal, per tal que tots els habitants poguessin gaudir de la trobada familiar en aquestes dates.

A través de la campanya, es va aconseguir involucrar-hi la comunitat organitzada, per posar en pràctica el principi de solidaritat emmarcant-lo en els conceptes d'una ciutat educadora. La campanya es manté des de fa nou anys i té un èxit que va en augment. En les decisions de la Campanya hi participen les juntes de veïns que, juntament amb els centres de salut i les escoles de cada sector, integren els consells sectorials que són els que defineixen la forma d'operar, els beneficiaris i com fer el lliurament.

Els que hem esmentat són exemples de l'esforç d'aquest govern local per construir una ciutat educadora conjuntament amb la comunitat. Cadascuna de les decisions al voltant del desenvolupament de la nostra ciutat i de les accions concretes que s'exerceixen en virtut d'aquesta visió, veuen l'educació com quelcom més humà i complex que no només el desenvolupament d'habilitats i competències en funció de certs objectius; pretenen

avançar en el desenvolupament de la ciutat mantenint la nostra identitat, enfortint la comunitat, millorant la nostra convivència amb la participació i l'opinió de tots els sectors.

Això no obstant, reconeixem les nostres debilitats i cal afrontar-les. Des dels inicis de la ciutat educadora a Vallendar, quan es va formar la mesa de treball per desenvolupar i implementar la idea, es va considerar que l'actuació d'aquesta oficina havia de ser supramunicipal. Amb tot, en operativitzar-se les seves funcions, van afrontar-se transformacions permanents, sense descobrir encara el millor camí per desenvolupar l'experiència des del punt de vista de la seva implementació formal.

Durant aquests deu anys, s'han implementat amb èxit diverses accions. A la ciutat hi ha un nombre creixent de persones que coneixen aquest projecte i s'hi identifiquen, en un sentit ampli de construcció entre tots (govern local i comunitat) d'una ciutat educadora. Amb tot, encara queda camí per recórrer: aconseguir una integració més gran de les accions en curs, perfilar tot el treball municipal, la seva planificació i gestió en general i la seva imatge corporativa, de manera que es projecti de forma coherent amb els valors i principis de ciutats educadores. Queda pendent l'esforç que permeti sumar noves ciutats a aquest projecte i, alhora, generar llaços amb altres ciutats que ens agermanin, enforteixin i poder incrementar, d'aquesta manera, el projecte.

El repte és gran. Cal unir esforços, voluntats i ser capaços de creure que, junts, podem construir una ciutat millor que ens integri a tots i que afavoreixi el progrés de cadascú, donant-nos millors oportunitats de creixement i enfortint el govern local que ha adoptat una opció de desenvolupament a través del treball formatiu conjuntament amb la comunitat.

Epíleg

Epíleg

Koïchiro Matsuura

Koïchiro Matsuura (Tòquio, Japó, 1937) ocupa el càrrec de director general de la Unesco des del 1999. Va estudiar a la Facultat de Dret de la Universitat de Tòquio i va obtenir un màster en economia al Haverford College (EUA). Matsuura va començar la carrera diplomàtica a Ghana, on se li va despertar la que seria la passió de la seva vida per les cultures i els pobles d'Àfrica. Al llarg de la seva completa i extensa carrera diplomàtica, ha estat conseller de l'ambaixada del Japó a Washington, cònsol general a Hong Kong i viceministre d'Afers Exteriors, càrrec durant el qual va ser el xerpa japonès a la Cimera del G7.

El 1999, mentre ocupava el càrrec d'ambaixador del Japó a França i de president del Comitè del Patrimoni Mundial de la Unesco, va ser escollit director general de la Unesco pels estats membre, càrrec que encara ostenta després de ser reelegit el 2005. Matsuura és autor de diversos llibres sobre la Unesco, sobre relacions internacionals, sobre la relació entre la diplomàcia i la cooperació per al desenvolupament, així com d'una obra sobre la història de la Cimera del G7.

Reptes per a les ciutats del segle XXI

El creixement anual de la població mundial se situa actualment en uns setanta milions de persones, cosa que implica un procés d'urbanització d'unes dimensions i d'una rapidesa sense precedents. Davant d'això, satisfer els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni serà una batalla que es guanyarà o es perdrà a les ciutats. Llevat que es facin grans inversions en desenvolupament urbanístic al llarg de les dues pròximes dècades, la major part de la creixent població urbana del sud haurà de fer front al risc de la pobresa, a uns condicions d'habitatge deplorable, a uns serveis sanitaris i d'higiene pública deficients, a la malnutrició i a una baixa productivitat. I malgrat l'amenaça que la pobresa urbana vagi en augment, les ciutats són també motors de desenvolupament i de canvi social, així com centres de comunicació i expressió cultural, d'innovació i d'intercanvi intercultural.

Alguns esdeveniments internacionals com el III Fòrum Urbà Mundial que es va celebrar a Vancouver, al Canadà, el juny de 2006, fan paleses la importància i la complexitat del rol que tenen les ciutats com a:

- àrees on es genera riquesa, però on ara es genera marginació social i segregació;
- llocs on es concentra patrimoni de gran valor;
- espais que pateixen les pitjors repercussions mediambientals;
- espais on l'estil de vida i els valors socials amalgamen modernitat i tradició, i

- llocs on es redefeixen les identitats col·lectives.

Què cal fer per a treure el màxim profit d'aquest accelerat desenvolupament urbà alhora que reduïm al mínim els riscos que comporta? Concretament, què hi pot fer la Unesco?

La Unesco i les ciutats: educació encaminada al desenvolupament urbà sostenible

La Dècada d'Educació per al Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides (2005-2014), de la qual la Unesco n'és impulsora i coordinadora internacional, ofereix un marc d'actuació perquè tots aquells que hi estan implicats a tots els nivells puguin avançar cap a la construcció d'entorns urbans sostenibles i inclusivament. La Dècada vol destacar la importància vital que pot tenir l'educació a l'hora de fer front a reptes com la pobresa, el consum malbaratador, la degradació mediambiental, el deteriorament urbà, el creixement de la població, la desigualtat de sexes, la sanitat, els conflictes i la violació dels drets humans. A més, la Dècada ofereix un espai de col·laboració i d'interrelació perquè tots els agents que han d'enfrontar-se a aquests reptes de desenvolupament puguin treballar conjuntament.

L'educació i la formació són els instruments de més valor de què disposen les ciutats en aquest context de globalització. Les ciutats ofereixen grans possibilitats educatives. Als barris de les ciutats, l'escola és un mitjà privilegiat per a establir punts de connexió entre els problemes mundials i la vida local, per a afavorir el canvi i fomentar l'adquisi-

ció d'aquells coneixements i tècniques necessaris per a actuar com a ciutadans actius i responsables. Les autoritats locals han de complir la seva funció estratègica i oferir aquests mitjans de formació i d'expressió. En aquest sentit, la funció de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE) té una importància catalitzadora; com també la desenvolupada per Ciutats i Governos Locals Units, Metropolis i els centres i comissions nacionals de la Unesco.

La Unesco concep les ciutats com els principals centres de pensament i d'actuació pel que fa a l'educació i l'aprenentatge sobre desenvolupament sostenible. Per treure el màxim partit d'aquest potencial, la càtedra de la Unesco "Créixer a les Ciutats", establerta a la Cornell University (EUA), ha creat una plataforma destinada a infants i a professionals de l'urbanisme que té com a objectiu estimular els més joves perquè modelin la seva existència urbana i animar els alcaldes perquè impliquin els infants en la gestió de la ciutat (per exemple a Bangalore, Índia; a Johannesburg, Sud-àfrica, i a Trondheim, Noruega).

Pel que fa a les condicions de la vida quotidiana i a qüestions socioculturals, la tasca desenvolupada a les càtedres de la Unesco "Paisatges i Medi Ambient", Mont-real, Canadà, i "Polítiques Urbanes i Ciutadania", Lió, França, fa palès que tots els reptes del desenvolupament urbà tenen com a nucli les persones. Els seus coneixements específics, el seu saber fer, la seva identitat, els seus vincles socials i les seves pautes d'acord són decisius per a crear polítiques eficaces.

L'educació al llarg de tota la vida, que és un concepte clau en les prioritats de la Unesco, va des de l'educació bàsica a l'escola i l'educació d'adults i comunitària, fins a la formació tècnica i professional i l'educació superior; elements decisius que demanen el compromís de les autoritats locals que, al seu torn, sovint necessiten ampliar la seva capacitat. Augmentar la conscienciació sobre qüestions mediambientals és una part fonamen-

tal de l'educació per a un desenvolupament sostenible. Tots els grups d'edat han d'aprendre que cal fer un ús raonable de l'energia i de les matèries primeres, han d'entendre la importància de la reutilització i el reciclatge, i han d'acceptar els canvis que això comporta en el seu estil de vida. Si tothom disposa dels coneixements, les tècniques i la voluntat necessaris per a viure de forma sostenible, serà molt més fàcil gestionar els conflictes, prendre decisions, desenvolupar projectes i triar les tecnologies idònies.

Equilibri entre creixement urbà i medi ambient

El creixement de la població urbana i l'ampliació de les ciutats exerceixen una pressió immensa sobre els recursos naturals i el medi ambient. Concretament, l'aigua s'està convertint en un recurs cada vegada més escàs. El Programa Hidrològic Internacional de la Unesco malda per millorar el coneixement sobre els processos hidrològics i per crear noves formes d'avaluació i de gestió eficaç dels recursos hídrics. Un projecte especialment innovador és el que gira entorn dels Conflictes Urbans de l'Aigua i que es proposa delimitar els diferents conflictes relacionats amb l'aigua que sorgeixen a les ciutats. Una altra iniciativa innovadora és el Projecte Switch per a la gestió de les aigües urbanes, que, coordinat per l'Institut per a l'Educació en l'Aigua de la Unesco, té com a objectiu desenvolupar sistemes i serveis urbans d'aigua que siguin eficients i interactius per a les noves megaciutats mundials que s'estan consolidant.

L'ampliació de les ciutats i la contaminació tenen repercussions negatives sobre l'entorn natural i sobre la biodiversitat tant dins com fora de les ciutats. Per reduir-ne els efectes al mínim, la Unesco, dins del marc del Programa L'Home i la Biosfera, advoca per adreçar la gestió de la ciutat des del punt de vista d'un ecosistema integrat i aplicant el concepte de reserva biosfèrica a la ciutat i al seu territori.

Contra l'exclusió

A les grans ciutats, les polítiques educatives han de donar resposta a una població amb contrastos immensos. Oferir educació a tothom, en especial a les noies, a la gent amb discapacitat, als més pobres i als immigrants és una tasca complexa que exigeix l'experiència i la col·laboració de molts agents diferents.

La iniciativa conjunta d'UN-Habitat i de la Unesco, "Polítiques Urbanes i el Dret a la Ciutat: Drets, Deures i Ciutadania", que es va posar en marxa el 2005, vol afavorir les "ciutats inclusives" i s'adreça als alcaldes, als municipis, als professionals de l'urbanisme i a les ONG internacionals per oferir-los informació, seminaris de formació encaminats a l'ampliació de les seves capacitats i exemples de bones pràctiques.

L'objectiu no consisteix a proposar un instrument normatiu internacional relatiu al "dret a la ciutat", sinó més aviat a promoure un projecte de recerca internacional que identifiqui les millors pràctiques en l'àmbit legislatiu i urbanístic, com ara consells municipals interreligiosos, cartes municipals per als ciutadans sobre drets i deures, la participació de les dones en la gestió de la ciutat i la integració espacial i social dels immigrants a les ciutats. Tots aquests àmbits s'inclouen igualment a la campanya d'UN-Habitat sobre governança urbana, així com a l'estratègia per als drets humans i a la Declaració Universal sobre la Diversitat Cultural, totes dues de la Unesco.

Reinventar la democràcia en l'àmbit local fomentant l'empoderament

La ciutat és un punt d'enllaç fonamental entre l'individu i l'Estat, i un instrument importantíssim per a afavorir l'establiment d'una ciutadania democràtica. Els programes de la Unesco tenen projectes com la "Coalició Internacional de Ciutats contra el Racisme" i "Treballar amb els Immigrants", així com projectes de recerca sobre ciutats i transformació social, polítiques urbanes i democrà-

cia, renovació de les ciutats històriques i formació dels professionals urbanístics.

La Unesco té com una de les seves màximes prioritats les necessitats dels grups més desfavorits i marginats, que mira de resoldre amb actuacions que permetin a les comunitats locals expressar les seves necessitats i participar en els processos de presa de decisions. El Programa Internacional per al Desenvolupament i la Comunicació ofereix suport de formes molt diverses als projectes de desenvolupament de mitjans de comunicació en zones urbanes.

Fer de la ciutat un centre de diàleg intercultural i un espai de patrimoni cultural viu i habitable

Al llarg de la història, les ciutats han estat bressol de civilitzacions i grans impulsores del diàleg intercultural. Iniciatives com Ciutats Creatives, Base de Dades de Ciutats per a la Pau, o Cultura als Barris il·lustren el compromís de la Unesco per fomentar polítiques pluralistes que donin suport a la diversitat d'identitats i d'expressions culturals en l'àmbit local.

El Programa de Ciutats Patrimoni Mundial es va establir dins del marc de la Convenció del Patrimoni Mundial de la Unesco, junt amb xarxes de ciutats com l'Organització de Ciutats Patrimoni Mundial, que té com a objectiu potenciar l'intercanvi d'experiències en l'esfera internacional. El Memoràndum de Viena sobre Patrimoni Mundial i Arquitectura Contemporània i la Declaració sobre la Conservació dels Paisatges Urbans Històrics, tots dos de recent creació, ofereixen una guia per a la gestió i la planificació integrades de les àrees urbanes històriques.

La funció de l'AICE en les actuacions de la Unesco per a la sostenibilitat urbana

L'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE) és un dels principals col·-

laboradors de la Unesco en projectes com ara la "Coalició de Ciutats contra el Racisme" i la iniciativa conjunta d'UN-Habitat i la Unesco "Polítiques Urbanes i el Dret a la Ciutat: Drets, Deures i Ciutadania". La Carta per a les Ciutats Educadores de l'AICE és un exemple immillorable d'un instrument normatiu internacional que aborda l'educació per a la ciutadania i els drets i deures que han de compartir les autoritats locals i els habitants de les ciutats.

Per això, seria molt positiu que l'AICE animés aquelles ciutats que ja són molt actives dins la xarxa de l'AICE a participar en iniciatives de la Unesco destinades a crear societats urbanes inclusives, concretament

el projecte conjunt de recerca sobre indicadors i paràmetres de les ciutats inclusives, que es presentarà el febrer de 2008 a la Conferència Mundial sobre Desenvolupament de Ciutats que se celebrarà a Porto Alegre, Brasil.

A més, la participació de les ciutats de l'AICE a la Dècada d'Educació per al Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides oferiria una sòlida aportació per a endegar iniciatives innovadores destinades a fomentar l'educació de nous tipus de ciutadans, el pluralisme cultural i l'ús sostenible, dins les ciutats, dels recursos naturals, culturals i humans en benefici de les generacions futures de ciutadans.